නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

අභිධම්මපිටකෙ

පඤ්චපකරණ-මූලටීකා

ධාතුකථාපකරණ-මූලටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

ධාතුකථාපකරණං දෙසෙන්තො භගවා යස්මිං සමයෙ දෙසෙසි, තං සමයං දස්සෙතුං, විභඞ්ගානන්තරං දෙසිතස්ස පකරණස්ස ධාතුකථාභාවං දස්සෙතුං වා **‘‘අට්ඨාරසහී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ බලවිධමනවිසයාතික්කමනවසෙන දෙවපුත්තමාරස්ස, අප්පවත්තිකරණවසෙන කිලෙසාභිසඞ්ඛාරමාරානං, සමුදයප්පහානපරිඤ්ඤාවසෙන ඛන්ධමාරස්ස, මච්චුමාරස්ස ච බොධිමූලෙ එව භඤ්ජිතත්තා පරූපනිස්සයරහිතං නිරතිසයං තං භඤ්ජනං උපාදාය භගවා එව ‘‘මාරභඤ්ජනො’’ති ථොමිතො. තත්ථ මාරෙ අභඤ්ජෙසි, මාරභඤ්ජනං වා එතස්ස, න පරරාජාදිභඤ්ජනන්ති **මාරභඤ්ජනො.** මහාවික්කන්තො මහාවීරියොති **මහාවීරො.**

ඛන්ධාදයො අරණන්තා ධම්මා සභාවට්ඨෙන ධාතුයො, අභිධම්මකථාධිට්ඨානට්ඨෙන වාති කත්වා තෙසං කථනතො ඉමස්ස පකරණස්ස **ධාතුකථා**ති අධිවචනං. යදිපි අඤ්ඤෙසු ච පකරණෙසු තෙ සභාවා කථිතා, එත්ථ පන තෙසං සබ්බෙසං සඞ්ගහාසඞ්ගහාදීසු චුද්දසසු නයෙසු එකෙකස්මිං කථිතත්තා සාතිසයං කථනන්ති ඉදමෙව එවංනාමකං. එකදෙසකථනමෙව හි අඤ්ඤත්ථ කතන්ති. ඛන්ධායතනධාතූහි වා ඛන්ධාදීනං අරණන්තානං සඞ්ගහාසඞ්ගහාදයො නයා වුත්තාති තත්ථ මහාවිසයානං ධාතූනං වසෙන ධාතූහි කථා **ධාතුකථා**ති එවං අස්ස නාමං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ද්විධා තිධා ඡධා අට්ඨාරසධාති අනෙකධා ධාතුභෙදං පකාසෙසීති **ධාතුභෙදප්පකාසනො**ති. **තස්සත්ථ**න්ති තස්සා ධාතුකථාය අත්ථං. අ-කාරෙ ආ-කාරස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. ‘‘යං ධාතුකථ’’න්ති වා එත්ථ පකරණන්ති වචනසෙසො සත්තන්නං පකරණානං කමෙන වණ්ණනාය පවත්තත්තාති තෙන යොජනං කත්වා තස්ස පකරණස්ස අත්ථං **තස්සත්ථ**න්ති අ-කාරලොපො වා. **තන්ති** තං දීපනං සුණාථ, **තං** වා අත්ථං තංදීපනවචනසවනෙන උපධාරෙථාති අත්ථො. **සමාහිතා**ති නානාකිච්චෙහි අවික්ඛිත්තචිත්තා, අත්තනො චිත්තෙ ආහිතාති වා අත්ථො.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. නයමාතිකාවණ්ණනා

1. කො පනෙතස්ස පකරණස්ස පරිච්ඡෙදොති? න සො ඉධ වත්තබ්බො, **අට්ඨසාලිනියං** (ධ. ස. අට්ඨ. නිදානකථා) පකරණපරිච්ඡෙදො වුත්තො එවාති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘චුද්දසවිධෙන විභත්තන්ති වුත්ත’’**න්ති. ඛන්ධාදීනං දෙසනා නීයති පවත්තීයති එතෙහි, ඛන්ධාදයො එව වා නීයන්ති ඤායන්ති එතෙහි පකාරෙහීති නයා, නයානං මාතිකා උද්දෙසො, නයා එව වා මාතිකාති **නයමාතිකා. එතෙසං පදානං මූලභූතත්තා**ති ‘‘මූලමාතිකා’’ති වත්තබ්බානං සඞ්ගහාසඞ්ගහාදීනං චුද්දසන්නං පදානං ඛන්ධාදිධම්මවිභජනස්ස ඉමස්ස පකරණස්ස මූලභූතත්තා නිස්සයභූතත්තාති අත්ථො.

2. අබ්භන්තරමාතිකාවණ්ණනා

2. ‘‘පඤ්චක්ඛන්ධා’’තිආදීහි රූපක්ඛන්ධාදිපදානි දස්සිතානි, පටිච්චසමුප්පාදවචනෙන ච යෙසු ද්වාදසසු අඞ්ගෙසු පච්චෙකං පටිච්චසමුප්පාදසද්දො වත්තති, තදත්ථානි ද්වාදස පදානි දස්සිතානීති තෙසං තථාදස්සිතානං සරූපෙනෙව දස්සිතානං ඵස්සාදීනඤ්ච පදානං වසෙන ආහ **‘‘පඤ්චවීසාධිකෙන පදසතෙනා’’**ති. තත්ථ කම්මූපපත්තිකාමභවාදීනං ඉධ විභත්තානං භාවනභවනභාවෙන භවෙ විය සොකාදීනං ජරාමරණස්ස විය අනිට්ඨත්තා තන්නිදානදුක්ඛභාවෙන ච ජරාමරණෙ අන්තොගධතාය පටිච්චසමුප්පාදස්ස ද්වාදසපදතා දට්ඨබ්බා. එත්ථ ච පාළියං භින්දිත්වා අවිස්සජ්ජිතානම්පි සතිපට්ඨානාදීනං භින්දිත්වා ගහණං කරොන්තො තෙසං භින්දිත්වාපි විස්සජ්ජිතබ්බතං දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං.

නයමාතිකාදිකා ලක්ඛණමාතිකන්තා මාතිකා පකරණන්තරාසාධාරණතාය ධාතුකථාය මාතිකා නාම, තස්සා අබ්භන්තරෙ වුත්තො විභජිතබ්බානං උද්දෙසො අබ්භන්තරමාතිකා නාමාති ඉමමත්ථං පකාසෙන්තො **‘‘අයඤ්හී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **එවං අවත්වා**ති යථා ‘‘සබ්බාපි…පෙ…. මාතිකා’’ති අයං ධාතුකථාමාතිකතො බහිද්ධා

වුත්තා, එවං අවත්වාති අත්ථො. **ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙයෙවාති** ච ධාතුකථාමාතිකාය අබ්භන්තරෙයෙවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. තදාවෙණිකමාතිකාඅබ්භන්තරෙ හි ඨපිතා තස්සායෙව අබ්භන්තරෙ ඨපිතාති වුත්තා . අථ වා **එවං අවත්වාති** යථා ‘‘සබ්බාපි…පෙ…. මාතිකා’’ති එතෙන වචනෙන ධාතුකථාතො බහිභූතා කුසලාදිඅරණන්තා මාතිකා පකරණන්තරගතා වුත්තා, එවං අවත්වාති අත්ථො. **ධාතුකථාය අබ්භන්තරෙයෙවාති** ච ඉමස්ස පකරණස්ස අබ්භන්තරෙ එව සරූපතො දස්සෙත්වා ඨපිතත්තාති අත්ථො. සබ්බස්ස අභිධම්මස්ස මාතිකාය අසඞ්ගහිතත්තා විකිණ්ණභාවෙන **පකිණ්ණකතා** වෙදිතබ්බා.

3. නයමුඛමාතිකාවණ්ණනා

3. නයානං පවත්තිද්වාරභූතා සඞ්ගහාසඞ්ගහවියොගීසහයොගීධම්මා නයමුඛානීති තෙසං උද්දෙසො **නයමුඛමාතිකා**. චුද්දසපි හි සඞ්ගහාසඞ්ගහසම්පයොගවිප්පයොගානං වොමිස්සකතාවසෙන පවත්තාති යෙහි තෙ චත්තාරොපි හොන්ති, තෙ ධම්මා චුද්දසන්නම්පි නයානං මුඛානි හොන්තීති. තත්ථ සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදාදීසු සච්චාදීහිපි යථාසම්භවං සඞ්ගහාසඞ්ගහො යදිපි වුත්තො, සො පන සඞ්ගාහකභූතෙහි තෙහි වුත්තො, න සඞ්ගහභූතෙහි, සොපි ‘‘චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා ආයතනසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා’’තිආදිනා පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මුද්ධාරෙ තත්ථාපි ඛන්ධාදීහෙව සඞ්ගහෙහි නියමෙත්වා වුත්තො, තස්මා **‘‘තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො’’**ති වුත්තං. පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මුද්ධාරෙපි පන පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු ච රූපක්ඛන්ධාදීනං අරණන්තානං යථාසම්භවං සම්පයොගවිප්පයොගා චතූහෙව ඛන්ධෙහි හොන්තීති **‘‘චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො’’**ති වුත්තං.

නනු ච විප්පයොගො රූපනිබ්බානෙහිපි හොති, කස්මා ‘‘චතූහි විප්පයොගො’’ති වුත්තන්ති? රූපනිබ්බානෙහි භවන්තස්සපි චතූහෙව භාවතො. න හි රූපං රූපෙන නිබ්බානෙන වා විප්පයුත්තං හොති, නිබ්බානං වා රූපෙන, චතූහෙව පන ඛන්ධෙහි හොතීති චතුන්නං ඛන්ධානං රූපනිබ්බානෙහි විප්පයොගොපි විප්පයුජ්ජමානෙහි චතූහි ඛන්ධෙහි නියමිතො තෙහි විනා විප්පයොගාභාවතො. සො වායං විප්පයොගො අනාරම්මණස්ස, අනාරම්මණඅනාරම්මණමිස්සකෙහි මිස්සකස්ස ච න හොති, අනාරම්මණස්ස පන මිස්සකස්ස ච සාරම්මණෙන, සාරම්මණස්ස සාරම්මණෙන අනාරම්මණෙන මිස්සකෙන ච හොතීති වෙදිතබ්බො.

4. ලක්ඛණමාතිකාවණ්ණනා

4. සඞ්ගහොයෙව **සඞ්ගහනයො. සභාගො. විසභාගොති** එතස්ස ‘‘තීහි සඞ්ගහො, තීහි අසඞ්ගහො’’ති එතෙන, ‘‘චතූහි සම්පයොගො, චතූහි විප්පයොගො’’ති එතෙනපි විසුං යොජනා කාතබ්බා. තෙන සඞ්ගහො අසඞ්ගහො ච සභාගො විසභාගො ච භාවො, තථා සම්පයොගො විප්පයොගො චාති අයමත්ථො විඤ්ඤායති. යස්ස වා සඞ්ගහො ච අසඞ්ගහො ච, සො ධම්මො සභාගො විසභාගො ච, තථා යස්ස සම්පයොගො විප්පයොගො ච, සොපි සභාගො විසභාගො චාති. තත්ථ යෙන රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතූති ධම්මා ගණනං ගච්ඡන්ති, සො රුප්පනාදිකො සමානභාවො සඞ්ගහෙ සභාගතා, එකුප්පාදාදිකො සම්පයොගෙ වෙදිතබ්බො.

5. බාහිරමාතිකාවණ්ණනා

5. **එවං ධාතුකථාය මාතිකතො බහි ඨපිතත්තාති** ‘‘සබ්බාපි…පෙ…. මාතිකා’’ති එතෙන ඨපනාකාරෙන බහි පිට්ඨිතො ඨපිතත්තාති අත්ථො. එතෙන වා ඨපනාකාරෙන කුසලාදීනං අරණන්තානං ඉධ අට්ඨපෙත්වා ධාතුකථාය මාතිකතො බහි පකරණන්තරමාතිකාය ඉමස්ස පකරණස්ස මාතිකාභාවෙන ඨපිතත්තා තථා පකාසිතත්තාති අත්ථො.

සඞ්ගහො අසඞ්ගහොතිආදීසු සඞ්ගහො එකවිධොව, සො කස්මා ‘‘චතුබ්බිධො’’ති වුත්තොති? සඞ්ගහොති අත්ථං අවත්වා අනිද්ධාරිතත්ථස්ස සද්දස්සෙව වුත්තත්තා. **සඞ්ගහො අසඞ්ගහොති**ආදීසු සද්දෙසු සඞ්ගහසද්දො තාව අත්තනො අත්ථවසෙන චතුබ්බිධොති අයඤ්හෙත්ථත්ථො. අත්ථොපි වා අනිද්ධාරිතවිසෙසො සාමඤ්ඤෙන ගහෙතබ්බතං පත්තො ‘‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහො’’තිආදීසු ‘‘සඞ්ගහො’’ති වුත්තොති න කොචි දොසො. නිද්ධාරිතෙ හි විසෙසෙ තස්ස එකවිධතා සියා, න තතො පුබ්බෙති. ජාතිසද්දස්ස සාපෙක්ඛසද්දත්තා ‘‘ජාතියා සඞ්ගහො’’ති වුත්තෙ ‘‘අත්තනො ජාතියා’’ති විඤ්ඤායති සම්බන්ධාරහස්ස අඤ්ඤස්ස අවුත්තත්තාති **ජාතිසඞ්ගහොති** රූපකණ්ඩෙ වුත්තො සජාතිසඞ්ගහො වුත්තො හොති.

එත්ථ නයමාතිකාය ‘‘සඞ්ගහො අසඞ්ගහො, සම්පයොගො විප්පයොගො’’ති ඉමෙ ද්වෙ පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මවිසෙසං අනිද්ධාරෙත්වා සාමඤ්ඤෙන ධම්මානං පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනයඋද්දෙසා, අවසෙසා නිද්ධාරෙත්වා. ‘‘සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිත’’න්ති හි ‘‘සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං අසඞ්ගහිත’’න්ති වත්තබ්බෙ එකස්ස අසඞ්ගහිතසද්දස්ස ලොපො දට්ඨබ්බො. තෙන සඞ්ගහිතවිසෙසවිසිට්ඨො යො අසඞ්ගහිතො ධම්මවිසෙසො, තන්නිස්සිතො අසඞ්ගහිතතාසඞ්ඛාතො පුච්ඡාවිස්සජ්ජනනයො උද්දිට්ඨො හොති, ‘‘සඞ්ගහිතෙනා’’ති ච විසෙසනෙ කරණවචනං දට්ඨබ්බං. එස නයො තතියාදීසු දසමාවසානෙසු නයුද්දෙසෙසු ඡට්ඨවජ්ජෙසු. තෙසුපි හි වුත්තනයෙන ද්වීහි ද්වීහි පදෙහි පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං කත්වා තත්ථ තත්ථ අන්තිමපදසදිසෙන

තතියපදෙන පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනයා උද්දිට්ඨාති. තත්ථ චතුත්ථපඤ්චමෙසු කත්තුඅත්ථෙ කරණනිද්දෙසො, සත්තමාදීසු ච චතූසු සහයොගෙ දට්ඨබ්බො, න දුතියතතියෙසු විය සමානාධිකරණෙ විසෙසනෙ. තත්ථ හි සභාවන්තරෙන සභාවන්තරස්ස විසෙසනං කතං, එතෙසු ධම්මන්තරෙන ධම්මන්තරස්සාති. එකාදසමාදීසු පන චතූසු ආදිපදෙනෙව ධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං කත්වා ඉතරෙහි පුච්ඡනවිස්සජ්ජනනයා උද්දිට්ඨා. විසෙසනෙ එව චෙත්ථ කරණවචනං දට්ඨබ්බං. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානඤ්හි නිස්සයභූතා ධම්මා සඞ්ගහිතතාදිවිසෙසෙන කරණභූතෙන සම්පයුත්තවිප්පයුත්තාදිභාවං අත්තනො විසෙසෙන්තීති.

විකප්පතොති විවිධකප්පනතො, විභාගතොති අත්ථො. **සන්නිට්ඨානවසෙනාති** අධිමොක්ඛසම්පයොගවසෙන. සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තා ච සබ්බෙ ච චිත්තුප්පාදා සන්නිට්ඨානවසෙන **වුත්තසබ්බචිත්තුප්පාදා,** තෙසං සාධාරණවසෙනාති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. අධිමොක්ඛො හි සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තානං චිත්තුප්පාදානං සාධාරණවසෙන වුත්තො, ඉතරෙ සබ්බෙසන්ති. තත්ථ සාධාරණා පසටා පාකටා චාති ආදිතො පරිග්ගහෙතබ්බා, තස්මා තෙසං සඞ්ගහාදිපරිග්ගහත්ථං උද්දෙසො කතො, අසාධාරණාපි පන පරිග්ගහෙතබ්බාවාති තෙසු මහාවිසයෙන අඤ්ඤෙසම්පි සඞ්ගහාදිපරිග්ගහං දස්සෙතුං අධිමොක්ඛො උද්දිට්ඨො. ''සන්නිට්ඨානවසෙන වුත්තා''ති ච **ධම්මසඞ්ගහවණ්ණනායං පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ** ච වචනං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සන්නිට්ඨානවසෙන යෙ වුත්තා, තෙසං සබ්බෙසං සාධාරණතොති පන අත්ථෙ සති සාධාරණාසාධාරණෙසු වත්තබ්බෙසු යො අසාධාරණෙසු මහාවිසයො අධිමොක්ඛො, තස්ස වසෙන වුත්තසබ්බචිත්තුප්පාදසාධාරණතො ඵස්සාදයො සබ්බසාධාරණාති අධිමොක්ඛො ච අසාධාරණෙසු මහාවිසයොති කත්වා වුත්තො අඤ්ඤස්ස තාදිසස්ස අභාවාති අයමධිප්පායො දට්ඨබ්බො.

ජීවිතින්ද්‍රියං පනෙත්ථ රූපමිස්සකත්තා න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං, චිත්තෙකග්ගතා පන අසමාධිසභාවා සාමඤ්ඤසද්දෙනෙව සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙහි ච සමාධිසභාවා විසෙසසද්දවචනීයං අඤ්ඤං බ්‍යාපෙතබ්බං නිවත්තෙතබ්බඤ්ච නත්ථීති අනඤ්ඤබ්‍යාපකනිවත්තකසාමඤ්ඤවිසෙසදීපනතො තස්සෙව ධම්මස්ස භෙදදීපකෙහි වත්තබ්බා, න සුඛාදිසභාවා වෙදනා විය වුත්තලක්ඛණවිපරීතෙහි සාමඤ්ඤවිසෙසසද්දෙහෙව, තස්මා ''චිත්තෙකග්ගතා''ති අයං සාමඤ්ඤසද්දො සමාධිසභාවෙ විසෙසසද්දනිරපෙක්ඛො පවත්තමානො සයමෙව විසෙසසද්දමාපජ්ජිත්වා අසමාධිසභාවමෙව පකාසෙය්‍ය, ඉතරො ච සමාධිසභාවමෙවාති ද්විධා භින්නා චිත්තෙකග්ගතා අසාධාරණා චෙව අප්පවිසයා චාති ඉධ උද්දෙසං න අරහති. අභින්නාපි වා ඵස්සාදීනං විය පාකටත්තාභාවතො අඤ්ඤධම්මනිස්සයෙන වත්තබ්බතො ච සා ජීවිතඤ්ච න අරහතීති න උද්දිට්ඨාති.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. පඨමනයො සඞ්ගහාසඞ්ගහපදවණ්ණනා

1. ඛන්ධපදවණ්ණනා

6. ඛන්ධායතනධාතුයොමහන්තරෙ අභිඤ්ඤෙය්‍යධම්මභාවෙන වුත්තා, තෙසං පන සභාවතො අභිඤ්ඤාතානං ධම්මානං පරිඤ්ඤෙය්‍යතාදිවිසෙසදස්සනත්ථං සච්චානි, අධිපතියාදිකිච්චවිසෙසදස්සනත්ථං ඉන්ද්‍රියාදීනි ච වුත්තානීති සච්චාදිවිසෙසො විය සඞ්ගහාසඞ්ගහවිසෙසො ච අභිඤ්ඤෙය්‍යනිස්සිතො වුච්චමානො සුවිඤ්ඤෙය්‍යො හොතීති **''තීහි සඞ්ගහො. තීහි අසඞ්ගහො''ති නයමුඛමාතිකා ඨපිතාති** වෙදිතබ්බා. එවඤ්ච කත්වා ''චතූහී''ති වුත්තා සම්පයොගවිප්පයොගා ච අභිඤ්ඤෙය්‍යනිස්සයෙන ඛන්ධාදීහෙව පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජිතාති. **රූපක්ඛන්ධො එකෙන ඛන්ධෙනාති** යෙ ධම්මා ''රූපක්ඛන්ධො''ති වුච්චන්ති, තෙසං පඤ්චසු ඛන්ධෙසු රූපක්ඛන්ධභාවෙන සභාගතා හොතීති රූපක්ඛන්ධභාවසඞ්ඛාතෙන, රූපක්ඛන්ධවචනසඞ්ඛාතෙන වා ගණනෙන සඞ්ගහං ගණනං දස්සෙති. තෙනාහ **''යඤ්හි කිඤ්චී''**තිආදි. **රූපක්ඛන්ධොති** හි සඞ්ගහිතබ්බධම්මො දස්සිතො. යෙන සඞ්ගහෙන සඞ්ගය්හති, තස්ස සඞ්ගහස්ස දස්සනං ''එකෙන ඛන්ධෙනා''ති වචනං. පඤ්චසු ඛන්ධගණනෙසු එකෙන ඛන්ධගණනෙන ගණිතොති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. යස්මා ච ඛන්ධාදිවචනෙහි සඞ්ගහො වුච්චති, තස්මා උපරි ''ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා''තිආදිං වක්ඛතීති.

අසඞ්ගහනයනිද්දෙසෙති ඉදං ''සඞ්ගහො අසඞ්ගහො''ති එතස්සෙව නයස්ස එකදෙසනයභාවෙන වුත්තං, න නයන්තරතායාති දට්ඨබ්බං. **රූපක්ඛන්ධමූලකායෙව චෙත්ථ දුකතිකචතුක්කා දස්සිතාති** එතෙන වෙදනාක්ඛන්ධමූලකා පුරිමෙන යොජියමානෙ විසෙසො නත්ථීති පච්ඡිමෙහෙව යොජෙත්වා තයො දුකා ද්වෙ තිකා එකො චතුක්කො, සඤ්ඤාක්ඛන්ධමූලකා ද්වෙ දුකා එකො තිකො, සඞ්ඛාරක්ඛන්ධමූලකො එකො දුකොති එතෙ ලබ්භන්තීති දස්සෙති. තෙසං පන භෙදතො පඤ්චකපුච්ඡාවිස්සජ්ජනානන්තරං පුච්ඡාවිස්සජ්ජනං කාතබ්බං සංඛිත්තන්ති දට්ඨබ්බං, වුත්තනයෙන වා සක්කා ඤාතුන්ති පාළිං න ආරොපිතන්ති.

ආයතනපදාදිවණ්ණනා

40. **යස්මා ච දුකතිකෙසූති** යදිපි එකකෙපි සදිසං විස්සජ්ජනං, එකකෙ පන සදිසවිස්සජ්ජනානං චක්ඛුන්ද්‍රියසොතින්ද්‍රියසුඛින්ද්‍රියාදීනං දුකාදීසු අසදිසවිස්සජ්ජනං දිට්ඨං. න හෙත්ථ චක්ඛුසොතචක්ඛුසුඛින්ද්‍රියදුකානං අඤ්ඤමඤ්ඤසදිසවිස්සජ්ජනං, නාපි දුකෙහි තිකස්ස, ඉධ පන දුක්ඛසමුදයදුක්ඛමග්ගදුකානං අඤ්ඤමඤ්ඤං තිකෙන ච සදිසං විස්සජ්ජනන්ති දුකතිකෙස්වෙව සදිසවිස්සජ්ජනතං සමුදයානන්තරං මග්ගසච්චස්ස වචනෙ කාරණං වදති.

6. පටිච්චසමුප්පාදවණ්ණනා

61. ''පුච්ඡං අනාරභිත්වා අවිජ්ජා එකෙන ඛන්ධෙන, අවිජ්ජාපච්චයා සඞ්ඛාරා එකෙන ඛන්ධෙනා''ති ලිඛිතබ්බෙපි පමාදවසෙන ''අවිජ්ජා එකෙන ඛන්ධෙනා''ති ඉදං න ලිඛිතන්ති දට්ඨබ්බං. සරූපෙකසෙසං වා කත්වා අවිජ්ජාවචනෙන අවිජ්ජාවිස්සජ්ජනං දස්සිතන්ති. **සබ්බම්පි විපාකවිඤ්ඤාණ**න්ති එත්ථ විපාකග්ගහණෙන විසෙසනං න කාතබ්බං. කුසලාදීනම්පි හි විඤ්ඤාණානං ධාතුකථායං සඞ්ඛාරපච්චයාවිඤ්ඤාණාදිපදෙහි සඞ්ගහිතතා විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ ''විපාකා ධම්මා''ති ඉමස්ස විස්සජ්ජනාසදිසෙන තෙසං විස්සජ්ජනෙන දස්සිතා, ඉධ ච නාමරූපස්ස එකාදසහායතනෙහි සඞ්ගහවචනෙන අකම්මජානම්පි සඞ්ගහිතතා විඤ්ඤායතීති.

71. ජායමානපරිපච්චමානභිජ්ජමානානං ජායමානාදිභාවමත්තත්තා ජාතිජරාමරණානි පරමත්ථතො විනිබ්භුජ්ජිත්වා අනුපලබ්භමානානි පරමත්ථානං සභාවමත්තභූතානි, තානි රූපස්ස නිබ්බත්තිපාකභෙදභූතානි රුප්පනභාවෙන ගය්හන්තීති රූපක්ඛන්ධධම්මසභාගානි, අරූපානං පන නිබ්බත්තිආදිභූතානි රූපකලාපජාතිආදීනි විය සහුප්පජ්ජමානචතුක්ඛන්ධකලාපනිබ්බත්තිආදිභාවතො එකෙකභූතානි වෙදියනසඤ්ජානනවිජානනෙහි එකන්තපරමත්ථකිච්චෙහි අගය්හමානානි සඞ්ඛතාභිසඞ්ඛරණෙන අනෙකන්තපරමත්ථකිච්චෙන ගය්හන්තීති සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මසභාගානි, තථා දුවිධානිපි තානි චක්ඛායතනාදීහි එකන්තපරමත්ථකිච්චෙහි අගය්හමානානි නිස්සත්තට්ඨෙන ධම්මායතනධම්මධාතුධම්මෙහි සභාගානි, තෙන තෙහි ඛන්ධාදීහි සඞ්ගය්හන්තීති **''ජාති ද්වීහි ඛන්ධෙහී''**තිආදිමාහ.

පඨමනයසඞ්ගහාසඞ්ගහපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියනයො සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

171. සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ යං තං උද්දෙසෙ අසඞ්ගහිතතාය පුච්ඡිතබ්බං විස්සජ්ජිතබ්බඤ්ච සඞ්ගහිතතාවිසිට්ඨං අසඞ්ගහිතං ධම්මජාතං නිද්ධාරිතං, තදෙව තාව දස්සෙන්තො **''චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා''**ති ආහ. සබ්බත්ථ ඛන්ධාදිසඞ්ගහසාමඤ්ඤානං නිච්චං විසෙසාපෙක්ඛත්තා භෙදනිස්සිතත්තා ච පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානං සවිසෙසාව ඛන්ධාදිගණනා සුද්ධා. තත්ථ සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතවචනමත්තෙන ධම්මවිසෙසස්ස නිද්ධාරිතත්තා තීසු සඞ්ගහෙසු එකෙන ද්වීහි වා යෙ සඞ්ගහිතා හුත්වා අඤ්ඤෙහි අසඞ්ගහිතා, තෙයෙව ධම්මා ''ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා ආයතනධාතුසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතා''ති එත්තකෙනෙව දස්සෙතබ්බා සියුං, තෙසං පන එවංවිධානං අසම්භවා නයමාතිකාය ච අබ්භන්තරබාහිරමාතිකාපෙක්ඛත්තා උද්දෙසෙපි යං යං රූපක්ඛන්ධාදීසු අරණන්තෙසු සඞ්ගාහකං, තං තං අපෙක්ඛිත්වා සඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතං නිද්ධාරිතන්ති විඤ්ඤායතීති තෙන තෙන සඞ්ගාහකෙන යථානිද්ධාරිතං ධම්මං නියමෙත්වා දස්සෙතුං **''චක්ඛායතනෙනා''**තිආදිමාහ. යත්ථ හි පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බධම්මවිසෙසනිද්ධාරණං නත්ථි, තස්මිං පඨමනයෙ ඡට්ඨනයෙ ච පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බභාවෙන, ඉතරෙසු ච යං යං පුච්ඡිතබ්බවිස්සජ්ජිතබ්බං නිද්ධාරිතං, තස්ස තස්ස නියාමකභාවෙන රූපක්ඛන්ධාදයො අරණන්තා උද්දිට්ඨාති.

තත්ථ ''චක්ඛායතනෙන…පෙ…. ඵොට්ඨබ්බධාතුයා''ති කත්තුඅත්ථෙ කරණනිද්දෙසො දට්ඨබ්බො, ''ඛන්ධසඞ්ගහෙන ආයතනසඞ්ගහෙන ධාතුසඞ්ගහෙනා''ති කරණත්ථෙ. එත්ථ ච යෙන යෙන සඞ්ගාහකෙන ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙසු තෙන තෙන සඞ්ගහෙතබ්බාසඞ්ගහෙතබ්බං අඤ්ඤං අත්ථි, තං තදෙව සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකභාවෙන උද්ධටං. රූපක්ඛන්ධෙන පන ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහෙතබ්බො අඤ්ඤො ධම්මො නත්ථි, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි , න ච සො එව තස්ස සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො වා හොති. යඤ්ච ''රූපක්ඛන්ධො එකෙන ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො''ති වුත්තං, තඤ්ච න තස්සෙව තෙන සඞ්ගහිතතං සන්ධාය වුත්තං, රූපක්ඛන්ධභාවෙන පන රූපක්ඛන්ධවචනෙන වා ගහිතතං සන්ධාය වුත්තන්ති පකාසිතොයමත්ථො.

යදි ච සො එව තෙන සඞ්ගය්හෙය්‍ය, සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ – ''වෙදනාක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා ආයතනසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා ධාතුසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා, තෙ ධම්මා තීහි ඛන්ධෙහි එකෙනායතනෙන සත්තහි ධාතූහි සම්පයුත්තා''තිආදි වත්තබ්බං සියා, න ච වුත්තං, තස්මා යථා චිත්තං චිත්තෙන සම්පයුත්තං විප්පයුත්තඤ්ච න හොති, එවං රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධෙන සඞ්ගහිතො අසඞ්ගහිතො ච න හොති, තථා වෙදනාක්ඛන්ධාදයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි. න හි සො එව තස්ස සභාගො විසභාගො වාති. තෙනෙව න එකදෙසා විය සමුදායස්ස, සමුදායො එකදෙසානං සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච. යථා රූපක්ඛන්ධො චක්ඛායතනාදීනං, ධම්මායතනං වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං, සරණා ධම්මා චතුන්නං ඛන්ධානං. සමුදායන්තොගධානඤ්හි එකදෙසානං න විභාගො අත්ථි, යෙන තෙ සමුදායස්ස සමුදායො ච තෙසං සභාගො විසභාගො ච සියාති, තථා න සමුදායො එකදෙසසභාගවිසභාගානං සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච. යථා ධම්මායතනං සුඛුමරූපසභාගස්ස වෙදනාදිවිසභාගස්ස

ච රූපක්ඛන්ධෙකදෙසස්ස ඛන්ධසඞ්ගහෙන, ජීවිතින්ද්‍රියං රූපාරූපජීවිතසභාගවිසභාගස්ස රූපක්ඛන්ධෙකදෙසස්ස සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙකදෙසස්ස ච ජීවිතවජ්ජස්ස ඛන්ධසඞ්ගහෙනෙව. න හි එකදෙසසභාගං සමුදායසභාගං, නාපි එකදෙසවිසභාගං සමුදායවිසභාගන්ති, තස්මා සතිපි අත්තතො අත්තනි අන්තොගධතො අත්තෙකදෙසසභාගතො ච අඤ්ඤස්ස අසඞ්ගාහකත්තෙ සඞ්ගාහකත්තමෙව එතෙසං නත්ථි, යෙන සඞ්ගහිතස්ස අසඞ්ගාහකා සියුන්ති සඞ්ගාහකත්තාභාවතො එව එවරූපානං අග්ගහණං වෙදිතබ්බං.

යං පන ‘‘ධම්මායතනං අසඞ්ඛතං ඛන්ධතො ඨපෙත්වා චතූහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිත’’න්ති (ධාතු. 25), ‘‘චක්ඛායතනඤ්ච සොතායතනඤ්ච එකෙන ඛන්ධෙන සඞ්ගහිත’’න්ති (ධාතු. 26) ච වුත්තං, න තෙන එකදෙසානං සමුදායසඞ්ගාහකත්තං, සමුදායස්ස ච එකදෙසසඞ්ගාහකත්තං දස්සෙති, චතුක්ඛන්ධගණනභෙදෙහි පන ධම්මායතනස්ස ගණෙතබ්බාගණෙතබ්බභාවෙන පඤ්චධා භින්නතං, චක්ඛායතනාදීනං එකක්ඛන්ධගණනෙන ගණෙතබ්බතාය එකවිධතඤ්ච දස්සෙති. සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකනිරපෙක්ඛානං ගණෙතබ්බාගණෙතබ්බානං තංතංගණනෙහි ගණනදස්සනමත්තමෙව හි පඨමනයො කම්මකරණමත්තසබ්භාවා, දුතියාදයො පන සඞ්ගාහකාසඞ්ගාහකෙහි සඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතානං අගණනාදිදස්සනානි කත්තුකරණකම්මත්තයසබ්භාවා . තථා පඨමනයෙ තථා තථා ගණෙතබ්බාගණෙතබ්බභාවසඞ්ඛාතො තංතංඛන්ධාදිභාවාභාවො සභාගවිසභාගතා , දුතියාදීසු යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනෙ සඞ්ගාහකසඞ්ගහෙතබ්බානං සමානක්ඛන්ධාදිභාවො සභාගතා, තදභාවො ච විසභාගතා. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසු තංතංඛන්ධාදිභාවාභාවො එවාති අයමෙතෙසං විසෙසොති.

සමුදයසච්චසුඛින්ද්‍රියසදිසානි පන තෙහි සඞ්ගහෙතබ්බමෙව අත්ථි, න සඞ්ගහිතං අසඞ්ගහෙතබ්බන්ති අසඞ්ගාහකත්තාභාවතො න උද්ධටානි. දුක්ඛසච්චසදිසානි තෙහි විසභාගසමුදායභූතෙහි අනෙකක්ඛන්ධෙහි ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහෙතබ්බං, ඉතරෙහි අසඞ්ගහෙතබ්බඤ්ච නත්ථීති සඞ්ගාහකත්තාසඞ්ගාහකත්තාභාවතො. එවං සඞ්ගාහකත්තාභාවතො අසඞ්ගාහකත්තාභාවතො උභයාභාවතො ච යථාවුත්තසදිසානි අනුද්ධරිත්වා සඞ්ගාහකත්තාසඞ්ගාහකත්තභාවතො චක්ඛායතනාදීනෙව උද්ධටානීති වෙදිතබ්බානි. තත්ථ ‘‘චක්ඛායතනෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතා’’ති චක්ඛායතනවජ්ජා රූපධම්මා ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතාති වෙදිතබ්බා, න රූපක්ඛන්ධොති. න හි එකදෙසො සමුදායසඞ්ගාහකොති දස්සිතමෙතන්ති.

අට්ඨකථායං පන **ඛන්ධපදෙනාති** ඛන්ධපදසඞ්ගහෙනාති අත්ථො, න සඞ්ගාහකෙනාති. ‘‘කෙනචි සඞ්ගාහකෙනා’’ති ඉදං පන ආනෙත්වා වත්තබ්බං. **තං පන රූපක්ඛන්ධාදීසු න යුජ්ජතීති** තං විස්සජ්ජනං රූපක්ඛන්ධාදීසු සඞ්ගාහකෙසු න යුජ්ජතීති අත්ථො. **රූපක්ඛන්ධෙන හි…පෙ…. සඞ්ගහිතොති** එතෙන නයෙන චක්ඛායතනෙන රූපක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතො, සො ච අඩ්ඪෙකාදසහි ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතො නාම නත්ථීති එවං චක්ඛායතනාදීනිපි න ගහෙතබ්බානීති ආපජ්ජතීති චෙ? නාපජ්ජති. න හි අඤ්ඤමත්තනිවාරණං එවසද්දස්ස අත්ථො, අථ ඛො සඞ්ගාහකතො අඤ්ඤනිවාරණං. **සො චාතිආදි** ච න නිරපෙක්ඛවචනං, අථ ඛො සඞ්ගාහකාපෙක්ඛන්ති. කථං? **රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතොති** යථා චක්ඛායතනෙන චක්ඛායතනතො අඤ්ඤම්පි ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතං අත්ථි, යං ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතං හොති, න එවං රූපක්ඛන්ධෙන රූපක්ඛන්ධතො අඤ්ඤං ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතං අත්ථි, යං ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතං සියා, රූපක්ඛන්ධෙන පන රූපක්ඛන්ධොව ඛන්ධසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතොති අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො යුත්තො. සියා පනෙතං ‘‘සො එව රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධෙන ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතො හොතූ’’ති, තං නිවාරෙන්තො ආහ **‘‘සො ච අඩ්ඪෙකාදසහි ආයතනධාතූහි අසඞ්ගහිතො නාම නත්ථී’’**ති . එත්ථ ච ‘‘රූපක්ඛන්ධෙනා’’ති ආනෙත්වා වත්තබ්බං. තත්ථ රූපක්ඛන්ධො රූපක්ඛන්ධස්ස වා තදෙකදෙසානං වා චක්ඛාදීනං ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගාහකො අසඞ්ගාහකො ච න හොතීති ඉමිනා පරියායෙන අසඞ්ගහිතතාය අභාවො වුත්තොති යුජ්ජති, න රූපක්ඛන්ධෙන රූපක්ඛන්ධස්ස තදෙකදෙසානං වා අඩ්ඪෙකාදසහි ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතතාය. න හි සා සඞ්ගහිතතා අත්ථි. යදි සියා, සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධොපි උද්ධරිතබ්බො සියා. තෙන හි තීහිපි සඞ්ගහෙහි රූපක්ඛන්ධො තදෙකදෙසො වා සඞ්ගහිතා සියුං, අත්ථි ච තෙසං විප්පයුත්තතාති.

එවං අසඞ්ගහිතතාය අභාවතො එතානි, අඤ්ඤානි චාති එත්ථාපි චක්ඛායතනාදීහි විය එතෙහි අඤ්ඤෙහි ච සඞ්ගහිතානං අසඞ්ගහිතතාය අභාවතො එතානි අඤ්ඤානි ච යථා වා තථා වා එතානි විය අයුජ්ජමානවිස්සජ්ජනත්තා එවරූපානි පදානි සඞ්ගාහකභාවෙන න ගහිතානීති අධිප්පායො.

තත්ථ යං වුත්තං ‘‘රූපක්ඛන්ධෙන හි රූපක්ඛන්ධොව සඞ්ගහිතො’’ති, තං තෙනෙව තස්ස සඞ්ගහිතත්තාසඞ්ගහිතත්තාභාවදස්සනෙන නිවාරිතං. යඤ්හෙත්ථ අග්ගහණෙ කාරණං වුත්තං, තඤ්ච සතිපි සඞ්ගහිතත්තෙ අසඞ්ගහිතතාය අභාවතොති විඤ්ඤායමානං සමුදයසච්චාදීසු යුජ්ජෙය්‍යා සති තෙහි සඞ්ගහිතෙ තදසඞ්ගහිතත්තාභාවතො. රූපක්ඛන්ධාදීහි පන සඞ්ගහිතමෙව නත්ථි, කුතො තස්ස අසඞ්ගහිතතා භවිස්සති, තස්මා සඞ්ගාහකත්තාභාවො එවෙත්ථ අග්ගහණෙ කාරණන්ති යුත්තං. සඞ්ගහිතත්තාභාවෙන අසඞ්ගහිතත්තං යදිපි රූපක්ඛන්ධාදිනා අත්තනො අත්තනි අන්තොගධස්ස අත්තෙකදෙසසභාගස්ස ච නත්ථි, අඤ්ඤස්ස පන අත්ථීති න දුක්ඛසච්චාදීසු විය උභයාභාවො චෙත්ථ අග්ගහණෙ කාරණං භවිතුං යුත්තොති. ධම්මායතනජීවිතින්ද්‍රියාදීනඤ්ච ඛන්ධචතුක්කදුකාදිසඞ්ගාහකත්තෙ සති න තෙසං සඞ්ගහිතානං තෙහි ධම්මායතනජීවිතින්ද්‍රියාදීහි ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතතා නත්ථීති අසඞ්ගහිතතාය අභාවො අනෙකන්තිකො, තස්මා පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව අග්ගහිතානං අග්ගහණෙ, ගහිතානඤ්ච ගහණෙ කාරණං වෙදිතබ්බන්ති.

අනිදස්සනං පුනදෙව සප්පටිඝන්ති එත්ථ **අනිදස්සනන්ති** එතෙන ''සනිදස්සනසප්පටිඝ''න්ති එත්ථ වුත්තෙන සප්පටිඝසද්දෙන සද්ධිං යොජෙත්වා අනිදස්සනසප්පටිඝා දස්සිතා. **පුනදෙවාති** එතෙන තත්ථෙව අවිසිට්ඨං සනිදස්සනපදං නිවත්තෙත්වා ගණ්හන්තො සනිදස්සනදුකපදං දස්සෙති. ''චක්ඛායතනෙන චක්ඛායතනමෙවෙකං සඞ්ගහිත''න්ති ඉදං න සක්කා වත්තුං. න හි ''චක්ඛායතනෙන චක්ඛායතනං ආයතනසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිත''න්ති ච ''අසඞ්ගහිත''න්ති ච වත්තබ්බන්ති දස්සිතොයං නයොති. එවං සබ්බත්ථ තස්සෙව සමුදායෙකදෙසානඤ්ච සඞ්ගාහකසඞ්ගහිතන්ති වචනෙසු අසඞ්ගාහකඅසඞ්ගහිතන්ති වචනෙසු ච තදවත්තබ්බතා යොජෙතබ්බා. අසඞ්ගාහකත්තාභාවතො එව හි චක්ඛායතනාදීනි චක්ඛායතනාදීහි අසඞ්ගහිතානීති න වුච්චන්ති, න සඞ්ගාහකත්තාභාවතොති.

දුතියනයසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියනයො අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

179. අසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධෙන ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතෙසු වෙදනාදීනං තිණ්ණං ඛන්ධානං නිබ්බානස්ස ච සුඛුමරූපෙන සහ ආයතනධාතුසභාගත්තෙ සතිපි න සුඛුමරූපමෙව රූපක්ඛන්ධොති රූපක්ඛන්ධෙන ආයතනධාතුසභාගත්තං නත්ථි, තස්මා න තෙන තානි ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතානි. න කෙවලං සඞ්ගහිතානෙව, අසඞ්ගහිතානිපි තෙන තානි තෙහි සඞ්ගහෙහි න හොන්තෙව තදෙකදෙසෙන සුඛුමරූපෙන ආයතනධාතුසභාගත්තා, සඞ්ගහිතාභාවො එව පන ඉධාධිප්පෙතො, විඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදීහි පන අසඞ්ගහිතා න තෙ තෙහි කථඤ්චි සම්මිස්සාති සබ්බථා තෙ තෙහි න සඞ්ගහිතා. දුක්ඛසච්චාදීහි ච පඤ්චක්ඛන්ධසමුදායභූතෙහි ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතං නිබ්බානං රූපක්ඛන්ධෙන විය ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි සඞ්ගහිතං තෙහි න හොති, තස්මා සඞ්ගාහකත්තාභාවතො එව එවරූපානං අසඞ්ගාහකභාවෙන අග්ගහණං වෙදිතබ්බං, සනිබ්බානපඤ්චක්ඛන්ධසමුදායභූතානං පන අබ්‍යාකතධම්මාදීනං අසඞ්ගාහකත්තාභාවතොව. න හි තං කඤ්චි අත්ථි, යස්ස තෙ ඛන්ධසඞ්ගහෙන අසඞ්ගාහකා සියුං, න ච අත්තනො එකදෙසො අත්තෙකදෙසසභාගො ච අත්තනා අසඞ්ගහිතො හොතීති අත්තනා අසඞ්ගහිතසඞ්ගාහකත්තා පන වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං ගහණං කතන්ති.

යං පන අට්ඨකථායං වුත්තං **''යෙ ධම්මායතනෙන සඞ්ගහිතා''**ති, තං න සක්කා වත්තුං. ධම්මායතනෙන හි න කොචි ධම්මො කෙනචි සඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතො අත්ථි විසභාගක්ඛන්ධනිබ්බානසමුදායත්තා , ඛන්ධසඞ්ගහෙන සයමෙව අත්තනො සඞ්ගාහකං න හොතීති ආයතනධාතුසඞ්ගහෙහි ච සඞ්ගාහකත්තාභාවතොති දස්සිතොයං නයොති එතස්ස ධම්මායතනගණනෙන ගණිතාති අත්ථො. **යානි…පෙ…. ගහිතානීති** එතෙන විඤ්ඤාණසම්මිස්සං ධම්මායතනෙකදෙසං දීපෙන්තානි ඉද්ධිපාදාදිපදානි, ඔළාරිකරූපසම්මිස්සං දීපෙන්තානි රූපක්ඛන්ධාදිපදානි, සබ්බෙන සබ්බං ධම්මායතනං අදීපෙන්තානි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධචක්ඛායතනාදිපදානි, සකලධම්මායතනදීපකානි ධම්මායතනාදිපදානි ච වජ්ජෙත්වා ධම්මායතනෙකදෙසං අඤ්ඤායතනෙන අසම්මිස්සං දීපෙන්තානි ගහිතානීති දස්සෙති.

තතියනයඅසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථනයො සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

191. සඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙ යස්මා යථා දුතියතතියනයා තිණ්ණං සඞ්ගහානං සඞ්ගහණාසඞ්ගහණප්පවත්තිවිසෙසෙන ''සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං, අසඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිත''න්ති ච උද්දිට්ඨා, නෙවං චතුත්ථපඤ්චමා. සඞ්ගහණප්පවත්තියා එව හි සඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිතං උද්දිට්ඨං, අසඞ්ගහණප්පවත්තියා එව ච අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතන්ති, තස්මා සඞ්ගහණප්පවත්තිවිසෙසවිරහෙ සඞ්ගහිතධම්මාසඞ්ගහිතධම්මවිසෙසෙ නිස්සිතා එතෙ ද්වෙ නයාති එත්ථ කෙනචි සඞ්ගහිතෙන ධම්මවිසෙසෙන පුන සඞ්ගහිතො ධම්මවිසෙසො සඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිතො සඞ්ගහිතතාය පුච්ඡිතබ්බො විස්සජ්ජිතබ්බො ච, තමෙව තාව යථානිද්ධාරිතං දස්සෙන්තො **''සමුදයසච්චෙන යෙ ධම්මා ඛන්ධ…පෙ…. සඞ්ගහිතා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා ඛන්ධ…පෙ…. සඞ්ගහිතා''**ති ආහ. එත්ථ ච යෙ තීහිපි සඞ්ගහෙහි න සඞ්ගාහකා රූපක්ඛන්ධවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධධම්මායතනදුක්ඛසච්චාදීනි විය, යෙ ච ද්වීහායතනධාතුසඞ්ගහෙහි අසඞ්ගාහකා චක්ඛායතනාදීනි විය, යෙ ච එකෙන ඛන්ධසඞ්ගහෙනෙව ධාතුසඞ්ගහෙනෙව ච න සඞ්ගාහකා වෙදනාදික්ඛන්ධනිරොධසච්චජීවිතින්ද්‍රියාදීනි විය චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදයො විය ච, තෙ ධම්මා සඞ්ගාහකත්තාභාවසබ්භාවා සඞ්ගාහකභාවෙන න උද්ධටා, තීහිපි පන සඞ්ගහෙහි යෙ සඞ්ගාහකා, තෙ සඞ්ගාහකත්තාභාවාභාවතො ඉධ උද්ධටා. තෙහි සඞ්ගහිතාපි හි එකන්තෙන අත්තනො සඞ්ගාහකස්ස සඞ්ගාහකා හොන්ති, යස්ස පුන සඞ්ගහො පුච්ඡිතබ්බො විස්සජ්ජිතබ්බො චාති.

අට්ඨකථායං පන **සකලෙන හි ඛන්ධාදිපදෙනාති** සකලවාචකෙන රූපක්ඛන්ධාදිපදෙනාති අත්ථො. යං පනෙතං වුත්තං ''යං අත්තනො සඞ්ගාහකං සඞ්ගණ්හිත්වා පුන තෙනෙව සඞ්ගහං ගච්ඡෙය්‍යා''ති, තං තෙන ඛන්ධාදිපදෙනාති එවං අයොජෙත්වා තං අඤ්ඤං සඞ්ගහිතං නාම නත්ථීති එවං න සක්කා වත්තුං. න හි යෙන යං සඞ්ගහිතං, තෙනෙව තස්ස සඞ්ගහො පුච්ඡිතො විස්සජ්ජිතො, න ච තස්සෙව, අථ ඛො තෙන සඞ්ගහිතස්සාති. යථා වෙදනා සද්දො ච ඛන්ධො ආයතනඤ්ච, න එවං සුඛුමරූපං, තං පන ඛන්ධායතනානං එකදෙසොව, තස්මා ''සුඛුමරූපෙකදෙසං වා''ති අවත්වා **''සුඛුමරූපං වා''**ති වුත්තං. සබ්බත්ථ ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සන්ති යොජෙතබ්බං. යම්පි චෙතං වුත්තං ''තදෙව

යෙහි ධම්මෙහි ඛන්ධාදිවසෙන සඞ්ගහිතං, තෙ ධම්මෙ සන්ධායා''ති, තම්පි තථා න සක්කා වත්තුං. න හි සඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහිතස්ස සඞ්ගහිතෙන සඞ්ගහො එත්ථ පුච්ඡිතො විස්සජ්ජිතො ච, අථ ඛො සඞ්ගහොව, තස්මා **එකෙන ඛන්ධෙනාති** එකෙන ඛන්ධගණනෙනාති අයමෙවෙත්ථ අත්ථො, න සඞ්ගාහකෙනාති. න හි එකො ඛන්ධො අත්තනො එකදෙසස්ස සඞ්ගාහකොති.

චතුත්ථනයසඞ්ගහිතෙනසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමනයො අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

193. අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදනිද්දෙසෙපි වුත්තනයෙනෙව යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනං වෙදිතබ්බං. එත්ථ ච සසුඛුමරූපවිඤ්ඤාණසහිතධම්මසමුදායා යෙ තෙ දුක්ඛසච්චඅනිදස්සනඅප්පටිඝඅචෙතසිකානුපාදාසදිසා සතිපි එකෙන ද්වීහි වා සඞ්ගහෙහි කෙසඤ්චි අසඞ්ගාහකත්තෙ තීහිපි අසඞ්ගහෙතබ්බස්ස අභාවතො පරිපුණ්ණසඞ්ගහාසඞ්ගාහකා න හොන්ති, අබ්‍යාකතධම්මසදිසා කෙනචි සඞ්ගහෙන අසඞ්ගහෙතබ්බභාවතො අසඞ්ගාහකා එව න හොන්ති, තෙන තෙ අසඞ්ගාහකභාවෙන න උද්ධටා, ඉතරෙ පන තබ්බිපරියායෙන උද්ධටාති.

යං පන අට්ඨකථායං **''තාදිසෙන හි පදෙන නිබ්බානං ඛන්ධසඞ්ගහමත්තං න ගච්ඡෙය්‍යා''**ති වුත්තං, තං දුක්ඛසච්චං සන්ධාය වුත්තං. අනිදස්සනඅප්පටිඝෙසු පන අසඞ්ගාහකෙසු නිබ්බානං අන්තොගධං, න ච තදෙව තස්ස අසඞ්ගාහකන්ති. **සදිසවිස්සජ්ජනානං වසෙන සමොධානෙත්වා කතෙහි සද්ධින්ති** එවං කතෙහි දුතියපඤ්හාදීහි සද්ධිං පඨමපඤ්හනාමරූපපඤ්හාදයො සබ්බෙපි චතුත්තිංස හොන්තීති අත්ථො. **යං පුච්ඡාය උද්ධටං පදං, තදෙවාති** රූපක්ඛන්ධාදිවිසෙසකපදං වදති, න නිද්ධාරිතෙ පුච්ඡිතබ්බධම්මෙ. තෙ හි ලක්ඛණතො දස්සිතා, න පදෙන සරූපතොති. තත්ථ **තදෙවාති** එව-සද්දෙන න තං කදාචි සඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං න හොතීති උද්ධටස්සෙව අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතභාවෙ නියතතං අඤ්ඤස්ස ච අනියතතං දස්සෙතීති වෙදිතබ්බං. **''තදෙව යෙහි අසඞ්ගහිත''**න්ති එත්ථ හි ''නියමතො''ති සක්කා වචනසෙසො යොජෙතුන්ති. අථ වා **තදෙවාති** පුච්ඡාය උද්ධටමෙව එවංපකාරමෙව හුත්වා **යෙහි අසඞ්ගහිතන්ති** තස්ස පුච්ඡාය උද්ධටභාවෙන එවං අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතභාවනියමනත්ථො එව-සද්දො, න අඤ්ඤස්ස අසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතතානිවාරණත්ථොති දට්ඨබ්බො. පුච්ඡාය උද්ධටඤ්හි අඤ්ඤසහිතං අසහිතඤ්ච අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං හොති. රූපක්ඛන්ධාදීනි හි අඤ්ඤසහිතානි විඤ්ඤාණක්ඛන්ධාදීනි අසහිතානීති.

අවසෙසා සඞ්ගහිතාති ඉදං අවසෙසා අසඞ්ගහිතා න හොන්තීති එවං දට්ඨබ්බං. **තෙහිපි විඤ්ඤාණධම්මෙහි තෙ රූපධම්මාව තීහි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතාති** පුච්ඡාය උද්ධටා තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගාහකා හුත්වා අසඞ්ගහිතාති අධිප්පායො. අනුද්ධටා වෙදනාදයොපි හි අසඞ්ගහිතා එවාති. එත්ථ ච පඨමෙ නයෙ වෙදනාදයොපි විඤ්ඤාණෙන අසඞ්ගහිතාති වුත්තා, දුතියෙ රූපධම්මාවාති අයං විසෙසො. **වෙදනාදයො හි රූපවිඤ්ඤාණෙහෙව ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන අසඞ්ගහිතාති** ඔළාරිකරූපෙහි විඤ්ඤාණෙන ච තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතාති අත්ථො. රූපෙකදෙසො හි එත්ථ රූපග්ගහණෙන ගහිතොති.

196. චතුත්ථපඤ්හෙ **චක්ඛායතනං වෙදනාදීහි චතූහීති** එත්ථ **චක්ඛායතනන්ති** එතෙන පුච්ඡාය උද්ධටං අසඞ්ගාහකං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. චක්ඛායතනෙන පන අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතානි දස ඔළාරිකායතනානි න චක්ඛායතනමෙවාති. **''රූපඤ්ච ධම්මායතන''**න්තිආදිනා යෙහි ධම්මෙහි තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතං තං විඤ්ඤාණමෙව හොති, අසඞ්ගහිතෙන තෙන අසඞ්ගහිතඤ්ච විඤ්ඤාණවජ්ජං සබ්බං තෙව ධම්මෙ උදානෙති. සදිසවිස්සජ්ජනා හි එකතො උදානෙත්වා දස්සෙතබ්බා. තත්ථ පඨමෙන රූපක්ඛන්ධෙන සදිසවිස්සජ්ජනෙසු එකතො උදානෙත්වා දස්සිතෙසු අඤ්ඤෙ විසදිසවිස්සජ්ජනා නයදානෙන දස්සිතා හොන්ති. තෙනාහ **''රූපඤ්ච ධම්මායතනන්ති…පෙ…. අඤ්ඤෙනාකාරෙන සඞ්ඛිපිත්වා දස්සිතා''**ති. තත්ථ **ද්වෙ භවාති** අසඤ්ඤෙකවොකාරභවා. **ද්වෙති** බාහිරුපාදාධම්මෙ එව සන්ධාය වුත්තං. යෙන අසඞ්ගාහකෙන අසඞ්ගහිතෙන අසඞ්ගහිතං පුච්ඡිතබ්බං විස්සජ්ජිතබ්බඤ්ච පරිච්ඡිජ්ජති, සො රූපක්ඛන්ධාදිකො තස්ස පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානඤ්ච නිස්සයභාවතො **''විසයො''**ති වුත්තො, යථාදස්සිතස්ස පන උද්දානස්ස නයදානමත්තත්තා **''නයො''**ති වුත්තං. ''ද්වෙවීසනයො වා''තිපි පාඨො, ද්වෙවීසපදිකො එස නයො වාති අත්ථො.

පඤ්චමනයඅසඞ්ගහිතෙනඅසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡට්ඨනයො සම්පයොගවිප්පයොගපදවණ්ණනා

228. සම්පයොගවිප්පයොගපදෙ **යං ලබ්භති, යඤ්ච න ලබ්භති, තං සබ්බං පුච්ඡාය ගහිතන්ති** ඉදං න රූපක්ඛන්ධාදීනි පදානි සන්ධාය වුත්තං, අථ ඛො සම්පයොගපදං විප්පයොගපදඤ්චාති වෙදිතබ්බං. රූපක්ඛන්ධාදීසු හි යං ධම්මායතනාදිපදං න ලබ්භති, තං පුච්ඡායපි න ගහිතං. සම්පයොගපදං පන රූපක්ඛන්ධාදීසු අලබ්භමානම්පි ''රූපක්ඛන්ධො කතිහි…පෙ…. සම්පයුත්තො''ති එවං පුච්ඡාය ගහිතං, වෙදනාක්ඛන්ධාදීසු ලබ්භමානං, විප්පයොගපදං පන සබ්බත්ථ ලබ්භමානමෙවාති. **රූපධම්මානං පන රූපෙන නිබ්බානෙන වා, නිබ්බානස්ස ච රූපෙන සද්ධිං**

සම්පයොගො නාම නත්ථීති එකුප්පාදාදිසභාගතාය අභාවතො සම්පයොගං නිවාරෙන්තෙන සා එව එකුප්පාදාදිතා එතෙසං විසභාගතාති තදභාවතො විප්පයොගොපි නිවාරිතො එව හොතීති දට්ඨබ්බො. චතූසු හි ඛන්ධෙසු විජ්ජමානා එකුප්පාදාදිතා තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤං සභාගතා හොති රූපනිබ්බානෙහි තෙසං තෙහි ච රූපනිබ්බානානං විසභාගතා ච, න ච රූපෙකදෙසස්ස නිබ්බානස්ස වා සා එකුප්පාදාදිතා අත්ථි, යා රූපෙකදෙසෙන රූපෙකදෙසනිබ්බානානං නිබ්බානෙන ච රූපස්ස විසභාගතා සියා. තෙනෙව **''චතූහි විප්පයොගො''**ති වුත්තන්ති.

සත්තසු විඤ්ඤාණධාතූසු එකායපි අවිප්පයුත්තෙති යථා රූපභවො තීහි විඤ්ඤාණධාතූහි, නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මා පඤ්චහි, අවිතක්කඅවිචාරා එකාය විප්පයුත්තෙ අනාරම්මණමිස්සකෙ ධම්මෙ දීපෙන්ති, එවං අදීපෙත්වා එකායපි විප්පයුත්තෙ අහොන්තෙ සත්තහිපි සම්පයුත්තෙ සත්තපි වා තා දීපෙන්තීති අධිප්පායො. **අවිප්පයුත්තෙති** හි යෙ විප්පයුත්තා න හොන්ති, තෙ ධම්මෙති වුත්තං හොති, න සම්පයුත්තෙති. තෙන යානි තාහි සම්පයුත්තෙ දීපෙන්ති ධම්මායතනාදිපදානි, යානි ච සම්පයුත්තවිප්පයුත්තභාවෙහි නවත්තබ්බං දීපෙන්ති අචෙතසිකාදිපදානි, යානි ච සම්පයුත්තනවත්තබ්බානි දීපෙන්ති දුක්ඛසච්චාදිපදානි, තෙසං සබ්බෙසං අනාරම්මණමිස්සකධම්මදීපකානං අග්ගහණං වුත්තං හොති. න හි අනාරම්මණමිස්සකසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුතංසම්පයුත්තතදුභයසමුදායානං ඛන්ධායතනධාතූසු කෙනචි සම්පයොගො විප්පයොගො වා අත්ථීති.

යදි එවං විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ ''කුසලෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා''ති න වත්තබ්බං. අකුසලාබ්‍යාකතා හි අනාරම්මණමිස්සොභයධම්මාති? න, යථාවුත්තසමුදායානං ඛන්ධාදීහෙව සම්පයොගවිප්පයොගාභාවවචනතො. ඛන්ධාදයො හි තදෙකදෙසා තදෙකදෙසඤ්ඤසමුදායා ච, සමුදායෙකදෙසානඤ්ච විභාගාභාවතො න සභාගවිසභාගතා අත්ථි, තෙන තෙසං ඛන්ධාදීහි සම්පයොගවිප්පයොගාභාවො හොති. කුසලා පන ධම්මා අකුසලාබ්‍යාකතෙහි විභත්තා, තෙ ච කුසලෙහි, න තෙසං සමුදායෙකදෙසභාවො තදෙකදෙසඤ්ඤසමුදායභාවො වා, තස්මා ඛන්ධාදීනි අනාමසිත්වා විප්පයුත්තතාමත්තෙන යථානිද්ධාරිතධම්මදස්සනෙ කුසලෙහි ඉතරෙසං, ඉතරෙහි ච කුසලානං විප්පයොගො න න හොති විසභාගතාසබ්භාවතොති තෙසං අඤ්ඤමඤ්ඤවිප්පයුත්තතා වුත්තා. එස නයො සබ්බෙසු එවරූපෙසු.

උද්දානෙ පන **අට්ඨාරස තතො පරෙති** ඉදං ''සොළසා''ති වත්තබ්බං, **තෙවීසන්ති** ඉදඤ්ච ''එකවීස''න්ති. සබ්බත්ථ ච කාලසන්තානභෙදරහිතාරහිතබහුධම්මසමොධානානං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධධම්මායතනධම්මධාතූනං එකදෙසා සමුදයසච්චවෙදනාක්ඛන්ධාදයො එකදෙසසම්මිස්සා ච ඉද්ධිපාදාදයො අනාරම්මණෙහි අසම්මිස්සා රූපක්ඛන්ධාදයො ච සාරම්මණෙහි අසම්මිස්සා සම්පයොගීවිප්පයොගීභාවෙන සමානකාලසන්තානෙහි ච එකදෙසන්තරෙහි විභත්තා එව ගහිතාති තෙහි තෙ කෙහිචි එකදෙසන්තරෙහි විභත්තෙහි යථායොගං සම්පයොගං විප්පයොගඤ්ච ලභන්ති. අත්ථි හි තෙසං එකුප්පාදාදිතා සභාගතා විසභාගතා චාති. තෙන තත්ථ තත්ථ ''එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි සම්පයුත්ත''න්ති ච, ''එකෙනායතනෙන එකාය ධාතුයා කෙහිචි විප්පයුත්ත''න්ති ච වුත්තං. භින්නකාලසමුදායා එව පන වෙදනාසඤ්ඤාවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධා වත්තමානා ච එකෙකධම්මා එව, තස්මා තෙසං සමානකාලස්ස විභජිතබ්බස්ස අභාවතො න සුඛින්ද්‍රියාදීනි වෙදනාක්ඛන්ධස්ස විභාගං කරොන්ති, චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදයො ච විඤ්ඤාණක්ඛන්ධස්ස මනායතනස්ස ච. තෙන ''සුඛින්ද්‍රියං එකෙන ඛන්ධෙන කෙහිචි විප්පයුත්ත''න්ති, ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු එකෙන ඛන්ධෙන එකෙනායතනෙන කෙහිචි විප්පයුත්තා''ති ච එවමාදි න වුත්තං, ඛන්ධායතනවිභාගවිරහිතම්පි පන විඤ්ඤාණං ධාතුවිභාගෙන විභත්තමෙව වුත්තන්ති ''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතු… පෙ…. මනොවිඤ්ඤාණධාතු සොළසහි ධාතූහි විප්පයුත්තා''ති වුත්තං, එවමෙවං ඉන්ද්‍රියවිභාගෙන විභත්තානං සුඛින්ද්‍රියාදීනං ''සුඛින්ද්‍රියෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා''තිආදීසු යථායොගං විප්පයොගො දට්ඨබ්බො, නාවිභත්තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධස්සාති.

235. යථා තංසම්පයොගීභාවං සන්ධාය ''සමුදයසච්චං තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයුත්ත''න්ති වුත්තං, එවං තංවිප්පයොගීභාවං සන්ධාය ''තීහි ඛන්ධෙහි විප්පයුත්ත''න්ති කස්මා න වුත්තන්ති චෙ? අවිභාගෙහි තෙහි විප්පයොගවචනස්ස අයුත්තත්තා. විභාගෙ හි සති සමුදයසච්චං සුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියෙහි මනොවිඤ්ඤාණධාතුතො අඤ්ඤවිඤ්ඤාණධාතූහි විප්පයුත්තන්ති යුත්තං වත්තුං විභාගෙනෙව විසභාගතාය සඞ්ගහිතත්තා, විභාගරහිතෙහි පන වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි න යුත්තං, තෙහි විජ්ජමානෙහි විජ්ජමානස්ස සමුදයස්ස විසභාගභාවාභාවතො. යඤ්හි අනුප්පන්නා ධම්මා විය ආමට්ඨකාලභෙදං න හොති සඞ්ඛතං උද්ධරිතබ්බං, තං පච්චුප්පන්නභාවං නිස්සාය සම්පයොගීවිප්පයොගීභාවෙන උද්ධරීයති, තඤ්ච විභාගරහිතෙහි ඛන්ධාදීහි සඞ්ඛතෙහි පච්චුප්පන්නභාවමෙව නිස්සාය අනාමට්ඨකාලභෙදෙ අත්ථිතාය එව නිස්සිතබ්බත්තා. අවිජ්ජමානස්ස හි අවිජ්ජමානෙන, අවිජ්ජමානස්ස ච විජ්ජමානෙන, විජ්ජමානස්ස ච අවිජ්ජමානෙන සම්පයොගො නත්ථි, විප්පයොගො පන අවිජ්ජමානතාදීපකෙ භෙදෙ ගහිතෙ තෙනෙව විසභාගතාපි ගහිතා එවාති හොති . භෙදෙ පන අග්ගහිතෙ තෙන තෙන ගහණෙන විසභාගතාය අග්ගහිතත්තා සති සභාගත්තෙ විජ්ජමානතාය එව ධම්මානං සභාගස්ස පරිච්ඡින්දනතො විජ්ජමානතා දස්සිතාති එකුප්පාදාදිභාවසඞ්ඛාතා සභාගතාපි ගහිතා එව හොති. තස්සා ච ගහිතත්තා සම්පයොගොව ලබ්භති, න විප්පයොගො, තස්මා සමුදයසච්චං වෙදනාක්ඛන්ධාදීහි සම්පයුත්තත්තෙන වුත්තං, න විප්පයුත්තත්තෙනාති. එස නයො මග්ගසච්චාදීසුපීති.

262. **“දුතියජ්ඣානවිචාරඤ්හි ඨපෙත්වා සෙසා අවිතක්කවිචාරමත්තා”**ති අට්ඨකථාවචනං යෙ පධානා විතක්කො විය කොට්ඨාසන්තරචිත්තුප්පාදෙසු අලීනා, තෙ එව ඉධ අවිතක්කවිචාරමත්තාති අධිප්පෙතාති දස්සෙති. තෙනෙව හි අනන්තරනයෙ සමුදයසච්චෙන සමානගතිකා න සවිතක්කසවිචාරෙහීති තෙ න ගහිතා. දසමොසානනයෙසු ච තෙහි විප්පයුත්තෙහි විප්පයුත්තානං තෙහි විප්පයුත්තානඤ්ච සොළසහි ධාතූහි විප්පයොගො අට්ඨාරසසඞ්ගහිතො ච වුත්තො. විතක්කසහිතෙසුපි පන තෙසු ගහිතෙසු සබ්බෙපි තෙ විචාරෙන සම්පයුත්තාති ‘‘එකෙන ඛන්ධෙන කෙහිචි සම්පයුත්තා’’ති සක්කා වත්තුං. සො හි සමුදායො විචාරං වජ්ජෙත්වා අඤ්ඤෙන කෙනචි සම්පයුත්තො න හොති. න හි තදෙකදෙසස්ස විතක්කස්ස විචාරතො අඤ්ඤෙන සම්පයොගො සමුදායස්ස හොති. යථා නානාචිත්තුප්පාදෙසු උප්පජ්ජමානානං ඉද්ධිපාදානං සමුදායස්ස ඉද්ධිපාදස්ස එකදෙසානං තීහි ඛන්ධෙහි සම්පයොගො සමුදායස්ස න හොති, එවමිධාපි දට්ඨබ්බං. යථා පන තෙසු එකොපි වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙකදෙසෙන ච අසම්පයුත්තො නාම නත්ථීති සමුදායස්ස තෙහි සම්පයුත්තතා වුත්තා, එවමිධාපි විචාරෙන අසම්පයුත්තස්ස අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස කස්සචි අභාවතො සමුදායස්ස තෙන සම්පයුත්තතා න න සක්කා වත්තුං. න හි අවිතක්කවිචාරමත්තානං දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකාදීනං විය සම්පයුත්තතා න වත්තබ්බා. යථා හි දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකෙසු කෙචි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙකදෙසෙන මොහෙන සම්පයුත්තා, කෙචි අසම්පයුත්තාති න සමුදායො තෙන සම්පයුත්තො, නාපි අඤ්ඤො කොචි ධම්මො අත්ථි, යෙන සො සමුදායො සම්පයුත්තො සියාති ‘‘දස්සනෙනපහාතබ්බහෙතුකා ධම්මා සම්පයුත්තාති නත්ථී’’ති වුත්තං, එවං භාවනායපහාතබ්බහෙතුකසහෙතුකාදයොපි. න පනෙවං යෙන අවිතක්කවිචාරමත්තසමුදායො සම්පයුත්තො සියා, තං නත්ථි අවිතක්කවිචාරමත්තෙසු කස්සචි විචාරෙන අසම්පයුත්තස්ස අභාවා, තස්මා තෙ ‘‘සම්පයුත්තා’’ති න න වත්තබ්බාති. සබ්බත්ථ ච එකධම්මෙපි කෙහිචීති බහුවචනනිද්දෙසො සඞ්ඛාය අනියමිතත්තා කතොති වෙදිතබ්බො.

ඡට්ඨනයසම්පයොගවිප්පයොගපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමනයො සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

306. සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධාදයො තෙහි සම්පයුත්තාභාවතො න ගහිතා. සමුදයසච්චාදීනි සතිපි තෙහි සම්පයුත්තෙ, සම්පයුත්තෙහි ච විප්පයුත්තෙ සම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තානං ඛන්ධාදීහි විප්පයොගාභාවතො. න හි සමුදයසච්චෙන සම්පයුත්තෙහි ලොභසහගතචිත්තුප්පාදෙහි විප්පයුත්තානං තතො අඤ්ඤධම්මානං ඛන්ධාදීසු කෙනචි විප්පයොගො අත්ථි. නනු ච තෙ එව චිත්තුප්පාදා චත්තාරො ඛන්ධා අඩ්ඪදුතියානි ආයතනානි අඩ්ඪදුතියා ධාතුයො ච හොන්තීති තෙහි විප්පයොගො වත්තබ්බොති? න, තදඤ්ඤධම්මානං ඛන්ධාදිභාවතො. න හි තෙ එව ධම්මා චත්තාරො ඛන්ධා, අථ ඛො තෙ ච තතො අඤ්ඤෙ ච, තථා අඩ්ඪදුතියායතනධාතුයොපි. න ච තදඤ්ඤසමුදායෙහි අඤ්ඤෙ විප්පයුත්තා හොන්ති සමුදායෙකදෙසානං එකදෙසඤ්ඤසමුදායානඤ්ච විප්පයොගාභාවතො. එස නයො මග්ගසච්චසුඛින්ද්‍රියාදීසු. අවිතක්කවිචාරමත්තෙසුපි නිරවසෙසෙසු අධිප්පෙතෙසු තෙසං සවිතක්කසවිචාරසමානගතිකත්තා අග්ගහණෙ කාරණං න දිස්සති.

අට්ඨකථායං පන **එවරූපානීති** යථා රූපක්ඛන්ධෙ විස්සජ්ජනං න යුජ්ජති, එවං යෙසු අඤ්ඤෙසුපි න යුජ්ජති, තානි විස්සජ්ජනස්ස අයොගෙන ‘‘එවරූපානී’’ති වුත්තානි, න සම්පයුත්තාභාවෙනාති දට්ඨබ්බං. **යානි පන පදානි ධම්මධාතුයා සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ දීපෙන්තීති** එතෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදිපදානි දස්සෙති, **විඤ්ඤාණඤ්ච අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සන්ති** විඤ්ඤාණක්ඛන්ධමනායතනාදිපදානි. තත්ථ **අඤ්ඤෙන අසම්මිස්සන්ති** අසම්පයුත්තෙන අසම්මිස්සන්ති අත්ථො. අදුක්ඛමසුඛායවෙදනායසම්පයුත්තපදානිපි හි සම්පයුත්තෙහි සම්මිස්සවිඤ්ඤාණදීපකානි ඉධ ගහිතානීති. එතෙන ච ලක්ඛණෙන එවරූපානෙව ගහිතානීති දස්සෙති, න එවරූපානි ගහිතානෙවාති සමුදයසච්චාදිඉද්ධිපාදාදිපදානං අසඞ්ගහිතත්තා. ‘‘අථ ඵස්සසත්තකං චිත්තං සහ යුත්තපදෙහි සත්තා’’ති පුරාණපාඨො, අයං පන ඌනොති කත්වා **‘‘අථ ඵස්සසත්තකං, තිකෙ තයො සත්ත මහන්තරෙ චා’’**ති පාඨො කතො.

309. **පුච්ඡාය උද්ධටපදෙනෙව සද්ධිං විප්පයුත්තානං වසෙනාති** ඉදං පුච්ඡාය උද්ධටපදෙන සම්පයුත්තෙහි විප්පයුත්තා තෙන සද්ධිං විප්පයුත්තා හොන්තීති කත්වා වුත්තං. පාළිඋද්දානගාථායං **ද්වෙ ච මනෙන යුත්තා, විතක්කවිචාරණාති** මනොධාතුයා එකන්තසම්පයුත්තා ද්වෙ විතක්කවිචාරාති සවිතක්කපදං සවිචාරපදඤ්ච දස්සෙති.

සත්තමනයසම්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමනයො විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

317. විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ රූපක්ඛන්ධාදීහි විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තමෙව යථානිද්ධාරිතං නත්ථීති ‘‘රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙහි ධම්මෙහි යෙ ධම්මා සම්පයුත්තා’’ති අවත්වා **‘‘රූපක්ඛන්ධෙන යෙ ධම්මා විප්පයුත්තා, තෙ ධම්මා කතිහි ඛන්ධෙහි…පෙ.… සම්පයුත්තාති නත්ථී’’**ති වුත්තං. තෙන රූපක්ඛන්ධෙන විප්පයුත්තානං කෙනචි ඛන්ධාදිනා සම්පයොගාභාවතො යථානිද්ධාරිතං විප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තමෙව නත්ථි, කුතො තස්ස පුන ඛන්ධාදීහි සම්පයුත්තතාති දස්සෙති.

අට්ඨමනයවිප්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමනයො සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා

319. සම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනායං **යංඛන්ධාදිවසෙනාති** සමාසපදං ඉදං දට්ඨබ්බං, යස්ස ඛන්ධාදිනො වසෙනාති අත්ථො. **තස්සෙවාති** ච තස්සෙව ඛන්ධාදිනොති අත්ථො. ඉදං වුත්තං හොති – යං ඉධ සම්පයුත්තං වුත්තං, තං රූපක්ඛන්ධාදීසු අරණන්තෙසු යෙන වෙදනාක්ඛන්ධාදිනා සම්පයුත්තං, පුන තස්සෙව වෙදනාක්ඛන්ධාදිනො ඛන්ධාදීහි සම්පයොගං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං . තඤ්හි අත්තනා සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්තත්තා ‘‘සම්පයුත්තෙන සම්පයුත්ත’’න්ති නිද්ධාරිතන්ති. **රූපෙන වාති** එතෙන නිරොධසච්චඅප්පච්චයඅසඞ්ඛතෙහිපි අයොගො වුත්තො හොතීති දට්ඨබ්බො, තථා **රූපමිස්සකෙහි වාති** එතෙන අනුපාදින්නඅනුපාදානියාදීහි නිබ්බානමිස්සකෙහිපි. වක්ඛති හි **‘‘නිබ්බානං පන සුඛුමරූපගතිකමෙවා’’**ති. **සබ්බාරූපක්ඛන්ධසඞ්ගාහකෙහීති** වත්තමානානමෙව සම්පයොගො ලබ්භතීති වත්තමානෙසු එකම්පි ධම්මං අනපනෙත්වා අවිකලචතුක්ඛන්ධසඞ්ගාහකෙහි අරූපභවාදීහීති අත්ථො. අයං පනෙත්ථ සඞ්ඛෙපො – යෙ සම්පයොගං න ලභන්ති රූපක්ඛන්ධාදයො, තෙ සබ්බෙ න ගහිතා, ඉතරෙ ච වෙදනාක්ඛන්ධාදයො සබ්බෙ ගහිතාති.

නවමනයසම්පයුත්තෙනසම්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමනයො විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

353. විප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදනිද්දෙසෙ අග්ගහිතෙසු ධම්මායතනාදිධම්මා අනාරම්මණමිස්සකසබ්බචිත්තුප්පාදගතධම්මභාවතො තෙහි විප්පයුත්තස්ස අභාවා න ගහිතා, දුක්ඛසච්චචතුමහාභවඅබ්‍යාකතාදිධම්මා තෙහි විප්පයුත්තෙහි විප්පයුත්තානං ඛන්ධාදීහි විප්පයොගාභාවතොති අයං විසෙසො වෙදිතබ්බොති.

දසමනයවිප්පයුත්තෙනවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. එකාදසමනයො සඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

409. එකාදසමනයවණ්ණනායං **‘‘තෙ ච සෙසෙහි තීහි ඛන්ධෙහි එකෙන මනායතනෙන සත්තහි විඤ්ඤාණධාතූහී’’**ති එතෙසං පදානං **‘‘සම්පයුත්තා නාමා’’**ති එතෙන සහ සම්බන්ධො. ‘‘කෙහිචී’’ති එතස්ස පනත්ථං දස්සෙතුං **‘‘සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ ධම්මායතනධම්මධාතූසු ච ඨපෙත්වා තණ්හ’’**න්ති එතෙන ‘‘තෙ චා’’ති වුත්තෙ සමුදයසච්චෙන ඛන්ධාදිසඞ්ගහෙන සඞ්ගහිතධම්මෙ විසෙසෙත්වා තෙසං එව විසෙසිතානං අත්තවජ්ජෙහි සෙසෙහි සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙ තණ්හාය ධම්මායතනධම්මධාතූසු ච තණ්හාය වෙදනාසඤ්ඤාක්ඛන්ධෙහි සම්පයොගාරහෙහි සම්පයුත්තතං සන්ධායාහ **‘‘සෙසෙහි සම්පයුත්තත්තා කෙහිචි සම්පයුත්තා නාමා’’**ති.

එකාදසමනයසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමනයො සම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

417. ද්වාදසමනයෙ ච නවමනයෙ විය සම්පයොගාරහාව ලබ්භන්තීති ආහ **‘‘තෙයෙව උද්ධටා’’**ති.

ද්වාදසමනයසම්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමනයො අසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා

448. තෙරසමනයවණ්ණනායං යෙහි තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතං විඤ්ඤාණමෙව හොති, තෙ පාළියං ‘‘රූපඤ්ච ධම්මායතන’’න්තිආදිඋද්දානගාථාය දස්සිතා බාවීස ධම්මා **‘‘රූපක්ඛන්ධෙන සදිසපඤ්හා ධම්මා’’**ති වුත්තා. යෙහි පන තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතානි අරූපභවෙන විය ඔළාරිකායතනානෙව හොන්ති, තෙ වුත්තාවසෙසා සබ්බෙ ඉධ උද්ධටා **‘‘අරූපභවෙන සදිසා’’**ති වුත්තා. **සෙසාති** සෙසා පඤ්චමනයෙ ආගතා වෙදනාක්ඛන්ධාදයො සතිපි අසඞ්ගාහකත්තෙ ඉධ විස්සජ්ජනං න රුහන්තීති න උද්ධටා. යෙ පන අසඞ්ගාහකා එව න හොන්ති දුක්ඛසච්චාදිධම්මා, තෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. යථා පන වෙදනාක්ඛන්ධාදයො න රුහන්ති, තං දස්සෙතුං **‘‘වෙදනාක්ඛන්ධෙන හී’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **තෙසඤ්ච සම්පයොගො නාම නත්ථීති** රූපාරූපධම්මානං අසම්පයොගෙහි වොමිස්සතාය සම්පයොගො නත්ථීති අත්ථො.

යදි පන තෙ කදාචි අසබ්බවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තා අරූපධම්මා රූපධම්මා ච සියුං, න තෙසං විප්පයොගො නත්ථීති ‘‘විප්පයොගො ච නත්ථී’’ති න වුත්තං, න වෙදනාක්ඛන්ධෙන අසඞ්ගහිතානං විප්පයොගස්ස අත්ථිතායාති

වෙදිතබ්බං. උභයාභාවතො හි වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ඉධ න රුහන්තීති. එවං පනෙත්ථ සියා ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධෙන හි ඛන්ධාදිවසෙන අනාරම්මණමිස්සකා සත්තවිඤ්ඤාණධාතුධම්මා අසඞ්ගහිතා හොන්ති, තෙසඤ්ච සම්පයොගො විප්පයොගො ච නත්ථී’’ති. අනාරම්මණසහිතානඤ්හි සබ්බවිඤ්ඤාණධාතූනං සබ්බවිඤ්ඤාණධාතුසම්පයුත්තානං තදුභයධම්මානඤ්ච වෙදනාක්ඛන්ධාදිවිඤ්ඤාණක්ඛන්ධාදිවක්ඛායතනාදීහි තීහිපි සඞ්ගහෙහි අසඞ්ගහිතානං සම්පයොගවිප්පයොගාභාවො අරුහණෙ කාරණං. ජාතිවිප්පයොගභූමිකාලසන්තානවිප්පයොගතො චතුබ්බිධො විප්පයොගො. තත්ථ **ජාතිවිප්පයොගො** ‘‘කුසලා ධම්මා, අකුසලා ධම්මා’’තිආදි, **භූමිවිප්පයොගො** ‘‘කාමාවචරා, රූපාවචරා’’තිආදි, **කාලවිප්පයොගො** ‘‘අතීතා ධම්මා, අනාගතා ධම්මා’’තිආදි, **සන්තානවිප්පයොගො** ‘‘අජ්ඣත්තා ධම්මා, බහිද්ධා ධම්මා’’තිආදි. එවං විප්පයොගො චතුධා වෙදිතබ්බො.

තෙරසමනයඅසඞ්ගහිතෙනසම්පයුත්තවිප්පයුත්තපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. චුද්දසමනයො විප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා

456. චුද්දසමනයෙ ධම්මායතනාදීනං අනාරම්මණමිස්සකසබ්බචිත්තුප්පාදගතධම්මභාවතො විප්පයොගස්ස අරුහණං දට්ඨබ්බං. ජාතිආදිත්තයස්ස චෙත්ථ ධම්මසභාවමත්තත්තා න කථඤ්චි සම්පයොගො විප්පයොගො ච රුහති අජ්ඣත්තබහිද්ධධම්මානං සබ්බධම්මසමොධානත්තා, අනිදස්සනඅප්පටිඝාදීනං අනාරම්මණමිස්සකසබ්බචිත්තුප්පාදත්තා. දුක්ඛසච්චාදිධම්මාව ඉධ තෙහි විප්පයුත්තානං සඞ්ගහාසඞ්ගහසබ්භාවා ගහිතාති.

පාළිඋද්දානගාථායං **සමුච්ඡෙදෙ න ලබ්භන්තීති** පරියොසානෙ නයෙ න ලබ්භන්තීති අත්ථො. **මොඝපුච්ඡකෙන චාති** අලබ්භමානා ච තෙ මොඝපුච්ඡකෙන හෙතුනා න ලබ්භන්ති තෙසං පුච්ඡාය මොඝත්තාති වුත්තං හොති. අථ වා **මොඝපුච්ඡකො** අට්ඨමො නයො, තෙන ච සහ ඔසානනයෙ එතෙ ධම්මා විප්පයොගස්සපි අභාවා සබ්බථාපි න ලබ්භන්තීති අත්ථො.

චුද්දසමනයවිප්පයුත්තෙනසඞ්ගහිතාසඞ්ගහිතපදවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධාතුකථාපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපකරණ-මූලටීකා

1. මාතිකාවණ්ණනා

1. ධම්මසඞ්ගහෙ තිකදුකවසෙන සඞ්ගහිතානං ධම්මානං විභඞ්ගෙ ඛන්ධාදිවිභාගං දස්සෙත්වා තථාසඞ්ගහිතවිභත්තානං ධාතුකථාය සඞ්ගහාසඞ්ගහාදිප්පභෙදං වත්වා යාය පඤ්ඤත්තියා තෙසං සභාවතො උපාදාය ච පඤ්ඤාපනං හොති, තං පභෙදතො දස්සෙතුං **“ඡ පඤ්ඤත්තියො”**තිආදිනා පුග්ගලපඤ්ඤත්ති ආරද්ධා. තත්ථ යෙ ධම්මෙ පුබ්බාපරියභාවෙන පවත්තමානෙ අසභාවසමූහවසෙන උපාදාය ‘‘පුග්ගලො, ඉත්ථී, පුරිසො, දෙවො, මනුස්සො’’තිආදිකා **පුග්ගලපඤ්ඤත්ති** හොති, තෙසං අඤ්ඤෙසඤ්ච බාහිරරූපනිබ්බානානං සසභාවසමූහසභාවභෙදවසෙන පඤ්ඤාපනා සභාවපඤ්ඤත්තීති **ඛන්ධපඤ්ඤත්ති**ආදිකා පඤ්චවිධා වෙදිතබ්බා. තාය ධම්මසඞ්ගහාදීසු විභත්තා **සභාවපඤ්ඤත්ති** සබ්බාපි සඞ්ගහිතා හොති. පුග්ගලපඤ්ඤත්ති පන **අසභාවපඤ්ඤත්ති**. තාය ච සමයවිමුත්තාදිප්පභෙදාය සත්තසන්තානගතෙ පරිඤ්ඤෙය්‍යාදිසභාවධම්මෙ උපාදාය පවත්තිතො පධානාය ‘‘විහාරො මඤ්චො’’තිආදිකා ච සබ්බා **අසභාවපඤ්ඤත්ති** සඞ්ගහිතා හොති.

එත්තාවතා ච පඤ්ඤත්ති නාම විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති ච. තා එව හි වොමිස්සා ඉතරා චතස්සොති. තස්මා තාසං දස්සනෙන ඉමස්මිං පකරණෙ සබ්බා පඤ්ඤත්තියො දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. ඛන්ධාදිපඤ්ඤත්තීසු පන ඡසු අඤ්ඤත්ථ අදස්සිතප්පභෙදං ඉධෙව ච දස්සිතප්පභෙදං පුග්ගලපඤ්ඤත්තිං උපාදාය ඉමස්ස පකරණස්ස **පුග්ගලපඤ්ඤත්තී**ති නාමං වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. **යෙ ධම්මෙ ඉධ පඤ්ඤපෙතුකාමොති** පඤ්ඤත්තියා වත්ථුභාවෙන දස්සෙතුකාමොති අධිප්පායො. න හි එතස්මිං පකරණෙ පඤ්ඤාපනං කරොති, වත්ථුම්හි පන පඤ්ඤත්තියො දස්සෙතීති.

ඛන්ධාති පඤ්ඤාපනාති ඉදං ඛන්ධාති රූපං පථවීතිආදිකා සබ්බාපි සාමඤ්ඤප්පභෙදපඤ්ඤාපනා නාම හොති, තං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **පඤ්ඤාපනාති** එතස්ස පන **දස්සනා ඨපනාති** එතෙ ද්වෙ අත්ථා, තෙසං **පකාසනා නික්ඛිපනාති**. තත්ථ ‘‘රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං සමයවිමුත්තො’’තිආදිනා ඉදමෙවංනාමකං ඉදමෙවංනාමකන්ති තංතංකොට්ඨාසිකකරණං බොධනමෙව නික්ඛිපනා, න පඤ්ඤපෙතබ්බානං මඤ්චාදීනං විය ඨානසම්බන්ධකරණං. යො පනායං ‘‘නාමපඤ්ඤත්ති හි දස්සෙති ච ඨපෙති චා’’ති කත්තුනිද්දෙසො කතො, සො භාවභූතාය කරණභූතාය වා නාමපඤ්ඤත්තියා තෙසං තෙසං ධම්මානං දිට්ඨතාය ඨපිතතාය ච තංනිමිත්තතං සන්ධාය කතොති වෙදිතබ්බො.

විජ්ජමානපඤ්ඤත්තීතිආදිනා වචනෙන පාළියං අනාගතතං සන්ධාය **‘‘පාළිමුත්තකෙනා’’**තිආදිමාහ. **කුසලාකුසලස්සෙවාති** කුසලාකුසලස්ස විය. **විජ්ජමානස්සාති** එතස්ස අත්ථො සතොති, තස්ස අත්ථො **සම්භූතස්සාති**. **විජ්ජමානස්ස සතොති** වා විජ්ජමානභූතස්සාති අත්ථො. තමෙවත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **‘‘සම්භූතස්සා’’**ති. තෙන අවිජ්ජමානභාවං පටික්ඛිපති. **තථා අවිජ්ජමානස්සාති** යථා කුසලාදීනි අකුසලාදිසභාවතො, ඵස්සාදයො ච වෙදනාදිසභාවතො විනිවත්තසභාවානි විජ්ජන්ති, තථා අවිජ්ජමානස්ස යෙ ධම්මෙ උපාදාය ‘‘ඉත්ථී, පුරිසො’’ති උපලද්ධි හොති, තෙ අපනෙත්වා තෙහි විනිවත්තස්ස ඉත්ථීආදිසභාවස්ස අභාවතො අසම්භූතස්සාති අත්ථො. යං පනෙතස්ස ‘‘තෙනාකාරෙන අවිජ්ජමානස්ස අඤ්ඤෙනාකාරෙන විජ්ජමානස්සා’’ති අත්ථං කෙචි වදන්ති, තත්ථ යං වත්තබ්බං, තං පඤ්ඤත්තිදුකෙ වුත්තමෙව. අවිජ්ජමානෙපි සභාවෙ ලොකනිරුත්තිං අනුගන්ත්වා අනභිනිවෙසෙන චිත්තෙන ‘‘ඉත්ථී, පුරිසො’’ති ගහණසබ්භාවා **‘‘ලොකනිරුත්තිමත්තසිද්ධස්සා’’**ති ආහ. සාභිනිවෙසෙන පන චිත්තෙන ගය්හමානං පඤ්චමසච්චාදිකං න සභාවතො, නාපි සඞ්කෙතෙන සිද්ධන්ති **‘‘සබ්බාකාරෙනපි අනුපලබ්භනෙය්‍යා’’**න්ති වුත්තං. **තාසු ඉමස්මිං…පෙ…. ලබ්භන්තීති** ඉමස්මිං පකරණෙ සරූපතො තිස්සන්නං ආගතතං සන්ධාය වුත්තං.

යථාවුත්තස්ස පන අට්ඨකථානයස්ස අවිරොධෙන ආචරියවාදා යොජෙතබ්බා, තස්මා **පඤ්ඤපෙතබ්බට්ඨෙන වෙසා පඤ්ඤත්තීති** එතස්ස සභාවතො අවිජ්ජමානත්තා පඤ්ඤපෙතබ්බමත්තට්ඨෙන පඤ්ඤත්තීති අත්ථො. පඤ්ඤපෙතබ්බම්පි හි සසභාවං තජ්ජපරමත්ථනාමලාභතො න පරතො ලභිතබ්බං පඤ්ඤත්තිනාමං ලභති, නිසභාවං පන සභාවාභාවතො න අත්තනො සභාවෙන නාමං ලභතීති. සත්තොතිආදිකෙන නාමෙන පඤ්ඤපිතබ්බමත්තට්ඨෙන පඤ්ඤත්තීති නාමං ලභති, නිසභාවා ච සත්තාදයො. න හි සසභාවස්ස රූපාදීහි එකත්තෙන අඤ්ඤත්තෙන වා අනුපලබ්භසභාවතා අත්ථීති.

කිරීටං මකුටං, තං අස්ස අත්ථීති **කිරීටී**. එතස්මිඤ්ච ආචරියවාදෙ අනූනෙන ලක්ඛණෙන භවිතබ්බන්ති සබ්බසමොරොධො කාතබ්බො. දුතියං තතියන්ති එවංපකාරා හි උපනිධාපඤ්ඤත්ති උපනික්ඛිත්තකපඤ්ඤත්ති ච සඞ්ඛාතබ්බප්පධානත්තා ඡපි පඤ්ඤත්තියො භජතීති යුත්තං වත්තුං, ඉතරා ච යථායොගං තං තං පඤ්ඤත්තින්ති. දුතියං තතියං ද්වෙ තීණීතිආදි පන සඞ්ඛා නාම කාචි නත්ථීති තාසං උපාදාසන්තතිපඤ්ඤත්තීනං අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවං, ඉතරාසඤ්ච උපනිධාපඤ්ඤත්තීනං යථානිදස්සිතානං අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවං මඤ්ඤමානො ආහ **‘‘සෙසා අවිජ්ජමානපක්ඛඤ්චෙව අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපක්ඛඤ්ච භජන්තී’’**ති. දුතියං තතියං ද්වෙ තීණීතිආදීනං උපනිධාඋපනික්ඛිත්තකපඤ්ඤත්තීනං අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිභාවමෙව මඤ්ඤති. යඤ්හි පඨමාදිකං

අපෙක්ඛිත්වා යස්ස චෙකාදිකස්ස උපනික්ඛිපිත්වා පඤ්ඤාපීයති, තඤ්ච සඞ්ඛානං කිඤ්චි නත්ථීති. තථා සන්තතිපඤ්ඤත්තියා ච. න හි අසීති ආසීතිකො ච විජ්ජමානොති.

එකච්චා භූමිපඤ්ඤත්තීති කාමාවචරාදිපඤ්ඤත්තිං සන්ධායාහ. කාමාවචරාදී හි සභාවධම්මාති අධිප්පායො. කාමොති පන ඔකාසෙ ගහිතෙ අවිජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති එසා භවිතුං අරහති, කම්මනිබ්බත්තක්ඛන්ධෙසු ගහිතෙසු විජ්ජමානෙනවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. යථා පන වචනසඞ්ඛාතාය වචනසමුට්ඨාපකචෙතනාසඞ්ඛාතාය වා කිරියාය භාණකොති පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්ති විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තිපක්ඛං භජති, එවං කිසො ථූලොති රූපායතනසඞ්ඛාතෙන සණ්ඨානෙන පුග්ගලාදීනං පඤ්ඤාපනා විජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති භවිතුං අරහති. සණ්ඨානන්ති වා රූපායතනෙ අග්ගහිතෙ අවිජ්ජමානෙනඅවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති. රූපං ඵස්සොතිආදිකා පන විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති රුප්පනාදිකිච්චවසෙන කිච්චපඤ්ඤත්තියං, පච්චත්තධම්මනාමවසෙන පච්චත්තපඤ්ඤත්තියං වා අවරොධෙතබ්බා. විජ්ජමානාවිජ්ජමානපඤ්ඤත්තීසු ච වුත්තාසු තාසං වොමිස්සතාවසෙන පවත්තා ඉතරාපි වුත්තායෙව හොන්තීති අයම්පි ආචරියවාදො සබ්බසඞ්ගාහකොති දට්ඨබ්බො.

2. **“යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා”**තිආදිකස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො **“යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙනා”**තිආදිමාහ. තත්ථ **යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධාති** යාවතා රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, එත්තාවතා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති, එවං පාළියොජනං කත්වා සඞ්ඛෙපප්පභෙදවසෙන අයං අත්ථො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. **“යාවතා පඤ්චක්ඛන්ධා”**ති, **“ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තී”**ති හි ඉමස්ස අත්ථො **“යත්තකෙන පඤ්ඤාපනෙන සඞ්ඛෙපතො පඤ්චක්ඛන්ධාති වා”**ති එතෙන දස්සිතො, **“යාවතා රූපක්ඛන්ධො”**තිආදිකස්ස පන **“පභෙදතො රූපක්ඛන්ධො”**තිආදිකෙනාති. තත්ථ **රූපක්ඛන්ධො…පෙ…. විඤ්ඤාණක්ඛන්ධොති** පභෙදනිදස්සනමත්තමෙතං. තෙන අවුත්තොපි සබ්බො සඞ්ගහිතො හොතීති **“තත්‍රාපි රූපක්ඛන්ධො කාමාවචරො”**තිආදි වුත්තං. අයං වා එත්ථ පාළියා අත්ථයොජනා – ‘‘යාවතා’’ති ඉදං සබ්බෙහි පදෙහි යොජෙත්වා යත්තකා පඤ්චක්ඛන්ධා, තත්තකා ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්ති. යත්තකො පඤ්චන්නං ඛන්ධානං තප්පභෙදානඤ්ච රූපක්ඛන්ධාදීනං පභෙදො, තත්තකො ඛන්ධානං ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා පභෙදොති පකරණන්තරෙ වුත්තෙන වත්ථුභෙදෙන ඛන්ධපඤ්ඤත්තියා පභෙදං දස්සෙති. එස නයො **“යාවතා ආයතනාන”**න්තිආදීසුපි.

7. **එකදෙසෙනෙවාති** උද්දෙසමත්තෙනෙවාති අත්ථො.

මාතිකාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නිද්දෙසවණ්ණනා

1. එකකනිද්දෙසවණ්ණනා

1. ඣානඞ්ගානෙව විමොක්ඛොති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **“විමොක්ඛසහජාතෙන නාමකායෙනා”**ති. **යෙන හි සද්ධින්**තිආදිනා පඨමං සමඞ්ගිභාවත්ථං විවරති. **ඵස්සෙනපි ඵුට්ඨායෙව නාමාති** එතෙන ‘‘අපිචෙසා’’තිආදිනා වුත්තං දුතියං සම්ඵස්සෙන ඵුසනත්ථං, ඉතරෙහි ඉතරෙ කාරණත්ථෙ. සමඞ්ගිභාවඵුසනකාරණභාවා හි ඵුසනාති වුත්තාති. පුනපි පඨමත්ථමෙව දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යත්තා විවරන්තො **“තත්‍රාස්සා”**තිආදිමාහ. **ඨපෙත්වා තානි අඞ්ගානි සෙසා අතිරෙකපණ්ණාසධම්මාති** එත්ථ වෙදනාසොමනස්සින්ද්‍රියානි සඞ්ගහිතානීති ආහ **“චත්තාරො ඛන්ධා හොන්තී”**ති. එවං සති වෙදනාසොමනස්සින්ද්‍රියෙහි සුඛස්ස ඵුසිතබ්බත්තා තිණ්ණඤ්ච තෙසං අනඤ්ඤත්තා තෙනෙව තස්ස ඵුසනා ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, වෙදයිතාධිපතියට්ඨෙහි උපනිජ්ඣායනභාවපටිලාභස්ස වුත්තත්තා. අථ වා **ඨපෙත්වා තානි අඞ්ගානීති** අඞ්ගානං බහුත්තා බහුවචනං. තෙසු පන පච්චෙකම්පි යොජනා කාතබ්බා ‘‘විතක්කං ඨපෙත්වා’’තිආදිනා. තත්ථ ‘‘සුඛං ඨපෙත්වා’’ති ඉමිස්සා යොජනාය සෙසා තයො ඛන්ධා හොන්ති, ඉතරාසු චත්තාරොති. සබ්බයොජනාසු ච තයො අන්තො කත්වා **“චත්තාරො ඛන්ධා හොන්ති”**ති වුත්තං.

2. යො අසමයවිමොක්ඛෙන එකච්චෙහි ආසවෙහි විමුත්තො අසමයවිමොක්ඛූපනිස්සයලාභෙන ච සාතිසයෙන සමයවිමොක්ඛෙන, සො එව **සමයවිමුත්තො**. සො හි තෙන විමුත්තො ඣානලාභී සෙක්ඛො රූපාරූපභවතො අපුනරාවට්ටකො කාමරාගාදීහි තථාවිමුත්තොව හොතීති සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිං ලද්ධුං අරහති. පුථුජ්ජනො පන ඣානලාභී පුනරාවට්ටකධම්මො පුන කාමරාගාදිසමුදාචාරභාවතො විමුත්තො නාම න හොතීති සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිං නාරහති, තෙන සො ‘‘සමයවිමුත්තො’’ති න වුත්තො. අරහතො පන අපරික්ඛීණා ආසවා නත්ථි, යතො විමුච්චෙය්‍ය. දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරමත්තා හි තස්ස අට්ඨ විමොක්ඛාති. තස්මා තස්ස න අට්ඨ විමොක්ඛා සමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිභාවස්ස අසමයවිමුත්තපඤ්ඤත්තිභාවස්ස වා කාරණං. තදකාරණභාවමෙව දස්සෙතුං **“න හෙව ඛො…පෙ…. විහරතී”**ති වුත්තං, න සුක්ඛවිපස්සකස්සෙව අසමයවිමුත්තභාවං දස්සෙතුන්ති දට්ඨබ්බං. සබ්බොපි හි අරහා අසමයවිමුත්තොති. **බාහිරානන්ති** ලොකුත්තරතො බහිභූතානං, ලොකියානන්ති අත්ථො.

3. අරූපක්ඛන්ධනිබ්බානමත්තවාචකො අරූපසද්දො න හොතීති දස්සනත්ථං **“රූපතො අඤ්ඤ”**න්තිආදි වුත්තං. **චිත්තමඤ්ජූසන්ති** සමාධිං. අභිඤ්ඤාදීනඤ්හි ධම්මානං පාදකභාවෙන සමාධි මඤ්ජූසාසදිසො හොති. **අද්ධානං**

එරිතුන්ති දීඝකාලං බ්‍යාපෙතුං, පවත්තෙතුන්ති අත්ථො. **‘‘සම්මජ්ජිතබ්බ’’**න්ති චින්තෙත්වා තත්ථ ආදරස්ස අකතත්තා වත්තභෙදොති වෙදිතබ්බො. එවං වත්තභෙදමත්තෙන නට්ඨා පන සමාපත්ති කාමච්ඡන්දාදීහි නට්ඨා විය න කිඤ්චෙන පච්චාහරිතබ්බා හොති මන්දපාරිපන්ථකත්තා, තස්මා වත්තසමිතකරණමත්තෙනෙව පච්චාහරිතබ්බත්තා **‘‘අප්පෙන්තොව නිසීදි’’**ති ආහ.

4. **අත්තනො අනුරූපෙන පමාදෙන වීතිනාමෙන්තානම්පි සමාපත්ති න කුප්පතීති** පරිහීනො නාම න හොති, තස්මිං තස්මිං බ්‍යාසඞ්ගෙ පටිසංහටමත්තෙ සමාපජ්ජිතුං සමත්ථතායාති අධිප්පායො. ‘‘කිස්ස පන, භන්තෙ, ඛීණාසවස්ස භික්ඛුනො ලාභසක්කාරසිලොකො අන්තරායායාති? යා හිස්ස සා, ආනන්ද, අකුප්පා චෙතොවිමුත්ති, නාහං තස්සා ලාභසක්කාරසිලොකං අන්තරායාය වදාමි. යෙ ච ඛ්වස්ස, ආනන්ද, අප්පමත්තස්ස ආතාපිනො පහිතත්තස්ස විහරතො දිට්ඨධම්මසුඛවිහාරා අධිගතා, තෙසාහමස්ස ලාභසක්කාරසිලොකං අන්තරායාය වදාමී’’ති **සුත්තෙ** (සං. නි. 2.179) පන සමයෙන සමයං ආපජ්ජනෙන පරිහරිතබ්බානං සමාපත්තිසුඛවිහාරානං තස්මිං තස්මිං බ්‍යාසඞ්ගකාලෙ අනිප්ඵත්තිතො ලාභසක්කාරසිලොකො අන්තරායොති වුත්තොති අධිප්පායෙනස්ස තෙන අවිරොධො වෙදිතබ්බො.

5. **ධම්මානං...පෙ.... පීති** එත්ථ ‘‘ධම්මෙහී’’ති වත්තබ්බං. ඉධ හි තාහි සමාපත්තීහි පරිහායෙය්‍යාති ධම්මෙහි පුග්ගලස්ස පරිහානම්පි අපරිහානම්පි වුත්තං. තත්ථ ච පුග්ගලස්ස පමාදමාගම්ම තා සමාපත්තියො කුප්පෙය්‍යුන්ති ධම්මානං කුප්පනං අකුප්පනඤ්ච වුත්තං, පුග්ගලස්ස පන පරිහානධම්මානමෙව විනාසොති වචනනානත්තමත්තෙන වචනත්ථනානත්තමත්තෙන වා පරියායන්තරතා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

7-8. **චෙතනා** සමාපත්තිචෙතනා තදායූහනා ච. **අනුරක්ඛණා** සමාපත්තිඋපකාරානුපකාරපරිග්ගාහිකා පඤ්ඤාසහිතා සති. තාහි චෙතියමානඅනුරක්ඛියමානසමාපත්තීනං භබ්බා චෙතනාභබ්බා අනුරක්ඛණාභබ්බා.

10. **පුථුජ්ජනගොත්තන්ති** පුථුජ්ජනසික්ඛං, පුථුජ්ජනගතා තිස්සො සික්ඛා අතික්කන්තාති අත්ථො. තා හි සංයොජනත්තයානුපච්ඡෙදෙන ‘‘පුථුජ්ජනසික්ඛා’’ති වුච්චන්තීති.

11. අරහත්තමග්ගට්ඨො ච වට්ටභයතො පඤ්ඤුබ්බෙගෙන උබ්බිජ්ජන්තො උද්ධම්භාගියසංයොජනෙහි උපරතොති භයූපරතො නාමාති ආහ **‘‘සත්ත සෙක්ඛා භයූපරතා’’**ති.

12. භවඞ්ගපඤ්ඤාවිරහිතා ‘‘විපාකාවරණෙන සමන්නාගතා’’ති ඉමිනා ගහිතාති තිහෙතුකපටිසන්ධිකා කෙචි ‘‘දුප්පඤ්ඤා’’ති ඉමිනා ගය්හන්තීති දස්සෙන්තො ආහ **‘‘අප්පටිලද්ධමග්ගඵලූපනිස්සයා’’**ති. පඤ්ඤාය හි විනා න තදූපනිස්සයො අත්ථීති.

14. යත්ථ නියතානියතවොමිස්සා පවත්ති අත්ථි, තත්ථෙව නියතධම්මා හොන්තීති උත්තරකුරුසු තදභාවා නියතො නාම නත්ථීති දස්සෙන්තො **‘‘යා පන උත්තරකුරුකාන’’**න්තිආදිමාහ.

16. තෙරසසු සීසෙසු පලිබොධසීසාදීනි පවත්තසීසඤ්ච පරියාදියිතබ්බානි, අධිමොක්ඛසීසාදීනි පරියාදකානි, පරියාදකඵලං ගොචරසීසං. තඤ්හි විසයජ්ඣත්තඵලවිමොක්ඛොති. පරියාදකස්ස මග්ගස්ස ඵලස්ස ච ආරම්මණං සඞ්ඛාරසීසං සඞ්ඛාරවිවෙකභූතො නිරොධොති පරියාදියිතබ්බානං පරියාදකඵලාරම්මණානං සහ විය සංසිද්ධිදස්සනෙන සමසීසිභාවං දස්සෙතුං **පටිසම්භිදායං** (පටි. ම. 1.87) තෙරස සීසානි වුත්තානි. ඉධ පන ‘‘අපුබ්බං අචරිමං ආසවපරියාදානඤ්ච හොති ජීවිතපරියාදානඤ්චා’’ති වචනතො තෙසු කිලෙසපවත්තසීසානමෙව වසෙන යොජනං කරොන්තො **‘‘තත්ථ කිලෙසසීස’’**න්තිආදිමාහ. තත්ථ පවත්තසීසම්පි වට්ටතො වුට්ඨහන්තො මග්ගො චුතිතො උද්ධං අප්පවත්තිකරණවසෙන යදිපි පරියාදියති , යාව පන චුති, තාව පවත්තිසබ්භාවතො **‘‘පවත්තසීසං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිචිත්තං පරියාදියතී’’**ති ආහ. කිලෙසපරියාදානෙන පන අත්තනො අනන්තරං විය නිප්ඵාදෙතබ්බා පච්චවෙක්ඛණවාරා ච කිලෙසපරියාදානස්සෙව වාරාති වත්තබ්බතං අරහන්ති. ‘‘විමුත්තස්මිං විමුත්තමිති ඤාණං හොතී’’ති (ම. නි. 1.78; සං. නි. 3.12, 14) වචනතො හි පච්චවෙක්ඛණපරිසමාපනෙන කිලෙසපරියාදානං සමාපිතං නාම හොති. තං පන පරිසමාපනං යදි චුතිචිත්තෙන හොති, තෙනෙව ජීවිතපරිසමාපනඤ්ච හොතීති ඉමාය වාරචුතිසමතාය කිලෙසපරියාදානජීවිතපරියාදානානං අපුබ්බාචරිමතා හොතීති ආහ **‘‘වාරසමතාය’’**ති. **භවඞ්ගං ඔතරිත්වා පරිනිබ්බායතීති** එත්ථ පරිනිබ්බානචිත්තමෙව භවඞ්ගොතරණභාවෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

17. **මහාපයොගොති** මහාකිරියො විපත්තිකරණමහාමෙඝුට්ඨානාකාරවිනාසො. **තිට්ඨෙය්‍යාති** විනාසො නප්පවත්තෙය්‍යාති අත්ථො.

18. **අරණීයත්තාති** පයිරුපාසිතබ්බත්තා.

20. යාය කතකිච්චතා හොති, තාය අග්ගවිජ්ජාය අධිගතාය තෙවිජ්ජතාභාවො නිප්පරියායතා, සා ච ආගමනවසෙන සිද්ධා සාතිසයා තෙවිජ්ජතාති ආහ **‘‘ආගමනීයමෙව ධුර’’**න්ති.

22. **තත්ථ චාති** නිමිත්තත්ථෙ භුම්මං, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණුප්පත්තියා ආධාරභාවෙ වා. තත්ථෙව හි සබ්බඤ්ඤුතං පත්තො නාම හොතීති.

23. **අනනුස්සුතෙසු ධම්මෙසූති** ච අනනුස්සුතෙසු සච්චෙසූති අත්ථො.

24. ''රූපී රූපානි පස්සතී''තිආදිකෙ (ම. නි. 2.248; 3.312; පටි. ම. 1.209; ධ. ස. 248) නිරොධසමාපත්තිඅන්තෙ අට්ඨ විමොක්ඛෙ වත්වා ''යතො ඛො, ආනන්ද, භික්ඛු ඉමෙ අට්ඨ විමොක්ඛෙ කායෙන ඵුසිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති. අයං වුච්චති, ආනන්ද, භික්ඛු උභතොභාගවිමුත්තො''ති යදිපි මහානිදානසුත්තෙ වුත්තං, තං පන උභතොභාගවිමුත්තසෙට්ඨවසෙන වුත්තන්ති ඉධ කීටාගිරිසුත්තවසෙන සබ්බඋභතොභාගවිමුත්තසඞ්ගහත්ථං **''අට්ඨ සමාපත්තියො සහජාතනාමකායෙන පටිලභිත්වා විහරතී''**ති ආහ. කීටාගිරිසුත්තෙ හි ''ඉධ, භික්ඛවෙ, එකච්චො පුග්ගලො යෙ තෙ සන්තා විමොක්ඛා අතික්කම්ම රූපෙ ආරුප්පා, තෙ කායෙන ඵුසිත්වා විහරති, පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්ති. අයං වුච්චති, භික්ඛවෙ, පුග්ගලො උභතොභාගවිමුත්තො''ති (ම. නි. 2.182) අරූපසමාපත්තිවසෙන චත්තාරො උභතොභාගවිමුත්තා වුත්තා, උභතොභාගවිමුත්තසෙට්ඨො ච වුත්තලක්ඛණොපපත්තිතොති. කායසක්ඛිම්හිපි එසෙව නයො.

පඤ්ඤාය චස්ස දිස්වා ආසවා පරික්ඛීණා හොන්තීති න ආසවා පඤ්ඤාය පස්සන්ති, දස්සනකාරණා පන පරික්ඛීණා දිස්වා පරික්ඛීණාති වුත්තා. දස්සනායත්තපරික්ඛයත්තා එව හි දස්සනං පුරිමකිරියා හොතීති. **නාමනිස්සිතකො එසොති** එසො උභතොභාගවිමුත්තො රූපතො මුච්චිත්වා නාමං නිස්සාය ඨිතො පුන තතො මුච්චනතො ''නාමනිස්සිතකො''ති වත්වා තස්ස ච සාධකං සුත්තං වත්වා ''කායද්වයතො සුවිමුත්තත්තා උභතොභාගවිමුත්තො''ති ආහාති අත්ථො. සුත්තෙ හි ආකිඤ්චඤ්ඤායතනලාභිනො උපසීවබ්‍රාහ්මණස්ස භගවතා නාමකායා විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තොති මුනි අක්ඛාතොති.

පඨමත්ථෙරවාදෙ ද්වීහි භාගෙහි විමුත්තො උභතොභාගවිමුත්තො, **දුතියත්ථෙරවාදෙ** උභතො භාගතො විමුත්තොති උභතොභාගවිමුත්තොති, **තතියත්ථෙරවාදෙ** ද්වීහි භාගෙහි ද්වෙ වාරෙ විමුත්තොති අයමෙතෙසං විසෙසො. තත්ථ **විමුත්තොති** කිලෙසෙහි විමුත්තො, කිලෙසවික්ඛම්භනසමුච්ඡෙදනෙහි වා කායද්වයතො විමුත්තොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. **අරූපාවචරං පන නාමකායතො ච විමුත්තන්ති** නීවරණසඞ්ඛාතනාමකායතො විමුත්තන්ති වුත්තං හොති. තඤ්හි නීවරණදූරීභාවෙන නාමකායතො රූපතණ්හාවික්ඛම්භනෙන රූපකායතො ච විමුත්තත්තා එකදෙසෙන උභතොභාගවිමුත්තං නාම හොතීති අරහත්තමග්ගස්ස පාදකභූතං උභතොභාගවිමුත්තනාමලාභස්ස කාරණං භවිතුං යුත්තන්ති අධිප්පායො.

25. **එතෙසු හි එකොපි අට්ඨවිමොක්ඛලාභී න හොතීති** උභතොභාගවිමුත්තභාවස්ස කාරණභූතං රූපකායතො විමුත්තං එකම්පි විමොක්ඛං අනධිගතොති අධිප්පායො. අරූපාවචරෙසු හි එකම්පි අධිගතො උභතොභාගවිමුත්තභාවකාරණපටිලාභතො අට්ඨවිමොක්ඛෙකදෙසෙන තෙන තංනාමදානෙ සමත්ථෙන ''අට්ඨවිමොක්ඛලාභී''ත්වෙව වුච්චති. තෙනාහ **''අරූපාවචරජ්ඣානෙසු පනා''**තිආදි.

26. **ඵුට්ඨන්තං සච්ඡිකරොතීති** ඵුට්ඨානං අන්තො ඵුට්ඨන්තො, ඵුට්ඨානං අරූපාවචරජ්ඣානානං අනන්තරො කාලොති අධිප්පායො. අච්චන්තසංයොගෙ චෙත්ථ උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං. ඵුට්ඨානන්තරකාලමෙව සච්ඡිකරොති සච්ඡිකාතබ්බොපායෙනාති වුත්තං හොති. ''එකමන්තං නිසීදී''තිආදීසු (දී. නි. 1.165) විය භාවනපුංසකං වා එතං. යො හි අරූපජ්ඣානෙන රූපකායතො නාමකායෙකදෙසතො ච වික්ඛම්භනවිමොක්ඛෙන විමුත්තො, තෙන නිරොධසඞ්ඛාතො විමොක්ඛො ආලොචිතො පකාසිතො විය හොති, න පන කායෙන සච්ඡිකතො. නිරොධං පන ආරම්මණං කත්වා එකච්චෙසු ආසවෙසු ඛෙපිතෙසු තෙන සො සච්ඡිකතො හොති, තස්මා සො සච්ඡිකාතබ්බං නිරොධං යථාආලොචිතං නාමකායෙන සච්ඡිකරොතීති **කායසක්ඛීති** වුච්චති, න තු විමුත්තොති එකච්චානං ආසවානං අපරික්ඛීණත්තා.

27. **දිට්ඨත්තා පත්තොති** එතෙන චතුසච්චදස්සනසඞ්ඛාතාය දිට්ඨියා නිරොධස්ස පත්තතං දීපෙති. ''දිට්ඨන්තං පත්තො''ති වා පාඨො, දස්සනසඞ්ඛාතස්ස සොතාපත්තිමග්ගඤාණස්ස අනන්තරං පත්තොති වුත්තං හොති. පඨමඵලතො පට්ඨාය හි යාව අග්ගමග්ගා දිට්ඨිප්පත්තොති.

28. **ඉමං පන නයං ''නො''ති පටික්ඛිපිත්වාති** එත්ථ දිට්ඨිප්පත්තසද්ධාවිමුත්තභාවප්පත්තානං පඤ්ඤානානත්තං වුත්තං, න පන යෙන විසෙසෙන සො විසෙසො පත්තො, සො වුත්තොති ඉමං දොසං දිස්වා පටික්ඛෙපො කතොති දට්ඨබ්බො. **ආගමට්ඨකථාසූති** ච වචනෙන ආගමනීයනානත්තසන්නිට්ඨානමෙව ථිරං කරොතීති වෙදිතබ්බං. **සද්දහන්තො විමුත්තොති** එතෙන සබ්බථා අවිමුත්තස්සපි සද්ධාමත්තෙන විමුත්තභාවං දස්සෙති. **සද්ධාවිමුත්තොති** වා සද්ධාය අධිමුත්තොති අත්ථො.

29. **පඤ්ඤං වාහෙතීති** පඤ්ඤං සාතිසයං පවත්තෙතීති අත්ථො. **පඤ්ඤා ඉමං පුග්ගලං වහතීති** නිබ්බානාභිමුඛං ගමෙතීති අත්ථො.

31. **එවං මග්ගක්ඛණෙපීති** අයං අපි-සද්දො කස්මා වුත්තො, නනු අරියෙන අට්ඨඞ්ගිකෙන මග්ගෙන සමන්නාගතො මග්ගක්ඛණෙ එව හොතීති තදා එව සොතාපන්නො නාමාති ආපන්නන්ති? නාපන්නං . මග්ගෙන හි අත්තනා සදිසස්ස අට්ඨඞ්ගිකස්ස වා සත්තඞ්ගිකස්ස වා ඵලස්ස සොතොති නාමං දින්නන්ති තෙනපි සමන්නාගතස්ස සොතාපන්නභාවතො, සොතෙන වා මග්ගෙන පවත්තෙතුං අපරිහීනෙන ඵලට්ඨොපි සමන්නාගතො එව නාම, න ච තෙන පඨමමග්ගක්ඛණෙ විය සොතො සමාපජ්ජියමානො, තස්මා සමාපන්නසොතත්තා පඨමඵලතො පට්ඨාය ''සොතාපන්නො''ති වත්තුං යුත්තො. වුත්තඤ්හි ''යෙ කෙචි, භික්ඛවෙ, මයි අවෙච්චප්පසන්නා, සබ්බෙ තෙ සොතාපන්නා. තෙසං සොතාපන්නානං පඤ්චන්නං ඉධ නිට්ඨා, පඤ්චන්නං ඉධ විහාය නිට්ඨා''ති (අ. නි. 10.64). තත්ථ දුතියඵලට්ඨාදීනං විසුං නාමං අත්ථීති පඨමඵලට්ඨො එව ඉතරෙහි විසෙසියමානො ''සොතාපන්නො''ති වත්තුං යුත්තොති සො එව ඉධාධිප්පෙතො. **පටිලද්ධමග්ගෙන බුජ්ඣතීති** එතෙන පටිලද්ධමග්ගස්ස චතුසච්චපච්චවෙක්ඛණාදීනං උපනිස්සයභාවං දස්සෙති. සම්බොධි පරං අයනං නිස්සයො එතස්සාති හි **සම්බොධිපරායණොති**. දුතියෙනත්ථෙන සම්බොධි පරං අයනං ගති එතස්සාති **සම්බොධිපරායණො**.

32. කෙවලෙන කුලසද්දෙන මහාකුලමෙව වුච්චතීති ආහ **''මහාභොගකුලෙසුයෙව නිබ්බත්තතීති අත්ථො''**ති.

33. **ඛන්ධබීජං** නාම පටිසන්ධිවිඤ්ඤාණං. **ඉහට්ඨකනිජ්ඣානිකවසෙනෙව ඉමස්මිං ඨානෙ කථිතාති** සජ්ඣානකො අජ්ඣත්තසංයොජනසමුච්ඡෙදෙ අකතෙපි අනාගාමිසභාගො අනාවත්තිධම්මො ඉධ ගණනූපගො න හොති, හෙට්ඨා උපරි ච සංසරණකො කාමභවගතො හීනජ්ඣානකො ඉධ ගණනූපගොති අධිප්පායො.

34. **යං වත්තබ්බන්ති** ''ද්වීහි කාරණෙහි තනුභාවො වෙදිතබ්බො''තිආදි යං වත්තබ්බං සියාති අත්ථො.

36. **උපපන්නං වා සමනන්තරාති** උපපන්නං වා එතෙන පුග්ගලෙන හොති, අථ සමනන්තරා අරියමග්ගං සඤ්ජනෙති. **අප්පත්තං වා වෙමජ්ඣං ආයුප්පමාණන්ති** ආයුප්පමාණං තස්ස පුග්ගලස්ස වෙමජ්ඣං අප්පත්තං හොති, එත්ථන්තරෙ අරියමග්ගං සඤ්ජනෙතීති අයමෙත්ථ පාළිඅත්ථො. අට්ඨකථායං පන ''අප්පත්වා පබ්බතං නදී''ති විය **ආයුප්පමාණං වෙමජ්ඣං අප්පත්තං වා හුත්වාති** පරසද්දයොගෙ පරතො භූතො හුත්වා සද්දො වචනසෙසභූතො පයුත්තොති වෙදිතබ්බො.

37. **උපහච්චාති** එතස්ස උපගන්ත්වාති අත්ථො, තෙන වෙමජ්ඣාතික්කමො කාලකිරියොපගමනඤ්ච සඞ්ගහිතං හොති. තෙන වුත්තං **''අතික්කමිත්වා වෙමජ්ඣ''**න්තිආදි.

40. **උද්ධංවාහිභාවෙනාති** උද්ධං වහතීති උද්ධංවාහී, තණ්හාසොතං වට්ටසොතං වා, තස්ස භාවො, තෙන උද්ධංවාහිභාවෙනාති වුත්තං හොති. අවිහෙසු උද්ධංසොතො යදිපි තත්ථ පරිනිබ්බායී න හොති, යත්ථ වා තත්ථ වා ගන්ත්වා පරිනිබ්බායතු, පරිනිබ්බායිනො පන තස්ස අසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිතා සසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිතා ච අත්ථීති තත්ථ දස අනාගාමිනො වුත්තා, එවං අතප්පාදීසුපි. **අනුපහච්චතලාති** අප්පත්තතලා. අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායීනං ලහුසාලහුසගතිකා එව පරිත්තවිපුලතිණකට්ඨඣාපකපප්පටිකාසදිසතා වෙදිතබ්බා, න උප්පජ්ජිත්වාව නිබ්බායනකාදීහි අධිමත්තතා විය සමුද්දං පත්වා නිබ්බායනකතො අනධිමත්තතා විය ච අන්තරා උපහච්චපරිනිබ්බායීහි උද්ධංසොතතො ච අධිමත්තානධිමත්තතා. තෙ එව හි අසඞ්ඛාරසසඞ්ඛාරපරිනිබ්බායිනොති. **තතො මහන්තතරෙති** වචනං තිණකට්ඨඣාපනසමත්ථපප්පටිකාදස්සනත්ථං, න අධිමත්ත නාධිමත්තදස්සනත්ථන්ති.

නො චස්ස නො ච මෙ සියාති අවිජ්ජාසඞ්ඛාරාදිකං හෙතුපඤ්චකං නො ච අස්ස, විඤ්ඤාණාදිකං ඉදං ඵලපඤ්චකං වත්තමානං නො ච මෙ සියාති අත්ථො. තෙන අතීතභවසංසිද්ධිතො දුක්ඛසමුදයතො ඉමස්ස දුක්ඛස්ස පවත්තිදස්සනතො පච්චයසමුදයට්ඨෙන ඛන්ධානං උදයදස්සනපටිපත්ති වුත්තා හොති. **න භවිස්සති, න මෙ භවිස්සතීති** යදි එතරහි හෙතුපඤ්චකං න භවිස්සති, අනාගතෙ ඵලපඤ්චකං න මෙ භවිස්සතීති අත්ථො. එතෙන පච්චයනිරොධට්ඨෙන වයදස්සනපටිපත්ති වුත්තා හොති, එතරහි අනාගතෙ ච අත්තත්තනියනිවාරණවසෙන සුඤ්ඤතාපටිපත්ති වා චතූහිපි වුත්තා. **යදත්ථීති** යං අත්ථි. **භූතන්ති** සසභාවං නිබ්බත්තං වා යථාදිට්ඨඋදයබ්බයං යථාදිට්ඨසුඤ්ඤතං වා ඛන්ධපඤ්චකං පරිකප්පිතඉත්ථිපුරිසසත්තාදිභාවරහිතං නාමරූපමත්තන්ති අත්ථො. විවට්ටානුපස්සනාය විවට්ටමානසො තං භූතං පජහාමීති **උපෙක්ඛං පටිලභති,** සඞ්ඛාරුපෙක්ඛාඤාණෙන උපෙක්ඛකො හොතීති වුත්තං හොති.

භවෙ න රජ්ජති, සම්භවෙ න රජ්ජතීති අවිසිට්ඨෙ විසිට්ඨෙ ච භවෙ න රජ්ජතීති කෙචි වදන්ති. පච්චුප්පන්නො පන භවො **භවො,** අනාගතො ජාතියා ගහණෙන ගහිතො **සම්භවොති** වෙදිතබ්බො. අථ වා **භවොති** භූතමෙව වුච්චති, **සම්භවො** තදාහාරො, තස්මිං ද්වයෙ න රජ්ජතීති සෙක්ඛපටිපත්තිං දස්සෙති . භූතෙ හි සසම්භවෙ ච විරාගො සෙක්ඛපටිපත්ති. යථාහ ''භූතමිදන්ති, භන්තෙ, යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය පස්සති, භූතමිදන්ති යථාභූතං සම්මප්පඤ්ඤාය දිස්වා භූතස්ස නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්නො හොති. තදාහාරසම්භවන්ති යථාභූතං…පෙ. … දිස්වා තදාහාරසම්භවස්ස නිබ්බිදාය…පෙ…. පටිපන්නො හොති. තදාහාරනිරොධාය යං භූතං, තං නිරොධධම්මන්ති යථාභූතං…පෙ…. දිස්වා නිරොධධම්මස්ස නිබ්බිදාය විරාගාය නිරොධාය පටිපන්නො හොති. එවං ඛො, භන්තෙ, සෙක්ඛො හොතී''ති (සං. නි. 2.31). **අථුත්තරීති** අථ එවං අරජ්ජමානො උත්තරි සන්තං පදං නිබ්බානං අනුක්කමෙන

මග්ගපඤ්ඤාය සම්මා පස්සති, තඤ්ච ඛ්වස්ස පදං න සබ්බෙන සබ්බං සච්ඡිකතං චතුත්ථමග්ගෙනෙව සච්ඡිකාතබ්බස්ස තස්ස තෙන අසච්ඡිකතත්තා.

එකකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුකනිද්දෙසවණ්ණනා

63. කස්සචි කිලෙසස්ස අවික්ඛම්භිතත්තා කස්සචි කථඤ්චි අවිමුත්තො කාමභවො අජ්ඣත්තග්ගහණස්ස විසෙසපච්චයොති අජ්ඣත්තං නාම. තත්ථ බන්ධනං අජ්ඣත්තසංයොජනං, තෙන සම්පයුත්තො **අජ්ඣත්තසංයොජනො.**

83. කාරණෙන විනා පවත්තහිතචිත්තො **අකාරණවච්ඡලො**. අනාගතම්පි පයොජනං අපෙක්ඛමානො පුරිමග්ගහිතං තං කතං උපාදාය කතඤ්ඤූ එව නාම හොති, න පුබ්බකාරීති ආහ **‘‘කරිස්සති මෙ’’**තිආදි. **තමොජොතිපරායණො** පුඤ්ඤඵලං අනුපජීවන්තො එව පුඤ්ඤානි කරොතීති **‘‘පුබ්බකාරී’’**ති වුත්තො. **‘‘ඉණං දෙමී’’ති සඤ්ඤං කරොතී**ති එවංසඤ්ඤං අකරොන්තොපි කරොන්තො විය හොතීති අත්ථො.

86. **අච්ඡමංසං ලභිත්වා සූකරමංසන්ති න කුක්කුච්චායතී**ති අච්ඡමංසන්ති ජානන්තොපි සූකරමංසන්ති න කුක්කුච්චායති, මද්දිත්වා වීතික්කමතීති වුත්තං හොති.

90. **තිත්තො**ති නිට්ඨිතකිච්චතාය නිරුස්සුක්කො.

දුකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තිකනිද්දෙසවණ්ණනා

91. **සෙසසංවරභෙදෙනා**ති මනොසංවරභෙදෙන, සතිසංවරාදිභෙදෙන වා. **අකුසලසීලසමන්නාගමෙනා**ති ‘‘කතමෙ ච ථපති අකුසලා සීලා? අකුසලං කායකම්මං අකුසලං වචීකම්මං පාපකො ආජීවො’’ති වුත්තෙහි සමන්නාගමෙන. **තස්ස හි…පෙ…. එවං සාසඞ්කසමාචාරො හොතී**ති එවං සාසඞ්කො සමාචාරො හොතීති අත්ථො.

94. සමානවිසයානං පුග්ගලානං විසෙසදස්සනවසෙන **‘‘කායසක්ඛී’’**තිආදිකං වුත්තං.

107. **සමාධි වා ආදී**ති ලොකුත්තරධම්මා හි පරමත්ථතො සාසනන්ති තදත්ථො පාදකසමාධි තස්ස ආදි වුත්තො, තදාසන්නත්තා **විපස්සනා,** තස්ස මූලෙකදෙසත්තා **මග්ගො.**

108. **උච්ඡඞ්ගො විය උච්ඡඞ්ගපඤ්ඤො පුග්ගලො දට්ඨබ්බො**ති උච්ඡඞ්ගසදිසපඤ්ඤතාය එව පඤ්ඤා විය පුග්ගලොපි උච්ඡඞ්ගො විය හොති, තස්මිං ධම්මානං අචිරට්ඨානතොති අධිප්පායෙන වුත්තං. වක්ඛති හි **‘‘උච්ඡඞ්ගසදිසපඤ්ඤොතිඅත්ථො’’**ති.

109. යථා ච උච්ඡඞ්ගසදිසා පඤ්ඤා, එවං නික්කුජ්ජකුම්භසදිසා පඤ්ඤා එවාති දට්ඨබ්බො, තත්ථ ධම්මානං අනවට්ඨානතො.

113. චිරට්ඨානතො ථිරට්ඨානතො ච පාසාණලෙඛසදිසා පරාපරාධනිබ්බත්තා කොධලෙඛා යස්ස සො පාසාණලෙඛූපමසමන්නාගතො **පාසාණලෙඛූපමො**ති වුත්තො, එවං ඉතරෙපි.

118. සුතාදිවත්ථුරහිතො තුච්ඡමානො නළො වියාති ‘‘නළො’’ති වුච්චති, සො උග්ගතො නළො එතස්සාති **උන්නළො.**

122. ‘‘සීලකථා ච නො භවිස්සතී’’ති එත්ථ වුත්තං සීලකථාභවනං පයිරුපාසනාදිවසෙන පඨමාරම්භොපි දුස්සීලෙන සහ න හොතීති දස්සෙන්තො ආහ **නෙව සීලකථා හොතී’’**ති.

123. **තත්ථ තත්ථා**ති තස්මිං තස්මිං අනුග්ගහෙතබ්බෙ පඤ්ඤාය සොධෙතබ්බෙ ච වඩ්ඪෙතබ්බෙ ච අධිකසීලං නිස්සාය උප්පන්නපඤ්ඤාය අනුග්ගණ්හාති නාමාති අත්ථො.

124. **ගූථකූපො විය දුස්සීල්යන්ති** එතෙන දුස්සීල්යස්ස ගූථසදිසත්තමෙව දස්සෙති.

130. **නො ච සම්මා පඤ්ඤපෙතුං සක්කොන්තීති** යෙභුය්‍යෙන න සක්කොන්තීති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තං, උප්පන්නෙ තථාගතෙ තස්මිං අනාදරියං කත්වා සමාපත්තිං උප්පාදෙතුං වායමන්තස්ස අසමත්ථභාවං වා. **තිත්ථියා** වා පූරණාදයො අධිප්පෙතා.

තිකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

133. පරෙන කතං දුස්සීල්‍යං ආණත්තියා අත්තනා ච පයොගෙන කතන්ති ආණත්තියා පාපස්ස දායාදො **''තතො උපඩ්ඪස්ස දායාදො''**ති වුත්තො.

145. අයන්ති ''තෙසු පඨමො''තිආදිකං නයං වදති.

148. දෙසනාය ධම්මානං ඤාණස්ස ආපාථභාවසම්පාදනං **ඤාණුග්ඝාටනං. සහ උදාහටවෙලායාති** උදාහටවෙලාය සද්ධිං තස්මිං කාලෙ අනතික්කන්තෙ එවාති අත්ථො.

152. තන්ති අනන්තරවචනං වදති. ''කතමො ලොකො''ති වුත්තෙ ''පඤ්චුපාදානක්ඛන්ධා''ති මහන්තං අත්ථං සඞ්ගහිත්වා ඨිතවචනං **අත්ථයුත්තං**. ලුජ්ජතීති ලොකොති **කාරණයුත්තං**.

156. **සහිතාසහිතස්සාති** සහිතාසහිතෙති අත්ථො, සහිතාසහිතස්ස පරිච්ඡින්දනෙති වා . **ද්වෙයෙවාති** දුතියචතුත්ථායෙව. දෙසකසාවකසම්පත්තියා බොධෙතුං සමත්ථතාය **සභාවධම්මකථිකා,** සච්චධම්මකථිකාති අත්ථො.

157. කුසලධම්මෙහි චිත්තස්ස වාසනාභාවනා **වාසධුරං. අයං පාපපුග්ගලොති** චතුත්ථො වුත්තො, න පඨමො. පඨමො හි අවිසංවාදෙතුකාමො වෙරඤ්ජබ්‍රාහ්මණසදිසො අධිප්පෙතොති.

159. **පුග්ගලෙපි අරියානං අභික්කමනාදිසදිසතාති** පුග්ගලෙ අභික්කමනාදීනං අරියානං අභික්කමනාදිසදිසතාති අත්ථො, අරියානං අභික්කමනාදිනා පුග්ගලස්ස සදිසතාති වා සදිසාභික්කමනාදිතාති අත්ථො.

166. දුස්සීලං ''දුස්සීලො''ති වදන්තො **භූතං භාසති** නාම. පාණාතිපාතෙන දුස්සීලං අදින්නාදානෙන දුස්සීලොති අවත්වා පාණාතිපාතෙනෙවාති වදන්තො **තච්ඡං භාසති** නාම. යමිදං ''කාලෙනා''ති වුත්තං, තත්‍ර තස්මිං වචනෙ, යො ''කාලෙන භණතී''ති වුත්තො, සො කීදිසොති දස්සනත්ථං ''කාලඤ්ඤූ හොතී''තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **''යමිදං කාලෙනාති වුත්තං, තත්‍ර යො පුග්ගලො''**තිආදිමාහ.

168. **ආගමනවිපත්ති** නාම කම්මං, **පුබ්බුප්පන්නපච්චයවිපත්ති** සුක්කසොණිතං. පවත්තෙ, පවත්තස්ස වා පච්චයා **පවත්තපච්චයා,** ආහාරාදයො. ජොතෙතීති **ජොති,** ආලොකො. කුලසම්පත්තියාදීහි ජොතමානො ච ජොති වියාති **ජොති**.

173. පහීනාවසිට්ඨකිලෙසපච්චවෙක්ඛණාපි යෙහි කිලෙසෙහි විමුත්තො අවිමුත්තො ච, තෙසං දස්සනවසෙන විමුත්තිදස්සනමෙව හොතීති ආහ **''විමුත්තිඤාණදස්සනං එකූනවීසතිවිධං පච්චවෙක්ඛණඤාණ''**න්ති.

174. **යානි කානිචි තන්තාවුතානන්ති** තන්තාවුතානං වත්ථානං යානි කානිචි වත්ථානීති වුත්තං හොති. සායං තතියං අස්සාති **සායතතියො**. අනුයුඤ්ජනං **අනුයොගො**. තං **අනුයුත්තොති** උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං, භාවනපුංසකං වා.

178. **තත්ථ සික්ඛනභාවෙනාති** සික්ඛාය සාජීවෙ ච සික්ඛනභාවෙන. **සික්ඛං පරිපූරෙන්තොති** සීලසංවරං පරිපූරෙන්තො. **සාජීවඤ්ච අවීතික්කමන්තොති** ''නාමකායො පදකායො නිරුත්තිකායො බ්‍යඤ්ජනකායො''ති වුත්තං සික්ඛාපදං භගවතො වචනං අවීතික්කමන්තො හුත්වාති අත්ථො. ඉදමෙව ච ද්වයං ''සික්ඛන''න්ති වුත්තං. තත්ථ සාජීවානතික්කමො සික්ඛාපාරිපූරියා පච්චයො. තතො හි යාව මග්ගා සංවරපාරිපූරී හොතීති. **විනාසනභාවතොති** හිංසනභාවතො. **හලිද්දිරාගො විය න චිරකථො හොතීති** එත්ථ කථාය අට්ඨිතභාවෙන හලිද්දිරාගසදිසතා වෙදිතබ්බා, න පුග්ගලස්ස.

179. **දාරුමාසකොති යෙ වොහාරං ගච්ඡන්තීති ඉති**-සද්දෙන එවංපකාරෙ දස්සෙති. **අඤ්ඤං දස්සෙත්වා අඤ්ඤස්ස පරිවත්තනන්ති** දසග්ඝනකං වත්ථයුගං දස්සෙත්වා තස්ස අජානන්තස්ස පඤ්චග්ඝනකස්ස දානං.

181. **අව්‍යාසෙකසුඛන්ති** රූපාදීසු සුභාදිපරිකප්පනවසෙන අවිසටසුඛං.

187. ඛන්ධධම්මෙසු අනිච්චාදිවසෙන පවත්තා විපස්සනා මග්ගඵලලාභෙන පටිලද්ධා නාම හොති තදලාභෙන අනවට්ඨානතොති මග්ගඵලලාභී එව ‘‘අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනාලාභී’’ති වුත්තො, මග්ගඵලඤාණමෙව ච අධිකපඤ්ඤාභාවතො චතුසච්චධම්මෙ සබ්බධම්මස්ස වරෙ නිබ්බානෙ එව වා විසිට්ඨදස්සනභාවතො ච **අධිපඤ්ඤාධම්මවිපස්සනා**ති දට්ඨබ්බා.

189. **සුතෙන අනුපපන්නො**ති යථාසුතෙන වා අත්ථෙන වා න සමන්නාගතොති අත්ථො.

චතුක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා

191. පඨමපඤ්චකෙ උද්දෙසෙනෙව පුග්ගලවිභාගො විඤ්ඤායතීති යථා තෙසු පටිපජ්ජිතබ්බං , තාය පටිපත්තියා තෙ විභජන්තො **‘‘තත්‍ර ය්වායං’’**න්තිආදිමාහ. **ආරම්භසද්දො**ති ආරම්භකිරියාවාචකො සද්දොති අත්ථො. ඵලුප්පත්තියා මග්ගකිච්චං නිට්ඨිතං හොතීති **‘‘මග්ගකිච්චවසෙන ඵලමෙව වුත්ත’’**න්ති ආහ. **ආයාචනසාධූ**ති න පසංසනාදිසාධූති අත්ථො.

192. ආදිතො ධෙය්‍යං ඨපෙතබ්බං **ආධෙය්‍යං,** දස්සනසවනපටිවචනදානවසෙන මුඛෙන විය පවත්තං ගහණං **මුඛ**න්ති දට්ඨබ්බං. තං මුඛං ආධෙය්‍යං, ගහණත්ථං පකතිමුඛමෙව වා ආධෙය්‍යං යස්ස සො **ආධෙය්‍යමුඛො,** අවිචාරෙත්වා ආදිකථාය එව ඨපිතගහණොති වුත්තං හොති.

194. **රජග්ගස්මි**න්ති රජග්ගභාවෙ.

199. ගවා ඛීරං අග්ගමක්ඛායතීති න එවං සම්බන්ධො, උප්පත්තිතො පන පඤ්ච ගොරසෙ දස්සෙත්වා තෙසු සප්පිමණ්ඩස්ස අග්ගභාවදස්සනත්ථං **‘‘ගවා ඛීර’’**න්තිආදි වුත්තං. තෙනාහ **‘‘ගාවිතො ඛීරං නාම හොතී’’**තිආදි.

පඤ්චකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා

202. ඡක්කෙ එකන්තතො පාකටා සම්මාසම්බුද්ධාදයො තෙ යථාවුත්තගුණා පුග්ගලාති දස්සෙන්තො **‘‘සම්මාසම්බුද්ධො තෙන දට්ඨබ්බො’’**තිආදිමාහ. තත්ථ **තෙනා**ති සාමං සච්චාභිසමයො තත්ථ ච සබ්බඤ්ඤුතප්පත්තිබලෙසු ච වසිභාවප්පත්තීති එතෙන සබ්බෙන සමුදිතෙන. ‘‘සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙනා’’ති පන වුත්තෙ සබ්බමිදං සඞ්ගහිතං හොති සාමං සච්චාභිසමයෙන බලෙසු ච වසිභාවප්පත්තියා ච විනා සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස අභාවා, තස්මා අට්ඨකථායං **‘‘සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණෙනා’’**ති එත්තකමෙව වුත්තං. තත්ථ **අනාචරියකෙන අත්තනා උප්පාදිතෙනා**ති වචනෙන සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස සාචරියකත්තං පරතො උප්පත්තිඤ්ච පටිසෙධෙති, න සාචරියකං පරෙහි උප්පාදිතඤ්ච සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණං. න හි තං තාදිසං නිවාරෙතබ්බං අත්ථීති.

ඡක්කනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා

203. **සද්ධා නාම සාධුලද්ධිකාති උම්මුජ්ජතීති** එතෙන කුසලෙසු ධම්මෙසු අන්තොගධා, බොධිපක්ඛියධම්මෙසු වා අධිමොක්ඛභූතා සද්ධා සාධූති උම්මුජ්ජමානං කුසලං දස්සෙති, එවං **හිරීයාදීසු** ච. **කුසලෙසු ධම්මෙසූ**ති එත්ථ භුම්මනිද්දෙසො තදන්තොගධතාය තදුපකාරතාය වා වෙදිතබ්බො. එත්ථ ච **උම්මුජ්ජති සාහු සද්ධා කුසලෙසු ධම්මෙසූ**තිආදිනා සද්ධාදීනං උම්මුජ්ජනපඤ්ඤාය සද්ධාදීනං උප්පත්තිං දස්සෙති. තෙනෙව **‘‘තස්ස සා සද්ධා නෙව තිට්ඨතී’’**තිආදි වුත්තං. **‘‘සාහු සද්ධා කුසලෙසු ධම්මෙසූ’’**ති වා උම්මුජ්ජනස්ස උපකාරකං ආනිසංසදස්සනං වත්වා **‘‘උම්මුජ්ජතී’’**ති එතෙන සද්ධාසඞ්ඛාතමෙව උම්මුජ්ජනං දස්සිතන්ති වෙදිතබ්බං. **චඞ්කවාරෙ**ති රජකානං ඛාරපරිසාවනෙ. එකකම්මනිබ්බත්තා පටිසන්ධිභවඞ්ගචුතිසන්තති එකො චිත්තවාරොති චුතිතො අනන්තරො යථාගහිතො දුතියො හොතීති ආහ **‘‘දුතියචිත්තවාරෙනා’’**ති. උම්මුජ්ජිත්වා ඨිතාදයො චත්තාරො තාය තාය ජාතියා අරහත්තං අසච්ඡිකරොන්තා අනෙකෙ පුග්ගලා වෙදිතබ්බා, සච්ඡිකරොන්තො පන එකොපි පුබ්බභාගෙ තතියපුග්ගලාදිභාවං ආපජ්ජිත්වා අන්තෙ සත්තමපුග්ගලො හොතීති.

සත්තකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසකනිද්දෙසවණ්ණනා

209. **පඤ්චන්නං ඉධ නිට්ඨා, පඤ්චන්නං ඉධ විහාය නිට්ඨා**ති එත්ථ යෙ සොතාපන්නාදයො රූපාරූපභවෙ උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙ ඉධ විහාය නිට්ඨාපක්ඛං භජමානාපි අජ්ඣත්තසංයොජනානං අසමුච්ඡින්නත්තා පුථුජ්ජනසාධාරණෙ ච ඨානෙ උපපත්තියා න ගහිතා. අසාධාරණට්ඨානුප්පත්තිවසෙන පන අන්තරාපරිනිබ්බායීආදයො එව ‘‘ඉධ විහාය නිට්ඨා’’ති වුත්තාති වෙදිතබ්බාති.

දසකනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලපඤ්ඤත්තිපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

කථාවත්ථුපකරණ-මූලටීකා

ගන්ථාරම්භකථාවණ්ණනා

කථානං වත්ථුභාවතොති කථාසමුදායස්ස පකරණස්ස අත්තනො එකදෙසානං ඔකාසභාවං වදති. සමුදායෙ හි එකදෙසා අන්තොගධාති. යෙන පකාරෙන සඞ්ඛෙපෙන අදෙසයි, තං දස්සෙන්තො **“මාතිකාඨපනෙනෙව ඨපිතස්සා”**ති ආහ.

නිදානකථාවණ්ණනා

අනුපාදිසෙසාය නිබ්බානධාතුයා පරිනිබ්බායීති පරිනිබ්බානමෙව පරිනිබ්බානස්ස පරිනිබ්බානන්තරතො විසෙසනත්ථං කරණභාවෙන වුත්තං. යාය වා නිබ්බානධාතුයා අධිගතාය පච්ඡිමචිත්තං අප්පටිසන්ධිකං ජාතං, සා තස්ස අප්පටිසන්ධිවූපසමස්ස කරණභාවෙන වුත්තාති. **දුබ්බලපක්ඛ**න්ති න කාළාසොකං විය බලවන්තං, අථ ඛො එකමණ්ඩලිකන්ති වදන්ති. ධම්මවාදීඅධම්මවාදීවිසෙසජනනසමත්ථාය පන පඤ්ඤාය අභාවතො දුබ්බලතා වුත්තා. **තෙසංයෙවාති** බාහුලියානමෙව , බහුස්සුතිකාතිපි නාමං. **භින්නකාති** මූලසඞ්ගීතිතො මූලනිකායතො වා භින්නා, ලද්ධියා සුත්තන්තෙහි ලිඞ්ගාකප්පෙහි ච විසදිසභාවං ගතාති අත්ථො.

මූලසඞ්ගහන්ති පඤ්චසතිකසඞ්ගීතිං. **අඤ්ඤත්‍ර සඞ්ගහිතාති**ආදීසු දීඝාදීසු අඤ්ඤත්‍ර සඞ්ගහිතතො සුත්තන්තරාසිතො තං තං සුත්තං නික්කඩ්ඪිත්වා අඤ්ඤත්‍ර අකරිංසූති වුත්තං හොති. සඞ්ගහිතතො වා අඤ්ඤත්‍ර අසඞ්ගහිතං සුත්තං අඤ්ඤත්‍ර කත්ථචි අකරිංසු, අඤ්ඤං වා අකරිංසූති අත්ථො. **අත්ථං ධම්මඤ්චාති** පාළියා අත්ථං පාළිඤ්ච. **විනයෙ නිකායෙසු ච පඤ්චසූති** විනයෙ ච අවසෙසපඤ්චනිකායෙසු ච.

‘‘ද්වෙපානන්ද , වෙදනා වුත්තා මයා පරියායෙනා’’තිආදි (ම. නි. 2.89) **පරියායදෙසිතං**. උපෙක්ඛාවෙදනා හි සන්තස්මිං පණීතෙ සුඛෙ වුත්තා භගවතාති අයඤ්හෙත්ථ පරියායො. ‘‘තිස්සො ඉමා, භික්ඛවෙ, වෙදනා සුඛා දුක්ඛා උපෙක්ඛා වෙදනා’’තිආදි (සං. නි. 4.249-251) **නිප්පරියායදෙසිතං**. වෙදනාසභාවො හි තිවිධොති අයමෙත්ථ නිප්පරියායතා. ‘‘සුඛාපි වෙදනා අනිච්චා සඞ්ඛතා’’තිආදි (දී. නි. 2.123) **නීතත්ථං**. ‘‘යං කිඤ්චි වෙදයිතං, සබ්බං තං දුක්ඛ’’න්තිආදි (සං. නි. 2.32) **නෙයයත්ථං**. ‘‘තීහි, භික්ඛවෙ, ඨානෙහි ජම්බුදීපකා මනුස්සා උත්තරකුරුකෙ ච මනුස්සෙ අධිග්ගණ්හන්ති දෙවෙ ච තාවතිංසෙ’’තිආදිකං (අ. නි. 9.21) **අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං** ගහෙත්වා **අඤ්ඤං අත්ථං ඨපයිංසු**. ‘‘නත්ථි දෙවෙසු බ්‍රහ්මචරියවාසො’’තිආදිකං (කථා. 270) සුත්තඤ්ච අඤ්ඤං සන්ධාය භණිතං අත්ථඤ්ච අඤ්ඤං ඨපයිංසූති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. ‘‘අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො’’තිආදි (පු. ප. මාතිකා 4.24) **බ්‍යඤ්ජනච්ඡායාය** සණ්හසුඛුමං සුඤ්ඤතාදිඅත්ථං **බහුං විනාසයුං**.

විනයගම්භීරන්ති විනයෙ ගම්භීරඤ්ච එකදෙසං ඡඩ්ඩෙත්වාති අත්ථො. කිලෙසවිනයෙන වා ගම්භීරං එකදෙසං සුත්තං ඡඩ්ඩෙත්වාති අත්ථො. **පතිරූපන්ති** අත්තනො අධිප්පායානුරූපං **සුත්තං,** සුත්තපතිරූපකං වා අසුත්තං. එකච්චෙ අට්ඨකථාකණ්ඩමෙව විස්සජ්ජිංසු, එකච්චෙ සකලං අභිධම්මපිටකන්ති ආහ **“අත්ථුද්ධාරං අභිධම්මං ඡප්පකරණ”**න්ති. කථාවත්ථුස්ස සවිවාදත්තෙපි අවිවාදානි ඡප්පකරණානි පයිතබ්බානි සියුං, තානි නප්පවත්තන්තීති හි දස්සනත්ථං **“ඡප්පකරණ”**න්ති වුත්තන්ති. තතියසඞ්ගීතිතො වා පුබ්බෙ පවත්තමානානං වසෙන **“ඡප්පකරණ”**න්ති වුත්තං . **අඤ්ඤානීති** අඤ්ඤානි අභිධම්මපකරණාදීනි. **නාමන්ති** යං බුද්ධාදිපටිසංයුත්තං න හොති මඤ්ජුසිරීතිආදිකං, තං නිකායනාමං. **ලිඞ්ගන්ති** නිවාසනපාරුපනාදිවිසෙසකතං සණ්ඨානවිසෙසං. සික්කාදිකං **පරික්ඛාරං**. **ආකප්පො** ඨානාදීසු අඞ්ගට්ඨපනවිසෙසො දට්ඨබ්බො. **කරණන්ති** චීවරසිබ්බනාදිකිච්චවිසෙසො.

සඞ්කන්තිකස්සපිකෙන නිකායෙන වාදෙන වා භින්නා **සඞ්කන්තිකාති** අත්ථො. **සඞ්කන්තිකානං** භෙදා **සුත්තවාදී අනුපුබ්බෙන භිජ්ජථ** භිජ්ජිංසූති අත්ථො. **භින්නවාදෙනාති** භින්නා වාදා එතස්මින්ති භින්නවාදො, තෙන අභින්නෙන ථෙරවාදෙන සහ අට්ඨාරස හොන්තීති වුත්තං හොති. **භින්නවාදෙනාති** වා භින්නාය ලද්ධියා අට්ඨාරස හොන්ති, තෙ සබ්බෙපි සහාති අත්ථො. **ථෙරවාදානමුත්තමොති** එත්ථ ථෙර-ඉති අවිභත්තිකො නිද්දෙසො. ථෙරානං අයන්ති ථෙරො. කො සො? වාදො. ථෙරො වාදානමුත්තමොති අයමෙත්ථ අත්ථො.

උප්පන්නෙ වාදෙ සන්ධාය **“පරප්පවාදමථන”**න්ති ආහ. ආයතිං උප්පජ්ජනකවාදානං පටිසෙධනලක්ඛණභාවතො **“ආයතිලක්ඛණ”**න්ති වුත්තං.

නිදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගො

1. පුග්ගලකථා

1. සුද්ධසච්චිකට්ඨයො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

1. මායාය අමණිආදයො මණිආදිආකාරෙන දිස්සමානා ''මායා''ති වුත්තා. අභූතෙන මණිඋදකාදිආකාරෙන ගය්හමානා මායාමරීචිආදයො අභූතඤ්ඤෙය්‍යාකාරත්තා අසච්චිකට්ඨා. යො තථා න හොති, සො සච්චිකට්ඨොති දස්සෙන්තො ආහ **''මායා…පෙ…. භූතත්ථො''**ති. අනුස්සවාදිවසෙන ගය්හමානො තථාපි හොති අඤ්ඤථාපීති තාදිසො ඤෙය්‍යො න පරමත්ථො, අත්තපච්චක්ඛො පන පරමත්ථොති දස්සෙන්තො ආහ **''අනුස්සවා…පෙ…. උත්තමත්ථො''**ති.

ඡලවාදස්සාති අත්ථීති වචනසාමඤ්ඤෙන අත්ථීති වුත්තෙහි රූපාදීහි සාමඤ්ඤවචනස්සාති අධිප්පායො. ''සො සච්චි…පෙ…. ලද්ධිං ගහෙත්වා ආමන්තාති පටිජානාතී''ති වචනතො පන ''ඡලවාදස්සා''ති න සක්කා වත්තුං. න හි ලද්ධි ඡලන්ති. **ඔකාසං අදදමානොති** පතිට්ඨං පච්ඡින්දන්තො. යදි සච්චිකට්ඨෙන උපලබ්භති, රූපාදයො විය උපලබ්භෙය්‍ය, තථා අනුපලබ්භනීයතො න තව වාදො තිට්ඨතීති නිවත්තෙන්තොති අධිප්පායො. **තං සන්ධායාති** ''යො සච්චිකට්ඨො''ති එත්ථ වුත්තො යො සච්චිකට්ඨො, සො සප්පච්චයාදිභාවෙන දීපිතො ''රූපඤ්ච උපලබ්භතී''තිආදීසු ආගතො ධම්මප්පභෙදොති දස්සෙති.

''තෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''ති වත්වා **''තෙනාකාරෙනා''**ති වදතො අයමධිප්පායො – සච්චිකට්ඨපරමත්ථාකාරෙන උපලබ්භමානං සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භමානං නාම හොතීති. අඤ්ඤථා තතොති තස්ස තෙනාකාරෙනාති වත්තබ්බං සියා. කො පනෙතිස්සා පුරිමපුච්ඡාය ච විසෙසොති? පුරිමපුච්ඡාය සත්තපඤ්ඤාසවිධො ධම්මප්පභෙදො යථා භූතෙන සභාවත්ථෙන උපලබ්භති, එවං පුග්ගලො උපලබ්භතීති වුත්තං. ඉධ පන භූතසභාවත්ථෙන උපලබ්භමානො සො ධම්මප්පභෙදො යෙන රුප්පනාදිසප්පච්චයාදිආකාරෙන උපලබ්භති, කිං තෙනාකාරෙන පුග්ගලොපි උපලබ්භතීති එස විසෙසො. යථා පන රූපං විය භූතසභාවත්ථෙන උපලබ්භමානා වෙදනා න රුප්පනාකාරෙන උපලබ්භති, එවං ධම්මප්පභෙදො විය භූතසභාවත්ථෙන උපලබ්භමානො පුග්ගලො න රුප්පනාදිසප්පච්චයාදිආකාරෙන උපලබ්භතීති සක්කා පරවාදිනා වත්තුන්ති අචොදනීයං එතං සියා. අවජානනඤ්ච තස්ස යුත්තන්ති නිග්ගහො ච න කාතබ්බො. ධම්මප්පභෙදතො පන අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අසිද්ධත්තා ධම්මප්පභෙදාකාරෙනෙව චොදෙති. අවජානනෙනෙව නිග්ගහං දස්සෙති. අනුජානනාවජානනපක්ඛා සාමඤ්ඤවිසෙසෙහි පටිඤ්ඤාපටික්ඛෙපපක්ඛා අනුලොමපටිලොමපක්ඛා පඨමදුතියනයාති අයමෙතෙසං විසෙසො වෙදිතබ්බො.

''තෙන වත රෙ වත්තබ්බෙ''ති වදන්තො වත්තබ්බස්ස අවචනෙ දොසං පාපෙතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන **''නිග්ගහස්ස පාපිතත්තා''**ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **''එවමෙතං නිග්ගහස්ස ච අනුලොමපටිලොමතො චතුන්නං පාපනාරොපනඤ්ච වුත්තත්තා උපලබ්භතීතිආදිකං අනුලොමපඤ්චකං නාමා''**ති වුත්තං, අනුලොමපටිලොමතො පන ද්වීහි ඨපනාහි සහ සත්තකෙන භවිතබ්බං, තංවජ්ජනෙ වා කාරණං වත්තබ්බං. යං පන වක්ඛති ''ඨපනා නාම පරවාදීපක්ඛස්ස ඨපනතො 'අයං තව දොසො'ති දස්සෙතුං ඨපනමත්තමෙව හොති, න නිග්ගහස්ස වා පටිකම්මස්ස වා පාකටභාවකරණ''න්ති (කථා. අට්ඨ. 2). තෙනාධිප්පායෙන ඉධාපි ඨපනාද්වයං වජ්ජෙති. යථා පන තත්ථ පටිකම්මපඤ්චකභාවං අවත්වා පටිකම්මචතුක්කභාවං වක්ඛති, එවමිධාපි නිග්ගහචතුක්කභාවො වත්තබ්බො සියා. සුද්ධිකනිග්ගහස්ස පන නිග්ගහප්පධානත්තා උද්දෙසභාවෙන වුත්තො නිග්ගහොව විසුං වුත්තොති දට්ඨබ්බො. යෙ පන ''අයථාභූතනිග්ගහත්තා තත්ථ පටිකම්මං විසුං න වුත්ත''න්ති වදන්ති, තෙසං දුතියෙ වාදමුඛෙ නිග්ගහචතුක්කභාවො පටිකම්මපඤ්චකභාවො ච ආපජ්ජති.

2. **අත්තනා අධිප්පෙතං සච්චිකට්ඨමෙවාති** සම්මුතිසච්චං සන්ධායාති අධිප්පායො. වක්ඛති හි ''සුද්ධසම්මුතිසච්චං වා පරමත්ථමිස්සකං වා සම්මුතිසච්චං සන්ධාය 'යො සච්චිකට්ඨො'ති පුන අනුයොගො පරවාදිස්සා''ති (කථා. අට්ඨ. 6). තත්ථ යදි පරවාදිනා අත්තනා අධිප්පෙතසච්චිකට්ඨො සම්මුතිසච්චං, සම්මුතිසච්චාකාරෙන පුග්ගලො උපලබ්භතීති වදන්තෙන සමානලද්ධිකො නප්පටිසෙධිතබ්බො, කථා එවායං නාරභිතබ්බා. අථ සකවාදිනා අත්තනා ච අධිප්පෙතසච්චිකට්ඨංයෙව සන්ධාය පරවාදී **''යො සච්චිකට්ඨො''තිආදිමාහාති** අයමත්ථො. සකවාදිනා සම්මුතිසච්චංයෙව සච්චිකට්ඨොති අධිප්පෙතන්ති ආපජ්ජති. යදි උභයං අධිප්පෙතං, පුන ''සම්මුතිසච්චපරමත්ථසච්චානි වා එකතො කත්වාපි එවමාහා''ති න වත්තබ්බං සියාති. යදි ච ද්වෙපි සච්චානි සච්චිකට්ඨපරමත්ථා, සච්චිකට්ඨෙකදෙසෙන උපලද්ධිං ඉච්ඡන්තෙන ''පුග්ගලො උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනා''තිආදි අනුයොගො න කාතබ්බො, න ච සච්චිකට්ඨෙකදෙසෙන අනුයොගො යුත්තො. න හි වෙදයිතාකාරෙන උපලබ්භමානා වෙදනා රුප්පනාකාරෙන උපලබ්භතීති අනුයුඤ්ජිතබ්බා, න ච පරවාදී රුප්පනාදිසභාවං පුග්ගලං ඉච්ඡති, අථ ඛො සච්චිකට්ඨපරමත්ථමෙවාති. පරමත්ථසච්චතො අඤ්ඤස්මිං සච්චිකට්ඨෙ විජ්ජමානෙ නාස්ස පරමත්ථසච්චතා අනුයුඤ්ජිතබ්බා. අසච්චිකට්ඨෙ සච්චිකට්ඨවොහාරං ආරොපෙත්වා තං සන්ධාය පුච්ඡතීති වදන්තානං වොහරිතසච්චිකට්ඨස්ස අත්තනා අධිප්පෙතසච්චිකට්ඨතා න යුත්තා.

වොහරිතපරමත්ථසච්චිකට්ඨානඤ්ච ද්වින්නං සච්චිකට්ඨභාවෙ වුත්තනයොව දොසො. සම්මුතිසච්චාකාරෙන උපලබ්භමානඤ්ච භූතසභාවත්ථෙන උපලබ්භෙය්‍ය වා න වා. යදි භූතසභාවත්ථෙන උපලබ්භති, පුග්ගලොපි උපලබ්භති සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙනාති අනුජානන්තො නානුයුඤ්ජිතබ්බො. අථ න භූතසභාවත්ථෙන, තංවිනිමුත්තො සම්මුතිසච්චස්ස සච්චිකට්ඨපරමත්ථාකාරො න වත්තබ්බො අසිද්ධත්තා. වක්ඛති ච ''යථා රූපාදයො පච්චත්තලක්ඛණසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන අත්ථි, න එවං පුග්ගලො''ති. තස්මා මග්ගිතබ්බො එත්ථ අධිප්පායො.

ද්වින්නං සච්චානන්ති එත්ථ සච්චද්වයාකාරෙන අනුපලබ්භනීයතො අනුඤ්ඤෙය්‍යාමෙතං සියා, න වා කිඤ්චි වත්තබ්බං. යථා හි එකදෙසෙන පරමත්ථාකාරෙන අනුපලබ්භනීයතා අනුජානනස්ස න කාරණං, එවං එකදෙසෙන සම්මුතියාකාරෙන උපලබ්භනීයතා පටික්ඛෙපස්ස වාති මග්ගිතබ්බො එත්ථාපි අධිප්පායො. **නුපලබ්භතීති වචනසාමඤ්ඤමත්තන්ති** නුපලබ්භතීති ඉදමෙව වචනං අනුඤ්ඤාතං පටික්ඛිත්තඤ්චාති එතං ඡලවාදං නිස්සායාති අධිප්පායො. යථා **උපලබ්භතීති** එතස්සෙව අනුජානනපටික්ඛෙපෙහි අහං නිග්ගහෙතබ්බො, එවං **නුපලබ්භතීති** එතස්සෙව අනුජානනපටික්ඛෙපෙහි ත්වන්ති එවං සම්භවන්තස්ස සාමඤ්ඤෙන අසම්භවන්තස්ස කප්පනං පනෙත්ථ ඡලවාදො භවිතුං අරහති. තෙන නුපලබ්භතීති වචනසාමඤ්ඤමත්තං ඡලවාදස්ස කාරණත්තා ''ඡලවාදො''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. වචනසාමඤ්ඤමත්තඤ්ච ඡලවාදඤ්ච නිස්සායාති වා අත්ථො. ඨපනා නිග්ගහප්පටිකම්මානං පාකටභාවකරණං න හොතීති ඉදං විචාරෙතබ්බං. න හි පක්ඛට්ඨපනෙන විනා පුරිමං අනුජානිත්වා පච්ඡිමස්ස අවජානනං, පච්ඡිමං වා අවජානන්තස්ස පුරිමානුජානනං මිච්ඡාති සක්කා ආරොපෙතුන්ති.

3. තවාති, **පටිජානන්තන්ති** ච පච්චත්තෙ සාමිඋපයොගවචනානීති අධිප්පායෙන **''ත්වංයෙව පටිජානන්තො''**ති ආහ.

4-5. **චතූහි පාපනාරොපනාහි නිග්ගහස්ස උපනීතත්තාති** ''දුන්නිග්ගහිතා ච හොම, හඤ්චි''තිආදිනා තයා මම කතො නිග්ගහො, මයා තව කතො නිග්ගහො විය මිච්ඡාති එවං තෙන අනුලොමපඤ්චකෙ චතූහි පාපනාරොපනාහි කතස්ස නිග්ගහස්ස තෙන නියාමෙන දුක්කටභාවස්ස අත්තනා කතනිග්ගහෙන සහ උපනීතත්තා අනිග්ගහභාවස්ස වා උපගමිතත්තාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. එවමෙව **තෙන හි යං නිග්ගණ්හාසි හඤ්චි…පෙ…. ඉදං තෙ මිච්ඡාති** එතස්ස අනිග්ගහභාවනිගමනස්සෙව නිග්ගමනචතුක්කතා වෙදිතබ්බා.

අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

7-10. **''අත්තනො ලද්ධිං නිස්සාය පටිඤ්ඤා පරවාදිස්සා''**ති වත්වා පුන **''පරමත්ථවසෙන පුග්ගලස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපො පරවාදිස්සා''**ති වුත්තං. තත්‍රායං පටික්ඛෙපො අත්තනො ලද්ධියා යදි කතො, පරමත්ථතො අඤ්ඤෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන පුග්ගලො උපලබ්භතීති අයමස්ස ලද්ධීති ආපජ්ජති. තථා ච සති නායං සම්මුතිසච්චවසෙන උපලද්ධිං ඉච්ඡන්තෙන නිග්ගහෙතබ්බො. අථ අත්තනො ලද්ධිං නිග්ගූහිත්වා පරස්ස ලද්ධිවසෙන පටික්ඛිපති, පුරිමපටිඤ්ඤාය අවිරොධිතත්තා න නිග්ගහෙතබ්බො. න හි අත්තනො ච පරස්ස ච ලද්ධිං වදන්තස්ස දොසො ආපජ්ජතීති. අත්තනො පන ලද්ධියා පටිජානිත්වා පරලද්ධියා පටික්ඛිපන්තෙන අත්තනො ලද්ධිං ඡඩ්ඩෙත්වා පරලද්ධි ගහිතා හොතීති නිග්ගහෙතබ්බොති අයමෙත්ථ අධිප්පායො සියා.

පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සුද්ධසච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඔකාසසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

11. සබ්බත්ථාති සබ්බස්මිං සරීරෙති අයමත්ථොති දස්සෙන්තො ආහ **''සරීරං සන්ධායා''**ති. තත්ථාති තස්මිං සංඛිත්තපාඨෙ. **යස්මා සරීරං සන්ධාය ''සබ්බත්ථ න උපලබ්භතී''ති වුත්තෙ සරීරතො බහි උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති** එතෙන න කෙනචි සභාවෙන පුග්ගලො උපලබ්භතීති අයමත්ථො වුත්තො හොති. න හි කෙනචි සභාවෙන උපලබ්භමානස්ස සරීරතදඤ්ඤාවිමුත්තො උපලද්ධිඔකාසො අත්ථීති.

3. කාලසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

12. **පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලඤ්චාති** මජ්ඣිමජාතිකාලෙ උපලබ්භමානස්ස තස්සෙව පුරිමපච්ඡිමජාතිකාලෙසු උපලද්ධිං සන්ධායාති අධිප්පායො. **සෙසං පඨමනයෙ වුත්තසදිසමෙවාති** ඉමෙසු තීසු පඨමෙ ''සබ්බත්ථා''ති එතස්මිං නයෙ වුත්තසදිසමෙව, කිං තං? පාඨස්ස සංඛිත්තතාති අත්ථො. ඉධාපි හි යස්මා ''සබ්බදා න උපලබ්භතී''ති වුත්තෙ එකදා උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති යොජෙතබ්බන්ති.

4. අවයවසච්චිකට්ඨො

1. අනුලොමපච්චනීකවණ්ණනා

13. තතියනයෙ ච යස්මා **''සබ්බෙසු න උපලබ්භතී''**ති **වුත්තෙ එකස්මිං උපලබ්භතීති ආපජ්ජති, තස්මා පච්චනීකෙ පටික්ඛෙපො සකවාදිස්සාති** යොජෙතබ්බං. තෙනාහ **''තාදිසමෙවා''**ති.

ඔකාසාදිසච්චිකට්ඨො

2. පච්චනීකානුලොමවණ්ණනා

14. **තත්ථ අනුලොමපඤ්චකස්සාති**ආදිම්හි අනුලොමපඤ්චකන්ති නිග්ගහපඤ්චකං, පච්චනීකන්ති ච පටිකම්මං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තත්ථ අනුලොමපඤ්චකස්ස ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භතී''තිආදිකස්ස අත්ථො ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො නුපලබ්භතී''තිආදිපාළිං සංඛිපිත්වා ආගතෙ සරූපෙන අවුත්තෙ ''යස්මා සරීරං සන්ධායා''තිආදිනා (කථා. අට්ඨ. 11) වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බො, පච්චනීකස්ස ච ''සබ්බත්ථ පුග්ගලො උපලබ්භතී''තිආදිකස්ස පටිකම්මකරණවසෙන වුත්තස්ස අත්ථො පටිකම්මාදිපාළිං සංඛිපිත්වා ආදිමත්තදස්සනෙන ආගතෙ ''පුග්ගලො උපලබ්භතී''තිආදිම්හි අනුලොමෙ ''සබ්බත්ථාති සරීරං සන්ධාය අනුයොගො සකවාදිස්සා''තිආදිනා (කථා. අට්ඨ. 11) වුත්තනයෙන වෙදිතබ්බොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. අථ වා **තත්ථාති** යං ආරද්ධං, තස්මින්ති එවං අත්ථං අග්ගහෙත්වා **තත්ථ** තෙසු තීසු මුඛෙසූති අත්ථො ගහෙතබ්බො. අනුලොමපඤ්චකමූලකා චෙත්ථ සබ්බානුලොමපච්චනීකපඤ්චකපාළි අනුලොමපඤ්චකස්ස පාළීති වුත්තා, තථා පච්චනීකානුලොමපඤ්චකපාළි ච පච්චනීකස්ස පාළීති. තං සංඛිපිත්වා පටිකම්මවසෙන ආගතෙ සරූපෙන අවුත්තෙ ''පුග්ගලො නුපලබ්භතී''තිආදිකෙ පච්චනීකෙ ''උපලබ්භතී''තිආදිකෙ අනුලොමෙ ච අත්ථො හෙට්ඨා සුද්ධිකසච්චිකට්ඨෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බොති වුත්තං හොති.

සච්චිකට්ඨවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා

17-27. **රූපාදීහි සද්ධිං සච්චිකට්ඨසංසන්දනන්ති** සච්චිකට්ඨස්ස පුග්ගලස්ස රූපාදීහි සද්ධිං සංසන්දනං, සච්චිකට්ඨෙ වා රූපාදීහි සද්ධිං පුග්ගලස්ස සංසන්දනන්ති අධිප්පායො. **පුග්ගලො රූපඤ්චාති** ච-කාරස්ස සමුච්චයත්ථත්තා **යථා රූපන්ති** එවං නිදස්සනවසෙන වුත්තො අත්ථො විචාරෙතබ්බො. රූපාදීහි අඤ්ඤො අනඤ්ඤො ච පුග්ගලො න වත්තබ්බොති ලද්ධි **සමයො**. ''අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරන්ති අබ්‍යාකතමෙතං භගවතා''තිආදිකං (සං. නි. 4.416) **සුත්තං**. අනුඤ්ඤායමානෙ තදුභයවිරොධො ආපජ්ජතීති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ **''සමයසුත්තවිරොධං දිස්වා''**ති.

ධම්මතොති පාළිතො. ''පටිකම්මචතුක්කාදීනි සංඛිත්තානි. පරවාදී…පෙ…. දස්සිතානී''ති වදන්තෙහි **පුග්ගලො නුපලබ්භති…පෙ…. ආජානාහි පටිකම්මන්ති** එත්ථ **ආජානාහි නිග්ගහන්ති** පාඨො දිට්ඨො භවිස්සති. **අඤ්ඤත්තං පටිජානාපනත්ථන්ති** යථා මයා අඤ්ඤත්තං වත්තබ්බං, තථා ච තයාපි තං වත්තබ්බන්ති අඤ්ඤත්තපටිඤ්ඤාය චොදනත්ථන්ති අත්ථො. **සම්මුතිපරමත්ථානං එකත්තනානත්තපඤ්හස්ස ඨපනීයත්තාති** අබ්‍යාකතත්තාති අත්ථො. යදි ඨපනීයත්තා පටික්ඛිපිතබ්බං, පරෙනපි ඨපනීයත්තා ලද්ධිමෙව නිස්සාය පටික්ඛෙපො කතොති සොපි න නිග්ගහෙතබ්බො සියා. පරො පන පුග්ගලොති කඤ්චි සභාවං ගහෙත්වා තස්ස ඨපනීයත්තං ඉච්ඡති, සති ච සභාවෙ ඨපනීයතා න යුත්තාති නිග්ගහෙතබ්බො. සම්මුති පන කොචි සභාවො නත්ථි. තෙනෙවස්ස එකත්තනානත්තපඤ්හස්ස ඨපනීයතං වදන්තො න නිග්ගහෙතබ්බොති සකවාදිනා පටික්ඛෙපො කතොති අයමෙත්ථ අධිප්පායො යුත්තො.

සුද්ධිකසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා

28-36. **උපලද්ධිසාමඤ්ඤෙන අඤ්ඤත්තපුච්ඡා චාති** ඉදඤ්ච ද්වින්නං සමානතා නො අඤ්ඤත්තස්ස කාරණං යුත්තං, අථ බො විසුං අත්තනො සභාවෙන සච්චිකට්ඨපරමත්ථෙන උපලබ්භනීයතාති විචාරෙතබ්බං. ''එකවීසාධිකානී''ති පුරිමපාඨො, **වීසාධිකානීති** පන පඨිතබ්බං.

37-45. ''අත්ථි පුග්ගලො''ති සුත්තං අනුජානාපෙන්තෙන උපලද්ධි අනුජානිතා හොතීති මඤ්ඤමානො ආහ **''උපලද්ධිසාමඤ්ඤං ආරොපෙත්වා''**ති. **වීසාධිකානි නව පටිකම්මපඤ්චකසතානි දස්සිතානී**ති එතෙන සුද්ධිකසංසන්දනෙපි ''ආජානාහි පටිකම්ම''මිච්චෙව පාඨොති විඤ්ඤායති. යඤ්ච වාදමුඛෙසු සුද්ධිකසච්චිකට්ඨෙ ''පටිකම්මචතුක්ක''න්ති වුත්තං, තම්පි ''පටිකම්මපඤ්චක''න්ති.

ඔපම්මසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා

46-52. එකධම්මතොපි අඤ්ඤත්තං අනිච්ඡන්තො රූපාදිඑකෙකධම්මවසෙන නානුයුඤ්ජිතබ්බො. සමුදායතො හි අයං අඤ්ඤත්තං අනිච්ඡන්තො එකදෙසතො අනඤ්ඤත්තං පටික්ඛිපන්තො න නිග්ගහාරහො සියාති එතං වචනොකාසං නිවත්තෙතුං **''අයඤ්ච අනුයොගො''**තිආදිමාහ. **සකලන්ති** සත්තපඤ්ඤාසවිධො ධම්මප්පභෙදො පුග්ගලොති වා පරමත්ථසච්චං පුග්ගලොති වා එවං සකලං සන්ධායාති අත්ථො. එවං සකලං පරමත්ථං චින්තෙත්වා තන්තිවසෙන අනුයොගලක්ඛණස්ස ඨපිතත්තා සකලපරමත්ථතො ච අඤ්ඤස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවා සච්චිකට්ඨෙන පුග්ගලෙන තතො අඤ්ඤෙන න භවිතබ්බන්ති ''රූපං පුග්ගලො''ති ඉමං පඤ්හං පටික්ඛිපන්තස්ස නිග්ගහාරොපනං යුත්තන්ති අත්ථො.

සභාගවිනිබ්භොගතොති රූපතො අඤ්ඤසභාගත්තාති වුත්තං හොති. **සබ්බධම්මාති** රූපවජ්ජෙ සබ්බධම්මෙ වදති. ''රූපස්මිං පුග්ගලො''ති එත්ථ නිස්සයවිනාසෙ විනාසාපත්තිභයෙන පටික්ඛිපතීති අධිප්පායෙනාහ **''උච්ඡෙදදිට්ඨිභයෙන චෙවා''**ති. තීසු පන **සමයවිරොධෙන** පටික්ඛෙපො අධිප්පෙතො. න හි සො සක්කායදිට්ඨිං ඉච්ඡති, අපිච සස්සතදිට්ඨිභයෙන පටික්ඛිපතීති යුත්තං වත්තුං. සක්කායදිට්ඨීසු හි පඤ්චෙව උච්ඡෙදදිට්ඨියො, සෙසාසස්සතදිට්ඨියොති. **අඤ්ඤත්‍ර රූපාති** එත්ථ ච රූපවා පුග්ගලොති අයමත්ථො සඞ්ගහිතොති වෙදිතබ්බො.

චතුක්කනයසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිට්ඨිතා ච සංසන්දනකථාවණ්ණනා.

8. ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා

54. **පච්චනීකානුලොමෙති** ඉදං යං වක්ඛති ''ඡලවසෙන පන වත්තබ්බං 'ආජානාහි පටිකම්ම'න්තිආදී''ති (කථා. අට්ඨ. 54), තෙන පන න සමෙති. පච්චනීකානුලොමෙ හි පච්චනීකෙ ''ආජානාහි නිග්ගහ''න්ති වත්තබ්බං, න පන ''පටිකම්ම''න්ති.

ලක්ඛණයුත්තිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. වචනසොධනවණ්ණනා

55-59. **පුග්ගලො උපලබ්භතීති පදද්වයස්ස අත්ථතො එකත්තෙති** එත්ථ තදෙව එකත්තං පරෙන සම්පටිච්ඡිතං අසම්පටිච්ඡිතන්ති විචාරෙතබ්බමෙතං. පුග්ගලස්ස හි අවිභජිතබ්බතං, උපලබ්භතීති එතස්ස විභජිතබ්බතං වදන්තො විභජිතබ්බාවිභජිතබ්බත්ථානං උපලබ්භතිපුග්ගල-සද්දානං කථං අත්ථතො එකත්තං සම්පටිච්ඡෙය්‍යාති? යථා ච විභජිතබ්බාවිභජිතබ්බත්ථානං උපලබ්භති-රූප-සද්දානං තං විභාගං වදතො රූපං කිඤ්චි උපලබ්භති, කිඤ්චි න උපලබ්භතීති අයං පසඞ්ගො නාපජ්ජති, එවං එතස්සපි යථාවුත්තවිභාගං වදතො යථාආපාදිතෙන පසඞ්ගෙන න භවිතබ්බන්ති මග්ගිතබ්බො එත්ථ අධිප්පායො.

60. ''සුඤ්ඤතො ලොකං අවෙක්ඛස්සූ''ති (සු. නි. 1125) එතෙන අත්ථතො පුග්ගලො නත්ථීති වුත්තං හොතීති ආහ **''නත්ථීතිපි වුත්ත''**න්ති.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

61-66. රූපකායාවිරහං සන්ධාය **''රූපකායසබ්භාවතො''**ති ආහ. ''රූපිනො වා අරූපිනො වා''ති (ඉතිවු. 90) සුත්තෙ ආගතපඤ්ඤත්තිං සන්ධාය **''තථාරූපාය ච පඤ්ඤත්තියා අත්ථිතාය''**ති. **වීතරාගසබ්භාවතොති** කාමීභාවස්ස අනෙකන්තිකත්තා කාමධාතුයා ආයත්තතත්තාභාවතො ච ''කාමී''ති න වත්තබ්බොති පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො.

67. **කායානුපස්සනායාති** කාරණවචනමෙතං, කායානුපස්සනාය කාරණභූතාය එවංලද්ධිකත්තාති අත්ථො. **ආහච්ච භාසිතන්ති** ''අඤ්ඤං ජීවං අඤ්ඤං සරීරන්ති අබ්‍යාකතමෙතං මයා''ති (ම. නි. 2.128) ආහච්ච භාසිතං.

පඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. ගතිඅනුයොගවණ්ණනා

69-72. **''දස්සෙන්තො 'තෙන හි පුග්ගලො සන්ධාවතී'තිආදිමාහා''**ති වුත්තං, ''දස්සෙන්තො 'න වත්තබ්බං පුග්ගලො සන්ධාවතී'තිආදිමාහා''ති පන භවිතබ්බං, දස්සෙත්වාති වා වත්තබ්බං.

91. **යෙන රූපසඞ්ඛාතෙන සරීරෙන සද්ධිං ගච්ඡතීති** එත්ථ ''රූපෙන සද්ධිං ගච්ඡතී''ති වදන්තෙන ''රූපං පුග්ගලො''ති අනනුඤ්ඤාතත්තා යෙනාකාරෙන තං ජීවං තං සරීරන්ති ඉදං ආපජ්ජති , සො වත්තබ්බො. **අසඤ්ඤූපපත්තිං සන්ධායාති** නිරයූපගස්ස පුග්ගලස්ස අසඤ්ඤූපගස්ස අරූපූපගස්ස ච අන්තරාභවං න ඉච්ඡතීති චුතිතො අනන්තරං උපපත්තිං සන්ධායාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. යෙ පන චුතිකාලෙ උපපත්තිකාලෙ ච අසඤ්ඤූපපත්තිකාලෙ ච අසඤ්ඤසත්තෙසු සඤ්ඤා අත්ථීති ගහෙත්වා අසඤ්ඤූපගස්ස ච අන්තරාභවං ඉච්ඡෙය්‍යුං, තෙසං අන්තරාභවභාවතො ''අසඤ්ඤූපපත්ති අවෙදනා''ති න සක්කා වත්තුන්ති.

92. **අවෙදනොතිආදීසු තදඤ්ඤන්ති** සඤ්ඤාභවතො අඤ්ඤං අසඤ්ඤානෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනූපපත්තිං. නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනෙපි හි න වත්තබ්බං සඤ්ඤා අත්ථීති ඉච්ඡන්ති.

93. **යස්මා රූපාදිධම්මෙ විනා පුග්ගලො නත්ථීති** ඉන්ධනුපාදානො අග්ගි විය ඉන්ධනෙන රූපාදිඋපාදානො පුග්ගලො රූපාදිනා විනා නත්ථීති ලද්ධිවසෙන වදති.

ගතිඅනුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා

97. **නීලං රූපං උපාදාය නීලොතිආදීසූති** ''නීලං රූපං උපාදාය නීලකස්ස පුග්ගලස්ස පඤ්ඤත්තී''ති එත්ථ යො පුට්ඨො නීලං උපාදාය නීලොති, තදාදීසූති අත්ථො.

98. **ඡෙකට්ඨං සන්ධායාති** ඡෙකට්ඨං සන්ධාය වුත්තං, න කුසලපඤ්ඤත්තිං. ''කුසලං වෙදනං උපාදායා''ති මඤ්ඤමානො පටිජානාතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

112. **ඉදානි** ...පෙ.... **දස්සෙතුං ''යථා රුක්ඛ''න්තිආදිමාහාති** පුබ්බපක්ඛං දස්සෙත්වා උත්තරමාහාති වුත්තං හොති.

115. ''යස්ස රූපං සො රූපවා''ති උත්තරපක්ඛෙ වුත්තං වචනං උද්ධරිත්වා **''යස්මා''**තිආදිමාහ.

116. **චිත්තානුපස්සනාවසෙනාති** චිත්තානුපස්සනාවසෙන පරිදීපිතස්ස සරාගාදිචිත්තයොගස්ස වසෙනාති අධිප්පායො.

118. **යෙනාති චක්ඛුන්ති** ''යෙනා''ති වුත්තං කරණං චක්ඛුන්ති අත්ථො. **චක්ඛුමෙව රූපං පස්සතීති** විඤ්ඤාණනිස්සයභාවූපගමනමෙව චක්ඛුස්ස දස්සනං නාම හොතීති සන්ධාය වදති.

උපාදාපඤ්ඤත්තානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා

123. **කරණමත්තන්ති** කම්මානං නිප්ඵාදකප්පයොජකභාවෙන පවත්තා ඛන්ධා.

124. පුරිමකම්මෙන විනා පුග්ගලස්ස ජාති, ජාතස්ස ච විජ්ජට්ඨානාදීසු සම්මා මිච්ඡා වා පවත්ති නත්ථීති සන්ධාය **''පුරිමකම්මමෙව තස්සා''**තිආදිමාහ.

125. **කම්මවට්ටස්සාති** එත්ථ කම්මකාරකස්ස යො කාරකො, තෙනපි අඤ්ඤං කම්මං කාතබ්බං, තස්ස කාරකෙනපි අඤ්ඤන්ති එවං කම්මවට්ටස්ස අනුපච්ඡෙදං වදන්ති. පුග්ගලස්ස කාරකො කම්මස්ස කාරකො ආපජ්ජතීති

විචාරෙතබ්බමෙතං. මාතාපිතූහි ජනිතතාදිනා තස්ස කාරකං ඉච්ඡන්තස්ස කම්මකාරකානං කාරකපරම්පරා ආපජ්ජතීති ඉදඤ්ච විචාරෙතබ්බං.

170. **සුත්තවිරොධභයෙනාති** ‘‘සො කරොති සො පටිසංවෙදයතීති ඛො, බ්‍රාහ්මණ, අයමෙකො අන්තො’’තිආදීහි (සං. නි. 2.46) විරොධභයා.

171. ‘‘ඉධ නන්දති පෙච්ච නන්දතී’’ති (ධ. ප. 18) වචනතො කම්මකරණකාලෙ විපාකපටිසංවෙදනකාලෙ ච සොයෙවාති පටිජානාතීති අධිප්පායො. **සයංකතං සුඛදුක්ඛ**න්ති ච පුට්ඨො ‘‘කිං නු ඛො, භො ගොතම, සයංකතං සුඛං දුක්ඛන්ති? මා හෙවං කස්සපා’’තිආදිසුත්තවිරොධා (සං. නි. 2.18) පටික්ඛිපති.

176. **ලද්ධිමත්තමෙවෙතන්ති** සොයෙවෙකො නෙව සො හොති න අඤ්ඤොති ඉදං පන නත්ථෙව, තස්මා එවංවාදිනො අසයංකාරන්තිආදි ආපජ්ජතීති අධිප්පායො. **අපිචාති**ආදිනා ඉදං දස්සෙති – න පරස්ස ඉච්ඡාවසෙනෙව ‘‘සො කරොති’’තිආදි අනුයොගො වුත්තො, අථ ඛො ‘‘සො කරොති’’තිආදීසු එකං අනිච්ඡන්තස්ස ඉතරං, තඤ්ච අනිච්ඡන්තස්ස අඤ්ඤං ආපන්නන්ති එවං කාරකවෙදකිච්ඡාය ඨත්වා ‘‘සො කරොති’’තිආදීසු තං තං අනිච්ඡාය ආපන්නවසෙනාපීති. අථ වා න කෙවලං ‘‘සො කරොති’’තිආදීනං සබ්බෙසං ආපන්නත්තා, අථ ඛො එකෙකස්සෙව ච ආපන්නත්තා අයං අනුයොගො කතොති දස්සෙති. **පුරිමනයෙනෙවාති** එතෙන ‘‘ඉධ නන්දතී’’තිආදි සබ්බං පටිජානනාදිකාරණං එකතො යොජෙතබ්බන්ති දස්සෙති.

පුරිසකාරානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කල්‍යාණවග්ගො නිට්ඨිතො.

14. අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා

193. **අභිඤ්ඤානුයොගාදිවසෙන අරහත්තසාධනාති** එත්ථ ‘‘නනු අත්ථි කොචි ඉද්ධිං විකුබ්බතී’’ති අභිඤ්ඤාඅනුයොගො ච ‘‘හඤ්චි අත්ථි කොචි ඉද්ධිං විකුබ්බතී’’ති ඨපනා ච ‘‘තෙන වත රෙ’’තිආදි පාපනා ච ආදිසද්දසඞ්ගහිතො අත්ථොව දට්ඨබ්බො. ආසවක්ඛයඤාණං පනෙත්ථ අභිඤ්ඤා වුත්තාති තදභිඤ්ඤාවතො අරහතො සාධනං **‘‘අරහත්තසාධනා’’**ති ආහ. අරහතො හි සාධනා තබ්භාවස්ස ච සාධනා හොතියෙවාති.

අභිඤ්ඤානුයොගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15-18. ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා

209. **තථාරූපස්සාති** තතියකොටිභූතස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවාති අධිප්පායො. එවං පන පටික්ඛිපන්තො අසච්චිකට්ඨං තතියකොටිභූතං පුග්ගලං වදෙය්‍යාති තාදිසං පුග්ගලං ඉච්ඡන්තො හි සුත්තෙන නිග්ගහෙතබ්බො සියා. කස්මා? **තථාරූපස්ස සච්චිකට්ඨස්ස අභාවතොති**, තථාරූපස්ස කස්සචි සභාවස්ස අභාවතො පටික්ඛෙපාරහත්තා අත්තනො ලද්ධිං නිගූහිත්වා පටික්ඛෙපො පරවාදිස්සාති අයමත්ථො දට්ඨබ්බො.

ඤාතකානුයොගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. පටිවෙධානුයොගාදිවණ්ණනා

218. **පරිග්ගහිතවෙදනොති** වචනෙන අපරිග්ගහිතවෙදනස්ස ‘‘සුඛිතොස්මි, දුක්ඛිතොස්මී’’ති ජානනං පජානනං නාම න හොතීති දස්සෙති යොගාවචරස්ස සුඛුමානම්පි වෙදනානං පරිච්ඡෙදනසමත්ථතඤ්ච.

228. **ලක්ඛණවචනන්ති** රූපබ්භන්තරගමනං සහරූපභාවො, බහිද්ධා නික්ඛමනං විනාරූපභාවොති අධිප්පායො.

237. **ඉමා ඛොති** ඔළාරිකො අත්තපටිලාභො මනොමයො අත්තපටිලාභො අරූපො අත්තපටිලාභොති ඉමා ලොකස්ස සමඤ්ඤා, යාහි තථාගතො වොහරති අපරාමසං, යො සච්චො මොසො වා සියා, තස්මිං අනුපලබ්භමානෙපි අත්තනි තදනුපලබ්භතොයෙව පරාමාසං අත්තදිට්ඨිං අනුප්පාදෙන්තො ලොකෙ අත්තපටිලාභොති පවත්තවොහාරවසෙනෙව වොහරතීති අයමෙත්ථ අත්ථො. එත්ථ ච පච්චත්තසාමඤ්ඤලක්ඛණවසෙන පුග්ගලස්ස අත්ථිතං පටික්ඛිපිත්වා ලොකවොහාරෙන අත්ථිතං වදන්තෙන පුග්ගලොති කොචි සභාවො නත්ථීති වුත්තං හොති. සති හි තස්මිං අත්තනො සභාවෙනෙව අත්ථිතා වත්තබ්බා සියා, න ලොකවොහාරෙනාති. ඉමිනා පන යථා සමෙති, යථා ච පරාමාසො න හොති, එවං ඉතො පුරිමා ච අත්ථවණ්ණනා යොජෙතබ්බා.

ලොකසම්මුතිකාරණන්ති යස්මා ලොකසම්මුතිවසෙන පවත්තං, තස්මා සච්චන්ති වුත්තං හොති. **තථලක්ඛණන්ති** තථකාරණං. යස්මා ධම්මානං තථතාය පවත්තං, තස්මා සච්චන්ති දස්සෙති.

පටිවෙධානුයොගාදිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුග්ගලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පරිහානිකථා

1. වාදයුත්තිපරිහානිකථාවණ්ණනා

239. ''ද්වෙමෙ , භික්ඛවෙ, ධම්මා සෙක්ඛස්ස භික්ඛුනො පරිහානාය සංවත්තන්තී''ති (අ. නි. 2.185) ඉදං සුත්තං අරහතො පරිහානිලද්ධියා න නිස්සයො, අථ ඛො අනාගාමිආදීනං පරිහානිලද්ධියා, තස්මා **අරහතොපි පරිහානිං ඉච්ඡන්තීති** එත්ථ පි-සද්දෙන අනාගාමිස්සපි සකදාගාමිස්සපීති යොජෙතබ්බං.

''තතියස්මිම්පි මුදින්ද්‍රියාව අධිප්පෙතා. තෙසඤ්හි සබ්බෙසම්පි පරිහානි න හොතීති තස්ස ලද්ධී''ති පුරිමපාඨො, මුදින්ද්‍රියෙස්වෙව පන අධිප්පෙතෙසු පරික්ඛෙපො න කාතබ්බො සියා, කතො ච, තස්මා **''තතියස්මිම්පි තික්ඛින්ද්‍රියාව අධිප්පෙතා. තෙසඤ්හි සබ්බෙසම්පි පරිහානි න හොතීති තස්ස ලද්ධී''**ති පඨන්ති.

අයොනිසො අත්ථං ගහෙත්වාති සොතාපන්නොයෙව නියතොති වුත්තොති සොයෙව න පරිහායති, න ඉතරෙති අත්ථං ගහෙත්වා. ''උපරිමග්ගත්ථායා''ති වුත්තං අත්ථං අග්ගහෙත්වා නියතොති සොතාපත්තිඵලා න පරිහායතීති එතමත්ථං ගණ්හීති පන වදන්ති.

වාදයුත්තිපරිහානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිහානිවණ්ණනා

241. **යං පනෙත්ථාතිආදිම්හි** දස්සනමග්ගඵලෙ ඨිතස්ස අනන්තරං අරහත්තප්පත්තිං, තතො පරිහායිත්වා තත්ථ ච ඨානං ඉච්ඡන්තො පුන වායාමෙන තදනන්තරං අරහත්තප්පත්තිං න ඉච්ඡතීති විචාරෙතබ්බමෙතං.

262. **අවසිප්පත්තො ඣානලාභීති** සෙක්ඛො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. පුථුජ්ජනො පන වසිප්පත්තො අවසිප්පත්තො ච සමයවිමුත්තඅසමයවිමුත්තතන්තියා අග්ගහිතො, භජාපියමානො පන සමාපත්තිවික්ඛම්භිතානං කිලෙසානං වසෙන සමයවිමුත්තභාවං භජෙය්‍යාති වුත්තොති.

අරියපුග්ගලසංසන්දනපරිහානිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සුත්තසාධනපරිහානිවණ්ණනා

265. **උත්තමහීනභෙදො** ''තත්‍ර යායං පටිපදා සුඛා ඛිප්පාභිඤ්ඤා, සා උභයෙනෙව පණීතා අක්ඛායතී''තිආදිසුත්තවසෙන (දී. නි. 3.152) වුත්තො. ''දිට්ඨං සුතං මුත''න්ති එත්ථ විය මුතසද්දො පත්තබ්බං වදතීති ආහ **''ඵුසනාරහ''**න්ති.

267. **අප්පත්තපරිහානාය චෙව සංවත්තන්ති** යථාකතසන්නිට්ඨානස්ස සමයවිමුත්තස්සාති අධිප්පායො.

සුත්තසාධනපරිහානිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පරිහානිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. බ්‍රහ්මචරියකථා

1. සුද්ධබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා

269. **''පරනිම්මිතවසවත්තිදෙවෙ උපාදාය තදුපරී''**ති වුත්තං, ''තීහි, භික්ඛවෙ, ඨානෙහී''ති (අ. නි. 9.21) පන සුත්තස්ස වචනෙන හෙට්ඨාපි මග්ගභාවනම්පි න ඉච්ඡන්තීති විඤ්ඤායති.

270. **“ගිහීනඤ්චෙව එකච්චානඤ්ච දෙවානං මග්ගපටිලාභං සන්ධාය පටික්ඛෙපො තස්සෙවා”**ති වුත්තං, ‘‘යත්ථ නත්ථී’’ති පන ඔකාසවසෙන පුට්ඨො පුග්ගලවසෙන තස්ස පටික්ඛෙපො න යුත්තො. යදි ච තස්සායං අධිප්පායො, සකවාදිනා සමානාධිප්පායත්තා න නිග්ගහෙතබ්බො.

271. **එකන්තරිකපඤ්හා**ති පරවාදීසකවාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤං පඤ්හන්තරිකා පඤ්හා.

සුද්ධබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සංසන්දනබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා

273. **රූපාවචරමග්ගෙන හි සො ඉධවිහායනිට්ඨො නාම ජාතොති** ඉදං ‘‘ඉධ භාවිතමග්ගො හි අනාගාමී ඉධවිහායනිට්ඨො නාම හොතී’’තිආදිකෙන ලද්ධිකිත්තනෙන කථං සමෙතීති විචාරෙතබ්බං. පුබ්බෙ පන අනාගාමී එව අනාගාමීති වුත්තො, ඉධ ඣානානාගාමිසොතාපන්නාදිකොති අධිප්පායො. ඉධ අරහත්තමග්ගං භාවෙත්වා ඉධෙව ඵලං සච්ඡිකරොන්තං ‘‘ඉධපරිනිබ්බායී’’ති වදති, ඉධ පන මග්ගං භාවෙත්වා තත්ථ ඵලං සච්ඡිකරොන්තං ‘‘තත්ථපරිනිබ්බායී අරහා’’ති.

සංසන්දනබ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බ්‍රහ්මචරියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඔධිසොකථාවණ්ණනා

274. ඔධිසො ඔධිසොති එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො **“එකදෙසෙන එකදෙසෙනා”**ති ආහ.

ඔධිසොකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ජහතිකථාවණ්ණනා

1. නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා

280. **කිච්චසබ්භාවෙන්ති** තීහි පහාතබ්බස්ස පහීනතං. තං පන කිච්චං යදි තෙනෙව මග්ගෙන සිජ්ඣතීති ලද්ධි, පුථුජ්ජනකාලෙ එව කාමරාගබ්‍යාපාදා පහීනාති ලද්ධීති එතං න සමෙති, තස්මා පුථුජ්ජනකාලෙ පහීනානම්පි දස්සනමග්ගෙ උප්පන්නෙ පුන කදාචි අනුප්පත්තිතො තිණ්ණං මග්ගානං කිච්චං සම්භවතීති අධිප්පායො.

නසුත්තාහරණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ජහතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සබ්බමත්ථීතිකථා

1. වාදයුත්තිවණ්ණනා

282. **සබ්බස්මිං සරීරෙ සබ්බන්ති** සිරසි පාදා පවිජ්ජතො චක්ඛූනීති එවං සබ්බං සබ්බත්ථ අත්ථීති අත්ථො. **සබ්බස්මිං කාලෙති** බාලකාලෙ යුවතා, වුඩ්ඪකාලෙ බාලතා, එවං සබ්බස්මිං කාලෙ සබ්බං. **සබ්බෙනාකාරෙනාති** නීලාකාරෙන පීතං, පීතාකාරෙන ලොහිතන්ති එවං. **සබ්බෙසු ධම්මෙසූති** චක්ඛුස්මිං සොතං, සොතස්මිං ඝානන්ති එවං. **අයුත්තන්ති** යොගරහිතං වදති, තං පන එකසභාවං. කථං පන එකසභාවස්ස යොගරහිතතාති තං දස්සෙන්තො **“නානාසභාවානඤ්හී”**තිආදිමාහ. ද්වින්නඤ්හි නානාසභාවානං අඞ්ගුලීනං මෙණ්ඩකානං වා අඤ්ඤමඤ්ඤයොගො හොති, න එකස්සෙව සතො, තස්මා යො නානාසභාවෙසු හොති යොගො, තෙන රහිතං එකසභාවං අයොගන්ති වුත්තං. **ඉදං පුච්ඡතීති** පරවාදීදිට්ඨියා මිච්ඡාදිට්ඨිභාවං ගහෙත්වා උප්පන්නාය අත්තනො දිට්ඨියා සම්මාදිට්ඨිභාවො අත්ථීති වුත්තං හොති.

වාදයුත්තිවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කාලසංසන්දනවණ්ණනා

285. **අතීතානාගතං පහාය පච්චුප්පන්නරූපමෙව අප්පියං අවිභජිතබ්බං කරිත්වාති** පච්චුප්පන්නසද්දෙන රූපසද්දෙන වාති උභොහිපි පච්චුප්පන්නරූපමෙව වත්තබ්බං කත්වාති වුත්තං හොති. **පඤ්ඤත්තියා අවිගතත්තාති** එතෙන ඉදං විඤ්ඤායති ''න රූපපඤ්ඤත්ති විය වත්ථපඤ්ඤත්ති සභාවපරිච්ඡින්නෙ පවත්තා විජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, අථ ඛො පුබ්බාපරියවසෙන පවත්තමානං රූපසමූහං උපාදාය පවත්තා අවිජ්ජමානපඤ්ඤත්ති, තස්මා වත්ථභාවස්ස ඔදාතභාවවිගමෙ විගමාවත්තබ්බතා යුත්තා, න පන රූපභාවස්ස පච්චුප්පන්නභාවවිගමෙ''ති.

කාලසංසන්දනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වචනසොධනවණ්ණනා

288. **අනාගතං වා පච්චුප්පන්නං වා හුත්වා හොතීති වුත්තන්**ති එත්ථ අනාගතං අනාගතං හුත්වා පුන පච්චුප්පන්නං හොන්තං හුත්වා හොතීති, තථා පච්චුප්පන්නං පච්චුප්පන්නං හොන්තං පුබ්බෙ අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොතීති හුත්වා හොතීති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **කිං තෙ තම්පි හුත්වා හොතීති** තබ්භාවාවිගමතො හුත්වාහොතිභාවානුපරමං අනුපච්ඡෙදං පුච්ඡතීති අධිප්පායො යුත්තො. **හුත්වා හූතස්ස පුන හුත්වා අභාවතොති** අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නභූතස්ස පුන අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නාභාවතො.

යස්මා තන්ති තං හුත්වා හූතං පච්චුප්පන්නං යස්මා අනාගතං හුත්වා පච්චුප්පන්නං හොන්තං ''හුත්වා හොතී''ති සඞ්ඛ්‍යං ගතං, තස්මා දුතියම්පි ''හුත්වා හොතී''ති වචනං අරහතීති පටිජානාතීති අධිප්පායො. එවං පන ධම්මෙ හුත්වාහොතිභාවානුපරමං වදන්තස්ස අධම්මෙ සසවිසාණෙ නහුත්වාන හොතිභාවානුපරමො ආපජ්ජතීති අධිප්පායෙන **''අථ න''**න්තිආදිමාහ.

පටික්ඛිත්තනයෙනාති කාලනානත්තෙන. **පටිඤ්ඤාතනයෙනාති** අත්ථානානත්තෙන. අත්ථානානත්තං ඉච්ඡන්තොපි පන අනාගතස්ස පච්චුප්පන්නෙ වුත්තං හොතිභාවං, පච්චුප්පන්නස්ස ච අනාගතෙ වුත්තං හුත්වාභාවං කථං පටිජානාතීති විචාරෙතබ්බං. අත්ථානානත්තමෙව හි තෙන අනුඤ්ඤායති, න අනාගතෙ පච්චුප්පන්නභාවො, පච්චුප්පන්නෙ වා අනාගතභාවොති. **පුරිමං පටික්ඛිත්තපඤ්හං පරිවත්තිත්වාති** අනුඤ්ඤාතපඤ්හස්ස හුත්වා හොති හුත්වා හොතීති දොසො වුත්තොති අවුත්තදොසං අතික්කම්ම පටික්ඛිත්තපඤ්හං පුන ගහෙත්වා තෙන චොදෙතීති අත්ථො. එත්ථ ච අත්ථානානත්තෙන හුත්වාහොතීති අනුජානන්තස්ස දොසො කාලනානත්තායෙව අනාගතං පච්චුප්පන්නන්ති පටික්ඛෙපෙන කථං හොතීති? තස්සෙව අනුජානනපටික්ඛෙපතොති අධිප්පායො.

එකෙකන්ති අනාගතම්පි න හුත්වා න හොති පච්චුප්පන්නම්පීති තදුභයං ගහෙත්වා **''එකෙකං න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතී''**ති වුත්තං, න එකෙකමෙව න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතීති. එස නයො පුරිමස්මිං **''එකෙකං හුත්වා හොති හුත්වා හොතී''**ති වචනෙපි. අනාගතස්ස හි ''හුත්වා හොතී''ති නාමං පච්චුප්පන්නස්ස චාති ද්වෙපි නාමානි සඞ්ගහෙත්වා ''හුත්වා හොති හුත්වා හොතී''ති චොදිතං, තථා ''න හුත්වා න හොති න හුත්වා න හොතී''ති චාති අධිප්පායො . **සබ්බතො අන්ධකාරෙන පරියොනද්ධො වියාති** එතෙන අපරියොනද්ධෙන පටිජානිතබ්බං සියාති දස්සෙති. එත්ථ ච පුරිමනයෙ හුත්වා හූතස්ස පුන හුත්වාහොතිභාවො චොදිතො, දුතියනයෙ අනාගතාදීසු එකෙකස්ස හුත්වාහොතිනාමතාති අයං විසෙසො.

වචනසොධනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා

290. **පුන පුට්ඨො...පෙ.... අත්ථීතාය පටිජානාතීති** එත්ථ **පච්චුප්පන්නං ඤාණං තෙනාති** එතෙන අනුවත්තමානාපෙක්ඛනවචනෙන කථං වුච්චතීති විචාරෙතබ්බං.

අතීතඤාණාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා

291. **යුත්තිවිරොධො** අරහතො සරාගාදිභාවෙ පුථුජ්ජනෙන අනානත්තං බ්‍රහ්මචරියවාසස්ස අඵලතාති එවමාදිකො දට්ඨබ්බො.

අරහන්තාදිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පදසොධනකථාවණ්ණනා

295. **තෙන කාරණෙනාති** අතීතඅත්ථිසද්දානං එකත්ථත්තා අත්ථිසද්දත්ථස්ස ච න්වාතීතභාවතො ‘‘අතීතං න්වාතීතං, න්වාතීතඤ්ච අතීතං හොතී’’ති වුත්තං හොති. එත්ථ පන අතීතාදීනං අත්ථිතං වදන්තස්ස පරවාදිස්සෙවායං දොසො යථා ආපජ්ජති, න පන ‘‘නිබ්බානං අත්ථී’’ති වදන්තස්ස සකවාදිස්ස, තථා පටිපාදෙතබ්බං.

පදසොධනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සබ්බමත්ථීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. එකච්චංඅත්ථීතිකථා

1. අතීතාදිඑකච්චකථාවණ්ණනා

299. **තිණ්ණං රාසීනන්ති** අවිපක්කවිපාකවිපක්කවිපාකඅවිපාකානං. වොහාරවසෙන අවිපක්කවිපාකානං අත්ථිතං වදන්තො කථං චොදෙතබ්බොති විචාරෙති ‘‘කම්මූපචයං චිත්තවිප්පයුත්තං සඞ්ඛාරං ඉච්ඡන්තී’’ති.

එකච්චංඅත්ථීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා

301. **ලොකුත්තරභාවං පුච්ඡනත්ථායාති** ලොකියලොකුත්තරාය සම්මාසතියා සතිපට්ඨානත්තා, ලොකුත්තරායයෙව වා පරමත්ථසතිපට්ඨානත්තා තස්සා වසෙන ලොකුත්තරභාවං පුච්ඡනත්ථායාති අත්ථො. **පභෙදපුච්ඡාවසෙනාති** ලොකියලොකුත්තරසතිපට්ඨානසමුදායභූතස්ස සතිපට්ඨානස්ස පභෙදානං පුච්ඡාවසෙන.

සතිපට්ඨානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා

304. **අයොනිසො පතිට්ඨාපිතත්තාති** අවත්තබ්බුත්තරෙන උපෙක්ඛිතබ්බෙන පතිට්ඨාපිතත්තාති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

හෙවත්ථිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. දුතියවග්ගො

1. පරූපහාරවණ්ණනා

307. **අධිමානිකානං** සුක්කවිස්සට්ඨිදස්සනං විචාරෙතබ්බං. තෙ හි සමාධිවිපස්සනාහි වික්ඛම්භිතරාගාව, බාහිරකානම්පි ච කාමෙසු වීතරාගානං සුක්කවිස්සට්ඨියා අභාවො වුත්තොති. අධිමානිකපුබ්බා පන අධිප්පෙතා සියුං.

308. **වවසායත්ථෙති** නිච්ඡයත්ථෙ, ‘‘කිං කාරණා’’ති පන කාරණස්ස පුච්ඡිතත්තා බ්‍රහ්මචරියකථායං විය කාරණත්ථෙති යුත්තං.

පරූපහාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. වචීභෙදකථාවණ්ණනා

326. වචීභෙදකථායං **ලොකුත්තරං පඨමජ්ඣානං සමාපන්නොති** පඨමමග්ගං සන්ධාය වදති, යස්මා සො දුක්ඛන්ති විපස්සති, තස්මා දුක්ඛමිච්චෙව වාචං භාසති, න සමුදයොතිආදීනීති අධිප්පායො.

328. **යෙන තං සද්දං සුණාතීති** ඉදං වචීසමුට්ඨාපනක්ඛණෙ එව එතං සද්දං සුණාතීති ඉච්ඡිතෙ ආරොපිතෙ වා යුජ්ජති.

332. ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණෙ වචීභෙදං ඉච්ඡතො පරස්ස අභිභූසුත්තාහරණෙ අධිප්පායො වත්තබ්බො.

වචීභෙදකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. චිත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා

335. චිත්තට්ඨිතිකථායං **චුල්ලාසීති...පෙ.... ආදිවචනවසෙනාති** ආරුප්පෙයෙව එවං යාවතායුකට්ඨානං වුත්තං, න අඤ්ඤත්ථාති කත්වා පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො. එතෙන පන ‘‘න ත්වෙව තෙපි තිට්ඨන්ති, ද්වීහි චිත්තසමොහිතා’’ති (මහානි. 10 ථොකං විසදිසං) දුතියාපි අඩ්ඪකථා පස්සිතබ්බා. පුරිමාය ච වස්සසතාදිට්ඨානානුඤ්ඤාය අවිරොධො විභාවෙතබ්බො. **මුහුත්තං මුහුත්තන්ති** පඤ්හො සකවාදිනා පුච්ඡිතො විය වුත්තො, පරවාදිනා පන පුච්ඡිතොති දට්ඨබ්බො.

චිත්තට්ඨිතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා

339. අනුපුබ්බාභිසමයකථායං **අථවාතිආදිනා** ඉදං දස්සෙති – චතුන්නං ඤාණානං එකමග්ගභාවතො න එකමග්ගස්ස බහුභාවාපත්ති, අනුපුබ්බෙන ච සොතාපත්තිමග්ගං භාවෙතීති උපපන්නන්ති පටිජානාතීති.

344. තදාති දස්සනෙ පරිනිට්ඨිතෙ.

345. **අට්ඨහි ඤාණෙහීති** එත්ථ පටිසම්භිදාඤාණෙහි සහ අට්ඨසු ගහිතෙසු නිරුත්තිපටිභානපටිසම්භිදාහි සොතාපත්තිඵලසච්ඡිකිරියා කථං හොතීති විචාරෙතබ්බං.

අනුපුබ්බාභිසමයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. වොහාරකථාවණ්ණනා

347. වොහාරකථායං **උදාහු සොතාදීනිපීති** එකන්තලොකියෙසු විසයවිසයීසු විසයස්සෙව ලොකුත්තරභාවො, න විසයීනන්ති නත්ථෙත්ථ කාරණං. යථා ච විසයීනං ලොකුත්තරභාවො අසිද්ධො, තථා විසයස්ස සද්දායතනස්ස. තත්ථ යථා අසිද්ධලොකුත්තරභාවස්ස තස්ස ලොකුත්තරතා, එවං සොතාදීනං ආපන්නාති කින්ති තානිපි ලොකුත්තරානීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

යදි ලොකුත්තරෙ පටිහඤ්ඤෙය්‍ය, ලොකුත්තරො සියාති අත්ථො න ගහෙතබ්බො. න හි ලොකුත්තරෙ පටිහඤ්ඤතීති පරිකප්පිතෙපි සද්දස්ස ලොකුත්තරභාවො අත්ථීති අධිප්පායො. **‘‘ලොකියෙන ඤාණෙනා’’**ති උද්ධටං, **‘‘විඤ්ඤාණෙනා’’**ති පන පාළි, තඤ්ච විඤ්ඤාණං සොතසම්බන්ධෙන සොතවිඤ්ඤාණන්ති විඤ්ඤායතීති. **අනෙකන්තතාති** ලොකියෙන ඤාණෙන ජානිතබ්බතො ලොකියොති එතස්ස හෙතුස්ස ලොකියෙ ලොකුත්තරෙ ච සම්භවතො අනෙකන්තභාවො සියාති අධිප්පායො.

වොහාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. නිරොධකථාවණ්ණනා

353. **ද්වෙ දුක්ඛසච්චානි න ඉච්ඡතීති** යෙසං ද්වින්නං ද්වීහි නිරොධෙහි භවිතබ්බං, තානි ද්වෙ දුක්ඛසච්චානි න ඉච්ඡතීති වුත්තං හොති. **යෙ පටිසඞ්ඛාය ලොකුත්තරෙන ඤාණෙන අනිරුද්ධාතිආදිනා** පටිසඞ්ඛාය විනා නිරුද්ධා අසමුදාචරණසඞ්ඛාරා අප්පටිසඞ්ඛානිරුද්ධාති දස්සෙති , න උප්පජ්ජිත්වා භඞ්ගාති. තෙන අප්පටිසඞ්ඛානිරොධො ච අසමුදාචරණනිරොධොති දස්සිතං හොති.

නිරොධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. තතියවග්ගො

1. බලකථාවණ්ණනා

354. **ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං අසාධාරණන්ති** යථා නිද්දෙසතො විත්ථාරතො සබ්බං සබ්බාකාරං ඨානාට්ඨානාදිං අජානන්තාපි ‘‘අට්ඨානමෙතං අනවකාසො, යං දිට්ඨිසම්පන්නො පුග්ගලො කඤ්චි සඞ්ඛාරං නිච්චතො

උපගච්ඡෙය්‍යා''තිආදිනා (අ. නි. 1.268) ඨානාට්ඨානානි උද්දෙසතො සඞ්ඛෙපතො සාවකා ජානන්ති, න එවං ''ආසයං ජානාති අනුසයං ජානාතී''තිආදිනා (පටි. ම. 1.113) උද්දෙසමත්තෙනපි ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං ජානන්තීති **''අසාධාරණ''**න්ති ආහ. ථෙරෙන පන සද්ධාදීනං ඉන්ද්‍රියානං තික්ඛමුදුභාවජානනමත්තං සන්ධාය ''සත්තානං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තං යථාභූතං පජානාමී''ති (පටි. ම. 2.44) වුත්තං, න යථාවුත්තං ඉන්ද්‍රියපරොපරියත්තඤාණං තථාගතබලන්ති අයමෙත්ථ අධිප්පායො දට්ඨබ්බො. **''උද්දෙසතො ඨානාට්ඨානාදිමත්තජානනවසෙන පටිජානාතී''**ති වුත්තං, එවං පන පටිජානන්තෙන **''තථාගතබලං සාවකසාධාරණ''**න්ති ඉදම්පි එවමෙව පටිඤ්ඤාතං සියාති කථමයං චොදෙතබ්බො සියා.

356. **සෙසෙසු පටික්ඛෙපො සකවාදිස්ස** ඨානාට්ඨානඤාණාදීනං සාධාරණාසාධාරණත්තා තත්ථ සාධාරණපක්ඛං සන්ධායාති අධිප්පායො.

බලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අරියන්තිකථාවණ්ණනා

357. සඞ්ඛාරෙ සන්ධාය පටිජානන්තස්ස ද්වින්නං ඵස්සානං සමොධානං කථං ආපජ්ජති යථාවුත්තනයෙනාති විචාරෙතබ්බං. පරිකප්පනවසෙන ආරොපෙත්වා ඨපෙතබ්බතාය සත්තො ''පණිධී''ති වුත්තො. සො පන එකස්මිම්පි ආරොපෙත්වා න ඨපෙතබ්බොති එකස්මිම්පි ආරොපෙත්වා ඨපෙතබ්බෙන තෙන රහිතතා වුත්තා.

අරියන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. විමුච්චමානකථාවණ්ණනා

366. **ඣානෙන වික්ඛම්භනවිමුත්තියා විමුත්තං චිත්තං මග්ගක්ඛණෙ සමුච්ඡෙදවිමුත්තියා විමුච්චමානං නාම හොතීති** එතිස්සා ලද්ධියා කො දොසොති විචාරෙතබ්බං. යදි විප්පකතනිද්දෙසෙ දොසො, තත්‍රාපි තෙන විමුච්චමානතාය **''විමුත්තං විමුච්චමාන''**න්ති වුත්තං. සති ච දොසෙ උප්පාදක්ඛණෙ විමුත්තං, වයක්ඛණෙ විමුච්චමානන්ති විමුත්තවිමුච්චමානවචනස්ස න චොදෙතබ්බං සියා, අථ ඛො විමුච්චමානවචනමෙවාති. එකදෙසෙන, එකදෙසෙ වා විමුච්චමානස්ස ච විමුත්තකිරියාය එකදෙසො විසෙසනං හොතීති **''භාවනපුංසක''**න්ති වුත්තං. **කටාදයොති** කටපටාදයො. **එකෙනෙව චිත්තෙනාති** එකෙනෙව ඵලචිත්තෙනාති අධිප්පායො.

විමුච්චමානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අට්ඨමකකථාවණ්ණනා

368. අනුලොමගොත්‍රභුක්ඛණෙපි අසමුදාචරන්තා මග්ගක්ඛණෙපි පහීනා එව නාම භවෙය්‍යුන්ති ලද්ධි උප්පන්නාති අධිප්පායෙන **අනුලොමගොත්‍රභුග්ගහණං** කරොති.

අට්ඨමකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

371. **ඉන්ද්‍රියානි පටිලභති** අප්පටිලද්ධින්ද්‍රියත්තා අනින්ද්‍රියභූතානි සද්ධාදීනි නිය්‍යානිකානි භාවෙන්තො ඉන්ද්‍රියානි පටිලභති, න පන ඉන්ද්‍රියානි භාවෙන්තොති අධිප්පායො.

අට්ඨමකස්ස ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. දිබ්බචක්ඛුකථාවණ්ණනා

373. **උපත්ථද්ධන්ති** යථා විසයානුභාවගොචරෙහි විසිට්ඨං හොති, තථා පච්චයභූතෙන කතබලාධානන්ති අත්ථො. **තංමත්තමෙවාති** පුරිමං මංසචක්ඛුමත්තමෙව ධම්මුපත්ථද්ධං න හොතීති අත්ථො. **අනාපාථගතන්ති** මංසචක්ඛුනා ගහෙතබ්බට්ඨානං ආපාථං නාගතං. එත්ථ ච විසයස්ස දීපකං ආනුභාවගොචරානමෙව අසදිසතං වදන්තො යාදිසො මංසචක්ඛුස්ස විසයොති විසයග්ගහණං න විසයවිසෙසදස්සනත්ථං, අථ ඛො යාදිසෙ විසයෙ ආනුභාවගොචරවිසෙසා හොන්ති, තාදිසස්ස රූපවිසයස්ස දස්සනත්ථන්ති දීපෙති, සදිසස්ස වා විසයස්ස ආනුභාවගොචරවිසෙසොව විසෙසං.

න ච මංසචක්ඛුමෙව දිබ්බචක්ඛූති ඉච්ඡතීති ධම්මුපත්ථද්ධකාලෙ පුරිමං මංසචක්ඛුමෙවාති න ඉච්ඡතීති අධිප්පායො. **මංසචක්ඛුස්ස උප්පාදො මග්ගොති** මංසචක්ඛුපච්චයතාදස්සනත්ථමෙව වුත්තං, න තෙන

අනුපාදින්නතාසාධනත්ථං. **රූපාවචරිකානන්ති** රූපාවචරජ්ඣානපච්චයෙන උප්පන්නානි මහාභූතානි රූපාවචරිකානීති සො ඉච්ඡතීති අධිප්පායො. එස නයො **"අරූපාවචරිකාන"**න්ති එත්ථාපි. **අරූපාවචරක්ඛණෙ රූපාවචරචිත්තස්ස අභාවා පටික්ඛිපතීති** තස්මිංයෙව ඛණෙ රූපාවචරං හුත්වා අරූපාවචරං න ජාතන්ති පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො.

374. **කිඤ්චාපි දිබ්බචක්ඛුනො ධම්මුපත්ථද්ධස්ස පඤ්ඤාචක්ඛුභාවං න ඉච්ඡති,** යෙන තීණි චක්ඛූනි ධම්මුපත්ථම්භෙන චක්ඛුන්තරභාවං වදතො භවෙය්‍යුන්ති අධිප්පායො.

දිබ්බචක්ඛුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. යථාකම්මූපගතඤාණකථාවණ්ණනා

377. **දිබ්බෙන චක්ඛුනා යථාකම්මූපගෙ සත්තෙ පජානාතීති** යථාකම්මූපගතඤාණස්ස උපනිස්සයෙ දිබ්බචක්ඛුම්හි කරණනිද්දෙසො කතො, න යථාකම්මූපගතජානනකිච්චකෙ. තංකිච්චකෙයෙව පන පරො කරණනිද්දෙසං මඤ්ඤතීති ආහ **"අයොනිසො ගහෙත්වා"**ති. **යථාකම්මූපගතඤාණමෙව දිබ්බචක්ඛුන්ති ලද්ධීති** ඉමිනා වචනෙන දිබ්බචක්ඛුමෙව යථාකම්මූපගතඤාණන්ති එවං භවිතබ්බං. එව-සද්දො ච අට්ඨානෙ ඨිතො දිබ්බචක්ඛුසද්දස්ස පරතො යොජෙතබ්බො. යථාකම්මූපගතඤාණස්ස හි සො දිබ්බචක්ඛුතො අත්ථන්තරභාවං නිවාරෙති. න හි දිබ්බචක්ඛුස්ස යථාකම්මූපගතඤාණතොති.

යථාකම්මූපගතඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සංවරකථාවණ්ණනා

379. චාතුමහාරාජිකානං සංවරාසංවරසබ්භාවො ආටානාටියසුත්තෙන පකාසිතොති **"තාවතිංසෙ දෙවෙ උපාදායා"**ති ආහ. එවං සති සුගතිකථායං ''තාවතිංසෙ සඞ්ගහිතානං පුබ්බදෙවානං සුරාපානං, සක්කදෙවානං සුරාපානනිවාරණං සුය්‍යති, තං තෙසං සුරාපානං අසංවරො න හොතී''ති වත්තබ්බං හොති.

සංවරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. චතුත්ථවග්ගො

1. ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා

387. **ගිහිසංයොජනසම්පයුත්තතායාති** එතෙන ගිහිඡන්දරාගසම්පයුත්තතාය එව **"ගිහී"**ති වුච්චති, න බ්‍යඤ්ජනමත්තෙනාති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

ගිහිස්ස අරහාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. උපපත්තිකථාවණ්ණනා

388. **අයොනිසොති** ඔපපාතිකො හොති, තත්ථ තස්සායෙවූපපත්තියා පරිනිබ්බායීති අත්ථං ගහෙත්වාති අධිප්පායො.

උපපත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සමන්නාගතකථාවණ්ණනා

393. සමන්නාගතකථායං පත්තිං සන්ධාය පටිජානන්තො චතූහි ඛන්ධෙහි විය සමන්නාගමං න වදතීති තස්ස චතූහි ඵස්සාදීහි සමන්නාගමප්පසඞ්ගො යථා හොති, තං වත්තබ්බං.

සමන්නාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථාවණ්ණනා

397. **ඉමිනාව නයෙනාති** ''තත්ථ ද්වෙ සමන්නාගමා''තිආදි සබ්බං යොජෙතබ්බං. තත්ථ පත්තිධම්මො නාම රූපාවචරාදීසු අඤ්ඤතරභූමිං පඨමජ්ඣානාදිවසෙන පාපුණන්තස්ස පඨමජ්ඣානාදීනං පටිලාභො. නිරුද්ධෙසුපි පඨමජ්ඣානාදීසු අනිරුජ්ඣනතො චිත්තවිප්පයුත්තො සඞ්ඛාරො, යෙන සුපන්තො සජ්ඣායාදිපසුතො ච තෙහි සමන්නාගතොති වුච්චතීති වදන්ති.

උපෙක්ඛාසමන්නාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා

398. **තස්මාති** යථාවුත්තස්ස ඤාණද්වයස්ස බොධිභාවතො. තං අග්ගහෙත්වා පත්තිධම්මවසෙන නත්ථීතාය බොධියා සමන්නාගතො බුද්ධොති යෙසං ලද්ධි, තෙ සන්ධාය පුච්ඡා ච අනුයොගො ච සකවාදිස්සාති යොජනා දට්ඨබ්බා.

බොධියාබුද්ධොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ලක්ඛණකථාවණ්ණනා

402. **බොධිසත්තමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති** ලක්ඛණසමන්නාගතෙසු අබොධිසත්තෙ ඡඩ්ඩෙත්වා බොධිසත්තමෙව ගහෙත්වා ඉදං සුත්තං වුත්තං, න බොධිසත්තතො අඤ්ඤො ලක්ඛණසමන්නාගතො නත්ථීති. නාපි සබ්බෙසං ලක්ඛණසමන්නාගතානං බොධිසත්තතා, තස්මා අසාධකන්ති අධිප්පායො.

ලක්ඛණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා

403. **ඨපෙත්වා පාරමීපූරණන්ති** පාරමීපූරණෙනෙව තෙ ''බොධියා නියතා නරා''ති වුච්චන්තීති දස්සෙති. **කෙවලඤ්හි නන්ති**ආදිනා ච න නියාමකස්ස නාම කස්සචි උප්පන්නත්තා බ්‍යාකරොන්තීති දස්සෙති.

නියාමොක්කන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. සබ්බසංයොජනප්පහානකථාවණ්ණනා

413. **නිප්පරියායෙනෙවාති** අවසිට්ඨස්ස පහාතබ්බස්ස අභාවා ''සබ්බසංයොජනප්පහාන''න්ති ඉමං පරියායං අග්ගහෙත්වා අරහත්තමග්ගෙන පජහනතො එවාති ගණ්හාතීති වුත්තං හොති. **අප්පහීනස්ස අභාවාති** අවසිට්ඨස්ස පහාතබ්බස්ස අභාවා **පටිජානාතීති** වදන්ති, තථා **''අනවසෙසප්පහාන''**න්ති එත්ථාපි. එවං සති තෙන අත්තනො ලද්ධිං ඡඩ්ඩෙත්වා සකවාදිස්ස ලද්ධියා පටිඤ්ඤාතන්ති ආපජ්ජති.

සබ්බසංයොජනප්පහානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චමවග්ගො

1. විමුත්තිකථාවණ්ණනා

418. ඵලඤාණං න හොතීති **''විමුත්තානී''ති වා** තදඞ්ගවිමුත්තියාදිභාවතො මග්ගෙන පහීනානං පුන අනුප්පත්තිතො ච **''අවිමුත්තානී''ති වා** න වත්තබ්බානීති අධිප්පායො. ගොත්‍රභුඤාණඤ්චෙත්ථ විපස්සනාග්ගහණෙන ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

විමුත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අසෙඛඤාණකථාවණ්ණනා

421. **න පනෙතං අසෙඛන්ති** එතෙන අසෙඛවිසයත්තා අසෙඛමෙව ඤාණන්ති පරස්ස ලද්ධි, න පන අසෙඛස්සාති ඉමමත්ථං දස්සෙති.

අසෙඛඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. විපරීතකථාවණ්ණනා

424. **න පථවීයෙවාති** ලක්ඛණපථවීයෙව, සසම්භාරපථවීයෙව වා න හොතීති අත්ථො. **අනිච්චෙ නිච්චන්තිආදිවිපරියෙසො පන විපරීතඤාණං නාමාති** අඤ්ඤාණෙපි ඤාණවොහාරං ආරොපෙත්වා වදතීති දට්ඨබ්බං.

විපරීතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නියාමකථාවණ්ණනා

428-431. **ඤාණං අත්ථී,** යං සච්චානුලොමං මග්ගඤාණානුගතිකං පස්සන්තො භගවා ''භබ්බො''ති ජානාතීති ලද්ධි. **පඨමපඤ්හමෙව චතුත්ථං කත්වාති** එත්ථ ''නියතස්ස අනියාමගමනායා''ති විපරීතානුයොගතො පභුති ගණෙත්වා ''චතුත්ථ''න්ති ආහ.

නියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා

432-433. **යංකිඤ්චි අරියානං ඤාණං, සබ්බං ලොකුත්තරමෙවාති** ගණ්හන්තෙනපි සබ්බං ඤාණං පටිසම්භිදාති න සක්කා වත්තුං. අනරියානම්පි හි ඤාණං ඤාණමෙවාති . තස්ස වා ඤාණතං න ඉච්ඡතීති වත්තබ්බං. **පථවීකසිණසම්මුතියං සමාපත්තිඤාණං සන්ධායාති** අනරියස්ස එතං ඤාණං සන්ධායාති අධිප්පායො සියා.

පටිසම්භිදාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා

434-435. **සච්චන්ති වචනසාමඤ්ඤෙන** උභයස්සපි සච්චසාමඤ්ඤත්තං ගහෙත්වා වදතීති දස්සෙන්තො **''තත්ථා''**තිආදිමාහ.

සම්මුතිඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. චිත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා

436-438. **ඵස්සස්ස ඵුසනලක්ඛණං මනසිකරොතොති** එතෙන පුරිමා වත්තබ්බපටිඤ්ඤා අනුපදධම්මමනසිකාරතො අඤ්ඤං සමුදායමනසිකාරං සන්ධාය කතාති දස්සෙති.

චිත්තාරම්මණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා

439-440. **සබ්බස්මිම්පීති** ''පාටලිපුත්තස්ස ඛො''තිආදිනා අනාගතෙ ඤාණන්ති වුත්තන්ති අනාගතභාවසාමඤ්ඤෙන අනන්තරානාගතෙපි ඤාණං ඉච්ඡන්තීති වුත්තං හොති.

අනාගතඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා

441-442. වචනං **නිස්සායාති** අත්ථතො ආපන්නං වචනං, අනුජානනවචනං වා නිස්සාය. **සන්තතිං සන්ධායාති** භඞ්ගානුපස්සනානං භඞ්ගතො අනුපස්සනාසන්තතිං සන්ධායාති අධිප්පායො.

පටුප්පන්නඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඵලඤාණකථාවණ්ණනා

443-444. **බුද්ධානං වියාති** යථා බුද්ධා සබ්බප්පකාරඵලපරොපරියත්තජානනවසෙන අත්තනො එව ච බලෙන ඵලං ජානන්ති, එවන්ති වුත්තං හොති.

ඵලඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පඤ්චමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාපණ්ණාසකො සමත්තො.

6. ඡට්ඨවග්ගො

1. නියාමකථාවණ්ණනා

445-447. **අනියතො නාම න හොතීති** යථා මිච්ඡත්තනියතස්ස භවන්තරෙ අනියතං නාම හොති, එවං එතස්ස කදාචිපි අනියතතා න හොතීති යො නියාමො, සො අසඞ්ඛතොති අධිප්පායො.

නියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා

451. **කාරණට්ඨෙන ඨිතතාති** කාරණභාවොයෙව. එතෙන ච ධම්මානං කාරණභාවො **ධම්මට්ඨිතතාති** එතමත්ථං දස්සෙති. තථා **"ධම්මනියාමතා"**ති එත්ථාපි.

පටිච්චසමුප්පාදකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සච්චකථාවණ්ණනා

452-454. **වත්ථුසච්චන්ති** ජාතියාදි කාමතණ්හාදි සම්මාදිට්ඨිආදි ච. බාධනපභවනියානිකලක්ඛණෙහි **ලක්ඛණසච්චං** බාධනාදි.

සච්චකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා

457-459. **කරියමානා කරීයතීති** අරූපක්ඛන්ධානං පවත්තමානානං සමථවිපස්සනානුක්කමෙන අප්පවත්ති සාධියතීති අත්ථො. **සඞ්ඛතාසඞ්ඛතලක්ඛණානං පන අභාවෙනාති** වදන්තො සභාවධම්මතං පටිසෙධෙති. **වොදානඤ්ච** වුට්ඨානපරියායොව. **අසඞ්ඛතභාවෙ කාරණං න හොති** සභාවධම්මත්තාසාධකත්තාති අධිප්පායො.

නිරොධසමාපත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඡට්ඨවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සත්තමවග්ගො

1. සඞ්ගහිතකථාවණ්ණනා

471-472. **සඞ්ගහිතාති** සම්බන්ධා.

සඞ්ගහිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා

473-474. **නානත්තවවත්ථානං නත්ථීති** වදන්තො ''තිලම්හි තෙලං අනුපවිට්ඨ''න්ති වචනමෙව න යුජ්ජතීති ''න හෙව''න්ති පටික්ඛිත්තන්ති දස්සෙති.

සම්පයුත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. චෙතසිකකථාවණ්ණනා

475-477. ඵස්සාදීනං එකුප්පාදතාදිවිරහිතා සහජාතතා නත්ථීති ආහ **“සම්පයුත්තසහජාතතං සන්ධායා”**ති.

චෙතසිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. දානකථාවණ්ණනා

478. **දෙය්‍යධම්මවසෙන චොදෙතුන්ති** යදි චෙතසිකොව ධම්මො දානං, ‘‘දියතීති දාන’’න්ති ඉමිනාපි අත්ථෙන චෙතසිකස්සෙව දානභාවො ආපජ්ජතීති චොදෙතුන්ති අත්ථො.

479. **අනිට්ඨඵලන්තිආදි අචෙතසිකස්ස ධම්මස්ස දානභාවදීපනත්ථං වුත්තන්ති** ඵලදානභාවදීපනත්ථං න වුත්තන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො. **අනිට්ඨඵලන්තිආදිනා** අචෙතසිකස්ස ධම්මස්ස ඵලදානං වුත්තං විය හොති, න දානභාවො, තන්නිවාරණත්ථඤ්චෙතමාහාති. එවඤ්ච කත්වා අනන්තරමෙවාහ **“න හි අචෙතසිකො අන්නාදිධම්මො ආයතිං විපාකං දෙතී”**ති. **ඉට්ඨඵලභාවනියමනත්ථන්ති** දෙය්‍යධම්මො විය කෙනචි පරියායෙන අනිට්ඨඵලතා දානස්ස නත්ථි, එකන්තං පන ඉට්ඨඵලමෙවාති නියමනත්ථන්ති අත්ථො.

ඉතරෙනාති ‘‘දියතීති දාන’’න්ති ඉමිනා පරියායෙන. **න පන එකෙනත්ථෙනාති** ‘‘දෙය්‍යධම්මොව දාන’’න්ති ඉමං සකවාදීවාදං නිවත්තෙතුං ‘‘සද්ධා හිරිය’’න්තිආදිකං සුත්තසාධනං පරවාදීවාදෙ යුජ්ජති, ‘‘ඉධෙකච්චො අන්නං දෙතී’’තිආදිකඤ්ච, ‘‘චෙතසිකොව ධම්මො දාන’’න්ති ඉමං නිවත්තෙතුං ‘‘චෙතසිකො ධම්මො දාන’’න්ති ඉමං පන සාධෙතුං ‘‘සද්ධා හිරිය’’න්තිආදිකං සකවාදීවාදෙ යුජ්ජති, ‘‘ඉධෙකච්චො අන්නං දෙතී’’තිආදිකං වා ‘‘දෙය්‍යධම්මො දාන’’න්ති සාධෙතුන්ති එවං නිවත්තනසාධනත්ථනානත්තං සන්ධාය ‘‘න පන එකෙනත්ථෙනා’’ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තත්ථ යථා පරවාදීවාදෙ ච සුත්තසාධනත්ථං ‘‘න වත්තබ්බං චෙතසිකො ධම්මො දාන’’න්ති පුච්ඡායං චෙතසිකොවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො, තථා ‘‘න වත්තබ්බං දෙය්‍යධම්මො දාන’’න්ති පුච්ඡාය ච දෙය්‍යධම්මොවාති . **දෙය්‍යධම්මො ඉට්ඨඵලොති ඉට්ඨඵලාභාවමත්තමෙව පටික්ඛිත්තන්ති** එත්ථ ‘‘ඉට්ඨඵලභාවමත්තමෙව පටික්ඛිත්ත’’න්ති පාඨෙන භවිතබ්බන්ති . ‘‘ඉට්ඨඵලාභාවමත්තමෙව දිස්වා පටික්ඛිත්ත’’න්ති වා වත්තබ්බං. **සඞ්කරභාවමොචනත්ථන්ති** චෙතසිකස්ස දාතබ්බට්ඨෙන දෙය්‍යධම්මස්ස ච ඉට්ඨඵලට්ඨෙන දානභාවමොචනත්ථන්ති වුත්තං හොති.

දානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා

483. පරිභොගමයං නාම චිත්තවිප්පයුත්තං පුඤ්ඤං අත්ථීති ලද්ධි. තඤ්හි තෙ සන්ධාය පරිභොගමයං පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතීති වදන්තීති අධිප්පායො.

485. **තස්සාපි වසෙනාති** තස්සාපි ලද්ධියා වසෙන. පඤ්චවිඤ්ඤාණානං විය එතෙසම්පි සමොධානං සියාති පටිජානාතීති වදන්ති. පඤ්චවිඤ්ඤාණඵස්සාදීනමෙව පන සමොධානං සන්ධාය පටිජානාතීති අධිප්පායො.

486. **අපරිභුත්තෙපීති** ඉමිනා ‘‘පටිග්ගාහකො පටිග්ගහෙත්වා න පරිභුඤ්ජති ඡඩ්ඩෙතී’’තිආදිකං දස්සෙති. අපරිභුත්තෙ දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤභාවතො පරිභොගමයං පුඤ්ඤං පවඩ්ඪතීති අයං වාදො හීයති. තස්මිඤ්ච හීනෙ සකවාදීවාදො බලවා. චාගචෙතනාය එව හි පුඤ්ඤභාවො එවං සිද්ධො හොතීති අධිප්පායො. අපරිභුත්තෙපි දෙය්‍යධම්මෙ පුඤ්ඤභාවෙ චාගචෙතනාය එව පුඤ්ඤභාවොති ආහ **“සකවාදීවාදොව බලවා”**ති.

පරිභොගමයපුඤ්ඤකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඉතොදින්නකථාවණ්ණනා

488-491. **තෙනෙව යාපෙන්තීති** තෙනෙව චීවරාදිනා යාපෙන්ති, තෙනෙව වා චීවරාදිදානෙන යාපෙන්ති, සයංකතෙන කම්මුනා විනාපීති අධිප්පායො. **ඉමිනා කාරණෙනාති** යදි යං ඉතො චීවරාදි දින්නං, න තෙන යාපෙය්‍යුං, කථං අනුමොදෙය්‍යුං…පෙ…. සොමනස්සං පටිලභෙය්‍යුන්ති ලද්ධිං පතිට්ඨපෙන්තස්සපීති වුත්තං හොති.

ඉතොදින්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පථවීකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

492. **ඵස්සො සුඛවෙදනීයාදිභෙදො හොතීති** ඵස්සෙන සබ්බම්පි කම්මවිපාකං දස්සෙත්වා පුන අත්තවජ්ජෙහි සම්පයොගදස්සනත්ථං **"සො ච සඤ්ඤාදයො වා"**තිආදි වුත්තං. **අත්ථි ච නෙසන්ති** සාවජ්ජනෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිසහජාතධම්මෙ සන්ධාය වුත්තං. **යො තත්ථ ඉට්ඨවිපාකො, තස්ස පත්ථනාති** ඉට්ඨවිපාකෙ එව පත්ථනං කත්වා කම්මං කරොන්තීති කම්මූපනිස්සයභූතමෙව පත්ථනං දස්සෙති, පච්චුප්පන්නවෙදනාපච්චයං වා තණ්හං උපාදානාදිනිබ්බත්තනවසෙන දුක්ඛස්ස පභාවිතං. **මූලතණ්හාති** පච්චුප්පන්නවිපාකවට්ටනිබ්බත්තකකම්මස්ස උපනිස්සයභූතං පුරිමතණ්හං, කම්මසහායං වා විපාකස්ස උපනිස්සයභූතං.

493. සකසමයවසෙන ච චොදනාය පයුජ්ජමානතං දස්සෙතුං **"තෙසඤ්ච ලද්ධියා"**තිආදිමාහ.

494. **පටිලාභවසෙනාති** කම්මෙ සති පථවියාදීනං පටිලාභො හොතීති කම්මං තංසංවත්තනිකං නාම හොතීති දස්සෙති.

පථවීකම්මවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ජරාමරණංවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

495. **සම්පයොගලක්ඛණාභාවාති** "එකාරම්මණා"ති ඉමස්ස සම්පයොගලක්ඛණස්ස අභාවාති අධිප්පායො.

496. **පරියායො නත්ථීති** සකවාදිනා අත්තනා වත්තබ්බතාය පරියායො නත්ථීති අබ්‍යාකතානං ජරාමරණස්ස විපාකනිවාරණත්ථං **අබ්‍යාකතවසෙන පුච්ඡා න කතාති** දස්සෙති.

497. **අපරිසුද්ධවණ්ණතා** ජරායෙවාති කෙචි, තං **අකුසලකම්මං කම්මසමුට්ඨානස්සාති**ආදිනා රූපස්සෙව දුබ්බණ්ණතාදස්සනෙන සමමෙවාති.

ජරාමරණංවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා

500. වට්ටන්ති කම්මාදිවට්ටං.

අරියධම්මවිපාකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. විපාකොවිපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා

501. **තප්පච්චයාපීති** යස්ස විපාකස්ස විපාකො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති තප්පච්චයාපි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතතොපීති අධිප්පායො. **සො හීති**ආදිනා පුරිමපටිඤ්ඤාය ඉමස්ස චොදනස්ස කාරණභාවං දස්සෙති. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාදීසු පච්චයට්ඨෙනාති ආදි-**සද්දෙන සහජාතාදිපච්චයෙ සඞ්ගණ්හිත්වා තෙසු තෙන තෙන පච්චයභාවෙනාති දස්සෙති.

විපාකොවිපාකධම්මධම්මොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අට්ඨමවග්ගො

1. ඡගතිකථාවණ්ණනා

503-504. වණ්ණොති වණ්ණනිභා සණ්ඨානඤ්ච වුච්චතීති ආහ **"සදිසරූපසණ්ඨානා"**ති.

ඡගතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අන්තරාභවකථාවණ්ණනා

505. අතිදූරස්ස අන්තරිතස්ස පත්තබ්බස්ස දෙසස්ස දස්සනතො **දිබ්බචක්ඛුකො විය.** ආකාසෙන පථවන්තරට්ඨානානි භින්දිත්වා ගමනතො **ඉද්ධිමා විය. න සහධම්මෙනාති** යදි සො භවානං අන්තරා න සියා, න නාම

අන්තරාභවොති පටික්ඛෙපෙ කරණං නත්ථීති අධිප්පායො.

506. **තත්ථ ජාතිජරාමරණානි චෙව චුතිපටිසන්ධිපරම්පරඤ්ච අනිච්ඡන්තොති** එතෙන චුතිඅනන්තරං අන්තරාභවං ඛන්ධාති, වත්තමානා ජාතීති, මාතුකුච්ඡිමෙව පවිට්ඨා අන්තරධායමානා මරණන්ති න ඉච්ඡති.

507. **යථා කාමභවාදීසු** තත්ථ තත්ථෙව පුනප්පුනං චවිත්වා උපපත්තිවසෙන චුතිපටිසන්ධිපරම්පරා හොති, එවං තං තත්ථ න ඉච්ඡතීති දස්සෙති.

අන්තරාභවකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. කාමගුණකථාවණ්ණනා

510. කාමභවස්ස කමනට්ඨෙන කාමභවභාවො සබ්බෙපි කාමාවචරා ඛන්ධාදයො කාමභවොති ඉමිනා අධිප්පායෙන දට්ඨබ්බො. උපාදින්නක්ඛන්ධානමෙව පන කාමභවභාවො ධාතුකථායං දස්සිතො, න කමනට්ඨෙන කාමභවභාවො. **''පඤ්චිමෙ, භික්ඛවෙ, කාමගුණා''ති වචනමත්තං නිස්සායාති** පඤ්චෙව කාමකොට්ඨාසා ''කාමො''ති වුත්තාති **කාමධාතු**තිවචනං න අඤ්ඤස්ස නාමන්ති ඉමිනා අධිප්පායෙනෙවං වචනමත්තං නිස්සායාති අත්ථො.

කාමගුණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. රූපධාතුකථාවණ්ණනා

515-516. රූපධාතුකථායං **රූපධාතූ**ති වචනතො රූපීධම්මෙහෙව රූපධාතුයා භවිතබ්බන්ති ලද්ධි දට්ඨබ්බා. සුත්තෙසු ''තයොමෙ භවා''තිආදිනා (දී. නි. 3.305) පරිච්ඡින්නභූමියොව **භූමිපරිච්ඡෙදො,** ''හෙට්ඨතො අවීචිනිරයං පරියන්තං කරිත්වා''තිආදිකම්මපරිච්ඡින්දනම්පි (විභ. 182) වදන්ති.

රූපධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. අරූපධාතුකථාවණ්ණනා

517-518. **ඉමිනාවුපායෙනාති** යථා හි පුරිමකථායං රූපිනො ධම්මා අවිසෙසෙන ''රූපධාතූ''ති වුත්තා, එවමිධාපි අරූපිනො ධම්මා අවිසෙසෙන ''අරූපධාතූ''ති වුත්තාති තත්ථ වුත්තනයො ඉධාපි සමානොති අධිප්පායො.

අරූපධාතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. රූපධාතුයාආයතනකථාවණ්ණනා

519. **ඝානනිමිත්තානිපීති** ඉදං ඝානාදිනිමිත්තානිපීති වත්තබ්බං. **නිමිත්තන්ති** ඝානාදීනං ඔකාසභාවෙන උපලක්ඛිතං තථාවිධසණ්ඨානං රූපසමුදායමාහ.

රූපධාතුයාආයතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අරූපෙරූපකථාවණ්ණනා

524-526. **සුඛුමරූපං අත්ථි,** යතො නිස්සරණං තං ආරුප්පන්ති අධිප්පායො.

අරූපෙරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. රූපංකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

527-537. **පකප්පයමානාති** ආයූහමානා, සම්පයුත්තෙසු අධිකං බ්‍යාපාරං කුරුමානාති අත්ථො. **පුරිමවාරෙති** ''යංකිඤ්චි අකුසලෙන චිත්තෙන සමුට්ඨිතං රූපං, සබ්බං තං අකුසල''න්ති ඉමං පඤ්හං වදති.

රූපංකම්මන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

540. **අරූපජීවිතින්ද්‍රියන්තිපඤ්හෙ** ‘‘අත්ථි අරූපීනං ධම්මානං ආයූ’’තිආදිකං පඤ්හං අන්තං ගහෙත්වා වදති. **අරූපධම්මානං චිත්තවිප්පයුත්තං ජීවිතින්ද්‍රියසන්තානං නාම අත්ථීති ඉච්ඡතීති** එත්ථ රූපාරූපධම්මානං තං ඉච්ඡන්තො අරූපධම්මානං ඉච්ඡතීති වත්තුං යුත්තොති ‘‘අරූපධම්මාන’’න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

541. **සත්තසන්තානෙ රූපිනො වා ධම්මා හොන්තූති**ආදිනාපි තමෙව ජීවිතින්ද්‍රියසන්තානං වදතීති වෙදිතබ්බං.

542. **පුබ්බාපරභාගං සන්ධායාති** සමාපත්තියා ආසන්නභාවතො තදාපි සමාපන්නොයෙවාති අධිප්පායො.

544-545. **ද්වෙ ජීවිතින්ද්‍රියානීති** ‘‘පුච්ඡා සකවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා ඉතරස්සා’’ති පුරිමපාඨො. ‘‘පුච්ඡා පරවාදිස්ස, පටිඤ්ඤා සකවාදිස්සා’’ති පච්ඡිමපාඨො, සො යුත්තො.

ජීවිතින්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා

546. **සෙසන්ති** පාණාතිපාතාදිකම්මස්ස හෙතූති ඉතො පුරිමං සොතාපන්නාදිඅනුයොගං වදති. **හන්ද හීති** පරවාදිස්සෙවෙතං සම්පටිච්ඡනවචනන්ති සම්පටිච්ඡාපෙතුන්ති න සක්කා වත්තුං, ‘‘කතමස්ස කම්මස්ස හෙතූ’’ති පන සකවාදී තං සම්පටිච්ඡාපෙතුං වදතීති යුජ්ජෙය්‍ය, සම්පටිච්ඡාපෙතුන්ති පන පක්ඛං පටිජානාපෙතුන්ති අත්ථං අග්ගහෙත්වා පරවාදී අත්තනො ලද්ධිං සකවාදිං ගාහාපෙතුන්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

කම්මහෙතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නවමවග්ගො

1. ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා

547. **විභාගදස්සනත්ථන්ති** විසභාගදස්සනත්ථන්ති වුත්තං හොති. නානාචිත්තවසෙන පටිජානන්තස්ස අධිප්පායමද්දනං කථං යුත්තන්ති විචාරෙතබ්බං. ආරම්මණවසෙන හි දස්සනද්වයං සහ වදන්තස්ස තදභාවදස්සනත්ථං ඉදං ආරද්ධන්ති යුත්තන්ති. **අනුස්සවවසෙනාති**ආදිනා න කෙවලං අනිච්චාදිආරම්මණමෙව ඤාණං විපස්සනා, අථ ඛො ‘‘අනුප්පාදො ඛෙම’’න්තිආදිකං නිබ්බානෙ ආනිසංසදස්සනඤ්චාති දීපෙති.

ආනිසංසදස්සාවීකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා

549. **සුත්තභයෙනාති** ‘‘පාරිමං තීරං ඛෙමං අප්පටිභයන්ති ඛො, භික්ඛවෙ, නිබ්බානස්සෙතං අධිවචන’’න්ති (සං. නි. 4.238) අසංයොජනියාදිභාවං සන්ධාය ඛෙමාදිභාවො වුත්තොති එවමාදිනා සුත්තභයෙනාති දට්ඨබ්බං.

අමතාරම්මණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. රූපංසාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

552-553. **ආරම්මණත්ථස්ස විභාගදස්සනත්ථන්ති** පච්චයට්ඨො ඔලුබ්භට්ඨොති එවං විභාගෙ විජ්ජමානෙ පච්චයොලුබ්භානං විසෙසාභාවං කප්පෙත්වා අකප්පෙත්වා වා සප්පච්චයත්තා ඔලුබ්භාරම්මණෙනපි සාරම්මණමෙවාති න ගහෙතබ්බන්ති දස්සනත්ථන්ති වුත්තං හොති.

රූපංසාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනුසයාඅනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා

554-556. **අප්පහීනත්තාව අත්ථීති වුච්චති,** න පන විජ්ජමානත්තාති අධිප්පායො.

අනුසයාඅනාරම්මණාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා

557-8. **තස්ස ඤාණස්සාති** මග්ගඤාණස්සාති වදන්ති.

ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා

562. **අවිසෙසෙනෙවාති** ආරම්මණසම්පයොගෙහි ද්වීහිපීති අත්ථො.

විතක්කානුපතිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථාවණ්ණනා

563. **සබ්බසොති** සවිතක්කචිත්තෙසු සබ්බත්ථ සබ්බදා වාති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තො ආහ **"අන්තමසො මනොධාතුපවත්තිකාලෙපී"**ති. **විතක්කවිප්ඵාරමත්තන්ති** විතක්කස්ස පවත්තිමත්තන්ති අධිප්පායො.

විතක්කවිප්ඵාරසද්දකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. නයථාචිත්තස්සවාචාතිකථාවණ්ණනා

565. **අනාපත්තීති** විසංවාදනාධිප්පායස්ස අභාවා මුසාවාදො න හොතීති වුත්තං.

නයථාචිත්තස්සවාචාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. අතීතානාගතසමන්නාගතකථාවණ්ණනා

568-570. **තාසූති** තාසු පඤ්ඤත්තීසු. සමන්නාගමපඤ්ඤත්තියා **සමන්නාගතොති වුච්චති,** පටිලාභපඤ්ඤත්තියා **ලාභීති වුච්චති. සමන්නාගතොති වුච්චති** අයං සමන්නාගමපඤ්ඤත්ති නාම. **ලාභීති වුච්චති** අයං පටිලාභපඤ්ඤත්ති නාමාති වා අධිප්පායො යොජෙතබ්බො.

අතීතානාගතසමන්නාගතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නවමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. දසමවග්ගො

1. නිරොධකථාවණ්ණනා

571-2. **භවඞ්ගචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙන සහෙවාති**ආදිං වදන්තෙන කිරියඛන්ධානං භඞ්ගක්ඛණෙන සහ උපපත්තෙසියා ඛන්ධා උප්පජ්ජන්තීති ච වත්තබ්බං, තථා උපපත්තෙසියානං භඞ්ගක්ඛණෙන සහ උපපත්තෙසියා, කිරියානං භඞ්ගක්ඛණෙන සහ කිරියාති. චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං කිරියාචතුක්ඛන්ධග්ගහණෙන ගහණං. **ඤාණන්ති** මග්ගඤාණං යුත්තං.

නිරොධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්සමග්ගකථාවණ්ණනා

576. **තං ලක්ඛණන්ති** ''ඡ විඤ්ඤාණා''ති අවත්වා ''පඤ්චවිඤ්ඤාණා උප්පන්නවත්ථුකා''තිආදිනා වුත්තං ලක්ඛණං. ''ඡ විඤ්ඤාණා''ති අවචනං පනෙත්ථ ''නො ච වත රෙ වත්තබ්බෙ''තිආදිවචනස්ස කාරණන්ති අධිප්පෙතං.

577. **ලොකියොති** විපස්සනාමග්ගමාහ. **යං තත්ථ අනිමිත්තන්ති** චක්ඛුවිඤ්ඤාණසමඞ්ගික්ඛණෙ යං අනිමිත්තං ගණ්හන්තො න නිමිත්තග්ගාහීති වුත්තො, තදෙව සුඤ්ඤතන්ති අධිප්පායො.

පඤ්චවිඤ්ඤාණසමඞ්ගිස්සමග්ගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පඤ්චවිඤ්ඤාණසාභොගාතිකථාවණ්ණනා

584-586. **කුසලාකුසලවසෙන නමීති** කුසලාකුසලභාවෙන නමිත්වා පවත්තීති වුත්තං හොති. සා පන ආරම්මණප්පකාරග්ගහණං යෙන අලොභාදීහි ලොභාදීහි ච සම්පයොගො හොතීති දට්ඨබ්බො ''සුඛමිති චෙතසො අභාගො''තිආදීසු විය.

පඤ්චවිඤ්ඤාණසාභොගාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ද්වීහිසීලෙහීතිකථාවණ්ණනා

587-589. **ඛණභඞ්ගනිරොධං,** න අප්පවත්තිනිරොධං, සීලවීතික්කමනිරොධං වා. **වීතික්කමං වියාති** යථා වීතික්කමෙ කතෙ දුස්සීලො, එවං නිරුද්ධෙපීති එවං වීතික්කමෙන නින්නානං සල්ලක්ඛෙන්තොති අත්ථො.

ද්වීහිසීලෙහීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. සීලංඅචෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා

590-594. **යෙන සො සීලවායෙව නාම හොතීති** යෙන චිත්තවිප්පයුත්තෙන ඨිතෙන උපචයෙන අකුසලාබ්‍යාකතචිත්තසමඞ්ගී සීලවායෙව නාම හොතීති අධිප්පායො. **සෙසමෙත්ථ ''දානං අචෙතසික''න්ති කථායං වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බන්ති** වුත්තං, සා පන කථා මග්ගිතබ්බා.

සීලංඅචෙතසිකන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා

598-600. සමාදානහෙතුකථායං \100 **පුරිමකථාසදිසමෙවාති** පරිභොගකථෙකදෙසසදිසතා දට්ඨබ්බා.

සමාදානහෙතුකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. අවිඤ්ඤත්තිදුස්සීලයන්තිකථාවණ්ණනා

603-604. **ආණත්තියා ච පාණාතිපාතාදීසු අඞ්ගපාරිපූරින්ති** එකස්මිං දිවසෙ ආණත්තස්ස අපරස්මිං දිවසෙ පාණාතිපාතං කරොන්තස්ස තදා සා ආණත්ති විඤ්ඤත්තිං විනායෙව අඞ්ගං හොතීති **අවිඤ්ඤත්ති දුස්සීලයන්ති** අධිප්පායො.

අවිඤ්ඤත්තිදුස්සීලයන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

දුතියො පණ්ණාසකො සමත්තො.

11. එකාදසමවග්ගො

4. ඤාණකථාවණ්ණනා

614-615. ඤාණකථායං **සෙය්‍යථාපි මහාසඞ්ඝිකානන්ති** පුබ්බෙ **ඤාණංඅනාරම්මණන්තිකථායං** (කථා. 557 ආදයො) වුත්තෙහි අන්ධකෙහි අඤ්ඤෙ ඉධ මහාසඞ්ඝිකා භවෙය්‍යුං. **යදි අඤ්ඤාණෙ විගතෙතිආදිනා** රාගවිගමො විය වීතරාගපඤ්ඤත්තියා අඤ්ඤාණවිගමො ඤාණීපඤ්ඤත්තියා කාරණන්ති දස්සෙති. න හි ඤාණං අස්ස අත්ථීති ඤාණී, අථ ඛො අඤ්ඤාණීපටිපක්ඛතො ඤාණීති . **යස්මා ඤාණපටිලාභෙනාති** එත්ථ ච ඤාණපටිලාභෙන අඤ්ඤාණස්ස විගතත්තා සො ඤාණීති වත්තබ්බතං ආපජ්ජතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඉදංදුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා

618-620. **ඉතරො පන සකසමයෙති** පරවාදී අත්තනො සමයෙති අත්ථො.

ඉදංදුක්ඛන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා

621-624. **කම්මස්ස විපාකවසෙන වාති** නිරයංව සන්ධාය වුත්තං. තත්ථ හි අබ්බුදාදිපරිච්ඡෙදො තාදිසස්ස කම්මවිපාකස්ස වසෙන වුත්තො. **වස්සගණනාය වාති** මනුස්සෙ චාතුමහාරාජිකාදිදෙවෙ ච සන්ධාය. තෙසඤ්හි අසඞ්ඛෙය්‍යම්පි කාලං විපාකදානසමත්ථං කම්මං වස්සගණනාය පරිච්ඡිජ්ජතීති.

ඉද්ධිබලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. සමාධිකථාවණ්ණනා

625-626. **සමාධානට්ඨෙනාති** සමං ඨපනට්ඨෙන සමාධි නාම චෙතසිකන්තරං අත්ථීති අග්ගහෙත්වාති අත්ථො. **ඵලෙනාති** එකචිත්තක්ඛණිකත්තෙ චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්ස ච ඣානචිත්තස්ස ච න කොචි විසෙසොති එතෙන සාමඤ්ඤමත්තෙනාති අධිප්පායො.

සමාධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා

627. **අනන්තරපච්චයතඤ්චෙවාති** අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං අනන්තරපච්චයො අවිජ්ජාය යා ඨිතතා තතො හොති, තාය ඨිතතාය අනන්තරපච්චයභාවසඞ්ඛාතා ඨිතතා හොතීති අධිප්පායො. අනන්තරපච්චයග්ගහණඤ්චෙත්ථ අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභාවරහිතස්ස එකස්ස පච්චයස්ස දස්සනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං. තෙන හි සබ්බො තාදිසො පච්චයො දස්සිතො හොතීති. **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතඤ්චාති** අවිජ්ජා සඞ්ඛාරානං පච්චයො, සඞ්ඛාරා ච අවිජ්ජාය. තත්ථ අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරානං පච්චයභාවසඞ්ඛාතාය ඨිතතාය සඞ්ඛාරානං අවිජ්ජාය පච්චයභාවසඞ්ඛාතා ඨිතතා හොති, තස්සා ච ඉතරාති අධිප්පායො.

ධම්මට්ඨිතතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අනිච්චතාකථාවණ්ණනා

628. **රූපාදයො විය පරිනිප්ඵන්නාති** රූපාදීහි සහ උප්පජ්ජිත්වා නිරුජ්ඣනතො පරිනිප්ඵන්නාති අත්ථො. **අනිච්චතාවිභාගානුයුඤ්ජනවසෙනාති** තීසු දණ්ඩෙසු දණ්ඩවොහාරො විය තීසු ලක්ඛණෙසු අනිච්චතාවොහාරො හොතීති තස්සා විභාගානුයුඤ්ජනවසෙනාති වදන්ති.

අනිච්චතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකාදසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ද්වාදසමවග්ගො

1. සංවරොකම්මන්තිකථාවණ්ණනා

630-632. **විපාකද්වාරන්ති** භවඞ්ගමනං වදති. **කම්මද්වාරන්ති** කුසලාකුසලමනං.

සංවරොකම්මන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. කම්මකථාවණ්ණනා

633-635. **අබ්‍යාකතං සන්ධාය පටික්ඛෙපොති** සකසමයලක්ඛණෙන පටික්ඛෙපො කතොති වදන්ති. අවිපාකචෙතනාය සරූපෙන දස්සිතාය සවිපාකාපි දස්සිතායෙව නාම හොතීති මඤ්ඤමානො ආහ **“සවිපාකාවිපාකචෙතනං සරූපෙන දස්සෙතූ”**න්ති.

කම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සද්දොවිපාකොතිකථාවණ්ණනා

636-637. **කම්මසමුට්ඨානා අරූපධම්මාවාති**ආදිනා කම්මසමුට්ඨානෙසු චක්ඛාදීසුපි විපාකවොහාරො නත්ථි, කො පන වාදො අකම්මසමුට්ඨානෙ සද්දෙති දස්සෙති.

සද්දොවිපාකොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. සළායතනකථාවණ්ණනා

638-640. **තස්මා විපාකොති** අවිසෙසෙන සළායතනං විපාකොති යෙසං ලද්ධීති වුත්තං හොති.

සළායතනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා

641-645. **සත්තක්ඛත්තුපරමතානියතොති** සත්තක්ඛත්තුපරමතාය නියතො. **ඉමං විභාගන්ති** ඉමං විසෙසං. **ත්වං පනස්ස නියාමං ඉච්ඡසීති** අවිනිපාතධම්මතාඵලප්පත්තීහි අඤ්ඤස්මිං සත්තක්ඛත්තුපරමභාවෙ ච නියාමං ඉච්ඡසීති අත්ථො.

ආනන්තරියාභාවන්ති යෙන සො ධම්මාභිසමයෙන භබ්බො නාම හොති, තස්ස ආනන්තරියකම්මස්ස අභාවන්ති අත්ථො, පුග්ගලස්ස වා ආනන්තරියභාවස්ස අභාවන්ති. කිං පන සො අන්තරාධම්මං අභිසමිස්සතීති? කෙචි වදන්ති ''සත්තක්ඛත්තුපරමො සත්තමං භවං නාතික්කමති, ඔරතො පන නත්ථි පටිසෙධො''ති. අපරෙ ''යො භගවතා ඤාණබලෙන බ්‍යාකතො, තස්ස අන්තරා අභිසමයො නාම නත්ථි, තථාපි භවනියාමස්ස කස්සචි අභාවා භබ්බොති වුච්චති. යථා කුසලා අභිඤ්ඤාචෙතනා කදාචි විපාකං අදදමානාපි සති කාරණෙ දාතුං භබ්බතාය විපාකධම්මධම්මා නාම, තථා ඉන්ද්‍රියානං මුදුතාය සත්තක්ඛත්තුපරමො, න නියාමසබ්භාවා නාපි භගවතා බ්‍යාකතත්තා, න ච ඉන්ද්‍රියමුදුතා අභබ්බතාකරො ධම්මොති න සො අභබ්බො නාම. අභබ්බතාකරධම්මාභාවතො චෙත්ථ අභබ්බතා පටිසෙධිතා, න පන අන්තරා අභිසමෙතුං භබ්බතා වුත්තා. යදි ච සත්තක්ඛත්තුපරමො අන්තරා අභිසමෙය්‍ය, කොලංකොලො සියා''ති. විසෙසං පන අකත්වා භබ්බසභාවතාය භබ්බොති වත්තුං යුත්තං. **න භවනියාමකං කිඤ්චීති** එත්ථ පස්සිත්වාති වචනසෙසො, බ්‍යාකරොතීති වා සම්බන්ධො.

සත්තක්ඛත්තුපරමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ද්වාදසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. තෙරසමවග්ගො

1. කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා

654-657. කප්පට්ඨකථායං **හෙට්ඨාති** ඉද්ධිබලකථායං.

කප්පට්ඨකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා

660-662. අනන්තරාපයුත්තකථායං ආනන්තරියං පයුත්තං එතෙනාති **අනන්තරාපයුත්තොති** ආනන්තරියෙ අනන්තරාසද්දං ආරොපෙත්වා අට්ඨකථායං අත්ථො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. ''අනන්තරපයුත්තො''තිපි පාළි දිස්සති.

අනන්තරාපයුත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නියතස්සනියාමකථාවණ්ණනා

663-664. **සෙසා තෙභූමකධම්මා අනියතා නාමාති** එත්ථ අප්පත්තනියාමානං ධම්මෙ සන්ධාය **''තෙභූමකධම්මා''**ති ආහ. එතෙව හි සන්ධාය **''තෙහි සමන්නාගතොපි අනියතොයෙවා''**ති වුත්තන්ති. ඉති ඉමං වොහාරමත්තං ගහෙත්වා ''නියතො බොධිසත්තො පච්ඡිමභවිකො භබ්බො ධම්මං අභිසමෙතුං ඔක්කමිතු''න්ති අධිප්පායෙන ''නියාමං ඔක්කමතී''ති යෙසං ලද්ධීති අත්ථයොජනා. එවං පන වොහාරමත්තසබ්භාවො ''නියතො''ති වචනස්ස, ධම්මං අභිසමෙතුං භබ්බතා ච ''නියාමං ඔක්කමතී''ති වචනස්ස කාරණභාවෙන වුත්තා හොති, භබ්බතායෙව

පන උභයස්සපි කාරණන්ති යුත්තං. **අඤ්ඤෙනාති** යදි නියතො නියාමං ඔක්කමෙය්‍ය, මිච්ඡත්තනියතො සම්මත්තනියාමං, සම්මත්තනියතො වා මිච්ඡත්තනියාමං ඔක්කමෙය්‍ය, න ච තං අත්ථීති දස්සනත්ථන්ති අත්ථො.

නියතස්සනියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අසාතරාගකථාවණ්ණනා

674. අසාතරාගකථායං **"අහො වත මෙ එතදෙව භවෙය්‍යා"ති රජ්ජනාති** ඉමිනා එවං පවත්තමානොයෙව ලොභො ඉධ "රාගො"ති අධිප්පෙතො, න අඤ්ඤථාති දස්සෙති.

675. **සුත්තෙ පනාති** එතස්ස "අධිප්පායො"ති එතෙන සම්බන්ධො.

අසාතරාගකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා

676-680. **යස්මා ධම්මතණ්හාති වුත්තා, තස්මා අබ්‍යාකතාති** කුසලෙසු ධම්මෙසු ලොකුත්තරෙසු වා සබ්බෙසු තණ්හා "ධම්මතණ්හා"ති ගහෙත්වා යස්මා සා තණ්හා, තස්මා කුසලා න හොති, යස්මා පන ධම්මෙ පවත්තා, තස්මා අකුසලා න හොතීති අබ්‍යාකතාති ලද්ධීති දස්සෙති. **තීහි කොට්ඨාසෙහි ඡපි තණ්හා සංඛිපිත්වා දස්සිතා,** තස්මා ධම්මතණ්හාපි කාමතණ්හාදිභාවතො න අබ්‍යාකතාති අධිප්පායො.

ධම්මතණ්හාඅබ්‍යාකතාතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. චුද්දසමවග්ගො

1. කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා

686-690. තන්ති කුසලං අකුසලඤ්චාති විසුං සම්බන්ධො දට්ඨබ්බො. තං උභයන්ති වා වචනසෙසො. **පටිසන්දහතීති** ඝටෙති, අනන්තරං උප්පාදෙතීති වුත්තං හොති.

කුසලාකුසලපටිසන්දහනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා

691-692. කෙචි වාදිනො "අඞ්කුරෙ සාඛාවිටපාදිසම්පන්නානං රුක්ඛාදීනං බීජමත්තං ආවිභාවං ගච්ඡතී"ති වදන්තීති තෙසං වාදං නිදස්සනං කරොන්තො ආහ **"සම්පන්නසාඛාවිටපාන"**න්තිආදි.

සළායතනුප්පත්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා

693-697. **චක්ඛුඤ්ච පටිච්ච රූපෙ ච උප්පජ්ජති සොතවිඤ්ඤාණන්ති** එත්ථ "ලද්ධිවසෙන පටිජානාතී"ති අනන්තරුප්පත්තිං සල්ලක්ඛෙන්තොපි න සො චක්ඛුම්හි රූපාරම්මණං සොතවිඤ්ඤාණං ඉච්ඡති, අථ ඛො සොතම්හියෙව සද්දාරම්මණන්ති අනන්තරුපලද්ධිවසෙන ආපන්නත්තා "පටිජානාතී"ති යුත්තං වත්තුං.

අනන්තරපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අරියරූපකථාවණ්ණනා

698-699. සම්මාවාචාදි රූපං මග්ගො චාති ඉච්ඡන්තො **"අරියරූප"**න්තිපි වදති.

අරියරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. අඤ්ඤොඅනුසයොතිකථාවණ්ණනා

700-701. ''සරාගොතිආදි පන තස්මිං සමයෙ රාගස්ස අප්පහීනත්තා සරාගොති වත්තබ්බත''න්ති පුරිමපාදො, **''සානුසයොතිආදි පන තස්මිං සමයෙ අනුසයස්ස අප්පහීනත්තා සානුසයොති වත්තබ්බත''**න්ති පච්ඡිමපාදො, සො යුත්තො. සො හි **න අනුසයපරියුට්ඨානානං අඤ්ඤත්තං, තස්මා** තං අසාධකන්ති එතෙන සමෙතීති.

අඤ්ඤොඅනුසයොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. පරියුට්ඨානංචිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා

702. **යස්මා අනිච්චාදිතො මනසිකරොතොපි රාගාදයො උප්පජ්ජන්ති,** න ච තෙ විපස්සනාය සම්පයුත්තා, තස්මා පරියුට්ඨානං චිත්තවිප්පයුත්තන්ති ලද්ධීති අධිප්පායො.

පරියුට්ඨානංචිත්තවිප්පයුත්තන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පරියාපන්නකථාවණ්ණනා

703-705. **තිවිධායාති** කිලෙසවත්ථුඔකාසවසෙන, කාමරාගකාමවිතක්කකාමාවචරධම්මවසෙන වා තිවිධාය. **කිලෙසකාමවසෙනාති** කිලෙසකාමභූතකාමධාතුභාවෙනාති වුත්තං හොති. **අධිප්පායං අසල්ලක්ඛෙන්තොති** රූපධාතුසහගතවසෙන අනුසෙතීති, රූපධාතුධම්මෙසු අඤ්ඤතරභාවෙන රූපධාතුපරියාපන්නොති ච පුච්ඡිතභාවං අසල්ලක්ඛෙන්තොති අත්ථො.

පරියාපන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා

706-708. **දිට්ඨිගතං ''සස්සතො ලොකොති ඛො, වච්ඡ,** අබ්‍යාකතමෙත**''න්ති සස්සතාදිභාවෙන අකථිතත්තා** ''අබ්‍යාකත''න්ති වුත්තන්ති සම්බන්ධො. එත්ථ පන න දිට්ඨිගතං ''අබ්‍යාකත''න්ති වුත්තං, අථ ඛො ''ඨපනීයො එසො පඤ්හො''ති දස්සිතං, තස්මා සබ්බථාපි දිට්ඨිගතං ''අබ්‍යාකත''න්ති න වත්තබ්බන්ති යුත්තං.

අබ්‍යාකතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා

709-710. **තස්මාති** යස්මා දිට්ඨිරාගානං සමානෙ වික්ඛම්භනභාවෙපි ''වීතරාගො''ති වුච්චති, න පන ''විගතදිට්ඨිකො''ති, තස්මා දිට්ඨි ලොකියපරියාපන්නා න හොතීති අත්ථං වදන්ති. රූපදිට්ඨියා අභාවා පන කාමධාතුපරියාපන්නාය දිට්ඨියා භවිතබ්බං. යදි ච පරියාපන්නා සියා, තථා ච සති කාමරාගො විය ඣානලාභිනො දිට්ඨිපි විගච්ඡෙය්‍යාති ''විගතදිට්ඨිකො''ති වත්තබ්බො සියා, න ච වුච්චති, තස්මා අපරියාපන්නා දිට්ඨි. න හි සා තස්ස අවිගතා දිට්ඨි කාමරාගො විය කාමදිට්ඨි යෙන කාමධාතුයා පරියාපන්නා සියාති වදතීති වෙදිතබ්බං.

අපරියාපන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චුද්දසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. පන්නරසමවග්ගො

1. පච්චයතාකථාවණ්ණනා

711-717. **තස්මා පච්චයතා වවත්ථිතාති** හෙතුපච්චයභූතස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයභාවාදිනා විය අධිපතිපච්චයතාදිනා ච න භවිතබ්බන්ති හෙතුපච්චයභාවොයෙවෙතස්ස වවත්ථිතො හොතීති අත්ථො.

පච්චයතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා

718-719. **අපුඤ්ඤාභිසඞ්ඛාරොව ගහිතො** "නනු අවිජ්ජා සඞ්ඛාරෙන සහජාතා"ති වුත්තත්තාති අධිප්පායො. **සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤඅත්ථිඅවිගතසම්පයුත්තවසෙනාති** එත්ථ නිස්සයො කමභෙදෙන අත්ථිග්ගහණෙන ගහිතො හොතීති න වුත්තො, කම්මාහාරා අසාධාරණතායාති වෙදිතබ්බා. වක්ඛති හි "තීණි උපාදානානි අවිජ්ජාය සඞ්ඛාරා විය තණ්හාය පච්චයා හොන්තී"ති (කථා. අට්ඨ. 718-719), තස්මා උපාදානෙහි සමානා එවෙත්ථ සඞ්ඛාරානං පච්චයතා දස්සිතාති.

අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා

732. තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථායං **සෙසසත්තෙ සන්ධායාති** නිරොධසමාපන්නතො අඤ්ඤෙ යෙසං නිරොධසමාපත්තියා භවිතබ්බං, තෙ පඤ්චවොකාරසත්තෙ සන්ධායාති අධිප්පායො, අසඤ්ඤසත්තානම්පි ච සඤ්ඤුප්පාදා චුතිං ඉච්ඡන්තීති සෙසසබ්බසත්තෙ සන්ධායාති වා. **සරීරපකතින්ති** තථාරූපො අයං කායො, යථාරූපෙ කායෙ පාණිසම්ඵස්සාපි කමන්තීතිආදිකං.

733-734. **සුත්තවිරොධො සියාති** ඉදං පරවාදිං සම්පටිච්ඡාපෙත්වා වත්තබ්බං.

තතියසඤ්ඤාවෙදයිතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා

735. **සඤ්ඤාවිරාගවසෙන පවත්තභාවනා අසඤ්ඤසමාපත්තිපීති** ලද්ධිකිත්තනෙ සඤ්ඤාවිරාගවසෙන පවත්තභාවනං චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්තිං "අසඤ්ඤසමාපත්ති"න්ති අග්ගහෙත්වා සාපි අසඤ්ඤිතා සඤ්ඤාවෙදයිතනිරොධසමාපත්තියෙව නාමාති පරස්ස ලද්ධීති දස්සෙති. **යස්මා අසඤ්ඤසමාපත්තිං සමාපන්නස්ස අලොභාදයො අත්ථීති** එත්ථ සකසමයසිද්ධා චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්ති "අසඤ්ඤසමාපත්තී"ති වුත්තා.

736. **සඤ්ඤාවිරාගවසෙන සමාපන්නත්තා අසඤ්ඤිතා,** න සඤ්ඤාය අභාවතොති චතුත්ථජ්ඣානසමාපත්තිමෙව සන්ධාය වදති.

අසඤ්ඤසත්තුපිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. කම්මූපචයකථාවණ්ණනා

738-739. **කම්මෙන සහජාතොති පඤ්හෙසු** "කම්මූපචයං සන්ධාය පටික්ඛිපති, චිත්තවිප්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාතී"ති කත්ථචි පාඨො, "චිත්තසම්පයුත්තං සන්ධාය පටික්ඛිපති, චිත්තවිප්පයුත්තං සන්ධාය පටිජානාතී"ති අඤ්ඤත්ථ. උභයම්පි විචාරෙතබ්බං.

741. **තස්මාති** තිණ්ණම්පි එකක්ඛණෙ සබ්භාවතො තිණ්ණං ඵස්සානඤ්ච සමොධානා ච එකත්තං පුච්ඡතීති අධිප්පායො දට්ඨබ්බො.

කම්මූපචයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පන්නරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තතියො පණ්ණාසකො සමත්තො.

16. සොළසමවග්ගො

3. සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා

747-748. සුඛානුප්පදානකථායං **යං එවරූපන්ති** යං නෙවත්තනො, න පරෙසං, න තස්ස, එවරූපං නාම අනුප්පදින්නං භවිතුං න අරහති අඤ්ඤස්ස අසක්කුණෙය්‍යත්තාති ලද්ධිමත්තෙන පටිජානාති, න යුත්තියාති අධිප්පායො.

සුඛානුප්පදානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අධිගය්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා

749-753. **තංචිත්තතායාති** තදෙව ආරම්මණභූතං චිත්තං එතස්සාති තංචිත්තො, තස්ස භාවො තංචිත්තතා, තාය තංචිත්තතාය. තං වා ආලම්බකං ආලම්බිතබ්බඤ්ච චිත්තං තංචිත්තං, තස්ස භාවො තස්සෙව ආලම්බකආලම්බිතබ්බතා තංචිත්තතා, තාය වොදෙතුන්ති අත්ථො.

අධිගය්හමනසිකාරකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. රූපංරූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා

768-770. රූපංරූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථායං **හෙට්ඨාති** චුද්දසමවග්ගෙ **ආගතපරියාපන්නකථායං** (කථා. අට්ඨ. 703-705). ''සමාපත්තෙසියා''න්තිආදි වුත්තනයමෙව. යඤ්චෙත්ථ ''අත්ථි රූපං අරූපාවචර''න්ති අරූපාවචරකම්මස්ස කතත්තා රූපං වුත්තං, තත්ථ ච යං වත්තබ්බං, තං අට්ඨමවග්ගෙ **අරූපෙරූපකථායං** (කථා. අට්ඨ. 524-526) වුත්තනයමෙවාති.

රූපංරූපාවචරාරූපාවචරන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සොළසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. සත්තරසමවග්ගො

1. අත්ථිඅරහතොපුඤ්ඤූපචයකථාවණ්ණනා

776-779. **චිත්තං අනාදියිත්වාති** ''කිරියචිත්තෙන දානාදිපවත්තිසබ්භාවතො''ති වුත්තං කිරියචිත්තං අබ්‍යාකතං අනාදියිත්වාති අත්ථො.

අත්ථිඅරහතොපුඤ්ඤූපචයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. නත්ථිඅරහතොඅකාලමච්චූතිකථාවණ්ණනා

780. **අයොනිසො ගහෙත්වාති** අලද්ධවිපාකවාරානම්පි කම්මානං බ්‍යන්තීභාවං න වදාමීති අත්ථං ගහෙත්වාති අධිප්පායො. කෙචි පන ''කම්මානං විපාකං අප්පටිසංවිදිත්වා පුග්ගලස්ස බ්‍යන්තීභාවං න වදාමීති එවං අයොනිසො අත්ථං ගහෙත්වා''ති වදන්ති.

781. **තාව න කමතීති ලද්ධියා පටික්ඛිපතීති** තාව න කමති, තතො පරං කමතීති ලද්ධියා පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො. එත්ථ කිර ''සති ජීවිතෙ ජීවිතාවසෙසෙ ජීවිතා වොරොපෙතී''ති වචනතො අත්තනො ධම්මතාය මරන්තං කොට්ටෙන්තස්ස වා සීසං වා ඡින්දන්තස්ස නත්ථි පාණාතිපාතොති ආචරියා වදන්ති. පාණො පාණසඤ්ඤිතා වධකචිත්තඋපක්කමමරණෙසු විජ්ජමානෙසුපි න තෙන උපක්කමෙන මතොති නත්ථි පාණාතිපාතොති අධිප්පායො. එවං පන මරන්තෙන තෙන එකචිත්තවාරම්පි ධම්මතාමරණතො ඔරතො න මතොති දුබ්බිඤ්ඤෙය්‍යමෙතං.

නත්ථිඅරහතොඅකාලමච්චූතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සබ්බමිදංකම්මතොතිකථාවණ්ණනා

784. **බීජතො අඞ්කුරස්සෙවාති** යථා අඞ්කුරස්ස අබීජතො නිබ්බත්ති නත්ථි, තථා පච්චුප්පන්නපවත්තස්සපි අකම්මතො කම්මවිපාකතො නිබ්බත්ති නත්ථි, තං සන්ධාය පටික්ඛිපතීති අධිප්පායො. **දෙය්‍යධම්මවසෙන දානඵලං පුච්ඡතීති** දෙය්‍යධම්මවසෙන යාය චෙතනාය තං දෙති, තස්ස දානස්ස ඵලං පුච්ඡති, න දෙය්‍යධම්මස්සාති වුත්තං හොති.

සබ්බමිදංකම්මතොතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා

788. **විනාපි අනිච්චත්තෙනාති** ''යාව දුක්ඛා නිරයා''තිආදීසු (ම. නි. 3.250) විය දුක්ඛාරම්මණත්තෙනපි දුක්ඛං වත්තබ්බන්ති අධිප්පායො.

ඉන්ද්‍රියබද්ධකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. නවත්තබ්බංසඞ්ඝොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා

793-794. නවත්තබ්බංසඞ්ඝොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථායං **න ච තානි දක්ඛිණං විසොධෙතුං සක්කොන්තීති** යථා පුග්ගලො සීලපරිසොධනාදීනි කත්වා නිරොධම්පි සමාපජ්ජිත්වා විසොධෙතුං සක්කොති, න එවං මග්ගඵලානීති අධිප්පායො, අප්පටිග්ගහණතොති වා.

නවත්තබ්බංසඞ්ඝොදක්ඛිණංවිසොධෙතීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා

800-801. දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථායං **විසුජ්ඣෙය්‍යාති** එතස්ස අත්ථං දස්සෙන්තො **"මහප්ඵලා භවෙය්‍යා"**ති ආහ. **දායකස්සෙව චිත්තවිසුද්ධි විපාකදායිකා හොතීති** පටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛා පටිග්ගාහකෙන පච්චයභූතෙන විනා දායකෙනෙව මහාවිපාකචෙතනත්තං ආපාදිකා, පටිග්ගාහකනිරපෙක්ඛා විපාකදායිකා හොතීති අධිප්පායො. **අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති යදි දායකස්ස දානචෙතනා නාම පටිග්ගාහකෙන කතා භවෙය්‍ය, යුත්තරූපං සියාති** කස්මා වුත්තං, නනු ලද්ධිකිත්තනෙ "දායකෙන දානං දින්නං, පටිග්ගාහකෙන විපාකො නිබ්බත්තිතොති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකො භවෙය්‍යා"ති වුත්තන්ති? සච්චමෙතං, පටිග්ගාහකෙන විපාකනිබ්බත්තනම්පි පන දානචෙතනානිබ්බත්තනෙන යදි භවෙය්‍ය, එවං සති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්ස කාරකොති යුත්තරූපං සියාති අධිප්පායො.

දක්ඛිණාවිසුද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සත්තරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. අට්ඨාරසමවග්ගො

1. මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා

802-803. **අයොනිසොති** "තුසිතපුරං සන්ධායා"තිආදිකං ගහණං සන්ධායාහ.

මනුස්සලොකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා

804-806. තස්ස ච දෙසනං සම්පටිච්ඡිත්වා සයමෙව ච ආයස්මතා ආනන්දත්ථෙරෙන දෙසිතොති වදති.

ධම්මදෙසනාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඣානසඞ්කන්තිකථාවණ්ණනා

813-816. ඣානසඞ්කන්තිකථායං **උප්පටිපාටියාති** පඨමජ්ඣානතො වුට්ඨාය විතක්කවිචාරා ආදීනවතො මනසිකාතබ්බා, තතො දුතියජ්ඣානෙන භවිතබ්බන්ති එවං යො උපචාරානං ඣානානඤ්ච අනුක්කමො, තෙන විනාති අත්ථො.

ඣානසඞ්කන්තිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ඣානන්තරිකකථාවණ්ණනා

817-819. **ඣානන්තරිකා නාම එසාති** පඨමජ්ඣානාදීසු අඤ්ඤතරභාවාභාවතො න ඣානං, අථ ඛො දක්ඛිණපුබ්බාදිදිසන්තරිකා විය ඣානන්තරිකා නාම එසාති. කතරා? යොයං අවිතක්කවිචාරමත්තො සමාධීති යොජෙතබ්බං.

ඣානන්තරිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවණ්ණනා

826-827. **පටිජානනං සන්ධායාති** "චක්ඛුනා රූපං දිස්වා නිමිත්තග්ගාහී හොතී"තිආදිනා (ධ. ස. 1352) නයෙන වුත්තං මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං කිර සන්ධායාති අධිප්පායො, තස්මා "එවං සන්තෙ රූපං මනොවිඤ්ඤාණං

ආපජ්ජතීති මනොවිඤ්ඤාණපටිජානනං පන රූපදස්සනං කථං හොතී''ති විචාරෙතබ්බං.

චක්ඛුනාරූපංපස්සතීතිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අට්ඨාරසමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

19. එකූනවීසතිමවග්ගො

1. කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා

828-831. **අනුප්පන්නායෙව නුප්පජ්ජන්තීති පහීනා නාම හොන්ති,** තස්මා නත්ථි කිලෙසපජහනාති පටික්ඛිපති. තෙ පන නෙව උප්පජ්ජිත්වා විගතා, නාපි භවිස්සන්ති, න ච උප්පන්නාති අතීතෙ කිලෙසෙ පජහතීතිආදි න වත්තබ්බන්ති දස්සෙති.

කිලෙසපජහනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා

832. **අනත්තලක්ඛණං තාව එකච්චන්**ති අරූපක්ඛන්ධානං අනත්තලක්ඛණං වදති. **එකෙන පරියායෙනා**ති අනත්තලක්ඛණස්ස ජරාමරණභාවපරියායෙනාති වදන්ති. රූපක්ඛන්ධාදීනඤ්හි මා ජීරතු මා මරතූති අලබ්භනෙය්‍යො අවසවත්තනාකාරො අනත්තතා, සා අත්ථතො ජරාමරණමෙව, තඤ්ච ''ජරාමරණං ද්වීහි ඛන්ධෙහි සඞ්ගහිත''න්ති (ධාතු. 71) වුත්තත්තා අරූපක්ඛන්ධානං ජරාමරණං සඞ්ඛාරක්ඛන්ධපරියාපන්නන්ති අයමෙතෙසං අධිප්පායො.

සුඤ්ඤතකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා

835-836. **ඵලුප්පත්ති** චාති පත්තිධම්මං වදති.

සාමඤ්ඤඵලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. තථතාකථාවණ්ණනා

841-843. **රූපාදිසභාවතාසඞ්ඛාතා**ති එත්ථ රූපාදීනං සභාවතාති රූපාදිසභාවතාති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො. භාවං හෙස තථතාති වදති, න භාවයොගන්ති.

තථතාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. කුසලකථාවණ්ණනා

844-846. **අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව නිබ්බානං කුසලන්**ති යංකිඤ්චි කුසලං, සබ්බං තං අනවජ්ජභාවමත්තෙනෙව, තස්මා නිබ්බානං කුසලන්ති වුත්තං හොති.

කුසලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අච්චන්තනියාමකථාවණ්ණනා

847. **''සකිං නිමුග්ගො නිමුග්ගොව හොතී''ති සුත්තං නිස්සායා**ති තාය ජාතියා ලොකුත්තරසද්ධාදීනං අනුප්පත්තිං සන්ධාය කතං අවධාරණං සංසාරඛාණුකභාවං සන්ධාය කතන්ති මඤ්ඤමානො පුථුජ්ජනස්සායං අච්චන්තනියාමතා, යායං නියතමිච්ඡාදිට්ඨීති ''අත්ථි පුථුජ්ජනස්ස අච්චන්තනියාමතා''ති වදති. විචිකිච්ඡුප්පත්ති නියාමන්තරුප්පත්ති ච අච්චන්තනියාමනිවත්තකා විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බා.

අච්චන්තනියාමකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා

853-856. **ලොකියානම්පීති** ලොකුත්තරානං විය ලොකියානම්පි සද්ධාදීනංයෙව සද්ධින්ද්‍රියාදිභාවදස්සනෙන ලොකියසද්ධින්ද්‍රියාදිභාවං සාධෙතුං **සද්ධාදීනංයෙව සද්ධින්ද්‍රියාදිභාවදස්සනත්ථං වුත්තන්ති** අත්ථො දට්ඨබ්බො.

ඉන්ද්‍රියකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකූනවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. වීසතිමවග්ගො

2. ඤාණකථාවණ්ණනා

863-865. ඤාණකථායං **දුක්ඛං පරිජානාතීති ලොකුත්තරමග්ගඤාණමෙව දීපෙතීති** ‘‘දුක්ඛං පරිජානාතී’’ති වදන්තො ඉදං තව වචනං ලොකුත්තරමග්ගඤාණමෙව දීපෙති, න තස්සෙව ඤාණභාවං. කස්මා? යස්මා න ලොකුත්තරමෙව ඤාණං, තස්මා න ඉදං සාධකන්ති වුත්තං හොති.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. නිරයපාලකථාවණ්ණනා

867-868. **පණුන්නන්ති** පණුදිතං, අනවසෙසඛිත්තන්ති අත්ථො.

නිරයපාලකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා

869-871. **තස්ස අත්ථීතාය පටිඤ්ඤාති** තස්ස හත්ථිනාගස්ස ච දිබ්බයානස්ස ච අත්ථිතායාති විසුං යොජෙතබ්බං.

තිරච්ඡානකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. ඤාණකථාවණ්ණනා

876-877. ඤාණකථායං **සචෙ තං ද්වාදසවත්ථුකන්ති** එත්ථ ච ‘‘ලොකුත්තර’’න්ති වචනසෙසො, තං වා ලොකුත්තරඤාණං සචෙ ද්වාදසවත්ථුකන්ති අත්ථො. පරිඤ්ඤෙය්‍යන්ති පුබ්බභාගො, පරිඤ්ඤාතන්ති අපරභාගො, සච්චඤාණං පන මග්ගක්ඛණෙපි පරිජානනාදිකිච්චසාධනවසෙන හොතීති ආහ **‘‘සද්ධිං පුබ්බභාගපරභාගෙහී’’**ති.

ඤාණකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

වීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චතුත්ථො පණ්ණාසකො සමත්තො.

21. එකවීසතිමවග්ගො

1. සාසනකථාවණ්ණනා

878. **තීසුපි පුච්ඡාසු චොදනත්ථං වුත්තන්ති** තීසුපි පුච්ඡාසු ‘‘සාසන’’න්තිආදිවචනං වුත්තන්ති සමුදායා එකදෙසානං අධිකරණභාවෙන වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

සාසනකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ඉද්ධිකථාවණ්ණනා

883-884. ඉද්ධිකථායං **අත්ථි අධිප්පායඉද්ධීති** අධිප්පායවසෙන ඉජ්ඣනතො අධිප්පායොති එවංනාමිකා ඉද්ධි අත්ථීති අත්ථො.

ඉද්ධිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධම්මකථාවණ්ණනා

887-888. ධම්මකථායං **රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභාවාති** යො රූපස්ස නියාමො වුච්චෙය්‍ය, සො රූපට්ඨො නාම කොචි රූපතො අඤ්ඤො නත්ථීති රූපට්ඨතො අඤ්ඤං රූපඤ්ච න හොති, තස්මා රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අධිප්පායෙන ''රූපං රූපට්ඨෙන නියත''න්ති වත්තබ්බං, න අඤ්ඤථා රූපට්ඨෙන නියාමෙනාති අධිප්පායො. තත්ථ රූපතො අඤ්ඤස්ස රූපට්ඨස්ස අභාවෙ දස්සිතෙ රූපට්ඨතො අඤ්ඤස්ස රූපස්ස අභාවො දස්සිතොයෙව නාම හොතීති තමෙව රූපතො අඤ්ඤස්ස රූපට්ඨස්ස අභාවං දස්සෙන්තො **''රූපසභාවො හී''**තිආදිමාහ. **එස වොහාරොති** රූපස්ස සභාවො රූපසභාවො, රූපස්ස අත්ථො රූපට්ඨොති එවං අඤ්ඤත්තං ගහෙත්වා විය පවත්තො රූපසභාවවොහාරො රූපට්ඨවොහාරො වා වෙදනාදීහි නානත්තමෙව සො සභාවොති නානත්තසඤ්ඤාපනත්ථං හොතීති අත්ථො. **තස්මාති** රූපස්ස රූපට්ඨෙන අනඤ්ඤත්තා. ''රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාව''න්ති අවත්වා **''රූපං රූපට්ඨෙන නියත''**න්ති වදතො තඤ්ච වචනං වුත්තප්පකාරෙන සදොසං, අථ කස්මා ''රූපඤ්හි රූපට්ඨෙන නියතන්ති රූපං රූපමෙව, න වෙදනාදිසභාවන්ති අධිප්පායෙන වත්තබ්බ''න්ති වදන්තො ''රූපං රූපට්ඨෙන නියත''න්ති පටිජානාතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. නනු චෙතං අත්තනාව වුත්තං, න පරෙනාති පටිජානාතීති න වත්තබ්බන්ති? න, අත්තානම්පි පරං විය වචනතො. වත්තබ්බන්ති වා සකවාදිනා වත්තබ්බන්ති වුත්තං හොති. යදි ච තෙන වත්තබ්බං පටිජානාති ච සො එතමත්ථන්ති, අථ කස්මා පටිජානාති සකවාදීති අයමෙත්ථ අත්ථො. **අත්ථන්තරවසෙනාති** තත්ථ වුත්තමෙව කාරණං නිගූහිත්වා පරෙන චොදිතන්ති තමෙව කාරණං දස්සෙත්වා චොදනං නිවත්තෙති. **ඉතො අඤ්ඤථාති** රූපාදිසභාවමත්තං මුඤ්චිත්වා තෙන පරිකප්පිතං නියතං නත්ථීති තස්ස පරිකප්පිතස්ස නිවත්තනත්ථං පුන තෙනෙව නයෙන චොදෙතුං **''මිච්ඡත්තනියත''**න්තිආදිමාහාති අත්ථො.

ධම්මකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

එකවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22. බාවීසතිමවග්ගො

2. කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා

894-895. කුසලචිත්තකථායං **ජවනක්ඛණෙති** පරිනිබ්බානචිත්තතො පුරිමජවනක්ඛණෙ.

කුසලචිත්තකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා

896. **භවඞ්ගචිත්තෙති** භවඞ්ගපරියොසානත්තා චුතිචිත්තං ''භවඞ්ගචිත්ත''න්ති ආහ.

ආනෙඤ්ජකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5-7. තිස්සොපිකථාවණ්ණනා

898-900. **සත්තවස්සිකං ගබ්භං දිස්වා** ''ගබ්භෙයෙව අරහත්තප්පත්තිහෙතුභූතො ඉන්ද්‍රියපරිපාකො අත්ථී''ති ''අරහත්තප්පත්තිපි අත්ථී''ති මඤ්ඤති, ආකාසසුපිනං දිස්වා ''ආකාසගමනාදිඅභිඤ්ඤා විය ධම්මාභිසමයො අරහත්තප්පත්ති ච අත්ථී''ති මඤ්ඤතීති අධිප්පායො.

තිස්සොපිකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා

903-905. **න කොචි ආසෙවනපච්චයං ආසෙවති නාමාති** යථා බීජං චතුමධුරභාවං න ගණ්හාති, එවං භාවනාසඞ්ඛාතං ආසෙවනපච්චයං ගණ්හන්තො ආසෙවන්තො නාම කොචි නත්ථීති අත්ථො.

ආසෙවනපච්චයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඛණිකකථාවණ්ණනා

906-907. පඨවියාදිරූපෙසු කෙසඤ්චි උප්පාදො කෙසඤ්චි නිරොධොති එවං පතිට්ඨානං රූපසන්තතියා හොති. න හි රූපානං අනන්තරාදිපච්චයා සන්ති, යෙහි අරූපසන්තතියා විය රූපසන්තතියා පවත්ති සියාති චිත්තෙ ‘‘චිත්තෙ මහාපඨවී සණ්ඨාතී’’තිආදි චොදිතං.

ඛණිකකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

බාවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

23. තෙවීසතිමවග්ගො

1. එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා

908. **කරුණාධිප්පායෙන එකාධිප්පායොති** රාගාධිප්පායතො අඤ්ඤාධිප්පායොවාති වුත්තං හොති. **එකො අධිප්පායොති** එත්ථ එකතොභාවෙ එකසද්දො දට්ඨබ්බො. සමානත්ථෙ හි සති රාගාධිප්පායෙපි එකාධිප්පායෙනාති එකාධිප්පායතා අත්ථීති.

එකාධිප්පායකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3-7. ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා

910-914. ඉස්සරියෙන යථාධිප්පෙතස්ස කරණං **ඉස්සරියකාමකාරිකා. ගබ්භෙය්‍යාති** ගබ්භසෙය්‍යොක්කමනං ගවෙසෙය්‍ය. **ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු නාම දුක්කරකාරිකා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරීයතීති** එත්ථ දුක්කරකාරිකා නාම ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු කරියමානා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරීයතීති අත්ථො දට්ඨබ්බො, ඉස්සරියකාමකාරිකාහෙතු නාම විනා මිච්ඡාදිට්ඨියා කරියමානා නත්ථීති වා.

ඉස්සරියකාමකාරිකාකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. පතිරූපකථාවණ්ණනා

915-916. මෙත්තාදයො සන්ධාය ‘‘මෙත්තාදයො විය න රාගො රාගපතිරූපකො කොචි අත්ථීති රාගමෙව ගණ්හාති, එවං දොසෙපී’’ති වදන්ති.

පතිරූපකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. අපරිනිප්ඵන්නකථාවණ්ණනා

917-918. **න අනිච්චාදිභාවන්ති** එත්ථ අනිච්චාදිකො භාවො එතස්සාති අනිච්චාදිභාවන්ති රූපං වුත්තං. **‘‘න කෙවලඤ්හි පඨමසච්චමෙව දුක්ඛ’’**න්ති වදන්තෙන **‘‘දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්න’’**න්ති දුක්ඛසච්චං සන්ධාය පුච්ඡා කතාති දස්සිතං හොති. එවං සති තෙන ‘‘චක්ඛායතනං අපරිනිප්ඵන්න’’න්තිආදි න වත්තබ්බං සියා. න හි චක්ඛායතනාදීනි අනුපාදින්නානි ලොකුත්තරානි වා. **තන්ති** ‘‘දුක්ඛඤ්ඤෙව පරිනිප්ඵන්නං, න පන රූප’’න්ති එතං රූපස්ස ච දුක්ඛත්තා නො වත රෙ වත්තබ්බෙති අත්ථො.

අපරිනිප්ඵන්නකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

තෙවීසතිමවග්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කථාවත්ථුපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

නමො තස්ස භගවතො අරහතො සම්මාසම්බුද්ධස්ස

යමකපකරණ-මූලටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

කථාවත්ථුපකරණෙන සඞ්ඛෙපෙනෙව දෙසිතෙන ධම්මෙසු විපරීතග්ගහණං නිවාරෙත්වා තෙස්වෙව ධම්මෙසු ධම්මසඞ්ගහාදීසු පකාසිතෙසු ධම්මපුග්ගලොකාසාදිනිස්සයානං සන්නිට්ඨානසංසයානං වසෙන නානප්පකාරකඔසල්ලත්ථං යමකපකරණං ආරද්ධං, තං සමයදෙසදෙසකවසෙනෙව දස්සෙත්වා සංවණ්ණනාක්කමඤ්චස්ස අනුප්පත්තං ''ආගතො භාරො අවස්සං වහිතබ්බො''ති සංවණ්ණනමස්ස පටිජානන්තො ආහ **''සඞ්ඛෙපෙනෙවා''**තිආදි.

තත්ථ **යමස්ස විසයාතීතොති** ජාතියා සති මරණං හොතීති ජාති, පඤ්ච වා උපාදානක්ඛන්ධා යමස්ස විසයො, තං සමුදයප්පහානෙන අතීතොති අත්ථො. යමස්ස වා රඤ්ඤො විසයං මරණං, තස්ස ආණාපවත්තිට්ඨානං දෙසං වා අතීතො. ''ඡච්චාභිඨානානි අභබ්බ කාතු''න්ති (ඛු. පා. 6.11; සු. නි. 234) වුත්තානං ඡන්නං අභබ්බට්ඨානානං දෙසකොති **ඡට්ඨානදෙසකො** . අයමා එකෙකා හුත්වා ආවත්තා නීලා අමලා ච තනුරුහා අස්සාති **අයමාවත්තනීලාමලතනුරුහො.**

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. මූලයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. **යමකානං වසෙන දෙසිතත්තාති** ඉමිනා දසසු එකෙකස්ස යමකසමූහස්ස තංසමූහස්ස ච සකලස්ස පකරණස්ස යමකානං වසෙන ලද්ධවොහාරතං දස්සෙති.

කුසලාකුසලමූලසඞ්ඛාතානං ද්වින්නං අත්ථානං වසෙන අත්ථයමකන්ති එතෙන ''යෙ කෙචි කුසලා ධම්මා, සබ්බෙ තෙ කුසලමූලා''ති එතස්සෙව යමකභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නාපජ්ජති ඤාතුං ඉච්ඡිතානං දුතියපඨමපුච්ඡාසු වුත්තානං කුසලකුසලමූලවිසෙසානං, කුසලමූලකුසලවිසෙසෙහි වා ඤාතුං ඉච්ඡිතානං පඨමදුතියපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතානං කුසලකුසලමූලානං වසෙන අත්ථයමකභාවස්ස වුත්තත්තා. ඤාතුං ඉච්ඡිතානඤ්හි විසෙසානං විසෙසවන්තාපෙක්ඛානං, තංවිසෙසවතං වා ධම්මානඤ්ච විසෙසාපෙක්ඛානං එත්ථ පධානභාවොති එකෙකාය පුච්ඡාය එකෙකො එව අත්ථො සඞ්ගහිතො හොතීති. අත්ථසද්දො චෙත්ථ න ධම්මවාචකො හෙතුඵලාදිවාචකො වා, අථ ඛො පාළිඅත්ථවාචකො. තෙනෙවාහ **''තෙසඤ්ඤෙව අත්ථාන''**න්තිආදි.

තීණිපි පදානි එකතො කත්වාති ඉදං නාමපදස්ස කුසලාදීනං සඞ්ගාහකත්තමත්තමෙව සන්ධාය වුත්තං, න නිරවසෙසසඞ්ගාහකත්තං. සබ්බකුසලාදිසඞ්ගණ්හනත්ථමෙව ච නාමපදස්ස වුත්තත්තා **''කුසලත්තිකමාතිකාය චතූසු පදෙසූ''**ති වුත්තං.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

52. **අඤ්ඤමඤ්ඤයමකෙ යෙ කෙචි කුසලාති අපුච්ඡිත්වාති** එත්ථ යථා දුතියයමකෙ ''යෙ කෙචි කුසලමූලා''ති අපුච්ඡිත්වා ''යෙ කෙචි කුසලා''ති පුච්ඡා කතා, එවමිධාපි ''යෙ කෙචි කුසලා''ති පුච්ඡා කාතබ්බා සියා පුරිමයමකවිසිට්ඨං අපුබ්බං ගහෙත්වා පච්ඡිමයමකස්ස අප්පවත්තත්තාති අධිප්පායො. ''පටිලොමපුච්ඡානුරූපභාවතො''ති කෙචි. පුරිමපුච්ඡාය පන අත්ථවසෙන කතාය තදනුරූපාය පච්ඡිමපුච්ඡාය භවිතබ්බං අනුලොමෙ විගතසංසයස්ස පටිලොමෙ සංසයුප්පත්තිතො. තෙන න ච පච්ඡිමපුච්ඡානුරූපාය පුරිමපුච්ඡාය භවිතබ්බන්ති පුරිමොවෙත්ථ අධිප්පායො යුත්තො. **ඉමිනාපි බ්‍යඤ්ජනෙන තස්සෙවත්ථස්ස සම්භවතොති** ඉදමෙවං න සක්කා වත්තුං. න හි කුසලබ්‍යඤ්ජනත්ථො එව කුසලමූලෙන එකමූලබ්‍යඤ්ජනත්ථො, තෙනෙව විස්සජ්ජනම්පි අසමානං හොති. කුසලබ්‍යඤ්ජනෙන හි පුච්ඡාය කතාය ''අවසෙසා''ති ඉමස්මිං ඨානෙ ''අවසෙසා කුසලා ධම්මා''ති වත්තබ්බං හොති, ඉතරථා අවසෙසා කුසලමූලසහජාතා ධම්මාති, න ච තානි වචනානි සමානත්ථානි කුසලකුසලාබ්‍යාකතදීපනතොති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො සියා – ''යෙ කෙචි කුසලා''ති ඉමිනාපි බ්‍යඤ්ජනෙන ''යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලා''ති වුත්තබ්‍යඤ්ජනත්ථස්සෙව සම්භවතො දුතියයමකෙ විය අපුච්ඡිත්වා ''යෙ කෙචි කුසලමූලෙන එකමූලා''ති පුච්ඡා කතා. න හි කුසලමූලෙහි විය කුසලමූලෙන එකමූලෙහි අඤ්ඤෙ කුසලා සන්ති, කුසලෙහි පන අඤ්ඤෙපි තෙ සන්තීති.

පටිලොමපුච්ඡාවණ්ණනායං **‘‘කුසලමූලෙන එකමූලා’’ති හි පුච්ඡාය කතාය ‘‘මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්තී’’ති හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බං භවෙය්‍යා**ති වුත්තං, තම්පි තථා න සක්කා වත්තුං. ‘‘යෙ වා පන කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා’’ති ච පුච්ඡිතෙ ‘‘ආමන්තා’’ ඉච්චෙව විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං. න හි කුසලමූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලෙසු කිඤ්චි එකමූලං න හොති, යෙන අනුලොමපුච්ඡාය විය විභාගො කාතබ්බො භවෙය්‍ය. යත්ථ තීණි කුසලමූලානි උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තානි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානි එකමූලානි ච ද්වින්නං ද්වින්නං එකෙකෙන අඤ්ඤමඤ්ඤෙකමූලත්තා. යත්ථ පන ද්වෙ උප්පජ්ජන්ති, තත්ථ තානි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානෙව, න එකමූලානීති එතස්ස ගහණස්ස නිවාරණත්ථං ‘‘මූලානි යානි එකතො උප්පජ්ජන්තී’’තිආදිනා විස්සජ්ජනං කාතබ්බන්ති චෙ? න, ‘‘ආමන්තා’’ති ඉමිනාව විස්සජ්ජනෙන තංගහණනිවාරණතො අනුලොමපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙන ච එකතො උප්පජ්ජමානානං ද්වින්නං තිණ්ණඤ්ච මූලානං අඤ්ඤමඤ්ඤෙකමූලභාවස්ස නිච්ඡිතත්තා. අඤ්ඤමඤ්ඤමූලානඤ්හි සමානමූලතා එව එකමූලවචනෙන පුච්ඡීයති, න අඤ්ඤමඤ්ඤසමානමූලතා, අත්ථි ච ද්වින්නං මූලානං සමානමූලතා. තෙසු හි එකෙකං ඉතරෙන මූලෙන තංමූලෙහි අඤ්ඤෙහි සමානමූලන්ති.

අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තෙ පන නිච්ඡිතෙ එකමූලත්තසංසයාභාවතො ‘‘සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලමූලෙන එකමූලා’’ති පුච්ඡා න කතාති දට්ඨබ්බා. ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස මූලා එතෙසන්තිපි අඤ්ඤමඤ්ඤමූලා, සමානත්ථෙන එකං මූලං එතෙසන්ති එකමූලා’’ති උභයම්පි වචනං මූලයුත්තතමෙව වදති, තෙනෙව ච උභයත්ථාපි ‘‘කුසලමූලෙනා’’ති වුත්තං. තත්ථ මූලයොගසාමඤ්ඤෙ එකමූලත්තෙ නිච්ඡිතෙ තබ්බිසෙසො අඤ්ඤමඤ්ඤමූලභාවො න නිච්ඡිතො හොතීති අනුලොමපුච්ඡා පවත්තා, මූලයොගවිසෙසෙ පන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තෙ නිච්ඡිතෙ න විනා එකමූලත්තෙන අඤ්ඤමඤ්ඤමූලත්තං අත්ථීති මූලයොගසාමඤ්ඤං එකමූලත්තං නිච්ඡිතමෙව හොති, තස්මා ‘‘එකමූලා’’ති පුච්ඡං අකත්වා යථා කුසලමූලවචනං එකමූලවචනඤ්ච කුසලභාවදීපකං න හොතීති කුසලභාවෙ සංසයසබ්භාවා පඨමදුතියයමකෙසු ‘‘සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා’’ති පටිලොමපුච්ඡා කතා, එවං අඤ්ඤමඤ්ඤමූලවචනං කුසලභාවදීපකං න හොතීති කුසලභාවෙ සංසයසබ්භාවා කුසලාධිකාරස්ස ච අනුවත්තමානත්තා ‘‘සබ්බෙ තෙ ධම්මා කුසලා’’ති පටිලොමපුච්ඡා කතාති.

53-61. මූලනයෙ වුත්තෙ එව අත්ථෙ කුසලමූලභාවෙන මූලස්ස විසෙසනෙන සමානෙන මූලෙන අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස ච මූලෙන මූලයොගදීපනෙන චාති ඉමිනා පරියායන්තරෙන පකාසෙතුං මූලමූලනයො වුත්තො. අඤ්ඤපදත්ථසමාසන්තෙන ක-කාරෙන තීසුපි යමකෙසු මූලයොගමෙව දීපෙතුං මූලකනයො වුත්තො. මූලමූලකනයවචනපරියායො වුත්තප්පකාරොව.

74-85. **අබ්බොහාරිකං කත්වා**ති න එකමූලභාවං ලභමානෙහි එකතො ලබ්භමානත්තා සහෙතුකවොහාරරහිතං කත්වා. න වා සහෙතුකදුකෙ විය එත්ථ හෙතුපච්චයයොගායොගවසෙන අබ්බොහාරිකං කතං, අථ ඛො සහෙතුකවොහාරමෙව ලභති, න අහෙතුකවොහාරන්ති අබ්බොහාරිකං කතං. **එකතො ලබ්භමානකවසෙනා**ති අහෙතුකචිත්තුප්පාදනිබ්බානෙහි හෙතුපච්චයරහිතෙහි සහ ලබ්භමානකරූපවසෙනාති අත්ථො.

86-97. යස්සං පාළියං ‘‘අහෙතුකං නාමමූලෙන න එකමූලං, සහෙතුකං නාමමූලෙන එකමූල’’න්ති (යම. 1.මූලයමක.87) පාඨො ආගතො, තත්ථ ‘‘යෙ කෙචි නාමා ධම්මා’’ති නාමානං නිද්ධාරිතත්තා ‘‘අහෙතුකං සහෙතුක’’න්ති ච වුත්තෙ ‘‘නාම’’න්ති ච ඉදං විඤ්ඤායමානමෙවාති න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. යත්ථ පන ‘‘අහෙතුකං නාමං, සහෙතුකං නාම’’න්ති (යම. 1.මූලයමක.87) ච පාඨො, තත්ථ සුපාකටභාවත්ථං ‘‘නාම’’න්ති වුත්තන්ති.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මූලයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ඛන්ධයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

2-3. ඛන්ධයමකෙ ඡසු කාලභෙදෙසු පුග්ගලඔකාසපුග්ගලොකාසවසෙන ඛන්ධානං උප්පාදනිරොධා තෙසං පරිඤ්ඤා ච වත්තබ්බා. තෙ පන ඛන්ධා ‘‘රූපක්ඛන්ධො’’තිආදීහි පඤ්චහි පදෙහි වුච්චන්ති, තෙසං දස අවයවපදානි. තත්ථ යො රූපාදිඅවයවපදාභිහිතො ධම්මො, කිං සො එව සමුදායපදස්ස අත්ථො. යො ච සමුදායපදෙන වුත්තො, සො එව අවයවපදස්සාති එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ රූපාදිඅවයවපදෙහි වුත්තො එකදෙසො සකලො වා සමුදායපදානං අත්ථො, සමුදායපදෙහි පන වුත්තො එකන්තෙන රූපාදිඅවයවපදානං අත්ථොති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, රූපක්ඛන්ධො රූප’’න්තිආදිනා **පදසොධනවාරො** වුත්තො.

පුන ‘‘රූපක්ඛන්ධො’’තිආදීනං සමාසපදානං උත්තරපදත්ථප්පධානත්තා පධානභූතස්ස ඛන්ධපදස්ස වෙදනාදිඋපපදත්ථස්ස ච සම්භවතො යථා ‘‘රූපක්ඛන්ධො’’ති එතස්මිං පදෙ රූපාවයවපදෙන වුත්තස්ස රූපක්ඛන්ධභාවො හොති රූපසද්දස්ස ඛන්ධසද්දස්ස ච සමානාධිකරණභාවතොති, එවං තත්ථ පධානභූතෙන ඛන්ධාවයවපදෙන වුත්තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවො හොති ඛන්ධපදෙන වෙදනාදිපදානං සමානාධිකරණත්තාති එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ ඛන්ධාවයවපදෙන වුත්තො ධම්මො කොචි කෙනචි සමුදායපදෙන වුච්චති, න සබ්බො සබ්බෙනාති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො, ඛන්ධා වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදිනා **පදසොධනමූලචක්කවාරො** වුත්තො. එවඤ්ච දස්සෙන්තෙන රූපාදිසද්දස්ස විසෙසනභාවො, ඛන්ධසද්දස්ස විසෙසිතබ්බභාවො, විසෙසනවිසෙසිතබ්බානං සමානාධිකරණභාවො ච දස්සිතො හොති.

තෙනෙත්ථ සංසයො හොති – කිං ඛන්ධතො අඤ්ඤම්පි රූපං අත්ථි, යතො විනිවත්තං රූපං ඛන්ධවිසෙසනං හොති, සබ්බෙව ඛන්ධා කිං ඛන්ධවිසෙසනභූතෙන රූපෙන විසෙසිතබ්බාති, කිං පන තං ඛන්ධවිසෙසනභූතං රූපන්ති? භූතුපාදායරූපං තස්සෙව ගහිතත්තා. නිද්දෙසෙ ‘‘ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො’’ති පදං උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජනං කතන්ති. එවං එතස්මිං සංසයට්ඨානෙ න ඛන්ධතො අඤ්ඤං රූපං අත්ථි, තෙනෙව වෙතෙන රූපසද්දෙන වුච්චමානං සුද්ධෙන ඛන්ධසද්දෙන වුච්චතෙ, න ච සබ්බෙ ඛන්ධා ඛන්ධවිසෙසනභූතෙන රූපෙන විසෙසිතබ්බා, තෙනෙව තෙ විභජිතබ්බා, එස නයො වෙදනාක්ඛන්ධාදීසුපීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං ‘‘රූපං ඛන්ධො, ඛන්ධා රූප’’න්තිආදිනා **සුද්ධඛන්ධවාරො** වුත්තො.

තතො ‘‘රූපං ඛන්ධො’’ති එතස්මිං අනුඤ්ඤායමානෙ ‘‘න කෙවලං අයං ඛන්ධසද්දො රූපවිසෙසනොව, අථ ඛො වෙදනාදිවිසෙසනො වා’’ති රූපස්ස ඛන්ධභාවනිච්ඡයානන්තරං ඛන්ධානං රූපවිසෙසනයොගෙ ච සංසයො හොති. තත්ථ න සබ්බෙ ඛන්ධා වෙදනාදිවිසෙසනයුත්තා, අථ ඛො කෙචි කෙනචි විසෙසනෙන යුඤ්ජන්තීති දස්සෙතුං **සුද්ධඛන්ධමූලචක්කවාරො** වුත්තොති. එවං යෙසං උප්පාදාදයො වත්තබ්බා, තෙසං ඛන්ධානං පණ්ණත්තිසොධනවසෙන තන්නිච්ඡයත්ථං **පණ්ණත්තිවාරො** වුත්තොති වෙදිතබ්බො.

චත්තාරි චත්තාරි චක්කානි බන්ධිත්වාති එත්ථ චක්කාවයවභාවතො චක්කානීති යමකානි වුත්තානි එකෙකඛන්ධමූලානි චත්තාරි චත්තාරි යමකානි බන්ධිත්වාති. ඉමිනා හි එත්ථ අත්ථෙන භවිතබ්බන්ති. චත්තාරි චත්තාරි යමකානි යථා එකෙකඛන්ධමූලකානි හොන්ති, එවං බන්ධිත්වාති වා අත්ථො දට්ඨබ්බො. තත්ථ ‘‘රූපං රූපක්ඛන්ධො’’ති එවමාදිකං මූලපදං නාභිං කත්වා ‘‘ඛන්ධා’’ති ඉදං නෙමිං, ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධො’’තිආදීනි අරෙ කත්වා චක්කභාවො වුත්තොති වෙදිතබ්බො, න මණ්ඩලභාවෙන සම්බජ්ඣනතො. වෙදනාක්ඛන්ධමූලකාදීසුපි හි හෙට්ඨිමං සොධෙත්වාව පාඨො ගතො, න මණ්ඩලසම්බන්ධෙනාති. **තෙනෙව ච කාරණෙනාති** සුද්ධඛන්ධලාභමත්තමෙව ගහෙත්වා ඛන්ධවිසෙසනෙ රූපාදිම්හි සුද්ධරූපාදිමත්තතාය අට්ඨත්වා ඛන්ධවිසෙසනභාවසඞ්ඛාතං රූපාදිඅත්ථං දස්සෙතුං ඛන්ධසද්දෙන සහ යොජෙත්වා ‘‘ඛන්ධා රූපක්ඛන්ධො’’තිආදිනා නයෙන පදං උද්ධරිත්වා අත්ථස්ස විභත්තත්තාති අත්ථො.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

26. **පියරූපං සාතරූපන්ති** ‘‘චක්ඛුං ලොකෙ පියරූපං…පෙ…. රූපා ලොකෙ…පෙ…. චක්ඛුවිඤ්ඤාණං…පෙ…. චක්ඛුසම්ඵස්සො…පෙ…. චක්ඛුසම්ඵස්සජා වෙදනා…පෙ…. රූපසඤ්ඤා…පෙ…. රූපසඤ්චෙතනා…පෙ…. රූපතණ්හා…පෙ…. රූපවිතක්කො…පෙ…. රූපවිචාරො’’ති (දී. නි. 2.400; ම. නි. 1.133; විභ. 203) එවං වුත්තං තණ්හාවත්ථුභූතං තෙභූමකං වෙදිතබ්බං, තස්මා යං පඤ්චක්ඛන්ධසමුදායභූතං පියරූපසාතරූපං, තං එකදෙසෙන රූපක්ඛන්ධො හොතීති ආහ ‘‘පියරූපං සාතරූපං රූපං න රූපක්ඛන්ධො’’ති. පියසභාවතාය වා රූපක්ඛන්ධො පියරූපෙ පවිසති, න රුප්පනසභාවෙනාති ‘‘පියරූපං සාතරූපං රූපං න රූපක්ඛන්ධො’’ති වුත්තං. **සඤ්ඤායමකෙ තාව දිට්ඨිසඤ්ඤාති** ‘‘විසෙසො’’ති වචනසෙසො. තත්ථ දිට්ඨි එව සඤ්ඤා දිට්ඨිසඤ්ඤා. ‘‘සයං සමාදාය වතානි ජන්තු, උච්චාවචං ගච්ඡති සඤ්ඤසත්තො’’ති (සු. නි. 798), ‘‘සඤ්ඤාවිරත්තස්ස න සන්ති ගන්ථා’’ති (සු. නි. 853) ච එවමාදීසු හි දිට්ඨි ච ‘‘සඤ්ඤා’’ති වුත්තාති.

28. ‘‘න ඛන්ධා න වෙදනාක්ඛන්ධොති? ආමන්තා’’ති එවං ඛන්ධසද්දප්පවත්තියා අභාවෙ වෙදනාක්ඛන්ධසද්දප්පවත්තියා ච අභාවොති පණ්ණත්තිසොධනමත්තමෙව කරොතීති දට්ඨබ්බං, න අඤ්ඤධම්මසබ්භාවො එවෙත්ථ පමාණං. එවඤ්ච කත්වා ‘‘නායතනා න සොතායතනන්ති? ආමන්තා’’තිආදිං වක්ඛතීති.

39. **රූපතො අඤ්ඤෙ වෙදනාදයොති** එත්ථ ලොකුත්තරා වෙදනාදයො දට්ඨබ්බා. තෙ හි පියරූපා ච සාතරූපා ච න හොන්ති තණ්හාය අනාරම්මණත්තාති රූපතො අඤ්ඤෙ හොන්තීති. **රූපඤ්ච ඛන්ධෙ ච ඨපෙත්වා අවසෙසාති** ඉදම්පි එතෙහි සද්ධිං න-සද්දානං අප්පවත්තිමත්තමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා ‘‘චක්ඛුඤ්ච ආයතනෙ ච ඨපෙත්වා අවසෙසා න චෙව චක්ඛු න ච ආයතනා’’තිආදිං (යම. 1.ආයතනයමක.15) වක්ඛති. න හි තත්ථ අවසෙසග්ගහණෙන ගය්හමානං කිඤ්චි අත්ථි. යදි සියා, ධම්මායතනං සියා. වක්ඛති හි ‘‘ධම්මො ආයතනන්ති?

ආමන්තා’’ති (යම. 1.ආයතනයමක.16). තණ්හාවත්ථු ච න තං සියා. යදි සියා, පියරූපසාතරූපභාවතො රූපං සියා ‘‘රූපං ඛන්ධොති? ආමන්තා’’ති (යම. 1.ඛන්ධයමක.40) වචනතො ඛන්ධො චාති. අට්ඨකථායං පන අවිජ්ජමානෙපි විජ්ජමානං උපාදාය ඉත්ථිපුරිසාදිග්ගහණසබ්භාවං සන්ධාය **අවසෙසාති** එත්ථ පඤ්ඤත්තියා ගහණං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

50-205. පවත්තිවාරෙ වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකානි පච්ඡිමෙනෙව සහ යොජෙත්වා තීණි ද්වෙ එකඤ්ච යමකානි වුත්තානි, න පුරිමෙන. කස්මා? අමිස්සකකාලභෙදෙසු වාරෙසු අත්ථවිසෙසාභාවතො. පුරිමස්ස හි පච්ඡිමෙන යොජිතයමකමෙව පච්ඡිමස්ස පුරිමෙන යොජනාය පුච්ඡානං උප්පටිපාටියා වුච්චෙය්‍ය, අත්ථෙ පන න කොචි විසෙසොති. පුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙසුපි විසෙසො නත්ථි, තෙන තථා යොජනා න කතාති. කාලභෙදා පනෙත්ථ ඡ එව වුත්තා. අතීතෙන පච්චුප්පන්නො, අනාගතෙන පච්චුප්පන්නො, අනාගතෙනාතීතොති එතෙ පන තයො යථාදස්සිතා මිස්සකකාලභෙදා එව තයො, න විසුං විජ්ජන්තීති න ගහිතා. තත්ථ තත්ථ හි පටිලොමපුච්ඡාහි අතීතෙන පච්චුප්පන්නාදයො කාලභෙදා දස්සිතා, තෙනෙව ච නයෙන ‘‘යස්ස රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජතී’’තිආදි සක්කා යොජෙතුං. තෙනෙව හි මිස්සකකාලභෙදෙසු ච න පච්ඡිමපච්ඡිමස්ස ඛන්ධස්ස පුරිමපුරිමෙන යොජනං කත්වා යමකානි වුත්තානි, අමිස්සකකාලභෙදෙසු ගහිතනියාමෙන සුඛග්ගහණත්ථම්පි පච්ඡිමපච්ඡිමෙනෙව යොජෙත්වා වුත්තානීති.

ඉමිනායෙව ච ලක්ඛණෙනාතිආදිනා යෙන කාරණෙන ‘‘පුරෙපඤ්හො’’ති ච ‘‘පච්ඡාපඤ්හො’’ති ච නාමං වුත්තං, තං දස්සෙති. යස්ස හි සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනං හොති, සො පරිපූරෙත්වා විස්සජ්ජෙතබ්බත්ථසඞ්ගණ්හනතො පරිපුණ්ණපඤ්හො නාම. තංවිස්සජ්ජනස්ස පන පුරිමකොට්ඨාසෙන සදිසත්ථතාය පුරෙපඤ්හො, පච්ඡිමකොට්ඨාසසදිසත්ථතාය ‘‘පච්ඡාපඤ්හො’’ති ච නාමං වුත්තං. සදිසත්ථතා ච සන්නිට්ඨානසංසයපදවිසෙසං අවිචාරෙත්වා එකෙන පදෙන සඞ්ගහිතස්ස ඛන්ධස්ස උප්පාදනිරොධලාභසාමඤ්ඤමත්තෙන පුරෙපඤ්හෙ දට්ඨබ්බා. සන්නිට්ඨානපදසඞ්ගහිතස්ස වා ඛන්ධස්ස අනුඤ්ඤාතවසෙන පුරෙපඤ්හො වුත්තොති යුත්තං.

සන්නිට්ඨානත්ථස්සෙව පටික්ඛිපනං පටික්ඛෙපො, සංසයත්ථනිවාරණං පටිසෙධොති අයං පටික්ඛෙපපටිසෙධානං විසෙසො. **පාළිපදමෙව හුත්වාති** පුච්ඡාපාළියා ‘‘නුප්පජ්ජතී’’ති යං පදං වුත්තං, න-කාරවිරහිතං තදෙව පදං හුත්වාති අත්ථො. තත්ථ උප්පත්තිනිරොධපටිසෙධස්ස පටිසෙධනත්ථං පාළිගතියා විස්සජ්ජනං උප්පත්තිනිරොධානමෙව පටිසෙධනත්ථං පටිසෙධෙන විස්සජ්ජනං කතන්ති වෙදිතබ්බං.

චතුන්නං පඤ්හානං පඤ්චන්නඤ්ච විස්සජ්ජනානං සත්තවීසතියා ඨානෙසු පක්ඛෙපො තදෙකදෙසපක්ඛෙපවසෙන වුත්තොති වෙදිතබ්බො. පරිපුණ්ණපඤ්හො එව හි සරූපදස්සනෙන ච විස්සජ්ජනං සත්තවීසතියා ඨානෙසු පක්ඛිපිතබ්බන්ති.

කිං නු සක්කා ඉතො පරන්ති ඉතො පාළිවවත්ථානදස්සනාදිතො අඤ්ඤො කිං නු සක්කා කාතුන්ති අඤ්ඤස්ස සක්කුණෙය්‍යස්ස අභාවං දස්සෙති.

‘‘සුද්ධාවාසානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිත්ථා’’ති එතෙන සුද්ධාවාසභූමීසු එකභූමියම්පි දුතියා උපපත්ති නත්ථීති ඤාපිතං හොති. පටිසන්ධිතො පභුති හි යාව චුති, තාව පවත්තකම්මජසන්තානං එකත්තෙන ගහෙත්වා තස්ස උප්පාදනිරොධවසෙන අයං දෙසනා පවත්තා. තස්මිඤ්හි අබ්බොච්ඡින්නෙ කුසලාදීනඤ්ච පවත්ති හොති, වොච්ඡින්නෙ ච අප්පවත්තීති තෙනෙව ච උප්පාදනිරොධා දස්සිතා, තස්මා තස්ස එකසත්තස්ස පටිසන්ධිඋප්පාදතො යාව චුතිනිරොධො, තාව අතීතතා නත්ථි, න ච තතො පුබ්බෙ තත්ථ පටිසන්ධිවසෙන කම්මජසන්තානං උප්පන්නපුබ්බන්ති ඛන්ධද්වයම්පි ‘‘නුප්පජ්ජිත්ථා’’ති වුත්තං. කස්මා පන එතාය පාළියා සකලෙපි සුද්ධාවාසෙ දුතියා පටිසන්ධි නත්ථීති න විඤ්ඤායතීති? උද්ධංසොතපාළිසබ්භාවා. ද්වෙපි හි පාළියො සංසන්දෙතබ්බාති.

‘‘අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතී’’ති එත්ථ ‘‘යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො උප්පජ්ජිස්සතී’’ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන විසෙසිතා අසඤ්ඤසත්තාපි සන්තීති තෙ එව ගහෙත්වා ‘‘අසඤ්ඤසත්තාන’’න්ති වුත්තං. තෙන යෙ සන්නිට්ඨානෙන වජ්ජිතා, තෙ තතො පඤ්චවොකාරං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, න තෙසං පුන අසඤ්ඤෙ උපපත්තිප්පසඞ්ගො අත්ථීති තෙ සන්ධායාහ – ‘‘පච්ඡිමභවිකානං තෙසං තත්ථ රූපක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සති වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සතී’’ති (යම. 1.ඛන්ධයමක.65). එත්ථ කිං පඤ්චවොකාරාදිභාවො විය පච්ඡිමභවොපි කොචි අත්ථි, යත්ථ තෙසමනුප්පත්ති භවිස්සතීති? නත්ථි පඤ්චවොකාරාදිභවෙස්වෙව යත්ථ වා තත්ථ වා ඨිතානං පච්ඡිමභවිකානං ‘‘යස්ස යත්ථ රූපක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිස්සතී’’ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන සඞ්ගහිතත්තා. තෙසං තත්ථ ඉතරානුප්පත්තිභාවඤ්ච අනුජානන්තො ‘‘වෙදනාක්ඛන්ධො ච නුප්පජ්ජිස්සතී’’ති ආහාති.

‘‘සුද්ධාවාසෙ පරිනිබ්බන්තාන’’න්ති ඉදං සප්පටිසන්ධිකානං අප්පටිසන්ධිකානඤ්ච සුද්ධාවාසානං තංතංභූමියං ඛන්ධපරිනිබ්බානවසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. සබ්බෙසඤ්හි තෙසං තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො නුප්පජ්ජිත්ථාති. යථා පන ‘‘නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති වචනං පච්චුප්පන්නෙපි උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිම්හි පවත්තති, න එවං ‘‘උප්පජ්ජිත්ථා’’ති වචනං පච්චුප්පන්නෙ පවත්තති, අථ ඛො උප්පජ්ජිත්වා විගතෙ අතීතෙ එව, තස්මා ‘‘පරිනිබ්බන්තානං නුප්පජ්ජිත්ථා’’ති වුත්තං උප්පන්නසන්තානස්ස අවිගතත්තා. අනන්තා ලොකධාතුයොති ඔකාසස්ස අපරිච්ඡින්නත්තා ඔකාසවසෙන වුච්චමානානං උප්පාදනිරොධානම්පි පරිච්ඡෙදාභාවතො සංකිණ්ණතා හොතීති ‘‘යත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධො උප්පජ්ජති, තත්ථ සඤ්ඤාක්ඛන්ධො නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා’’ති වුත්තං.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

206-208. **පුග්ගලොකාසවාරො ලබ්භමානොපීති** කස්මා වුත්තං, නනු ඔකාසවාරස්ස අලාභෙ තස්සපි අලාභෙන භවිතබ්බන්ති? න, තත්ථ පුග්ගලස්සෙව පරිඤ්ඤාවචනතො. පුග්ගලොකාසවාරෙපි හි ඔකාසෙ පුග්ගලස්සෙව පරිඤ්ඤා වුච්චති, න ඔකාසස්ස. ඔකාසවාරොපි ච යදි වුච්චෙය්‍ය, ‘‘යත්ථ රූපක්ඛන්ධං පරිජානාතී’’ති ඔකාසෙ පුග්ගලස්සෙව පරිජානනවසෙන වුච්චෙය්‍ය, තස්මා පුග්ගලොකාසවාරස්සෙව ලබ්භමානතා වුත්තා, න ඔකාසවාරස්සාති. තෙනාහ – ‘‘ආමන්තා…පෙ…. සියා’’ති.

තෙනෙවාති පවත්තෙ චිත්තක්ඛණවසෙන තිණ්ණං අද්ධානං ලාභතො එව, අඤ්ඤථා චුතිපටිසන්ධික්ඛණෙ රූපක්ඛන්ධපරිජානනස්ස අභාවා ‘‘යො රූපක්ඛන්ධං පරිජානාති, සො වෙදනාක්ඛන්ධං පරිජානාතී’’ති එත්ථ ‘‘නත්ථී’’ති විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං සියා, ‘‘ආමන්තා’’ති ච කතන්ති. සන්නිට්ඨානසංසයපදසඞ්ගහිතානං පරිඤ්ඤානං පවත්තෙ චිත්තක්ඛණෙ එව ලාභං දස්සෙන්තො **‘‘ලොකුත්තරමග්ගක්ඛණස්මිඤ්හී’’**තිආදිමාහ. **න පරිජානාතීති පඤ්හෙ පුථුජ්ජනං සන්ධාය ආමන්තාති වුත්තන්ති** ඉදං පුථුජ්ජනස්ස සබ්බථා පරිඤ්ඤාකිච්චස්ස අභාවතො වුත්තං. ‘‘අරහා රූපක්ඛන්ධං න පරිජානාති නො ච වෙදනාක්ඛන්ධං න පරිජානිත්ථ, අග්ගමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අරහන්තඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා රූපක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානන්ති වෙදනාක්ඛන්ධඤ්ච න පරිජානිත්ථා’’ති පන වචනෙන ‘‘අග්ගමග්ගසමඞ්ගිං ඨපෙත්වා අඤ්ඤො කොචි පරිජානාතී’’ති වත්තබ්බො නත්ථීති දස්සිතං හොති, තෙන තදවසෙසපුග්ගලෙ සන්ධාය ‘‘ආමන්තා’’ති වුත්තන්ති විඤ්ඤායතීති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඛන්ධයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. ආයතනයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-9. ආයතනයමකාදීසු ච පණ්ණත්තිවාරෙ පදසොධනවාරාදීනං වචනෙ කාරණං ඛන්ධයමකෙ වුත්තනයෙනෙව වෙදිතබ්බං. **‘‘එකාදස එකාදස කත්වා තෙත්තිංසසතං යමකානී’’**තිආදිනා කෙසුචි පොත්ථකෙසු ගණනා ලිඛිතා, සා තථා න හොති. **‘‘ද්වත්තිංසසත’’**න්තිආදිනා අඤ්ඤත්ථ ලිඛිතා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-17. **වායනට්ඨෙනාති** පසාරණට්ඨෙන, පාකටභාවට්ඨෙන වා. ‘‘කායො ධම්මො’’ති ච වුච්චමානං සබ්බං සසභාවං ආයතනමෙවාති ‘‘කායො ආයතන’’න්ති, ‘‘ධම්මො ආයතන’’න්ති ච එත්ථ ‘‘ආමන්තා’’ති වුත්තං. කායවචනෙන පන ධම්මවචනෙන ච අවුච්චමානං කඤ්චි සසභාවං නත්ථීති ‘‘න කායො නායතනං, න ධම්මො නායතන’’න්ති එත්ථ ‘‘ආමන්තා’’ඉච්චෙව වුත්තං.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරො

1. උප්පාදවාරවණ්ණනා

18-21. පවත්තිවාරෙ **චක්ඛායතනමූලකානි එකාදසාති** පටිසන්ධිචුතිවසෙන උපාදින්නපවත්තස්ස උප්පාදනිරොධවචනෙ එතස්මිං අලබ්භමානවිස්සජ්ජනම්පි සද්දායතනෙන සද්ධිං යමකං පුච්ඡාමත්තලාභෙන සඞ්ගණ්හිත්වා වදතීති දට්ඨබ්බං. **ඡසට්ඨී යමකානීති** එත්ථ චක්ඛුසොතඝානජිව්හාකායරූපායතනමූලකෙසු එකෙකං සද්දායතනමූලකානි පඤ්චාති එකාදස යමකානි විස්සජ්ජනවසෙන භාපෙතබ්බානි. වක්ඛති හි ''සද්දායතනස්ස පටිසන්ධික්ඛණෙ අනුප්පත්තිතො තෙන සද්ධිං යමකස්ස විස්සජ්ජනමෙව නත්ථී''ති (යම. අට්ඨ. ආයතනයමක 18-21).

දුතියං කිඤ්චාපි පඨමෙන සදිසවිස්සජ්ජනන්තිආදි පුග්ගලවාරමෙව සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ඔකාසවාරෙ පන අසදිසවිස්සජ්ජනත්තා වුත්තං, න තං සබ්බත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනන්ති ඤාපෙතුං පුග්ගලවාරෙපි විස්සජ්ජිතන්ති. **ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බායතනෙහි සද්ධිං තීණි යමකානි සදිසවිස්සජ්ජනානීති** රූපාවචරසත්තෙ සන්ධාය ''සචක්ඛුකානං අගන්ධකාන''න්තිආදිනා විස්සජ්ජිතබ්බත්තා වුත්තං. තෙසඤ්හි විරත්තකාමකම්මනිබ්බත්තස්ස පටිසන්ධිබීජස්ස එවංසභාවත්තා ඝානාදීනි ගන්ධාදයො ච න සන්තීති. **ඝානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනත්තාති** චක්ඛායතනමූලකෙසු ඝානායතනයමකෙන සද්ධිං සදිසවිස්සජ්ජනත්තාති අත්ථො. නනු තත්ථ ''සචක්ඛුකානං අඝානකානං උපපජ්ජන්තාන''න්තිආදිනා විස්සජ්ජනං පවත්තං, ඉධ පන ඝානායතනමූලකෙසු ''යස්ස ඝානායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස ජිව්හායතනං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බන්ති නත්ථි සදිසවිස්සජ්ජනතාති? සච්චං, යථා පන තත්ථ ඝානායතනයමකෙන ජිව්හාකායායතනයමකානි සදිසවිස්සජ්ජනානි, එවමිධාපි ජිව්හාකආයායතනයමකානි සදිසවිස්සජ්ජනානි, තස්මා තත්ථ තත්ථෙව සදිසවිස්සජ්ජනතා පාළියං අනාරුළ්හතාය කාරණන්ති. නිදස්සනභාවෙන පන ගහිතං චක්ඛායතනමූලකානං සදිසවිස්සජ්ජනකානං සදිසවිස්සජ්ජනං නිදස්සනභාවෙනෙව කාරණන්ති දස්සෙන්තො **''ඝානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනත්තා''**ති ආහ. සදිසවිස්සජ්ජනතා චෙත්ථ ඝානායතනමූලකෙසු යෙභුය්‍යතාය දට්ඨබ්බා. තෙසු හි ජිව්හාකායායතනයමකෙසු තිණ්ණං පුච්ඡානං ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං , පච්ඡිමපුච්ඡාය ''සකායකානං අඝානකානං උපපජ්ජන්තාන''න්තිආදිනාති.

අථ වා යථා වෙදනාක්ඛන්ධාදිමූලකානං සඤ්ඤාක්ඛන්ධාදියමකානං අමිස්සකකාලභෙදෙසු තීසු ''ආමන්තා''ති පටිවචනවිස්සජ්ජනෙන යථාවුත්තවචනස්ස විස්සජ්ජනභාවානුජානනං කත්තබ්බන්ති අපුබ්බස්ස වත්තබ්බස්ස අභාවා විස්සජ්ජනං න කතං, එවමිධාපි ඝානායතනමූලකං ජිව්හායතනයමකං අපුබ්බස්ස වත්තබ්බස්ස අභාවා පාළිං අනාරුළ්හන්ති පාකටොයමත්ථො. කායායතනයමකං පන දුතියපුච්ඡාය වසෙන විස්සජ්ජිතබ්බං සියා, සා ච චක්ඛායතනමූලකෙසු ඝානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනා, තස්මා යස්සා පුච්ඡාය විස්සජ්ජනා කාතබ්බා, තස්සා ඝානායතනයමකෙන සදිසවිස්සජ්ජනත්තා තංසෙසානි පාළිං අනාරුළ්හානීති එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. **තථාති** ඉදං පාළිඅනාරුළ්හතාසාමඤ්ඤෙනෙව වුත්තං, න කාරණසාමඤ්ඤෙන. ඝානජිව්හාකායායතනානං පන අගබ්භසෙය්‍යකෙසු පවත්තමානානං ගබ්භසෙය්‍යකෙසු ච ආයතනපාරිපූරිකාලෙ සහචාරිතාය අවිසෙසත්තා ච අප්පවිසෙසත්තා ච එකස්මිං ඝානායතනයමකෙ විස්සජ්ජිතෙ ඉතරානි ද්වෙ, ඝානායතනමූලකෙසු ච විස්සජ්ජිතෙසු ඉතරද්වයමූලකානි න විස්සජ්ජීයන්තීති වෙදිතබ්බානි. **රූපායතනමනායතනෙහි සද්ධින්ති** ''යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජති, තස්ස මනායතනං උප්පජ්ජතී''ති එතිස්සා පුච්ඡාය වුත්තෙහි රූපායතනමනායතනෙහි සද්ධින්ති අධිප්පායො. රූපායතනමූලකෙසු හි මනායතනයමකෙ ආදිපුච්ඡාය ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බයමකෙසු ආදිපුච්ඡානං සදිසවිස්සජ්ජනතා යමකානං අවිස්සජ්ජනෙ කාරණභාවෙන වුත්තා. දුතියපුච්ඡානඤ්හි පටිවචනවිස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බන්ති පුබ්බෙ වුත්තනයෙන විස්සජ්ජනං න කාතබ්බං, ආදිපුච්ඡානඤ්ච න කාතබ්බන්ති.

හෙට්ඨිමෙහි සදිසවිස්සජ්ජනත්තාති එත්ථ ගන්ධායතනමූලකානං රසඵොට්ඨබ්බයමකානං රසායතනමූලකස්ස ච ඵොට්ඨබ්බයමකස්ස පටිවචනවිස්සජ්ජනෙනෙව භවිතබ්බන්ති පුබ්බෙ වුත්තනයෙනෙව විස්සජ්ජනං න කාතබ්බන්ති යෙසං කාතබ්බං, තෙසං ගන්ධරසඵොට්ඨබ්බමූලකානං මනායතනධම්මායතනයමකානං චක්ඛාදිපඤ්චායතනමූලකෙහි මනායතනධම්මායතනයමකෙහි සදිසවිස්සජ්ජනත්තාති අත්ථො. චක්ඛායතනාදිමූලකානි සද්දායතනයමකානි සද්දායතනමූලකානි සබ්බානි අවිස්සජ්ජනෙනෙව අලබ්භමානවිස්සජ්ජනතාදස්සනෙන විස්සජ්ජිතානි නාම හොන්තීති ආහ **''ඡසට්ඨී යමකානි විස්සජ්ජිතානි නාම හොන්තී''**ති.

පච්චන්ධම්පි පච්චබධිරම්පීති එත්ථ ච පච්චබධිරග්ගහණෙන පච්චන්ධබධිරො ගහිතොති වෙදිතබ්බො. **සඝානකානං සචක්ඛුකානන්ති පරිපුණ්ණායතනමෙව ඔපපාතිකං සන්ධාය වුත්තන්ති** එත්ථ එව-සද්දං **වුත්තන්ති**-එතස්ස පරතො යොජෙත්වා යථා ''සඝානකානං අචක්ඛුකාන''න්ති ඉදං අපරිපුණ්ණායතනං සන්ධාය වුත්තං, න එවං ''සඝානකානං සචක්ඛුකාන''න්ති එතං. එතං පන පරිපුණ්ණායතනං සන්ධාය වුත්තමෙවාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. තෙන පච්චබධිරම්පි සන්ධාය වුත්තතා න වාරිතා හොතීති.

22-254. **යත්ථ චක්ඛායතනන්ති රූපීබ්‍රහ්මලොකං පුච්ඡතීති** නියමතො තත්ථ චක්ඛුසොතානං සහුප්පත්තිමත්තං පස්සන්තො වදති, ඔකාසවාරෙ පන තස්මිං පුග්ගලස්ස අනාමට්ඨත්තා යත්ථ කාමධාතුයං රූපධාතුයඤ්ච චක්ඛායතනං උප්පජ්ජති, තත්ථ සොතායතනම්පි එකන්තෙන උප්පජ්ජතීති ''ආමන්තා''ති (යම. 1.ආයතනයමක.22) වුත්තං.

''යස්ස වා පන රූපායතනං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''ති කස්මා පටිඤ්ඤාතං, නනු යො ගබ්භසෙය්‍යකභාවං ගන්ත්වා පරිනිබ්බායිස්සති, තස්ස රූපායතනං පටිසන්ධියං උප්පජ්ජිස්සති,

න පන චක්ඛායතනන්ති? යස්ස රූපායතනං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස තදවත්ථස්ස පුග්ගලස්ස රූපායතනුප්පාදතො උද්ධං චක්ඛායතනසන්තානුප්පාදස්ස පවත්තියම්පි භවිස්සන්තස්ස පටික්ඛිපිතබ්බත්තා. අථ කස්මා ''යස්ස වා පන රූපායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''ති පටික්ඛිත්තං, නනු ගබ්භසෙය්‍යකස්ස පච්ඡිමභවිකස්ස උපපජ්ජන්තස්ස එකාදසමසත්තාහා ඔරතො ඨිතස්ස රූපායතනං නුප්පජ්ජිස්සති නො ච චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජිස්සතීති? තස්මිං භවෙ භවිස්සන්තස්ස උප්පාදස්ස අනාගතභාවෙන අවචනතො. භවන්තරෙ හි තස්ස තස්ස ආයතනසන්තානස්ස යො ආදිඋප්පාදො පටිසන්ධියං පවත්තෙ ච භවිස්සති, සො අනාගතුප්පාදො තබ්භාවෙන වුච්චති අද්ධාපච්චුප්පන්නානන්තොගධත්තා. න පන යො තස්මිංයෙව භවෙ පවත්තෙ භවිස්සති, සො අනාගතුප්පාදභාවෙන වුච්චති අද්ධාපච්චුප්පන්නන්තොගධත්තා. අද්ධාවසෙන හෙත්ථ කම්මජපවත්තස්ස පච්චුප්පන්නාදිකාලභෙදො අධිප්පෙතො. එවඤ්ච කත්වා **ඉන්ද්‍රියයමකෙ** (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.368) ''යස්ස ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති , තස්ස පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතීති? පච්ඡිමභවිකානං ඉත්ථීනං උපපජ්ජන්තීනං, යා ච ඉත්ථියො රූපාවචරං අරූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, යා ච ඉත්ථියො එතෙනෙව භාවෙන කතිචි භවෙ දස්සෙත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තාසං උපපජ්ජන්තීනං තාසං ඉත්ථින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, නො ච තාසං පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතී''ති වුත්තං. න හි තාසං සබ්බාසං තස්මිං භවෙ පවත්තෙ පුරිසින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජිස්සති ලිඞ්ගපරිවත්තනසබ්භාවා, භවන්තරෙ පන ආදිඋප්පාදස්ස අභාවං සන්ධාය ''නො ච තාසං පුරිසින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතී''ති වුත්තං. භවන්තරෙ හි ආදිඋප්පාදස්ස අනාගතත්තං අධිප්පෙතන්ති. එවඤ්ච කත්වා ''කතිචි භවෙ දස්සෙත්වා''ති භවග්ගහණං කතන්ති.

''ආයතනානං පටිලාභො ජාතී''ති (දී. නි. 2.388; විභ. 235) වචනතො තංතංආයතනනිබ්බත්තකකම්මෙන ගහිතපටිසන්ධිකස්ස අවස්සංභාවීආයතනස්ස යාව ආයතනපාරිපූරි, තාව උප්පජ්ජතීති පන අත්ථෙ ගය්හමානෙ පුච්ඡාද්වයවිස්සජ්ජනං සූපපන්නං හොති. එවඤ්ච සති ''යස්ස වා පන සොතායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජතීති? පච්ඡිමභවිකානං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං, යෙ ච අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං උපපජ්ජන්තානං තෙසං සොතායතනං නුප්පජ්ජිස්සති, නො ච තෙසං චක්ඛායතනං නුප්පජ්ජතී''ති එවමාදීසු (යම. 1.ආයතනයමක.95) ගබ්භසෙය්‍යකාපි පච්ඡිමභවිකාදයො උපපජ්ජන්තා ගහිතා හොන්ති. එවඤ්ච කත්වා **ඉන්ද්‍රියයමකෙ** (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.186) ''යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''ති ඉදම්පි උපපන්නං හොති. සොමනස්සින්ද්‍රියුප්පාදකස්ස කම්මස්ස එකන්තෙන චක්ඛුන්ද්‍රියුප්පාදනතො ගබ්භෙපි යාව චක්ඛුන්ද්‍රියුප්පත්ති, තාව උප්පජ්ජමානතාය තස්සා අභිනන්දිතබ්බත්තා.

යං පන ''යස්ස වා පන යත්ථ රූපායතනං උප්පජ්ජිත්ථ, තස්ස තත්ථ ඝානායතනං උප්පජ්ජතීති? කාමාවචරා චවන්තානං, අඝානකානං කාමාවචරං උපපජ්ජන්තානං, රූපාවචරානං තෙසං තත්ථ රූපායතනං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තෙසං තත්ථ ඝානායතනං උප්පජ්ජතී''ති එත්ථ ''අඝානකානං කාමාවචරං උපපජ්ජන්තාන''න්ති (යම. 1.ආයතනයමක.76) වුත්තං, තං යෙ එකාදසමසත්තාහා ඔරතො කාලං කරිස්සන්ති, තෙසං ඝානායතනානිබ්බත්තකකම්මෙන ගහිතපටිසන්ධිකානං වසෙන වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. ''යස්ස යත්ථ ඝානායතනං න නිරුජ්ඣති, තස්ස තත්ථ රූපායතනං න නිරුජ්ඣිස්සතීති? කාමාවචරං උපපජ්ජන්තානං, අඝානකානං කාමාවචරා චවන්තානං, රූපාවචරානං තෙසං තත්ථ ඝානායතනං න නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං තත්ථ රූපායතනං න නිරුජ්ඣිස්සතී''ති හි එත්ථ ''අඝානකානං කාමාවචරා චවන්තාන''න්ති (යම. 1.ආයතනයමක.181) වචනං අනුප්පන්නෙයෙව ඝානායතනෙ ගබ්භසෙය්‍යකානං චුති අත්ථීති දීපෙති. න හි කාමාවචරෙ ගබ්භසෙය්‍යකතො අඤ්ඤො අඝානකො අත්ථි **ධම්මහදයවිභඞ්ගෙ** (විභ. 978 ආදයො) ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්සචි අට්ඨායතනානි පාතුභවන්තී''ති අවුත්තත්තාති. අථ කස්මා ඔපපාතිකෙ එව සන්ධාය ඉධ, ඉන්ද්‍රියයමකෙ ච යථාදස්සිතාසු පුච්ඡාසු ''ආමන්තා''ති වුත්තන්ති න විඤ්ඤායතීති? යමකෙ සන්නිට්ඨානෙන ගහිතත්ථස්ස එකදෙසෙ සංසයත්ථසම්භවෙන පටිවචනස්ස අකරණතො. භින්දිතබ්බෙ හි න පටිවචනවිස්සජ්ජනං හොති. යදි සියා, පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනමෙව න සියාති. අථ කස්මා ''යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.186) ඉමිනා ''ගබ්භසෙය්‍යකානං සොමනස්සපටිසන්ධි නත්ථී''ති න විඤ්ඤායතීති? ''කාමධාතුයා උපපත්තික්ඛණෙ කස්ස දසින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති? ගබ්භසෙය්‍යකානං සත්තානං සහෙතුකානං ඤාණසම්පයුත්තානං උපපත්තික්ඛණෙ දසින්ද්‍රියානි පාතුභවන්ති කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියං ඉත්ථින්ද්‍රියං වා පුරිසින්ද්‍රියං වා ජීවිතින්ද්‍රියං සොමනස්සින්ද්‍රියං වා උපෙක්ඛින්ද්‍රියං වා සද්ධින්ද්‍රිය''න්තිආදිවචනතො (විභ. 1012).

නිරොධවාරෙ අනාගතකාලභෙදෙ යථා තස්සෙව චිත්තස්ස නිරොධො අනාගතභාවෙන තස්ස උප්පත්තික්ඛණෙ වුත්තො, එවං තස්සෙව කම්මජසන්තානස්ස නිරොධො අනාගතභාවෙන තස්ස උප්පාදෙ වත්තබ්බොති සබ්බත්ථ උපපජ්ජන්තානං එව සො තථා වුත්තො, න උප්පන්නානං. උප්පන්නානං පන අඤ්ඤස්ස අනාගතස්ස සන්තානස්ස නිරොධො අනාගතභාවෙන වත්තබ්බො, න තස්සෙව. තස්ස හි උප්පාදානන්තරං නිරොධො ආරද්ධො නාම හොතීති. තස්මා අරහතං පවත්තෙ සොතස්ස චක්ඛුස්ස ච භෙදෙ සතිපි අනාගතකාලාමසනවසෙනෙව ''යස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස සොතායතනං නිරුජ්ඣිස්සතීති? ආමන්තා. යස්ස වා පන සොතායතනං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස චක්ඛායතනං නිරුජ්ඣිස්සතීති? ආමන්තා''ති විස්සජ්ජනද්වයං උපපන්නමෙව හොතීති. යස්මා ච උපපත්තිඅනන්තරං නිරොධො ආරද්ධො නාම හොති, තංනිට්ඨානභාවතො පන චුතියා නිරොධවචනං, තස්මා පවත්තෙ නිරුද්ධෙපි සන්තානෙකදෙසෙ අනිරුද්ධං උපාදාය අනිට්ඨිතනිරොධොති චුතියාව තස්ස නිරොධොති වුච්චති. චක්ඛති හි ''යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නිරුජ්ඣතීති? ආමන්තා''ති, තෙනෙත්ථාපි චුතිනිරොධෙ එව ච අධිප්පෙතෙ යඤ්ච පවත්තෙ නිරුජ්ඣිස්සති, තඤ්ච නිට්ඨානවසෙන චුතියා එව නිරුජ්ඣිස්සතීති වුත්තන්ති ''ආමන්තා''ති යුත්තං පටිවචනං. ''සචක්ඛුකාන''න්තිආදීසු ච ''පටිලද්ධචක්ඛුකාන''න්තිආදිනා අත්ථො විඤ්ඤායතීති.

‘‘යස්ස චක්ඛායතනං න නිරුජ්ඣති, තස්ස සොතායතනං න නිරුජ්ඣිස්සතීති? සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං, අචක්ඛුකානං චවන්තානං තෙසං චක්ඛායතනං න නිරුජ්ඣති, නො ච තෙසං සොතායතනං න නිරුජ්ඣිස්සතී’’ති එත්ථ ආරුප්පෙ පච්ඡිමභවිකෙ ඨපෙත්වා සබ්බෙ උපපජ්ජන්තා, අචක්ඛුකා චවන්තා ච ගහිතාති දට්ඨබ්බා. තෙ හි දුතියකොට්ඨාසෙන සඞ්ගය්හන්තීති තදපෙක්ඛත්තා සාවසෙසමිදං සබ්බවචනං අචක්ඛුකවචනඤ්චාති. ‘‘ආරුප්පෙ පච්ඡිමභවිකාන’’න්ති එත්ථ ච අරූපතො පඤ්චවොකාරං අගච්ඡන්තා අනඤ්ඤූපපත්තිකාපි ‘‘අරූපෙ පච්ඡිමභවිකා’’ඉච්චෙව සඞ්ගය්හන්තීති වෙදිතබ්බා. එස නයො අඤ්ඤෙසුපි එවරූපෙසූති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ආයතනයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. ධාතුයමකං

1-19. **ලබ්භමානානන්ති** ඉදං පවත්තිවාරෙ සද්දධාතුසම්බන්ධානං යමකානං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතාදිසම්බන්ධානඤ්ච චුතිපටිසන්ධිවසෙන අලබ්භමානතං සන්ධාය වුත්තං.

ධාතුයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සච්චයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

10-26. **‘‘දුක්ඛං දුක්ඛසච්චන්ති? ආමන්තා’’**ති එත්ථ කිඤ්චාපි දුක්ඛදුක්ඛං සඞ්ඛාරදුක්ඛං විපරිණාමදුක්ඛන්ති තීසුපි දුක්ඛසද්දො පවත්තති, ‘‘ජාතිපි දුක්ඛා’’තිආදිනා (මහාව. 14; විභ. 190) ජාතිආදීසු ච, සො පන දුක්ඛදුක්ඛතො අඤ්ඤත්ථ පවත්තමානො අඤ්ඤනිරපෙක්ඛො නප්පවත්තති. සුද්ධඤ්චෙත්ථ දුක්ඛපදං අඤ්ඤනිරපෙක්ඛං ගහෙත්වා පණ්ණත්තිසොධනං කරොති, තෙන නිප්පරියායතො දුක්ඛසභාවත්තා එව යං දුක්ඛදුක්ඛං, තස්මිං දුක්ඛදුක්ඛෙ එස දුක්ඛසද්දො, තඤ්ච එකන්තෙන දුක්ඛසච්චමෙවාති ‘‘ආමන්තා’’ති වුත්තං. සුද්ධසච්චවාරෙ සච්චවිභඞ්ගෙ වුත්තෙසු සමුදයෙසු කොචි ඵලධම්මෙසු නත්ථි, න ච ඵලධම්මෙසු කොචි නිරොධොති වුච්චමානො අත්ථි, මග්ගසද්දො ච ඵලඵලඞ්ගෙසු මග්ගඵලත්තා පවත්තති, න මග්ගකිච්චසබ්භාවා. පරිනිට්ඨිතනියානකිච්චානි හි තානි. නියානවාචකො චෙත්ථ මග්ගසද්දො, න නියානඵලවාචකො, තස්මා සමුදයො සච්චං, නිරොධො සච්චං, මග්ගො සච්චන්ති එතෙසුපි ‘‘ආමන්තා’’ඉච්චෙව විස්සජ්ජනං කතං.

අථ වා පදසොධනෙන පදෙසු සොධිතෙසු සච්චවිසෙසනභූතා එව දුක්ඛාදිසද්දා ඉධ ගහිතාති විඤ්ඤායන්ති. තෙසං පන එකන්තෙන සච්චවිසෙසනභාවං, සච්චානඤ්ච තබ්බිසෙසනයොගවිසෙසං දීපෙතුං සුද්ධසච්චවාරො වුත්තොති සච්චවිසෙසනානං දුක්ඛාදීනං එකන්තසච්චත්තා ‘‘දුක්ඛං සච්චං...පෙ.... මග්ගො සච්චන්ති? ආමන්තා’’ති වුත්තන්ති. යථා චෙත්ථ, එවං ඛන්ධයමකාදීසුපි සුද්ධඛන්ධාදිවාරෙසු ඛන්ධාදිවිසෙසනභූතානමෙව රූපාදීනං ගහණං යුත්තං. **අට්ඨකථායං** (යම. අට්ඨ. ඛන්ධයමක 38) පන ‘‘යස්මා පියරූපසාතරූපසඞ්ඛාතං වා රූපං හොතු භූතුපාදාරූපං වා, සබ්බං පඤ්චසු ඛන්ධෙසු සඞ්ගහං ගච්ඡතෙව, තස්මා ආමන්තාති පටිජානාතී’’ති වචනෙන රූපාදිචක්ඛාදිදුක්ඛාදිග්ගහණෙහි සුද්ධඛන්ධාදිවාරෙසුපි ඛන්ධාදිවිසෙසනතො අඤ්ඤෙපි ගහිතාති අයමත්ථො දීපිතො හොති, තෙන තදනුරූපතාවසෙන ඉතරො අත්ථො වුත්තො.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

27-164. **අන්තමසො සුද්ධාවාසානම්පීති** ඉදං තෙසං අරියත්තා දුක්ඛසච්චෙන උපපජ්ජනෙ ආසඞ්කා සියාති කත්වා වුත්තං. **තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්සාති** ඉදං පඤ්චවොකාරවසෙනෙව ගහෙතබ්බන්ති වුත්තං. **යස්ස දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජතීති** එතෙන පන සන්නිට්ඨානෙන සබ්බෙ උපපජ්ජන්තා පවත්තියං චතුවොකාරෙ මග්ගඵලතො අඤ්ඤචිත්තානං උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිනො පඤ්චවොකාරෙ ච සබ්බචිත්තානං උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිනො සඞ්ගහිතාති තෙස්වෙව සන්නිට්ඨානෙන නිච්ඡිතෙසු කෙචි ‘‘පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ’’ති එතෙන දුක්ඛසමුදයෙසු එකකොට්ඨාසප්පවත්තිසමඞ්ගිනො දස්සියන්ති සන්නිට්ඨානෙන ගහිතස්සෙව විභාගදස්සනතො, තෙන චතුවොකාරානම්පි ගහණං උපපන්නමෙව. න හි තෙසු මග්ගඵලුප්පාදසමඞ්ගීසු පසඞ්ගතා අත්ථි තංසමඞ්ගීනං තෙසං සන්නිට්ඨානෙන අග්ගහිතත්තාති. **ඉදං ඉධ න ගහෙතබ්බන්ති** ඉදං චතුවොකාරෙ ඵලසමාපත්තිචිත්තං ඉධ සච්චානං උප්පාදවචනෙ න ගහෙතබ්බන්ති වුත්තං හොති.

එත්ථ ච **සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානන්ති** ඉදං කම්මජපවත්තස්ස පඨමුප්පාදදස්සනෙන වුත්තං, අසඤ්ඤසත්තාපෙත්ථ සඞ්ගහිතා. **පවත්තෙ තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති** ඉදං පන සමුදයසච්චුප්පාදවොමිස්සස්ස දුක්ඛසච්චුප්පාදස්ස තංරහිතස්ස දස්සනවසෙන වුත්තං. **තණ්හාය උප්පාදක්ඛණෙති** තංසහිතස්ස සමුදයසච්චුප්පාදවොමිස්සස්ස. තෙසං පන අසඤ්ඤසත්තානං පවත්තියං දුක්ඛසච්චස්ස උප්පාදො සබ්බත්ථ න ගහිතො, තථා නිරොධො චාති. මග්ගසච්චයමකෙපි එසෙව නයො. **තෙසං තස්මිං උපපත්තික්ඛණෙ ච තණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තුප්පත්තික්ඛණෙ චාති එවමෙත්ථ ඛණවසෙන ඔකාසො වෙදිතබ්බොති** වුත්තං, එවඤ්ච සති ''යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිස්සතී''ති (යම. 1.සච්චයමක.71) එතස්ස විස්සජ්ජනෙ පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ ''ඉතරෙසං චතුවොකාරං පඤ්චවොකාරං උපපජ්ජන්තානං, පවත්තෙ චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ දුක්ඛසච්චඤ්ච උප්පජ්ජති සමුදයසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිස්සතී''ති ඉදං න යුජ්ජෙය්‍ය. න හි උපපත්තික්ඛණෙ චිත්තුප්පත්තික්ඛණෙ ච සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිස්සතීති. තස්මා උපපත්තික්ඛණතණ්හාවිප්පයුත්තචිත්තුප්පත්තික්ඛණසමඞ්ගීනං පුග්ගලානං යස්මිං කාමාවචරාදිඔකාසෙ සා උපපත්ති චිත්තුප්පත්ති ච පවත්තමානා, තත්ථ තෙසන්ති ඔකාසවසෙනෙවෙත්ථ තත්ථ-සද්දස්ස අත්ථො යුජ්ජති. පුග්ගලොකාසවාරො හෙස. තත්ථ පුග්ගලවිසෙසදස්සනත්ථං ''සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තාන''න්තිආදි වුත්තං, ඔකාසො පන යත්ථ තෙ, සො එවාති.

''සබ්බෙසං චවන්තානං පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ ආරුප්පෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සමුදයසච්චඤ්ච නුප්පජ්ජති දුක්ඛසච්චඤ්ච නුප්පජ්ජතී''ති එත්ථ පන ''පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජතී''ති චිත්තපටිබද්ධවුත්තිත්තා චිත්තජරූපමෙව ඉධාධිප්පෙතං, න කම්මජාදිරූපං චිත්තං අනපෙක්ඛිත්වාව උප්පජ්ජනතොති කෙචි වදන්ති. **''යස්ස වා පන සමුදයසච්චං නුප්පජ්ජතී''**ති එතෙන පන සන්නිට්ඨානෙන ගහිතො පුග්ගලො න චිත්තං අපෙක්ඛිත්වාව ගහිතො, අථ ඛො යො කොචි එවංපකාරො, තස්මා ''තස්ස දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජතී''ති එතෙන ච න චිත්තාපෙක්ඛමෙව දුක්ඛසච්චං වුත්තං, අථ ඛො යං කිඤ්චීති චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ යං කිඤ්චි දුක්ඛසච්චං නුප්පජ්ජතීති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති. න හි යමකෙ විභජිතබ්බෙ අවිභත්තා නාම පුච්ඡා අත්ථීති.

''සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙවත්තමානෙ''ති ඉදං සබ්බන්තිමෙන පරිච්ඡෙදෙන යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච සමුදයසච්චං, තංදස්සනවසෙන වුත්තං. තස්මිං පන දස්සිතෙ තෙන සමානගතිකත්තා දුතියාකුසලචිත්තතො පුරිමසබ්බචිත්තසමඞ්ගිනො තෙනෙව දස්සිතා හොන්ති. තෙසම්පි හි තත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජිත්ථ නො ච තෙසං තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථාති. එවඤ්ච කත්වා ''ඉතරෙසං චතුවොකාරපඤ්චවොකාරාන''න්ති එත්ථ යථාවුත්තා සුද්ධාවාසා අග්ගහිතා හොන්ති. යථා ''යස්ස යත්ථ දුක්ඛසච්චං උප්පජ්ජති, තස්ස තත්ථ සමුදයසච්චං උප්පජ්ජිත්ථා''ති (යම. 1.සච්චයමක.61) එතස්ස විස්සජ්ජනෙ ''සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ''ති (යම. 1.සච්චයමක.61) එතෙනෙව උපපත්තිචිත්තුප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිසමානගතිකා දුතියාකුසලතො පුරිමසබ්බචිත්තුප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිනො දස්සිතා හොන්තීති න තෙ ''ඉතරෙස''න්ති එතෙන ගය්හන්ති, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බන්ති. ''ඉතරෙස''න්ති වචනං පඤ්චවොකාරානං විසෙසනත්ථං, න චතුවොකාරානං. න හි තෙ පුබ්බෙ වුත්තා වජ්ජෙතබ්බා සන්ති පඤ්චවොකාරා විය යථාවුත්තා සුද්ධාවාසාති. ''අභිසමෙතාවීනං තෙසං තත්ථ දුක්ඛසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිත්ථ මග්ගසච්චඤ්ච උප්පජ්ජිත්ථා''ති (යම. 1.සච්චයමක.41) එතෙන සන්නිට්ඨානෙන පුග්ගලොකාසා අඤ්ඤමඤ්ඤපරිච්ඡින්නා ගහිතාති යස්මිං ඔකාසෙ අභිසමෙතාවිනො, තෙ එවං ''අභිසමෙතාවීන''න්ති එතෙන ගහිතාති දට්ඨබ්බා . තෙන යෙ කාමාවචරෙ රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ වා අභිසමෙතාවිනො රූපාවචරං අරූපාවචරං වා උපපන්නා, යාව තත්ථාභිසමයො උප්පන්නො භවිස්සති, තාව තෙ එත්ථ න ගය්හන්ති, තෙ පන පුරිමකොට්ඨාසෙ ''සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ''ති එවං දස්සිතෙහි සුද්ධාවාසෙ අනුප්පන්නාභිසමයෙහි සමානගතිකාති විසුං න දස්සිතා. ''අනභිසමෙතාවීන''න්ති ගහිතා යෙ සබ්බත්ථ තත්ථ ච අනභිසමෙතාවිනො, තෙසු සුද්ධාවාසානං ගහණකාලවිසෙසනත්ථං ''සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ''ති (යම. 1.සච්චයමක.42) වුත්තන්ති.

යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්තීති එතෙන වොදානචිත්තසමඞ්ගිනා සමානගතිකා තතො පුරිමතරචිත්තසමඞ්ගිනොපි යාව සබ්බන්තිමතණ්හාසම්පයුත්තචිත්තසමඞ්ගී, තාව දස්සිතාති වෙදිතබ්බා. එස නයො අඤ්ඤෙසු එවරූපෙසූති.

පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙති ආගතට්ඨානෙ පටිසන්ධිචිත්තස්සපි භඞ්ගක්ඛණග්ගහණං දට්ඨබ්බං, තථා ''පවත්තෙ චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ''ති ආගතට්ඨානෙ ච චුතිචිත්තස්සපි උප්පාදක්ඛණස්සාති. ''යස්ස දුක්ඛසච්චං න නිරුජ්ඣති, තස්ස සමුදයසච්චං න නිරුජ්ඣිස්සතී''ති (යම. 1.සච්චයමක.116) එතස්ස විස්සජ්ජනෙ ද්වීසුපි කොට්ඨාසෙසු ''අරූපෙ මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච භඞ්ගක්ඛණෙ''ඉච්චෙව (යම. 1.සච්චයමක.116) වුත්තං, න විසෙසිතං. කස්මා? එකස්සපි මග්ගස්ස ච ඵලස්ස ච භඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගිනො උභයකොට්ඨාසභජනතො. **යස්ස දුක්ඛසච්චං න නිරුජ්ඣතීති** එතෙන සන්නිට්ඨානෙන ගහිතෙසු හි අරූපෙ මග්ගඵලභඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගීසු කෙසඤ්චි තිණ්ණං ඵලානං ද්වින්නඤ්ච මග්ගානං භඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගීනං නිරන්තරං අනුප්පාදෙත්වා අන්තරන්තරා විපස්සනානිකන්තිං භවනිකන්තිං උප්පාදෙත්වා යෙ උපරිමග්ගෙ උප්පාදෙස්සන්ති, තෙසං සමුදයසච්චං නිරුජ්ඣිස්සතීති තෙසංයෙව පන කෙසඤ්චි අන්තරා තණ්හං අනුප්පාදෙත්වා උපරිමග්ගඋප්පාදෙන්තානං මග්ගඵලභඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගීනං සමුදයසච්චං න නිරුජ්ඣිස්සතීති. සාමඤ්ඤවචනෙනපි ච පුරිමකොට්ඨාසෙ වුච්චමානෙන පච්ඡිමකොට්ඨාසෙ වක්ඛමානෙ වජ්ජෙත්වාව ගහණං හොතීති දස්සිතොයං නයොති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

165-170. **පරිඤ්ඤාවාරෙ** ...පෙ.... **තිස්සොපෙත්ථ පරිඤ්ඤා ලබ්භන්තීති** එත්ථෙව විසෙසනං ඛන්ධයමකාදීසු සබ්බඛන්ධාදීනං විය සබ්බසච්චානං අපරිඤ්ඤෙය්‍යතාදස්සනත්ථං සච්ඡිකරණභාවනාවසෙන ඉමස්ස වාරස්ස අප්පවත්තිදස්සනත්ථඤ්ච. දුක්ඛස්ස පරිඤ්ඤත්ථං සමුදයස්ස ච පහානත්ථං භගවති බ්‍රහ්මචරියං වුස්සතීති පරිඤ්ඤාපහානං සච්චෙසු දස්සෙතුං දුක්ඛෙ තීරණපරිඤ්ඤා වුත්තා, න පහානපරිඤ්ඤා. සමුදයෙ ච පහානපරිඤ්ඤා, න තීරණපරිඤ්ඤා. ඤාතපරිඤ්ඤා පන සාධාරණාති උභයත්ථ වුත්තා. මග්ගඤාණඤ්හි දුක්ඛසමුදයානි විභාවෙතීති ඤාතපරිඤ්ඤා ච හොති , දුක්ඛතීරණකිච්චානං නිප්ඵාදනතො තීරණපරිඤ්ඤා ච, සමුදයස්ස අප්පවත්තිකරණතොව පහානපරිඤ්ඤා චාති තිස්සොපි පරිඤ්ඤා මග්ගක්ඛණෙ එව යොජෙතබ්බාති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සච්චයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සඞ්ඛාරයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා

1. ඛන්ධාදයො විය පුබ්බෙ අවිභත්තා කායසඞ්ඛාරාදයොති තෙසං අවිඤ්ඤාතත්තා ‘‘අස්සාසපස්සාසා කායසඞ්ඛාරො’’තිආදිනා (සං. නි. 4.348) තයො සඞ්ඛාරෙ විභජති. **කායස්ස සඞ්ඛාරොති** පඨමෙ අත්ථෙ සාමිඅත්ථෙ එව සාමිවචනං, දුතියෙ අත්ථෙ කත්තුඅත්ථෙ. **වචියා සඞ්ඛාරොති** කම්මත්ථෙ සාමිවචනං. **චිත්තස්ස සඞ්ඛාරොති** ච කත්තුඅත්ථෙයෙව. සො පන කරණවචනස්ස අත්ථොති කත්වා **‘‘කරණත්ථෙ සාමිවචනං කත්වා’’**ති වුත්තං.

2-7. **සුද්ධිකඑකෙකපදවසෙන අත්ථාභාවතොති** පදසොධනතංමූලකචක්කවාරෙහි යොපි අත්ථො දස්සිතො ද්වීහි පදෙහි ලබ්භමානො එකො අස්සාසපස්සාසාදිකො, තස්ස සුද්ධිකෙහි කායාදිපදෙහි සුද්ධිකෙන ච සඞ්ඛාරපදෙන අවචනීයත්තා යථා රූපපදස්ස ඛන්ධෙකදෙසො ඛන්ධපදස්ස ඛන්ධසමුදායො පදසොධනෙ දස්සිතො යථාධිප්පෙතො අත්ථො අත්ථි, එවං එකෙකපදස්ස යථාධිප්පෙතත්ථාභාවතොති අධිප්පායො. **කායො කායසඞ්ඛාරොතිආදි පන වත්තබ්බං සියාති** යදි විසුං අදීපෙත්වා සමුදිතො කායසඞ්ඛාරසද්දො එකත්ථ දීපෙති, කායසඞ්ඛාරසද්දො කායසඞ්ඛාරත්ථෙ වත්තමානො ඛන්ධසද්දො විය රූපසද්දෙන කායසද්දෙන විසෙසිතබ්බොති අධිප්පායෙන වදති. **සුද්ධසඞ්ඛාරවාරො හෙසාති** එතෙන ඉමස්ස වාරස්ස පදසොධනෙන දස්සිතානං යථාධිප්පෙතානමෙව ගහණතො තෙසඤ්ච කායාදිපදෙහි අග්ගහිතත්තා ‘‘කායො කායසඞ්ඛාරො’’තිආදිවචනස්ස අයුත්තිං දස්සෙති. ඉධ පන සඞ්ඛාරයමකෙ කායාදිපදානං සඞ්ඛාරපදස්ස ච අසමානාධිකරණත්තා ‘‘කායො සඞ්ඛාරො, සඞ්ඛාරා කායො’’තිආදිම්හි වුච්චමානෙ අධිප්පෙතත්ථපරිච්චාගො අනධිප්පෙතත්ථපරිග්ගහො ච කතො සියාති සුද්ධසඞ්ඛාරතංමූලචක්කවාරා න වුත්තා. පදසොධනවාරතංමූලචක්කවාරෙහි පන අසමානාධිකරණෙහි කායාදිපදෙහි සඞ්ඛාරසද්දස්ස විසෙසනීයතාය දස්සිතාය සංසයො හොති ‘‘යො අත්ථන්තරප්පවත්තිනා කායසද්දෙන විසෙසිතො කායසඞ්ඛාරො, එසො අත්ථන්තරප්පවත්තීහි වචීචිත්තෙහි විසෙසිතො උදාහු අඤ්ඤො’’ති. එවං සෙසෙසුපි. එත්ථ තෙසං අඤ්ඤත්ථ දස්සනත්ථං ‘‘කායසඞ්ඛාරො වචීසඞ්ඛාරො’’තිආදිනා අනුලොමපටිලොමවසෙන ඡ යමකානි වුත්තානීති දට්ඨබ්බං. අට්ඨකථායං පන සුද්ධසඞ්ඛාරවාරට්ඨානෙ වුත්තත්තා අයං නයො සුද්ධසඞ්ඛාරවාරොති වුත්තො.

පණ්ණත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

19. පවත්තිවාරෙ සඞ්ඛාරානං පුග්ගලානඤ්ච ඔකාසත්තා ඣානං භූමි ච විසුං ඔකාසභාවෙන ගහිතාති පුග්ගලවාරෙ ච ඔකාසවසෙන පුග්ගලග්ගහණෙන තෙසං ද්වින්නං ඔකාසානං වසෙන ගහණං හොති, තස්මා **‘‘විනා විතක්කවිචාරෙහි අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ’’**ති දුතියතතියජ්ඣානොකාසවසෙන ගහිතා පුග්ගලා විසෙසෙත්වා දස්සිතාති දට්ඨබ්බා . පුන **පඨමජ්ඣානං සමාපන්නානන්ති** ඣානොකාසවසෙන පුග්ගලං දස්සෙති, **කාමාවචරානන්ති** භූමොකාසවසෙන. ද්විප්පකාරානම්පි පන තෙසං විසෙසනත්ථමාහ **‘‘අස්සාසපස්සාසානං උප්පාදක්ඛණෙ’’**ති. තෙන රූපාරූපාවචරෙසු පඨමජ්ඣානසමාපන්නකෙ කාමාවචරෙ ගබ්භගතාදිකෙ ච නිවත්තෙති. කාමාවචරානම්පි හි ගබ්භගතාදීනං විනා අස්සාසපස්සාසෙහි විතක්කවිචාරානං උප්පත්ති අත්ථි. අට්ඨකථායං පන එකන්තිකත්තා රූපාරූපාවචරා නිදස්සිතා. **විනා අස්සාසපස්සාසෙහි විතක්කවිචාරානං උප්පාදක්ඛණෙති** එතෙන පන දස්සිතා පුග්ගලා පඨමජ්ඣානොකාසා කාමාවචරාදිඔකාසා ච අස්සාසපස්සාසවිරහවිසිට්ඨා දට්ඨබ්බා. ඉමිනා නයෙන සබ්බත්ථ පුග්ගලවිභාගො වෙදිතබ්බො.

21. **''පඨමජ්ඣානෙ කාමාවචරෙති කාමාවචරභූමියං උප්පන්නෙ පඨමජ්ඣානෙ''**ති අට්ඨකථායං වුත්තං , එතස්මිං පන අත්ථෙ සති ''චතුත්ථජ්ඣානෙ රූපාවචරෙ අරූපාවචරෙ තත්ථ චිත්තසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජති, නො ච තත්ථ කායසඞ්ඛාරො උප්පජ්ජතී''ති එත්ථාපි රූපාරූපාවචරභූමීසු උප්පන්නෙ චතුත්ථජ්ඣානෙති අත්ථො භවෙය්‍ය, සො ච අනිට්ඨො භූමීනං ඔකාසභාවස්සෙව අග්ගහිතතාපත්තිතො, සබ්බචතුත්ථජ්ඣානස්ස ඔකාසවසෙන අග්ගහිතතාපත්තිතො ච, තස්මා ඣානභූමොකාසානං සඞ්කරං අකත්වා විසුං එව ඔකාසභාවො යොජෙතබ්බො. පඨමජ්ඣානොකාසෙපි හි කායසඞ්ඛාරො ච උප්පජ්ජති වචීසඞ්ඛාරො ච උප්පජ්ජති කාමාවචරොකාසෙ ච. යදිපි න සබ්බම්හි පඨමජ්ඣානෙ සබ්බම්හි ච කාමාවචරෙ ද්වයං උප්පජ්ජති, තත්ථ පන තංද්වයුප්පත්ති අත්ථීති කත්වා එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. විසුං ඔකාසත්තා ච **''අඞ්ගමත්තවසෙන චෙත්ථා''**තිආදිවචනං න වත්තබ්බං හොතීති. ඉමම්හි ච යමකෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං දුතියජ්ඣානං විචාරවසෙන පඨමජ්ඣානෙ සඞ්ගහං ගච්ඡතීති දට්ඨබ්බං. මුද්ධභූතං දුතියජ්ඣානං ගහෙත්වා ඉතරං අසඞ්ගහිතන්ති වා. යස්සයත්ථකෙ ''නිරොධසමාපන්නාන''න්ති න ලබ්භති. න හි තෙ අසඤ්ඤසත්තා විය ඔකාසෙ හොන්තීති.

37. **සුද්ධාවාසානං දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙති** තෙසං පඨමතො අවිතක්කඅවිචාරතො දුතියෙ සවිතක්කසවිචාරෙපි භවනිකන්තිආවජ්ජනෙ වත්තමානෙ උභයං නුප්පජ්ජිත්ථාති දස්සෙන්තෙන තතො පුරිමචිත්තක්ඛණෙසුපි නුප්පජ්ජිත්ථාති දස්සිතමෙව හොති. යථා පන චිත්තසඞ්ඛාරස්ස ආදිදස්සනත්ථං ''සුද්ධාවාසං උපපජ්ජන්තාන''න්ති වුත්තං, එවං වචීසඞ්ඛාරස්ස ආදිදස්සනත්ථං ''දුතියෙ චිත්තෙ වත්තමානෙ''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

සඞ්ඛාරයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. අනුසයයමකං

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. පච්චයපරිග්ගහපරියොසානා ඤාතපරිඤ්ඤාති පච්චයදීපකෙන මූලයමකෙන ඤාතපරිඤ්ඤං , ඛන්ධාදීසු තීරණබාහුල්ලතො ඛන්ධාදියමකෙහි තීරණපරිඤ්ඤඤ්ච විභාවෙත්වා අනුසයපහානන්තා පහානපරිඤ්ඤාති පහාතබ්බමුද්ධභූතෙහි අනුසයෙහි පහානපරිඤ්ඤං විභාවෙතුං අනුසයයමකං ආරද්ධං. **ලබ්භමානවසෙනාති** අනුසයභාවෙන ලබ්භමානානං වසෙනාති අත්ථො. තිහාකාරෙහි අනුසයානං ගාහාපනං තෙසු තථා අග්ගහිතෙසු අනුසයවාරාදිපාළියා දුරවබොධත්තා.

අයං පනෙත්ථ පුරිමෙසූති එතෙසු සානුසයවාරාදීසු පුරිමෙසූති අත්ථො. අත්ථවිසෙසාභාවතො ''කාමධාතුං වා පන උපපජ්ජන්තස්ස කාමධාතුයා චුතස්ස, රූපධාතුං වා පන උපපජ්ජන්තස්ස කාමධාතුයා චුතස්සා''ති එවමාදීහි අවුච්චමානෙ කථමයං යමකදෙසනා සියාති? නායං යමකදෙසනා, පුරිමවාරෙහි පන යමකවසෙන දෙසිතානං අනුසයානං චුතිඋපපත්තිවසෙන අනුසයට්ඨානපරිච්ඡෙදදස්සනං. යමකදෙසනාබාහුල්ලතො පන සබ්බවාරසමුදායස්ස අනුසයයමකන්ති නාමං දට්ඨබ්බං. අථ වා පටිලොමපුච්ඡාපි අත්ථවසෙන ලබ්භන්ති, අත්ථවිසෙසාභාවතො පන න වුත්තාති ලබ්භමානතාවසෙන එතිස්සාපි දෙසනාය යමකදෙසනතා වෙදිතබ්බා.

අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති එතෙන කාරණලාභෙ උප්පත්තිඅරහතං දස්සෙති. අප්පහීනා හි අනුසයා කාරණලාභෙ සති උප්පජ්ජන්ති. යාව ච මග්ගෙන තෙසං අනුප්පත්තිඅරහතා න කතා හොති, තාව තෙ එවංපකාරා එවාති ''අනුසයා''ති වුච්චන්ති. සො එවංපකාරො උප්පජ්ජති-සද්දෙන ගහිතො, න ඛන්ධයමකාදීසු විය උප්පජ්ජමානතා. තෙනෙව ''යස්ස කාමරාගානුසයො උප්පජ්ජති, තස්ස පටිඝානුසයො උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''තිආදිනා උප්පජ්ජනවාරො අනුසයවාරෙන නින්නානාකරණො විභත්තො. අනුරූපං කාරණං පන ලභිත්වා යෙ උප්පජ්ජිංසු උප්පජ්ජමානා ච, තෙපි අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතා අහෙසුං භවන්ති ච. උප්පත්තිඅරහතාය එව ච තෙ උප්පජ්ජිංසු උප්පජ්ජන්ති ච, න ච අතීතානාගතපච්චුප්පන්නතො අඤ්ඤෙ උප්පත්තිඅරහා නාම අත්ථි, තස්මා සබ්බෙ අතීතානාගතපච්චුප්පන්නා කාමරාගාදයො ''අනුසයා''ති වුච්චන්ති. අප්පහීනට්ඨෙනෙව හි අනුසයා, අප්පහීනා ච අතීතාදයො එව, මග්ගස්ස පන තාදිසානං අනුප්පත්තිඅරහතාපාදනෙන අනුසයප්පහානං හොතීති. අප්පහීනාකාරො නාම ධම්මාකාරො, න ධම්මො, ධම්මො එව ච උප්පජ්ජතීති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **''අප්පහීනාකාරො ච උප්පජ්ජතීති වත්තුං න යුජ්ජතී''**ති. **සත්තානුසයාති** එත්ථ යදි අප්පහීනට්ඨෙන සන්තානෙ අනුසෙන්තීති අනුසයා, අථ කස්මා සත්තෙව වුත්තා, නනු සත්තානුසයතො අඤ්ඤෙසම්පි කිලෙසානං අප්පහීනත්තා අනුසයභාවො ආපජ්ජතීති චෙ? නාපජ්ජති, අප්පහීනමත්තස්සෙව අනුසයභාවස්ස අවුත්තත්තා. වුත්තඤ්හි ''අනුසයොති පන අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතකිලෙසො වුච්චතී''ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 1), තස්මා අප්පහීනට්ඨෙන ථාමගතො කිලෙසොයෙව අනුසයො නාමාති යුත්තං. ථාමගතන්ති ච අඤ්ඤෙහි අසාධාරණො සභාවො දට්ඨබ්බො. තථා හි ධම්මසභාවබොධිනා තථාගතෙන ඉමෙයෙව ''අනුසයා''ති වුත්තා. **ථාමගතොති** අනුසයසමඞ්ගීති අත්ථො.

අනුසයඋප්පජ්ජනවාරානං සමානගතිකත්තා යථා ''අනුසෙති''ති වචනං අප්පහීනාකාරදීපකං, එවං ''උප්පජ්ජති''ති වචනං සියාති උප්පජ්ජනවාරෙන ''උප්පජ්ජති''ති වචනස්ස අවුත්තතා සක්කා වත්තුන්ති චෙ? තං න, වචනත්ථවිසෙසෙන තංද්වයස්ස වුත්තත්තා. ''අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජති''ති හි එතස්මිං අත්ථෙ අවිසිට්ඨෙපි ''අනුසෙති''ති වචනං සන්තානෙ අනුසයිතතං ථාමගතභාවං දීපෙති. යදි තමෙව ''උප්පජ්ජති''ති වචනං දීපෙය්‍ය, කස්සචි විසෙසස්ස අභාවා උප්පජ්ජනවාරො න වත්තබ්බො සියා, ''උප්පජ්ජති''ති වචනං පන උප්පත්තියොග්ගං දීපෙති. කස්මා? උප්පජ්ජනවාරෙන උප්පත්තියොග්ගස්ස දස්සිතත්තා, අනුසයසද්දස්ස සබ්බදා විජ්ජමානානං අපරිනිප්ඵන්නසයනත්ථතාය නිවාරණත්ථං උප්පත්තිඅරහතාය ථාමගතභාවසඞ්ඛාතස්ස යථාධිප්පෙතසයනත්ථස්ස දස්සනත්ථං ''අනුසෙන්තීති අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්ති''ති යං උප්පත්තියොග්ගවචනං වුත්තං, තං සුවුත්තමෙවාති අධිප්පායො. තම්පි සුවුත්තමෙව ඉමිනා තන්තිප්පමාණෙනාති සම්බන්ධො. තන්තිත්තයෙනපි හි චිත්තසම්පයුත්තතා දීපිතා හොති.

පරිච්ඡෙදපරිච්ඡින්නුද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා

2. කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසූති කාමාවචරභූමියං සුඛාය ච උපෙක්ඛාය චාති අට්ඨකථායං කාමධාතුග්ගහණං ද්වින්නං වෙදනානං විසෙසනභාවෙන වුත්තං, එවං සති කාමධාතුයා කාමරාගානුසයස්ස අනුසයට්ඨානතා න වුත්තා හොති. ද්වීසු පන රාගෙසු භවරාගස්ස තීසු ධාතූසු රූපාරූපධාතූනං අනුසයට්ඨානතා වුත්තාති කාමධාතුයා කාමරාගස්ස අනුසයට්ඨානතා වත්තබ්බා. ධාතුවෙදනාසබ්බසක්කායපරියාපන්නවසෙන හි තිප්පකාරං අනුසයානං අනුසයට්ඨානං වුත්තන්ති. තස්මා තීසු ධාතූසු කාමධාතුයා තීසු වෙදනාසු ද්වීසු වෙදනාසු එත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙතීති විසුං අනුසයට්ඨානතා ධාතුයා වෙදනානඤ්ච යොජෙතබ්බා. **ද්වීසු වෙදනාසූති** ඉදඤ්ච වෙදනාසු අනුසයමානො කාමරාගානුසයො ද්වීස්වෙව අනුසෙති, න තීසූති තිණ්ණම්පි ඨානතානිවාරණත්ථමෙව වුත්තන්ති න සබ්බාසු ද්වීසු අනුසයනප්පත්තො අත්ථි, තෙන වෙදනාවිසෙසනත්ථං න කාමධාතුග්ගහණෙන කොචි අත්ථො. භවරාගානුසයනට්ඨානඤ්හි අට්ඨානඤ්ච අනුසයානං අපරියාපන්නං සක්කායෙ කාමරාගානුසයස්ස අනුසයට්ඨානං න හොතීති පාකටමෙතං. යථා ච ''ද්වීසු වෙදනාසු''ති වුත්තෙ පටිඝානුසයානුසයට්ඨානතො අඤ්ඤා ද්වෙ වෙදනා ගය්හන්ති, එවං භවරාගානුසයානුසයනට්ඨානතො ච අඤ්ඤා තා ගය්හන්තීති.

එත්ථ ච ද්වීහි වෙදනාහි සම්පයුත්තෙසු අඤ්ඤෙසු ච පියරූපසාතරූපෙසු ඉට්ඨරූපාදීසු උප්පජ්ජමානො කාමරාගානුසයො සාතසන්තසුඛගිද්ධියා පවත්තතීති ද්වීසු වෙදනාසු තස්ස අනුසයනං වුත්තං. අඤ්ඤත්ථ උප්පජ්ජමානොපි හි සො ඉමාසු ද්වීසු වෙදනාසු අනුගතො හුත්වා සෙති සුඛම්ච්චෙව අභිලසතීති. එවං පටිඝානුසයො ච දුක්ඛවෙදනාසම්පයුත්තෙසු අඤ්ඤෙසු ච අප්පියරූපාසාතරූපෙසු අනිට්ඨරූපාදීසු උප්පජ්ජමානො දුක්ඛපටිකූලතො දුක්ඛම්ච්චෙව පටිහඤ්ඤතීති දුක්ඛවෙදනමෙව අනුගතො හුත්වා සෙති, තෙන පන තස්මිං අනුසයනං වුත්තං. එවං කාමරාගපටිඝානං තීසු වෙදනාසු අනුසයවචනෙන ඉට්ඨඉට්ඨමජ්ඣත්තඅනිට්ඨෙසු ආරම්මණපකතියා විපරීතසඤ්ඤාය ච වසෙන ඉට්ඨාදිභාවෙන ගහිතෙසු කාමරාගපටිඝානං උප්පත්ති දස්සිතා හොති. තත්ථ උප්පජ්ජමානා හි තෙ තීසු වෙදනාසු අනුසෙන්ති නාම. වෙදනාත්තයමුඛෙන වා එත්ථ ඉට්ඨාදීනං ආරම්මණානං ගහණං වෙදිතබ්බං, කාමධාතුආදිග්ගහණෙන කාමස්සාදාදිවත්ථුභූතානං කාමභවාදීනං. තත්ථ කාමරාගානුසයො භවස්සාදවසෙන අනුසයමානො කාමධාතුයා අනුසෙති, කාමසුඛස්සාදවසෙන අනුසයමානො සුඛොපෙක්ඛාවෙදනාසු. පටිඝො දුක්ඛපටිඝාතවසෙනෙව පවත්තතීති යත්ථ තත්ථ පටිහඤ්ඤමානොපි දුක්ඛවෙදනාය එව අනුසෙති. රූපාරූපභවෙසු පන රූපාරූපාවචරධම්මෙසු ච කාමස්සාදස්ස පවත්ති නත්ථීති තත්ථ අනුසයමානො රාගො භවරාගොඉච්චෙව වෙදිතබ්බො. ධාතුත්තයවෙදනාත්තයග්ගහණෙන ච සබ්බසක්කායපරියාපන්නානං ගහිතත්තා ''යත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො නානුසෙතී''ති (යම. 2.අනුසයයමක.46) එවමාදීනං විස්සජ්ජනෙසු ධාතුත්තයවෙදනාත්තයවිනිමුත්තං දිට්ඨානුසයාදීනං අනුසයට්ඨානං න වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නනු ච අනුත්තරෙසු විමොක්ඛෙසු පිහං උපට්ඨාපයතො පිහපච්චයා උප්පන්නදොමනස්සෙ පටිඝානුසයො නානුසෙති, තථා නෙක්ඛම්මස්සිතසොමනස්සුපෙක්ඛාසු කාමරාගෙන නානුසයිතබ්බන්ති තදනුසයනට්ඨානතො අඤ්ඤාපි දිට්ඨානුසයානුසයනට්ඨානභූතා කාමාවචරවෙදනා සන්තීති? හොන්තු, න පන ධාතුත්තයවෙදනාත්තයතො අඤ්ඤං තදනුසයනට්ඨානං අත්ථි, තස්මා තං න වුත්තං. යස්මා පන ''යත්ථ කාමරාගානුසයො ච පටිඝානුසයො ච මානානුසයො ච නානුසෙන්ති, තත්ථ දිට්ඨානුසයො විචිකිච්ඡානුසයො නානුසෙතීති? ආමන්තා''ති (යම. 2.අනුසයයමක.52) වුත්තං, තස්මා අවිසෙසෙන දුක්ඛං පටිඝානුසයස්ස අනුසයනට්ඨානන්ති සමුදායවසෙන ගහෙත්වා වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තථා ලොකියසුඛොපෙක්ඛා කාමරාගමානානුසයනට්ඨානන්ති.

අපිච සුත්තෙ ''ඉධාවුසො විසාඛ, භික්ඛු ඉති පටිසඤ්චික්ඛති 'කුදාස්සු නාමාහං දොමනස්සං පජහෙය්‍යා'න්ති, සො ඉති පටිසඤ්චික්ඛිත්වා පටිඝං තෙන පජහති, න තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතී''ති නෙක්ඛම්මස්සිතං දොමනස්සං උප්පාදෙත්වා තං වික්ඛම්භෙත්වා වීරියං කත්වා අනාගාමිමග්ගෙන පටිඝස්ස සමුග්ඝාතනං සන්ධාය වුත්තං. න හි පටිඝෙනෙව පටිඝප්පහානං, දොමනස්සෙන වා දොමනස්සප්පහානං අත්ථීති. පටිඝුප්පත්තිරහට්ඨානතාය පන ඉධ සබ්බං දුක්ඛං ''පටිඝානුසයස්ස අනුසයනට්ඨාන''න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. නිප්පරියායදෙසනා හෙසා, සා පන පරියායදෙසනා. එවඤ්ච කත්වා පඨමජ්ඣානවික්ඛම්භිතං කාමරාගානුසයං තථා වික්ඛම්භිතමෙව කත්වා අනාගාමිමග්ගෙන සමුග්ඝාතනං සන්ධාය ''විවිච්චෙව…පෙ…. පඨමං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, රාගං තෙන පජහති,

න තත්ථ රාගානුසයො අනුසෙතී''ති වුත්තං. එවං චතුත්ථජ්ඣානවික්ඛම්භිතං අවිජ්ජානුසයං තථා වික්ඛම්භිතමෙව කත්වා අරහත්තමග්ගෙන සමුග්ඝාතනං සන්ධාය ''සුඛස්ස ච පහානා…පෙ…. චතුත්ථං ඣානං උපසම්පජ්ජ විහරති, අවිජ්ජං තෙන පජහති, න තත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙති''ති (ම. නි. 1.465) වුත්තං. න හි ලොකියචතුත්ථජ්ඣානුපෙක්ඛාය අවිජ්ජානුසයො සබ්බථා නානුසෙතීති සක්කා වත්තුං ''සබ්බසක්කායපරියාපන්නෙසු ධම්මෙසු එත්ථ අවිජ්ජානුසයො අනුසෙතී''ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 2) වුත්තත්තා, තස්මා අවිජ්ජානුසයස්සෙව වත්ථු චතුත්ථජ්ඣානුපෙක්ඛා, නෙක්ඛම්මස්සිතදොමනස්සඤ්ච පටිඝානුසයස්ස වත්ථු න න හොතීති තත්ථාපි තස්ස අනුසයනං වෙදිතබ්බං. අවත්ථුභාවතො හි ඉධ අනුසයනං න වුච්චති, න සුත්තන්තෙසු විය වුත්තනයෙන තංපටිපක්ඛභාවතො තංසමුග්ඝාතකමග්ගස්ස බලවූපනිස්සයභාවතො වාති.

එත්ථ ච ආරම්මණෙ අනුසයට්ඨානෙ සති භවරාගවජ්ජො සබ්බො ලොභො කාමරාගානුසයොති න සක්කා වත්තුං. දුක්ඛාය හි වෙදනාය රූපාරූපධාතූසු ච අනුසයමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සම්පයුත්තොපි ලොභො ලොභො එව, න කාමරාගානුසයො. යදි සියා, දිට්ඨානුසයස්ස විය එතස්සපි ඨානං වත්තබ්බං සියාති. අථ පන අජ්ඣාසයවසෙන තන්නින්නතාය අනුසයනට්ඨානං වුත්තං. යථා ඉට්ඨානං රූපාදීනං සුඛාය ච වෙදනාය අප්පටිලද්ධං වා අප්පටිලාභතො සමනුපස්සතො, පටිලද්ධපුබ්බං වා අතීතං නිරුද්ධං විගතං පරිණතං සමනුපස්සතො උප්පජ්ජමානො පටිඝො දුක්ඛෙ පටිඝඤ්ඤනවසෙනෙව පවත්තතීති දුක්ඛමෙව තස්ස අනුසයනට්ඨානං වුත්තං, නාලම්බිතං, එවං දුක්ඛාදීසු අභිනිවෙසනවසෙන උප්පජ්ජමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සම්පයුත්තොපි ලොභො සුඛාභිසඞ්ගවසෙනෙව පවත්තතීති සාතසන්තසුඛද්වයමෙවස්ස අනුසයට්ඨානං වුත්තන්ති භවරාගවජ්ජස්ස සබ්බලොභස්ස කාමරාගානුසයතා න විරුජ්ඣති, එකස්මිංයෙව ච ආරම්මණෙ රජ්ජන්ති දුස්සන්ති ච. තත්ථ රාගො සුඛජ්ඣාසයො පටිඝො දුක්ඛජ්ඣාසයොති තෙසං නානානුසයට්ඨානතා හොති.

එවඤ්ච කත්වා ''යත්ථ කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තත්ථ පටිඝානුසයො අනුසෙතීති? නො''ති (යම. 2.අනුසයයමක.14) වුත්තන්ති. අට්ඨකථායං පන ද්වීසු වෙදනාසු ඉට්ඨාරම්මණෙ ච දොමනස්සුප්පත්තිං වත්වා ''දොමනස්සමත්තමෙව පන තං හොති, න පටිඝානුසයො''ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 2) වුත්තත්තා යථා තත්ථ පටිඝො පටිඝානුසයො න හොති, එවං දුක්ඛාදීසු උප්පජ්ජමානෙන දිට්ඨානුසයෙන සහජාතො ලොභො කාමරාගානුසයො න හොතිච්චෙව විඤ්ඤායතීති. යං පනෙතං වුත්තං **''දොමනස්සමත්තමෙව පන තං හොති, න පටිඝානුසයො''**ති, **එත්ථ න පටිඝානුසයො**ති නත්ථි පටිඝානුසයොති අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි දොමනස්සස්ස පටිඝානුසයභාවාසඞ්කා අත්ථීති.

දෙසනා සංකිණ්ණා විය භවෙය්‍යාති භවරාගස්සපි කාමධාතුයා ද්වීසු වෙදනාසු ආරම්මණකරණවසෙනෙව උප්පත්ති වුත්තා විය භවෙය්‍ය, තස්මා ආරම්මණවිසෙසෙන විසෙසදස්සනත්ථං එවං දෙසනා කතා සහජාතවෙදනාවිසෙසාභාවතොති අධිප්පායො.

උප්පත්තිට්ඨානවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

මහාවාරො

1. අනුසයවාරවණ්ණනා

3. **අනුසෙති උප්පජ්ජතී**ති පච්චුප්පන්නවොහාරා පවත්තාවිරාමවසෙන වෙදිතබ්බා. මග්ගෙනෙව හි අනුසයානං විරාමො විච්ඡෙදො හොති, න තතො පුබ්බෙති.

20. **නාපි එකස්මිං ඨානෙ උප්පජ්ජන්ති, න එකං ධම්මං ආරම්මණං කරොන්තී**ති එත්ථ පුරිමෙන එකස්මිං චිත්තුප්පාදෙ උප්පත්ති නිවාරිතා, පච්ඡිමෙන එකස්මිං ආරම්මණෙති අයං විසෙසො. පුග්ගලොකාසවාරස්ස පටිලොමෙ තෙසං තෙසං පුග්ගලානං තස්ස තස්ස අනුසයස්ස අනනුසයනට්ඨානං පකතියා පහානෙන ච වෙදිතබ්බං, ''තිණ්ණං පුග්ගලානං දුක්ඛාය වෙදනාය තෙසං තත්ථ කාමරාගානුසයො නානුසෙති, නො ච තෙසං තත්ථ පටිඝානුසයො නානුසෙති, තෙසඤ්ඤෙව පුග්ගලානං රූපධාතුයා අරූපධාතුයා අපරියාපන්නෙ තෙසං තත්ථ කාමරාගානුසයො ච නානුසෙති, පටිඝානුසයො ච නානුසෙතී''ති පකතියා දුක්ඛාදීනං කාමරාගාදීනං අනනුසයට්ඨානතං සන්ධාය වුත්තං, ''ද්වින්නං පුග්ගලානං සබ්බත්ථ කාමරාගානුසයො ච නානුසෙති, පටිඝානුසයො ච නානුසෙතී''ති (යම. 2.අනුසයයමක.56) අනුසයප්පහානෙන. එත්ථ පුරිමනයෙන ඔකාසං අවෙක්ඛිත්වා පුග්ගලස්ස විජ්ජමානානං අනුසයානං අනනුසයනං වුත්තං, පච්ඡිමනයෙන පුග්ගලං අවෙක්ඛිත්වා ඔකාසස්ස කාමධාතුආදිකස්ස අනොකාසතාති.

අනුසයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සානුසයවාරවණ්ණනා

66-131. සානුසයපජහනපරිඤ්ඤාවාරෙසු ''සානුසයො, පජහති, පරිජානාතී''ති පුග්ගලො වුත්තො. පුග්ගලස්ස ච ඉමස්මිං භවෙ සානුසයොති එවං භවවිසෙසෙන වා, ඉමස්මිං කාමරාගානුසයෙන සානුසයො ඉමස්මිං ඉතරෙසු කෙනචීති

එවං භවානුසයවිසෙසෙන වා සානුසයතානිරනුසයතාදිකා නත්ථි. තථා ද්වීසු වෙදනාසු කාමරාගානුසයෙන සානුසයො, දුක්ඛාය වෙදනාය නිරනුසයොති ඉදම්පි නත්ථි. න හි පුග්ගලස්ස වෙදනා ඔකාසො, අථ ඛො අනුසයානන්ති. අනුසයස්ස පන තස්ස තස්ස සො සො අනුසයනොකාසො පුග්ගලස්ස තෙන තෙන අනුසයෙන සානුසයතාය, තස්ස තස්ස පජහනපරිජානනානඤ්ච නිමිත්තං හොති, අනනුසයනොකාසො ච නිරනුසයතාදීනං, තස්මා ඔකාසවාරෙසු භුම්මනිද්දෙසං අකත්වා ''යතො තතො''ති නිමිත්තත්ථෙ නිස්සක්කවචනං කතං, පජහනපරිඤ්ඤාවාරෙසු අපාදානත්ථෙ එව වා. තතො තතො හි ඔකාසතො අපගමකරණං විනාසනං පජහනං පරිජානනඤ්චාති.

තත්ථ **යතොති** යතො අනුසයට්ඨානතො අනුලොමෙ, පටිලොමෙ අනනුසයට්ඨානතොති අත්ථො. අනුසයානානුසයස්සෙව හි නිමිත්තාපාදානභාවදස්සනත්ථං ''රූපධාතුයා අරූපධාතුයා තතො මානානුසයෙන සානුසයොති (යම.2.අනුසයයමක.77), පජහතී''ති (යම. 2.අනුසයයමක.143) ච ''දුක්ඛාය වෙදනාය තතො කාමරාගානුසයෙන නිරනුසයොති (යම. 2.අනුසයයමක.110), න පජහතී''ති (යම. 2.අනුසයයමක.174-176) ච එවමාදීසු රූපධාතුආදයො එව භුම්මනිද්දෙසෙනෙව නිද්දිට්ඨාති. අට්ඨකථායං පන චතුත්ථපඤ්හවිස්සජ්ජනෙන සරූපතො අනුසයනට්ඨානස්ස දස්සිතත්තා තදත්ථෙ ආදිපඤ්හෙපි ''යතො''ති අනුසයනට්ඨානං වුත්තන්ති ඉමමත්ථං විභාවෙත්වා පුන ''යතො''ති එතස්ස වචනත්ථං දස්සෙතුං **''උප්පන්නෙන කාමරාගානුසයෙන සානුසයො''**ති වුත්තං, තං පමාදලිඛිතං විය දිස්සති. න හි උප්පන්නෙනෙව අනුසයෙන සානුසයො, උප්පත්තිරහට්ඨානතඤ්ච සන්ධායෙව නිස්සක්කවචනං න සක්කා වත්තුං. න හි අපරියාපන්නානං අනුසයුප්පත්තිරහට්ඨානතාති තං තථෙව දිස්සති. එවං පනෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො – යතො උප්පන්නෙනාති යතො උප්පන්නෙන භවිතබ්බං, තෙනාති උප්පත්තිරහට්ඨානෙ නිස්සක්කවචනං කතන්ති. තථා සබ්බධම්මෙසු උප්පජ්ජනකෙනාති. උප්පත්තිපටිසෙධෙ අකතෙ අනුප්පත්තියා අනිච්ඡිතත්තා සබ්බධම්මෙසු උප්පජ්ජනකභාවං ආපන්නෙන අනුප්පජ්ජනභාවං අපනෙති නාම. **සබ්බත්ථාති** එතස්ස පන සබ්බට්ඨානතොති අයමත්ථො න න සම්භවති. ත්ථ-කාරඤ්හි භුම්මතො අඤ්ඤත්ථාපි සද්දවිදූ ඉච්ඡන්තීති.

සානුසයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පජහනවාරවණ්ණනා

132-197. පජහනවාරෙ යෙන කාමරාගානුසයාදයො සාවසෙසා පහීයන්ති, සො තෙ පජහතීති සන්නිට්ඨානං කත්වා වත්තබ්බො න හොති අපජහනසබ්භාවා, තස්මා සන්නිට්ඨානෙ නිරවසෙසප්පජහනකොයෙව පජහතීති වුත්තො, තස්මා ''යො වා පන මානානුසයං පජහති, සො කාමරාගානුසයං පජහතීති? නො''ති (යම. 2.අනුසයයමක.132) වුත්තං. යස්මා පන සංසයපදෙන පහානකරණමත්තමෙව පුච්ඡති, න සන්නිට්ඨානං කරොති, තස්මා යථාවිජ්ජමානං පහානං සන්ධාය ''යො කාමරාගානුසයං පජහති, සො මානානුසයං පජහතීති? තදෙකට්ඨං පජහතී''ති වුත්තං. පටිලොමෙ පන ''නප්පජහතී''ති පජහනාභාවො එව සන්නිට්ඨානපදෙන සංසයපදෙන ච විනිච්ඡිතො පුච්ඡිතො ච, තස්මා යෙසං පජහනං නත්ථි නිරවසෙසවසෙන පජහනකානං, තෙ ඨපෙත්වා අවසෙසා අප්පජහනසබ්භාවෙනෙව නප්පජහන්තීති වුත්තා, න ච යථාවිජ්ජමානෙන පහානෙනෙව වජ්ජිතාති දට්ඨබ්බාති. ''අනාගාමිමග්ගසමඞ්ගිඤ්ච අට්ඨමකඤ්ච ඨපෙත්වා අවසෙසා පුග්ගලා කාමරාගානුසයඤ්ච නප්පජහන්ති විචිකිච්ඡානුසයඤ්ච නප්පජහන්තී''ති (යම. 2.අනුසයයමක.165) එත්ථ **අට්ඨකථායං** ''පුථුජ්ජනො පහානපරිඤ්ඤාය අභාවෙන නප්පජහති, සෙසා තෙසං අනුසයානං පහීනත්තා''ති (යම. අට්ඨ. අනුසයයමක 132-197) වුත්තං.

තත්ථ කිඤ්චාපි කෙසඤ්චි විචිකිච්ඡානුසයො කෙසඤ්චි උභයන්ති සෙසානං තෙසං පහීනතා අත්ථි, තථාපි සොතාපන්නාදීනං විචිකිච්ඡානුසයස්ස පහීනතා උභයාපජහනස්ස කාරණං න හොතීති තෙසං පහීනත්තා ''නප්පජහන්ති''ති න සක්කා වත්තුං, අථ පන කාමරාගානුසයඤ්ච නප්පජහන්තීති ඉමං සන්නිට්ඨානෙන තෙසං පුග්ගලානං සඞ්ගහිතතාදස්සනත්ථං වුත්තන්ති න තත්ථ කාරණං වත්තබ්බං, පුච්ඡිතස්ස පන සංසයත්ථස්ස කාරණං වත්තබ්බං. එවං සති ''සෙසා තස්ස අනුසයස්ස පහීනත්තා''ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං ''යො කාමරාගානුසයං නප්පජහති, සො දිට්ඨානුසයං විචිකිච්ඡානුසයං නප්පජහතී''ති පටික්ඛිපිත්වා පුච්ඡිතෙ සදිසවිස්සජ්ජනකෙ දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයෙ සන්ධාය කාරණස්ස වත්තබ්බත්තා, තස්මා **තෙසං අනුසයානං පහීනත්තාති** තෙසං දිට්ඨිවිචිකිච්ඡානුසයානං පහීනත්තා තෙ සංසයත්ථසඞ්ගහිතෙ අනුසයෙ නප්පජහන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො.

පජහනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. පහීනවාරවණ්ණනා

264-274. **පහීනවාරෙ එලට්ඨවසෙනෙව දෙසනා ආරද්ධාති** අනුලොමං සන්ධාය වුත්තං. පටිලොමෙ හි පුථුජ්ජනවසෙනපි දෙසනා ගහිතාති. ''එලට්ඨවසෙනෙවා''ති ච සාධාරණවචනෙන මග්ගසමඞ්ගීනං අග්ගහිතතං දීපෙති. අනුසයච්චන්තපටිපක්ඛෙකචිත්තක්ඛණිකානඤ්හි මග්ගසමඞ්ගීනං න කොචි අනුසයො උප්පත්තිරහො, නාපි අනුප්පත්තිරහතං ආපාදිතො, තස්මා තෙ න අනුසයසානුසයපහීනඋප්පජ්ජනවාරෙසු ගහිතාති.

275-296. ඔකාසවාරෙ සො සො අනුසයො අත්තනො අත්තනො ඔකාසෙ එව අනුප්පත්තිධම්මතං ආපාදිතො පහීනො, අනාපාදිතො ච අප්පහීනොති පහීනාප්පහීනවචනානි තදොකාසමෙව දීපෙන්ති, තස්මා අනොකාසෙ

තදුභයාවත්තබ්බතා වුත්තාති. **සාධාරණට්ඨානෙ තෙන සද්ධිං පහීනො නාම හොතීති** තෙන සද්ධිං සමානොකාසෙ පහීනො නාමාති අත්ථො, න සමානකාලෙ පහීනොති.

පහීනවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. ධාතුවාරවණ්ණනා

332-340. ධාතුවාරෙ **සන්තානං අනුගතා හුත්වා සයන්තීති** යස්මිං සන්තානෙ අප්පහීනා, තංසන්තානෙ අප්පහීනභාවෙන අනුගන්ත්වා උප්පත්තිඅරහභාවෙන සයන්තීති අත්ථො. උප්පත්තිරහතා එව හි අනුරූපං කාරණං ලභිත්වා උප්පජ්ජන්තීති ඉධාපි යුත්තාති. එත්ථ ච න කාමධාතුආදීනි ඡ පටිනිසෙධවචනානි ධාතුවිසෙසනිද්ධාරණානි න හොන්තීති ''න කාමධාතුයා චුතස්ස න කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සා''තිආදිම්හි වුච්චමානෙ ඉමං නාම උපපජ්ජන්තස්සාති න විඤ්ඤායෙය්‍ය, තස්මා තංමූලිකාසු යොජනාසු ''න කාමධාතුයා චුතස්ස කාමධාතුං රූපධාතුං අරූපධාතුං උපපජ්ජන්තස්සා''ති පඨමං යොජෙත්වා පුන අනුක්කමෙන ''න කාමධාතුං උපපජ්ජන්තස්සා''තිආදිකා යොජනා කතා. එවඤ්හි න කාමධාතුආදිපදෙහි යථාවුත්තධාතුයොයෙව ගහිතා, න කඤ්චීති විඤ්ඤායති. යථා අනුසයවාරෙ ''අනුසෙන්තීති පදස්ස උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො ගහිතො''ති වුත්තං, තත්ථාපි උප්පජ්ජමානමෙව සන්ධාය උප්පජ්ජන්තීති ගහෙතුං න සක්කා ''යස්ස කාමරාගානුසයො අනුසෙති, තස්ස පටිඝානුසයො අනුසෙතීති? ආමන්තා''තිආදිවචනතො. අථාපි අප්පහීනතං සන්ධාය උප්පජ්ජන්තීති අත්ථො තත්ථ ගහිතො, ඉධාපි සො න න යුජ්ජතීති. **භඞ්ගාති** භඤ්ජිතබ්බා, ද්විධා කාතබ්බාති අත්ථො. නනු න කොචි අනුසයො යත්ථ උප්පජ්ජන්තස්ස අනුසෙති නානුසෙති චාති ද්විධා කාතබ්බා, තත්ථෙව කස්මා ''කති අනුසයා භඞ්ගා? අනුසයා භඞ්ගා නත්ථී''ති පුච්ඡාවිස්සජ්ජනානි කතානි. න හි පකාරන්තරාභාවෙ සංසයො යුත්තොති ? න න යුත්තො, ''අනුසයා භඞ්ගා නත්ථී''ති අවුත්තෙ භඞ්ගාභාවස්ස අවිඤ්ඤාතත්තාති.

ධාතුවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුසයයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. චිත්තයමකං

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-62. චිත්තයමකවණ්ණනායං **ආදිතොව තයො සුද්ධිකමහාවාරා හොන්තීති** ඉමෙ තයො මහාවාරා සරාගාදිකුසලාදීහි මිස්සකා සුද්ධිකා ච, තෙසු ආදිතො සුද්ධිකා හොන්තීති අත්ථො. මිස්සකෙසු ච එකෙකස්මිං සරාගාදිමිස්සකචිත්තෙ තයො තයො මහාවාරා, තෙ තත්ථ තත්ථ පන වුත්තෙ සම්පිණ්ඩෙත්වා **''සොළස පුග්ගලවාරා''**තිආදි වුත්තං, න නිරන්තරං වුත්තෙති. ''යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සතී''තිආදිනා උප්පාදනිරොධානං පච්චුප්පන්නානාගතකාලානඤ්ච සංසග්ගවසෙන එකෙකාය පුච්ඡාය පවත්තත්තා **''උප්පාදනිරොධකාලසම්භෙදවාරො''**ති වුත්තො. එවං සෙසානම්පි වාරානං තංතංනාමතා පාළිඅනුසාරෙන වෙදිතබ්බා.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

63. **තථාරූපස්සෙව ඛීණාසවස්ස චිත්තං සන්ධායාති** ඉදං උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිපච්ඡිමචිත්තසමඞ්ගිම්හි පුග්ගලෙ අධිප්පෙතෙ තඤ්ච චිත්තං අධිප්පෙතමෙව හොතීති කත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **අරහතො පච්ඡිමචිත්තම්පීති** නුප්පජ්ජති නිරුජ්ඣතීති එවංපකාරං භඞ්ගක්ඛණසමඞ්ගිමෙව සන්ධාය වුත්තං.

65-82. උප්පාදවාරස්ස දුතියපුච්ඡාවිස්සජ්ජනෙ **චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ, නිරොධසමාපන්නානං, අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, නො ච තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජතීති** එත්ථ ''චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථා''ති එතස්ස ''සබ්බෙසං චිත්තං ඛණපච්චුප්පන්නමෙව හුත්වා උප්පාදක්ඛණං අතීතත්තා උප්පජ්ජිත්ථ නාමා''ති අත්ථො වුත්තො. **චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ චෙව උප්පජ්ජති චාති** එතස්සපි උප්පාදං පත්තත්තා උප්පජ්ජිත්ථ, අනතීතත්තා උප්පජ්ජති නාමාති ද්වයමෙතං එවං න සක්කා වත්තුං. න හි ඛණපච්චුප්පන්නෙ ''උප්පජ්ජිත්ථා''ති අතීතවොහාරො අත්ථි. යදි සියා, **යං වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං චිත්තං උප්පජ්ජතීති** එත්ථ ''නො''ති අවත්වා විභජිතබ්බං සියා. තථා **''යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථා''**ති එත්ථ ච ''නො''ති අවත්වා ''ආමන්තා''ති වත්තබ්බං සියා. **''චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ''**ති පන භිජ්ජමානචිත්තසමඞ්ගී පුග්ගලො වුත්තො, තස්ස අතීතං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, න ච කිඤ්චි චිත්තං උප්පජ්ජති. **චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති** ච උප්පජ්ජමානචිත්තසමඞ්ගී පුග්ගලො වුත්තො, තස්සපි අතීතං චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථ, තං පන චිත්තං උප්පජ්ජතීති

එවමෙත්ථ අත්ථො දට්ඨබ්බො. චිත්තන්ති හි සාමඤ්ඤවචනං එකස්මිං අනෙකස්මිඤ්ච යථාගහිතවිසෙසෙ තිට්ඨතීති. **''යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චිත්තං උප්පජ්ජතීති? චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ''**ති එත්ථ **යස්ස වා පන චිත්තං උප්පජ්ජිස්සතී**ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන ගහිතපුග්ගලස්සෙව චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙති එවං සබ්බත්ථ සන්නිට්ඨානවසෙන නියමො වෙදිතබ්බො. උප්පන්නුප්පජ්ජමානවාරො නිරුද්ධනිරුජ්ඣමානවාරො ච පුග්ගලවාරාදීසු තීසුපි නින්නානාකරණා උද්දිට්ඨා නිද්දිට්ඨා ච. තත්ථ පුග්ගලවාරෙ අවිසෙසෙන යං කඤ්චි තාදිසං පුග්ගලං සන්ධාය **''උප්පන්නං උප්පජ්ජමාන''**න්තිආදි වුත්තං, ධම්මවාරෙ චිත්තමෙව, පුග්ගලධම්මවාරෙ පුග්ගලං චිත්තඤ්චාති අයමෙත්ථ විසෙසො දට්ඨබ්බො.

83. අතික්කන්තකාලවාරෙ ඉමස්ස පුග්ගලවාරත්තා පුග්ගලො පුච්ඡිතොති පුග්ගලස්සෙව විස්සජ්ජනෙන භවිතබ්බං. යථා **යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජිත්ථා**ති එතෙන න කොචි පුග්ගලො න ගහිතො, එවං **යස්ස චිත්තං උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාල**න්ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන න කොචි න ගහිතො. න හි සො පුග්ගලො අත්ථි, යස්ස චිත්තං උප්පාදක්ඛණං අතීතං නත්ථි, තෙ ච පන නිරුජ්ඣමානක්ඛණාතීතචිත්තා න න හොන්තීති පඨමො පඤ්හො ''ආමන්තා''ති විස්සජ්ජිතබ්බො සියා, තථා දුතියතතියා. චතුත්ථො පන ''පච්ඡිමචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං චිත්තං භඞ්ගක්ඛණං අවීතික්කන්තං, නො ච තෙසං චිත්තං උප්පාදක්ඛණං අවීතික්කන්තං, ඉතරෙසං චිත්තං භඞ්ගක්ඛණඤ්ච අවීතික්කන්තං උප්පාදක්ඛණඤ්ච අවීතික්කන්ත''න්ති විස්සජ්ජිතබ්බො භවෙය්‍ය, තථා අවිස්සජ්ජෙත්වා කස්මා සබ්බත්ථ චිත්තමෙව විභත්තන්ති ? චිත්තවසෙන පුග්ගලවවත්ථානතො. ඛණස්ස හි වීතික්කන්තතාය අතික්කන්තකාලතාවචනෙන වත්තමානස්ස ච චිත්තස්ස වසෙන පුග්ගලො උප්පාදක්ඛණාතීතචිත්තො වුත්තො අතීතස්ස ච, තත්ථ පුරිමස්ස චිත්තං න භඞ්ගක්ඛණං වීතික්කන්තං පච්ඡිමස්ස වීතික්කන්තන්ති එවමාදිකො පුග්ගලවිභාගො යස්ස චිත්තස්ස වසෙන පුග්ගලවවත්ථානං හොති, තස්ස චිත්තස්ස තංතංඛණවීතික්කමාවීතික්කමදස්සනවසෙන දස්සිතො හොතීති සබ්බවිස්සජ්ජනෙසු චිත්තමෙව විභත්තං. අථ වා නයිධ ධම්මමත්තවිසිට්ඨො පුග්ගලො පුච්ඡිතො, අථ ඛො පුග්ගලවිසිට්ඨං චිත්තං, තස්මා චිත්තමෙව විස්සජ්ජිතන්ති වෙදිතබ්බං. යදිපි පුග්ගලප්පධානා පුච්ඡා, අථාපි චිත්තප්පධානා, උභයථාපි දුතියපුච්ඡාය ''ආමන්තා''ති වත්තබ්බං සියා, තථා පන අවත්වා නිරොධක්ඛණවීතික්කමෙන අතික්කන්තකාලතා න උප්පාදක්ඛණවීතික්කමෙන අතික්කන්තකාලතා විය වත්තමානස්ස අත්ථීති දස්සනත්ථං **''අතීතං චිත්ත''**න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **යස්ස චිත්තං න උප්පජ්ජමානන්ති** එත්ථ උප්පජ්ජමානං ඛණං ඛණං වීතික්කන්තං අතික්කන්තකාලං යස්ස චිත්තං න හොතීති අත්ථො. එස නයො **''න නිරුජ්ඣමාන''**න්ති එත්ථාපි.

114-116. මිස්සකවාරෙසු **යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සතී**ති පුච්ඡා, **නොති** විස්සජ්ජනඤ්ච අට්ඨකථායං දස්සිතං. පාළියං පන ''යස්ස සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති, තස්ස සරාගං චිත්තං නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සතී''ති මාතිකාඨපනායං වුත්තත්තා විස්සජ්ජනෙපි තථෙව සන්නිට්ඨානසංසයත්ථෙසු සරාගාදිමිස්සකචිත්තවසෙනෙව පුච්ඡා උද්ධරිත්වා ''සරාගපච්ඡිමචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති නිරුජ්ඣිස්සති නුප්පජ්ජිස්සති, ඉතරෙසං සරාගචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සරාගං චිත්තං උප්පජ්ජති න නිරුජ්ඣති නිරුජ්ඣිස්සති චෙව උප්පජ්ජිස්සති චා''ති එවමාදිනා නයෙන යෙභුය්‍යෙන සුද්ධිකවාරසදිසමෙව විස්සජ්ජනං කාතබ්බන්ති කත්වා සංඛිත්තන්ති විඤ්ඤායති.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

චිත්තයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. ධම්මයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1-16. ධම්මයමකවණ්ණනායං **කුසලාදිධම්මානං මාතිකං ඨපෙත්වා**ති යථා මූලයමකෙ කුසලාදිධම්මා දෙසිතා, යථා ච ඛන්ධයමකාදීසු ''පඤ්චක්ඛන්ධා''තිආදිනා අඤ්ඤථා සඞ්ගහෙත්වා දෙසිතා, තථා අදෙසෙත්වා යා කුසලාදීනං ධම්මානං ''කුසලාකුසලා ධම්මා''තිආදිකා මාතිකා, තං ඉධ ආදිම්හි ඨපෙත්වා දෙසිතස්සාති අත්ථො.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පවත්තිවාරවණ්ණනා

33-34. **''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්තී''**ති එතස්ස විස්සජ්ජනෙ **''අබ්‍යාකතා චාති චිත්තසමුට්ඨානරූපවසෙන වුත්ත''**න්ති අට්ඨකථායං වුත්තං, ඉමස්මිං පන පඤ්හෙ කම්මසමුට්ඨානාදිරූපඤ්ච ලබ්භති, තං පන පටිලොමවාරස්ස විස්සජ්ජනෙ **සබ්බෙසං චවන්තානං, පවත්තෙ චිත්තස්ස**

භඞ්ගක්ඛණෙ, ආරුප්පෙ අකුසලානං උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං කුසලා ච ධම්මා න උප්පජ්ජන්ති අබ්‍යාකතා ච ධම්මා න උප්පජ්ජන්තීති එත්ථ පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ උප්පජ්ජමානම්පි කම්මසමුට්ඨානාදිරූපං අග්ගහෙත්වා ''අබ්‍යාකතා ච ධම්මා න උප්පජ්ජන්තී''ති වුත්තත්තා චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව ඉධාධිප්පෙතං. කම්මසමුට්ඨානාදිරූපෙ න විධානං, නාපි පටිසෙධොති කෙචි වදන්ති, තථා චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙව සන්ධාය ''යස්ස කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, තස්ස අබ්‍යාකතා ධම්මා නිරුජ්ඣන්තීති? නො''ති (යම. 3.ධම්මයමක.163) වුත්තන්ති. තං පනෙතං එවං න සක්කා වත්තුං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ කම්මසමුට්ඨානරූපාදීනම්පි උප්පාදස්ස උප්පාදක්ඛණෙ ච නිරොධස්ස එවමාදීහි එව පාළීහි පටිසෙධසිද්ධිතො.

යෙ ච වදන්ති ''යථා පටිසම්භිදාමග්ගෙ නිරොධකථායං 'සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ජාතා ධම්මා ඨපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූපං සබ්බෙපි විරාගා චෙව හොන්ති විරාගාරම්මණා විරාගගොචරා විරාගසමුදාගතා විරාගපතිට්ඨා'තිආදීසු 'ඨපෙත්වා රූප'න්ති අවත්වා චිත්තපටිබද්ධත්තා චිත්තජරූපානං 'ඨපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූප'න්ති වුත්තං, එවමිධාපි චිත්තපටිබද්ධත්තා චිත්තජරූපමෙව කථිත''න්ති, තඤ්ච තථා න හොති. යෙසඤ්හි සොතාපත්තිමග්ගො සහජාතපච්චයො හොති, යෙසු ච විරාගාදිආසඞ්කා හොති, තෙ සොතාපත්තිමග්ගසහජාතා ධම්මා සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ජාතා ධම්මාති තත්ථ වුත්තා. **සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ ජාතා**ති හි වචනං මග්ගෙ ජාතතං දීපෙති, න ච කම්මජාදීනි අමග්ගෙ ජායමානානි මග්ගක්ඛණෙ ජාතවොහාරං අරහන්ති තෙසං තස්ස සොතාපත්තිමග්ගක්ඛණෙ සහජාතපච්චයත්තාභාවතො, තස්මා මග්ගක්ඛණෙ තංසහජාතධම්මෙසු ඨපෙතබ්බං ඨපෙතුං ''ඨපෙත්වා චිත්තසමුට්ඨානරූප''න්ති වුත්තං, ඉධ පන කුසලාදිධම්මා යස්ස යත්ථ උප්පජ්ජන්ති නිරුජ්ඣන්ති ච, තස්ස පුග්ගලස්ස තස්මිඤ්ච ඔකාසෙ අබ්‍යාකතධම්මානං උප්පාදනිරොධානං කුසලාදිපටිබද්ධතා අප්පටිබද්ධතා ච ආමට්ඨා, න ච කම්මජාදිරූපං අබ්‍යාකතං න හොති, තස්මා සන්නිට්ඨානෙන ගහිතස්ස පුග්ගලස්ස ඔකාසෙ වා උප්පාදනිරොධෙසු විජ්ජමානෙසු අබ්‍යාකතානං තෙ වෙදිතබ්බා, අවිජ්ජමානෙසු ච පටිසෙධෙතබ්බා, න ච අචිත්තපටිබද්ධා අබ්‍යාකතාති එත්ථ න ගහිතාති සක්කා වත්තුං නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තානඤ්ච උප්පාදනිරොධවචනතොති.

චතුත්ථපඤ්හෙ **පවත්තෙ අකුසලාබ්‍යාකතචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ**ති ඉදං ''යස්ස වා පන අබ්‍යාකතා ධම්මා උප්පජ්ජන්තී''ති එතෙන සන්නිට්ඨානෙන ගහිතෙසු පඤ්චවොකාරෙ අකුසලාබ්‍යාකතචිත්තානං චතුවොකාරෙ ච අබ්‍යාකතචිත්තස්සෙව උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගිනො සන්ධාය වුත්තං. එවං සබ්බත්ථ සන්නිට්ඨානවසෙන විසෙසො වෙදිතබ්බො.

79. **''එකාවජ්ජනෙන** 166 **උප්පන්නස්සා''**ති වුත්තං, නානාවජ්ජනෙනපි පන තතො පුරිමතරජවනවීථීසු උප්පන්නස්ස ''උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං අකුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජිස්සන්ති, නො ච තෙසං කුසලා ධම්මා නුප්පජ්ජන්තී''ති ඉදං ලක්ඛණං ලබ්භතෙව, තස්මා එතෙන ලක්ඛණෙන සමානලක්ඛණං සබ්බං **යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා අග්ගමග්ගං පටිලභිස්සන්ති, තස්ස චිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ**ති එතෙනෙව කුසලානාගතභාවපරියොසානෙන තාය එව සමානලක්ඛණතාය දීපිතං හොතීති දට්ඨබ්බං. එස නයො අකුසලාතීතභාවස්ස අබ්‍යාකතාතීතභාවස්ස ච ආදිම්හි **''දුතියෙ අකුසලෙ''**ති, **''දුතියෙ චිත්තෙ''**ති ච වුත්තට්ඨානෙ. යථා හි භාවනාවාරෙ භාවනාපහානානං පරියොසානෙන අග්ගමග්ගෙන තතො පුරිමතරානිපි භාවනාපහානානි දස්සිතානි හොන්ති, එවමිධාපි තං තං තෙන තෙන ආදිනා අන්තෙන ච දස්සිතන්ති.

100. **පඤ්චවොකාරෙ අකුසලානං භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං අකුසලා ච ධම්මා නිරුජ්ඣන්ති අබ්‍යාකතා ච ධම්මා නිරුජ්ඣන්තී**ති වචනෙන පටිසන්ධිචිත්තතො සොළසමං, තතො පරම්පි වා භවනිකන්තිචිත්තං හොති, න තතො ඔරන්ති විඤ්ඤායතීති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ධම්මයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. ඉන්ද්‍රියයමකං

1. පණ්ණත්තිවාරො

උද්දෙසවාරවණ්ණනා

1. ඉන්ද්‍රියයමකෙ විභඞ්ගෙ විය ජීවිතින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රියානන්තරං අනිද්දිසිත්වා පුරිසින්ද්‍රියානන්තරං උද්දිට්ඨං ''තීණිමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි තීණි? ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ජීවිතින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.492) සුත්තෙ දෙසිතක්කමෙන. පවත්තිවාරෙ හි එකන්තං පවත්තියං එව උප්පජ්ජමානානං සුඛින්ද්‍රියාදීනං කම්මජානං අකම්මජානඤ්ච අනුපාලකං ජීවිතින්ද්‍රියං චුතිපටිසන්ධීසු ච පවත්තමානානං කම්මජානන්ති තංමූලකානි යමකානි චුතිපටිසන්ධිපවත්තිවසෙන වත්තබ්බානීති වෙදිතබ්බානි. චක්ඛුන්ද්‍රියාදීසු පන පුරිසින්ද්‍රියාවසානෙසු යං මූලකමෙව න

හොති මනින්ද්‍රියං, තං ඨපෙත්වා අවසෙසමූලකානි චුතිඋපපත්තිවසෙනෙව වත්තබ්බානි ආයතනයමකෙ විය, තස්මා ජීවිතින්ද්‍රියං තෙසං මජ්ඣෙ අනුද්දිසිත්වා අන්තෙ උද්දිට්ඨන්ති.

උද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා

94. **ඉත්ථී ඉත්ථින්ද්‍රියන්ති** එත්ථ යස්මා ඉත්ථීති කොචි සභාවො නත්ථි, න ච රූපාදිධම්මෙ උපාදාය ඉත්ථිග්ගහණං න හොති, තස්මා ඉත්ථිග්ගහණස්ස අවිජ්ජමානම්පි විජ්ජමානම්ව ගහෙත්වා පවත්තිතො තථාගහිතස්ස වසෙන ''නත්ථී''ති අවත්වා ''නො''ති වුත්තං. සුඛස්ස ච භෙදං කත්වා ''සුඛං සොමනස්ස''න්ති, දුක්ඛස්ස ච ''දුක්ඛං දොමනස්ස''න්ති වචනෙනෙව සොමනස්සතො අඤ්ඤා සුඛා වෙදනා සුඛං, දොමනස්සතො ච අඤ්ඤා දුක්ඛා වෙදනා දුක්ඛන්ති අයං විසෙසො ගහිතොයෙවාති **''සුඛං සුඛින්ද්‍රියං දුක්ඛං දුක්ඛින්ද්‍රිය''**න්ති එත්ථ ''ආමන්තා''ති වුත්තං.

140. සුද්ධින්ද්‍රියවාරෙ **චක්ඛු ඉන්ද්‍රියන්ති** එත්ථ දිබ්බචක්ඛුපඤ්ඤාචක්ඛූනි පඤ්ඤින්ද්‍රියානි හොන්තීති ''ආමන්තා''ති වුත්තං. **අවසෙසං සොතන්ති** තණ්හාසොතමෙවාහ.

නිද්දෙසවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2.පවත්තිවාරවණ්ණනා

186. පවත්තිවාරෙ ''ඡයිමානි, භික්ඛවෙ, ඉන්ද්‍රියානි. කතමානි ඡ? චක්ඛුන්ද්‍රියං…පෙ…. කායින්ද්‍රියං මනින්ද්‍රිය''න්ති (සං. නි. 5.495) සුත්තෙ වුත්තනයෙන ඉධ උද්දිට්ඨං මනින්ද්‍රියං චුතිපටිසන්ධිපවත්තීසු පවත්තමානෙහි කම්මජාකම්මජෙහි සබ්බෙහිපි යොගං ගච්ඡති, න ච ජීවිතින්ද්‍රියං විය අඤ්ඤධම්මනිස්සයෙන ගහෙතබ්බං, පුබ්බඞ්ගමත්තාව පධානං, තස්මා කූටං විය ගොපානසීනං සබ්බින්ද්‍රියානං සමොසරණට්ඨානං අන්තෙ ඨපෙත්වා යොජිතං. ජීවිතින්ද්‍රියාදිමූලකෙසු පවත්තිඤ්ච ගහෙත්වා ගතෙසු ''යස්ස ජීවිතින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස සුඛින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? සබ්බෙසං උපපජ්ජන්තානං, පවත්තෙ සුඛින්ද්‍රියවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං සුඛින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, සුඛින්ද්‍රියසම්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච උප්පජ්ජති සුඛින්ද්‍රියඤ්ච උප්පජ්ජතී''තිආදිනා සුඛදුක්ඛදොමනස්සින්ද්‍රියෙහි ලොකුත්තරින්ද්‍රියෙහි ච යොජනා ලබ්භති, තථා ''යස්ස සුඛින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස දුක්ඛින්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? නො''තිආදිනා තංමූලකා ච නයා. තෙහි පන පවත්තියංයෙව උප්පජ්ජමානෙහි යොජනා තංමූලකා ච චුතිපටිසන්ධිපවත්තීසු පවත්තමානෙහි සොමනස්සින්ද්‍රියාදීහි යොජනාය ජීවිතින්ද්‍රියමූලකෙහි ච නයෙහි පාකටායෙවාති කත්වා න වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

''සචක්ඛුකානං විනා සොමනස්සෙනාති උපෙක්ඛාසහගතානං චතුන්නං මහාවිපාකපටිසන්ධීනං වසෙන වුත්ත''න්ති අට්ඨකථායං වුත්තං, තං සොමනස්සවිරහිතසචක්ඛුකපටිසන්ධිනිදස්සනවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. න හි ''චතුන්නංයෙවා''ති නියමො කතො, තෙන තංසමානලක්ඛණා පරිත්තවිපාකරූපාවචරපටිසන්ධියොපි දස්සිතා හොන්ති. තත්ථ කාමාවචරෙසු සොමනස්සපටිසන්ධිසමානතාය මහාවිපාකෙහි චතූහි නිදස්සනං කතං, තෙන යථා සසොමනස්සපටිසන්ධිකා අචක්ඛුකා න හොන්ති, එවං ඉතරමහාවිපාකපටිසන්ධිකාපීති අයමත්ථො දස්සිතො හොති. ගබ්භසෙය්‍යකානඤ්ච අනුප්පන්නෙසු චක්ඛාදීසු චවන්තානං අහෙතුකපටිසන්ධිකතා සහෙතුකපටිසන්ධිකානං කාමාවචරානං නියමතො සචක්ඛුකාදිභාවදස්සනෙන දස්සිතා හොති. ගබ්භසෙය්‍යකෙපි හි සන්ධාය ''යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජතීති? ආමන්තා''ති ඉදං වචනං යථා යුජ්ජති, තථා ආයතනයමකෙ දස්සිතං. න හි සන්නිට්ඨානෙන සඞ්ගහිතානං ගබ්භසෙය්‍යකානං වජ්ජනෙ කාරණං අත්ථි, ''ඉත්ථීනං අසානකානං උපපජ්ජන්තීන''න්තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.187) ච තෙ එව වුත්තාති.

උපෙක්ඛාය අචක්ඛුකානන්ති අහෙතුකපටිසන්ධිවසෙන වුත්තන්ති එත්ථ ච කාමාවචරෙ සොපෙක්ඛඅචක්ඛුකපටිසන්ධියා තංසමානලක්ඛණං අරූපපටිසන්ධිඤ්ච නිදස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. කෙසුචි පන පොත්ථකෙසු ''අහෙතුකාරූපපටිසන්ධිවසෙනා''ති පාඨො දිස්සති, සො එව සෙය්‍යො.

''තත්ථ හි එකන්තෙනෙව සද්ධාසතිපඤ්ඤායො නත්ථි, සමාධිවීරියානි පන ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න හොන්තී''ති වුත්තං, යදි පන සමාධිවීරියානි සන්ති, ''ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න හොන්තී''ති න සක්කා වත්තුං ''සමාධි සමාධින්ද්‍රියන්ති? ආමන්තා''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.113) ''වීරියං වීරියින්ද්‍රියන්ති? ආමන්තා''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.111) වචනතො. අහෙතුකපටිසන්ධිචිත්තෙ ච යථා සමාධිලෙසො එකග්ගතා අත්ථි, න එවං වීරියලෙසො අත්ථි, තස්මා එවමෙත්ථ වත්තබ්බං සියා ''තත්ථ හි එකන්තෙනෙව සද්ධාවීරියසතිපඤ්ඤායො නත්ථි, එකග්ගතා පන සමාධිලෙසො එව හොතී''ති. අයං පනෙත්ථ අධිප්පායො සියා – යථා අඤ්ඤෙසු කෙසුචි අහෙතුකචිත්තෙසු සමාධිවීරියානි හොන්ති ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි ච, එවමිධ සමාධිවීරියානි ඉන්ද්‍රියප්පත්තානි න හොන්තීති. සමාධිවීරියින්ද්‍රියානමෙව අභාවං දස්සෙන්තො අහෙතුකන්තරතො විසෙසෙති . තත්ථ ''සමාධිවීරියානි පන න හොන්තී''ති වත්තබ්බෙ ''ඉන්ද්‍රියප්පත්තානී''ති සමාධිලෙසස්ස සමාධින්ද්‍රියභාවං අප්පත්තස්ස සබ්භාවතො වුත්තං, න වීරියලෙසස්ස.

විසෙසනඤ්හි විසෙසිතබ්බෙ පවත්තති. යෙසු පන පොත්ථකෙසු ''තත්ථ එකන්තෙනෙව සද්ධාවීරියසතිපඤ්ඤායො නත්ථී''ති පාඨො, සො එව සුන්දරතරො.

යාව චක්ඛුන්ද්‍රියං නුප්පජ්ජති, තාව ගබ්භගතානං අචක්ඛුකානං භාවො අත්ථීති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **''සහෙතුකානං අචක්ඛුකානන්ති ගබ්භසෙය්‍යකවසෙන චෙව අරූපීවසෙන ච වුත්ත''**න්ති. ගබ්භසෙය්‍යකාපි පන අවස්සං උප්පජ්ජනකචක්ඛුකා න ලබ්භන්තීති දට්ඨබ්බා. **සචක්ඛුකානං ඤාණවිප්පයුත්තානන්ති කාමධාතුයං දුහෙතුකපටිසන්ධිකානං වසෙන වුත්තන්ති** ඉධාපි අහෙතුකපටිසන්ධිකා ච අචක්ඛුකා ලබ්භන්තෙව. ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියසන්තානානම්පි උපපත්තිවසෙන උප්පාදො, චුතිවසෙන නිරොධො බාහුල්ලවසෙන දස්සිතො. කදාචි හි තෙසං පඨමකප්පිකාදීනං විය පවත්තියම්පි උප්පාදනිරොධා හොන්තීති. එත්ථ පුරිසින්ද්‍රියාවසානෙසු ඉන්ද්‍රියමූලයමකෙසු පඨමපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානෙහි ගහිතෙහි උපපත්තිචුතිවසෙන ගච්ඡන්තෙහි චක්ඛුන්ද්‍රියාදීහි නියමිතත්තා ජීවිතින්ද්‍රියාදීනං පවත්තිවසෙනපි ලබ්භමානානං උපපත්තිචුතිවසෙනෙව දුතියපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානෙහි ගහණං වෙදිතබ්බං.

190. රූපජීවිතින්ද්‍රියං චක්ඛුන්ද්‍රියාදිසමානගතිකං චුතිපටිසන්ධිවසෙනෙව ගච්ඡති සන්තානුප්පත්තිනිරොධදස්සනතොති ආහ **''පවත්තෙ සොමනස්සවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙති අරූපජීවිතින්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්ත''**න්ති. **එතෙසඤ්චෙව අඤ්ඤෙසඤ්ච පඤ්චින්ද්‍රියානං යථාලාභවසෙනාති** එත්ථ එතෙසං ජීවිතින්ද්‍රියාදීනං චුතිපටිසන්ධිපවත්තෙසු, අඤ්ඤෙසඤ්ච චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං චුතිපටිසන්ධීසූති එවං යථාලාභො දට්ඨබ්බො. **අයං පන ඡෙදෙය්‍යෙවාති** එත්ථ තස්ස තස්ස පරිපුණ්ණපඤ්හස්ස තස්මිං තස්මිං සරූපදස්සනෙන විස්සජ්ජනෙ විස්සජ්ජිතෙ පච්ඡිමකොට්ඨාසස්ස ඡෙදොති නාමං දට්ඨබ්බං.

යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජති, තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජතීති? විනා සොමනස්සෙන උපපජ්ජන්තානං පවත්තෙ සොමනස්සවිප්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං සොමනස්සින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජති, නො ච තෙසං ජීවිතින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජතීති එත්ථ ''නිරොධසමාපන්නානං අසඤ්ඤසත්තාන''න්ති අවචනං රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදිසමානගතිකතං දීපෙති. තස්ස හි උපපත්තියංයෙව උප්පාදො වත්තබ්බොති. ''විනා සොමනස්සෙන උපපජ්ජන්තාන''න්ති එත්ථ අසඤ්ඤසත්තෙ සඞ්ගහෙත්වා පවත්තිවසෙන තෙ ච නිරොධසමාපන්නා ච න වුත්තා, අනුප්පාදොපි පනෙතස්ස චුතිඋපපත්තීස්වෙව වත්තබ්බො, න පවත්තෙති. පච්ඡිමකොට්ඨාසෙපි ''සබ්බෙසං චවන්තානං, පවත්තෙ චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ තෙසං සොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජති ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජතී''ති එවං ''සබ්බෙසං චවන්තාන''න්ති එත්ථෙව අසඤ්ඤසත්තෙ සඞ්ගණ්හිත්වා පවත්තිවසෙන තෙ ච නිරොධසමාපන්නා න ච වුත්තා. යස්සයත්ථකෙ ච නිරොධසමාපන්නා න දස්සෙතබ්බා න ගහෙතබ්බාති අත්ථො. න හි ''නිරොධසමාපන්නාන''න්ති වචනං ''අසඤ්ඤසත්තාන''න්ති වචනං විය ඔකාසදීපකං, නාපි ''උපෙක්ඛාසම්පයුත්තචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ, සබ්බෙසං චිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ''තිආදිවචනං විය සොමනස්සින්ද්‍රියාදීනං අනුප්පාදක්ඛණදීපකං, අථ ඛො පුග්ගලදීපකමෙවාති.

අතීතකාලභෙදෙ **සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ තෙසං තත්ථ සොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථ ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථාති** එත්ථ ''උපපත්තිචිත්තස්ස උප්පාදක්ඛණෙ''ති කස්මා වුත්තං, නනු ''සුද්ධාවාසං උපපජ්ජන්තානං, අසඤ්ඤසත්තානං තෙසං තත්ථ සොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථ මනින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථා''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.277) එත්ථ විය ''උපපජ්ජන්තාන''න්ති වත්තබ්බන්ති? න වත්තබ්බං. යථා හි සොමනස්සමනින්ද්‍රියානං වසෙන උපපජ්ජන්තා පුග්ගලා උපපත්තිචිත්තසමඞ්ගිනො හොන්ති, න එවං සොමනස්සජීවිතින්ද්‍රියානං වසෙන උපපත්තිසමඞ්ගිනොයෙව හොන්ති. ජීවිතින්ද්‍රියස්ස හි වසෙන යාව පඨමරූපජීවිතින්ද්‍රියං ධරති, තාව උපපජ්ජන්තා නාම හොන්ති. තදා ච දුතියචිත්තතො පට්ඨාය ''ජීවිතින්ද්‍රියඤ්ච න උප්පජ්ජිත්ථා''ති න සක්කා වත්තුං අරූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස උප්පජ්ජිත්වා නිරුද්ධත්තා, තස්මා උභයං උප්පාදක්ඛණෙන නිදස්සිතං. යථා හි ''න නිරුජ්ඣිත්ථා''ති ඉදං ලක්ඛණං උපපත්තිචිත්තස්ස ද්වීසු ඛණෙසු ලබ්භමානං සබ්බපඨමෙන උපපත්තිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙන නිදස්සිතං, එවම්ධාපි දට්ඨබ්බං.

අනාගතකාලභෙදෙ උප්පජ්ජිස්සමානෙ සන්නිට්ඨානං කත්වා අඤ්ඤස්ස ච උප්පජ්ජිස්සමානතාව පුච්ඡිතා. තත්ථ යථා පච්චුප්පන්නකාලභෙදෙ සන්නිට්ඨානසංසයභෙදෙහි උප්පජ්ජමානස්සෙව ගහිතත්තා ''යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි උප්පජ්ජන්ති , උපපජ්ජන්තස්ස තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාදීනි උප්පජ්ජන්තී''ති උපපජ්ජන්තස්සෙව පුච්ඡිතානං උපපත්තියංයෙව තෙසං උප්පාදො සම්භවති, න අඤ්ඤත්ථ, න එවම්ධ ''යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනි උප්පජ්ජිස්සන්ති, උපපජ්ජන්තස්ස තස්ස ජීවිතින්ද්‍රියාදීනි උප්පජ්ජිස්සන්තී''ති උපපජ්ජන්තස්සෙව පුච්ඡිතානං තෙසං උපපත්තිතො අඤ්ඤත්ථ උප්පාදො න සම්භවති, තස්මා ''යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''ති වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා නිරොධවාරෙපි ''යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සතීති? ආමන්තා''ති වුත්තං. න හි යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සති, අපි පච්ඡිමභවිකස්ස උපෙක්ඛාසහගතපටිසන්ධිකස්ස. න හි උපපජ්ජන්තස්ස තස්ස චුතිතො පුබ්බෙව සොමනස්සින්ද්‍රියනිරොධො න සම්භවතීති. එත්ථ හි පඨමපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානත්ථො පුච්ඡිතබ්බත්ථනිස්සයො මාදිසොව උපපත්තිඋප්පාදින්ද්‍රියවා උභයුප්පාදින්ද්‍රියවා අත්ථො පටිනිවත්තිත්වාපි පුච්ඡිතබ්බත්ථස්ස නිස්සයොති එවං විය දුතියපුච්ඡාසු සන්නිට්ඨානත්ථමෙව නියමෙති, න තත්ථෙව පුච්ඡිතබ්බං අනාගතභාවමත්තෙන සරූපතො ගහිතං උප්පාදං වා නිරොධං වා සංසයත්ථන්ති. යස්මා චෙවං සන්නිට්ඨානත්ථස්ස

නියමො හොති, තස්මා ''යස්ස වා පන සොමනස්සින්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සති, තස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං උප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.281) වුත්තං. එස නයො නිරොධවාරෙපි.

පටිලොමෙ පන යථා අනුලොමෙ ''උප්පජ්ජිස්සති නිරුජ්ඣිස්සතී''ති උප්පාදනිරොධා අනාගතා සරූපවසෙන වුත්තා, එවං අවුත්තත්තා යථා තත්ථ සංසයපදෙන ගහිතස්ස ඉන්ද්‍රියස්ස පවත්තියම්පි උප්පාදනිරොධා චක්ඛුන්ද්‍රියාදිමූලකෙසු යොජිතා, න එවං යොජෙතබ්බා. යථා හි උප්පාදනිරොධෙ අතික්කමිත්වා අප්පත්වා ච උප්පාදනිරොධා සම්භවන්ති යොජෙතුං, න එවං අනුප්පාදානිරොධෙ අතික්කමිත්වා අප්පත්වා ච අනුප්පාදානිරොධා සම්භවන්ති අභූතාභාවස්ස අභූතාභාවං අතික්කමිත්වා අප්පත්වා ච සම්භවානුප්පත්තිතො, අභූතුප්පාදනිරොධාභාවො ච පටිලොමෙ පුච්ඡිතො, තස්මාස්ස විසෙසරහිතස්ස අභූතාභාවස්ස වත්තමානානං උප්පාදස්ස විය කාලන්තරයොගාභාවතො යාදිසානං චක්ඛාදීනං උප්පාදනිරොධාභාවෙන පුච්ඡිතබ්බස්ස නිස්සයො සන්නිට්ඨානෙන සන්නිච්ඡිතො, තන්නිස්සයා තාදිසානංයෙව උපපත්තිචුතිඋප්පාදනිරොධානං ජීවිතාදීනම්පි අනුප්පාදානිරොධා සංසයපදෙන පුච්ඡිතා හොන්තීති ''යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං නුප්පජ්ජිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං නුප්පජ්ජිස්සතීති? ආමන්තා''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.308) ච, ''යස්ස චක්ඛුන්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සති, තස්ස සොමනස්සින්ද්‍රියං න නිරුජ්ඣිස්සතීති? ආමන්තා''ති ච වුත්තං, න වුත්තං ''යෙ අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්තී''තිආදිනා ජීවිතින්ද්‍රියඋපෙක්ඛින්ද්‍රියාදීසු විය විස්සජ්ජනන්ති.

යෙ රූපාවචරං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්ති, තෙසං සානින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජිස්සති, නො ච තෙසං සොමනස්සින්ද්‍රියං න උප්පජ්ජිස්සතී''ති එත්ථ යෙ සොපෙක්ඛපටිසන්ධිකා භවිස්සන්ති, තෙ ''යෙ ච අරූපං උපපජ්ජිත්වා පරිනිබ්බායිස්සන්තී''ති එතෙන පච්ඡිමකොට්ඨාසවචනෙන තංසමානලක්ඛණතාය සඞ්ගහිතාති යෙ සොමනස්සපටිසන්ධිකා භවිස්සන්ති, තෙ එව වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

අට්ඨකථායං යෙසු ආදිමපොත්ථකෙසු ''අතීතානාගතවාරෙ සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ මනින්ද්‍රියඤ්ච නුප්පජ්ජිත්ථාති ධම්මයමකෙ විය උප්පාදක්ඛණාතික්කමවසෙන අත්ථං අග්ගහෙත්වා''ති ලිඛිතං, තං පමාදලිඛිතං. යෙසු පන පොත්ථකෙසු ''පච්චුප්පන්නාතීතවාරෙ සුද්ධාවාසානං උපපත්තිචිත්තස්ස භඞ්ගක්ඛණෙ මනින්ද්‍රියඤ්ච නුප්පජ්ජිත්ථාති…පෙ…. තස්මිං භවෙ අනුප්පන්නපුබ්බවසෙන අත්ථො ගහෙතබ්බො''ති පාඨො දිස්සති, සො එව සුන්දරතරොති.

පවත්තිවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා

435-482. පරිඤ්ඤාවාරෙ **ලොකියඅබ්‍යාකතමිස්සකානි** චාති දුක්ඛසච්චපරියාපන්නෙහි එකන්තපරිඤ්ඤෙය්‍යෙහි ලොකියඅබ්‍යාකතෙහි මිස්සකත්තා තානි උපාදාය මනින්ද්‍රියාදීනං වෙදනාක්ඛන්ධාදීනං විය පරිඤ්ඤෙය්‍යතා ච වුත්තා. යදි පරිඤ්ඤෙය්‍යමිස්සකත්තා පරිඤ්ඤෙය්‍යතා හොති, කස්මා ධම්මයමකෙ ''යො කුසලං ධම්මං භාවෙති, සො අබ්‍යාකතං ධම්මං පරිජානාතී''තිආදිනා අබ්‍යාකතපදෙන යොජෙත්වා යමකානි න වුත්තානීති? යථා ''කුසලං භාවෙමි, අකුසලං පජහාමී''ති කුසලාකුසලෙසු භාවනාපහානාභිනිවෙසො හොති, තථා ''වෙදනාක්ඛන්ධො අනිච්චො, ධම්මායතනං අනිච්ච''න්තිආදිනා ඛන්ධාදීසු පරිජානාභිනිවෙසො හොති, තත්ථ වෙදනාක්ඛන්ධාදයො ''අනිච්ච''න්තිආදිනා පරිජානිතබ්බා, තෙ ච වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවං ගහෙත්වා පරිජානිතබ්බා, න අබ්‍යාකතභාවන්ති.

කස්මා පනෙත්ථ දුක්ඛසච්චභාජනීයෙ ආගතස්ස දොමනස්සස්ස පහාතබ්බතාව වුත්තා, න පරිඤ්ඤෙය්‍යතා, නනු දුක්ඛසච්චපරියාපන්නා වෙදනාක්ඛන්ධාදයො කුසලාකුසලභාවෙන අග්ගහිතා කුසලාකුසලාපි පරිඤ්ඤෙය්‍යාති? සච්චං, යථා පන වෙදනාක්ඛන්ධාදිභාවො භාවෙතබ්බපහාතබ්බභාවෙහි විනාපි හොති, න එවං දොමනස්සින්ද්‍රියභාවො පහාතබ්බභාවෙන විනා හොතීති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං දොමනස්සින්ද්‍රියස්ස පහාතබ්බතාව ඉධ වුත්තා, න පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවස්ස අභාවතොති දට්ඨබ්බො. **අකුසලං එකන්තතො පහාතබ්බමෙවා**ති එතෙන පහාතබ්බමෙව, න අප්පහාතබ්බන්ති අප්පහාතබ්බමෙව නිවාරෙති, න පරිඤ්ඤෙය්‍යභාවන්ති දට්ඨබ්බං. අඤ්ඤින්ද්‍රියං භාවෙතබ්බනිට්ඨං, න පන සච්ඡිකාතබ්බනිට්ඨන්ති භාවෙතබ්බභාවො එව තස්ස ගහිතොති. **''ද්වෙ පුග්ගලා''**තිආදි ''චක්ඛුන්ද්‍රියං න පරිජානාතී''තිආදිකස්ස පරතො ලිඛිතබ්බං උප්පටිපාටියා ලිඛිතන්ති දට්ඨබ්බං. චක්ඛුන්ද්‍රියමූලකඤ්හි අතික්කමිත්වා දොමනස්සින්ද්‍රියමූලකෙ ඉදං වුත්තං ''ද්වෙ පුග්ගලා දොමනස්සින්ද්‍රියං න පජහන්ති නො ච අඤ්ඤින්ද්‍රියං න භාවෙන්තී''ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.440).

එත්ථ ච පුථුජ්ජනො, අට්ඨ ච අරියාති නව පුග්ගලා. තෙසු පුථුජ්ජනො භබ්බාභබ්බවසෙන දුවිධො, සො ''පුථුජ්ජනො''ති ආගතට්ඨානෙසු ''ඡ පුග්ගලා චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච න පරිජානිත්ථ දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච න පජහිත්ථා''තිආදීසු ච අභින්දිත්වා ගහිතො. ''යෙ පුථුජ්ජනා මග්ගං පටිලභිස්සන්තී''ති (යම. 1.සච්චයමක.49, 51-52) ආගතට්ඨානෙසු ''පඤ්ච පුග්ගලා චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච පරිජානිස්සන්ති දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච පජහිස්සන්තී''තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.451) ච භබ්බො එව භින්දිත්වා ගහිතො. ''යෙ ච පුථුජ්ජනා මග්ගං න පටිලභිස්සන්තී''ති (යම. 1.සච්චයමක.51) ආගතට්ඨානෙසු ''තයො පුග්ගලා දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච නප්පජහිස්සන්ති චක්ඛුන්ද්‍රියඤ්ච න පරිජානිස්සන්ති''තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.455) ච අභබ්බො එව. අග්ගඵලසමඞ්ගී ච පඨමඵලසමඞ්ගී අරහා චාති

දුවිධො. සොපි ‘‘අරහා’’ති ආගතට්ඨානෙසු ‘‘තයො පුග්ගලා අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීතින්ද්‍රියඤ්ච භාවිත්ථ දොමනස්සින්ද්‍රියඤ්ච පජහිත්ථා’’තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.444) ච අභින්දිත්වා ගහිතො. ‘‘යො අග්ගඵලං සච්ඡිකරොතී’’ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.446) ආගතට්ඨානෙසු ‘‘තයො පුග්ගලා දොමනස්සින්ද්‍රියං පජහිත්ථ, නො ච අඤ්ඤාතාවින්ද්‍රියං සච්ඡිකරිත්ථා’’තිආදීසු (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.444) ච පඨමඵලසමඞ්ගී ච භින්දිත්වා ගහිතො. ‘‘යො අග්ගඵලං සච්ඡාකාසී’’ති (යම. 3.ඉන්ද්‍රියයමක.443, 446) ආගතට්ඨානෙසු ඉතරොවාති එවං පුග්ගලභෙදං ඤත්වා තත්ථ තත්ථ සන්නිට්ඨානෙන ගහිතපුග්ගලෙ නිද්ධාරෙත්වා විස්සජ්ජනං යොජෙතබ්බන්ති.

පරිඤ්ඤාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

ඉන්ද්‍රියයමකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

යමකපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

පට්ඨානපකරණ-මූලටීකා

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා

දිබ්බන්ති කාමගුණාදීහි කීළන්ති ලළන්ති, තෙසු වා විහරන්ති, විජයසමත්ථතායොගෙන පච්චත්ථිකෙ විජෙතුං ඉච්ඡන්ති, ඉස්සරියට්ඨානාදිසක්කාරදානග්ගහණං තංතංඅත්ථානුසාසනඤ්ච කරොන්තා වොහරන්ති, පුඤ්ඤයොගානුභාවප්පත්තාය ජුතියා ජොතන්ති, යථාභිලාසිතඤ්ච විසයං අප්පටිඝාතෙන ගච්ඡන්ති, යථිච්ඡිතනිප්ඵාදනෙ සක්කොන්තීති වා **දෙවා,** දෙවනීයා වා තංතංබ්‍යසනනිත්ථරණත්ථිකෙහි සරණං පරායණන්ති ගමනීයා, අභිත්ථවනීයා වා. සොභාවිසෙසයොගෙන කමනීයාති වා **දෙවා**. තෙ තිවිධා – සම්මුතිදෙවා උපපත්තිදෙවා විසුද්ධිදෙවාති. භගවා පන නිරතිසයාය අභිඤ්ඤාකීළාය, උත්තමෙහි දිබ්බබ්‍රහ්මඅරියවිහාරෙහි, සපරසන්තානසිද්ධාය පඤ්චවිධමාරවිජයිච්ඡානිප්ඵත්තියා, චිත්තිස්සරියසත්තධනාදිසම්මාපටිපත්තිඅවෙච්චප්පසාදසක්කාරදානග්ගහණසඞ්ඛාතෙන ධම්මසභාවපුග්ගලජ්ඣාසයානුරූපානුසාසනීසඞ්ඛාතෙන ච වොහාරාතිසයෙන, පරමාය පඤ්ඤාසරීරප්පභාසඞ්ඛාතාය ජුතියා, අනොපමාය ච ඤාණසරීරගතියා, මාරවිජයසබ්බඤ්ඤුගුණපරහිතනිප්ඵාදනෙසු අප්පටිහතාය සත්තියා ච සමන්නාගතත්තා සදෙවකෙන ලොකෙන සරණන්ති ගමනීයතො, අභිත්ථවනීයතො, භත්තිවසෙන කමනීයතො ච සබ්බෙ තෙ දෙවෙ තෙහි ගුණෙහි අතික්කන්තො අතිසයො වා දෙවොති **දෙවාතිදෙවො**. සබ්බදෙවෙහි පූජනීයතරො දෙවොති වා **දෙවාතිදෙවො,** විසුද්ධිදෙවභාවං වා සබ්බඤ්ඤුගුණාලඞ්කාරං පත්තත්තා අඤ්ඤදෙවෙහි අතිරෙකතරො වා දෙවො **දෙවාතිදෙවො. දෙවානන්ති** උපපත්තිදෙවානං තදා ධම්මපටිග්ගාහකානං. සක්කාදීහි **දෙවෙහි** පහාරාදඅසුරින්දාදීහි **දානවෙහි** ච **පූජිතො.** කායවචීසංයමස්ස සීලස්ස ඉන්ද්‍රියසංවරස්ස චිත්තසංයමස්ස සමාධිස්ස ච පටිපක්ඛානං අච්චන්තපටිප්පස්සද්ධියා **සුද්ධසංයමො.**

ඉසිසත්තමොති චතුසච්චාවබොධගතියා ඉසයොති සඞ්ඛ්‍යං ගතානං සතං පසත්ථානං ඉසීනං අතිසයෙන සන්තො පසත්ථොති අත්ථො. විපස්සීආදයො ච උපාදාය භගවා ''සත්තමො''ති වුත්තො. යතො විඤ්ඤාණං පච්චුදාවත්තති, තං නාමරූපං සමුදයනිරොධනෙන නිරොධෙසීති **නාමරූපනිරොධනො**. අතිගම්භීරනයමණ්ඩිතදෙසනං පට්ඨානං නාම දෙසෙසි පකරණන්ති සම්බන්ධො.

ගන්ථාරම්භවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා

''කෙ පන තෙ නයා, කිඤ්ච තං පට්ඨානං නාමා''ති නයිදං පුච්ඡිතබ්බං. කස්මා? නිදානකථායං පට්ඨානසමානනෙ අනුලොමාදීනං නයානං පට්ඨානස්ස ච දස්සිතත්තාති ඉමමත්ථං විභාවෙන්තො **''සම්මාසම්බුද්ධෙන හි…පෙ…. නාමාති හි වුත්ත''**න්ති තත්ථ වුත්තං අට්ඨකථාපාළිං ආහරි. තත්ථ ගාථාත්ථං අට්ඨකථාධිප්පායඤ්ච පරතො වණ්ණයිස්සාමාති.

පට්ඨානනාමත්ථො පන තිකපට්ඨානාදීනං තිකපට්ඨානාදිනාමත්ථො, ඉමස්ස පකරණස්ස චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානසමොධානතා චෙත්ථ වත්තබ්බා. එවඤ්හි සඞ්ඛෙපතො පට්ඨානෙ ඤාතෙ විත්ථාරො සුඛවිඤ්ඤෙය්‍යො හොතීති. තත්ථ ච නාමත්ථො පඨමං වත්තබ්බොති **''තත්ථ යෙසං…පෙ…. නාමත්ථො තාව එවං වෙදිතබ්බො''**ති වත්වා සබ්බසාධාරණස්ස පට්ඨානනාමස්සෙව තාව අත්ථං දස්සෙන්තො **''කෙනට්ඨෙන පට්ඨාන''**න්තිආදිමාහ . **ප-කාරො හීති** උපසග්ගපදං දස්සෙති. සො ''පවිභත්තෙසු ධම්මෙසු, යං සෙට්ඨං තදුපාගමුන්තිආදීසු විය නානප්පකාරත්ථං දීපෙති. නනු පකාරෙහි විභත්තා පවිභත්තාති ප-ඉති උපසග්ගො පකාරත්ථමෙව දීපෙති, න නානප්පකාරත්ථන්ති? න, තෙසං පකාරානං නානාවිධභාවතො. අත්ථතො හි ආපන්නං නානාවිධභාවං දස්සෙතුං නානා-සද්දො වුත්තොති. තත්ථ එකස්සපි ධම්මස්ස හෙතුආදීහි අනෙකපච්චයභාවතො ච එකෙකස්ස පච්චයස්ස අනෙකධම්මභාවතො ච නානප්පකාරපච්චයතා වෙදිතබ්බා.

හෙතුපච්චයාදිවසෙන විභත්තත්තාති එතෙන ධම්මසඞ්ගහාදීසු වුත්තතො කුසලාදිවිභාගතො සාතිසයවිභාගතං පට්ඨානනාමලාභස්ස කාරණං දස්සෙති. **ගොට්ඨාති** වජා. **පට්ඨිතගාවොති** ගතගාවො. **ආගතට්ඨානස්මින්ති** මහාසීහනාදසුත්තං වදති. පවත්තගමනත්තා එත්ථාති වචනසෙසො. අථ වා ගච්ඡති එත්ථාති ගමනං, සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්ස නිස්සඞ්ගවසෙන පවත්තස්ස ගමනත්තා ගමනදෙසභාවතො එකෙකං පට්ඨානං නාමාති අත්ථො. තත්ථ අඤ්ඤෙහි ගතිමන්තෙහි අතිසයයුත්තස්ස ගතිමතො ගමනට්ඨානභාවදස්සනත්ථං **''සබ්බඤ්ඤුතඤ්ඤාණස්සා''**ති වුත්තං. තස්ස මහාවෙගස්ස පුරිසස්ස පපාතට්ඨානං විය ධම්මසඞ්ගණීආදීනං සාසඞ්ගගමනට්ඨානභාවං ඉමස්ස ච මහාපථො විය නිරාසඞ්ගගමනට්ඨානභාවං දස්සෙන්තො අතිසයයුත්තගමනට්ඨානභාවො පට්ඨානනාමලාභස්ස කාරණන්ති දස්සෙති.

තිකානන්ති තිකවසෙන වුත්තධම්මානං. **සමන්තාති** අනුලොමාදීහි සබ්බාකාරෙහිපි ගතානි චතුවීසති හොන්තීති අත්ථො. එතස්මිං අත්ථෙ **චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානානීති** ''සමන්තචතුවීසතිපට්ඨානානී''ති වත්තබ්බෙ සමන්තසද්දස්ස පරයොගං කත්වා වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අථ වා **සමන්තා ඡ ඡ හුත්වාති** එතෙන අනුලොමාදිසබ්බකොට්ඨාසතො තිකාදිඡඡභාවං දස්සෙති. තෙන සමන්තසද්දො තිකාදිඡපට්ඨානවිසෙසනං හොති, න චතුවීසතිවිසෙසනං, තස්මා සමන්තතො පට්ඨානානි තානි චතුවීසතීති කත්වා **''චතුවීසතිසමන්තපට්ඨානානී''**ති වුත්තං. සමන්තතො වා ධම්මානුලොමාදිතිකාදිපටිච්චවාරාදිපච්චයානුලොමාදිහෙතුමූලකාදිප්පකාරෙහි පවත්තානි පට්ඨානානි **සමන්තපට්ඨානානි,** අනූනෙහි නයෙහි පවත්තානීති වුත්තං හොති. තානි පන චතුවීසති හොන්ති. තෙනෙවාහ **''ඉමෙසං චතුවීසතියා ඛුද්දකපට්ඨානසඞ්ඛාතානං සමන්තපට්ඨානානං සමොධානවසෙනා''**ති.

හෙතු ච සො පච්චයො චාති ඉමිනා වචනෙන හෙතුනො අධිපතිපච්චයාදිභූතස්ස ච ගහණං සියාති තං නිවාරෙන්තො ආහ **''හෙතු හුත්වා පච්චයො''**ති. එතෙනපි සො එව දොසො ආපජ්ජතීති පුනාහ **''හෙතුභාවෙන පච්චයොති වුත්තං හොති''**ති. තෙන ඉධ හෙතු-සද්දෙන ධම්මග්ගහණං න කතං, අථ ඛො ධම්මසත්තිවිසෙසො ගහිතොති දස්සෙති. තස්ස හි පච්චයසද්දස්ස ච සමානාධිකරණතං සන්ධාය ''හෙතු ච සො පච්චයො චා''ති, ''හෙතු හුත්වා පච්චයො''ති ච වුත්තං. එවඤ්ච කත්වා පරතො පාළියං ''හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තක...පෙ.... හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.1) තෙන තෙන හෙතුභාවාදිඋපකාරෙන තස්ස තස්ස ධම්මස්ස උපකාරත්තං වුත්තං. අට්ඨකථායං පන ''යො හි ධම්මො යං ධම්මං අප්පච්චක්ඛාය තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා, සො තස්ස පච්චයො''ති ''මූලට්ඨෙන උපකාරකො ධම්මො හෙතුපච්චයො''තිච්චෙවමාදිනා ධම්මප්පධානනිද්දෙසෙන ධම්මතො අඤ්ඤා ධම්මසත්ති නාම නත්ථීති ධම්මෙහෙව ධම්මසත්තිවිභාවනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. ඉධාපි වා **හෙතු ච සො පච්චයො චාති** ධම්මෙනෙව ධම්මසත්තිං දස්සෙති. න හි හෙතුපච්චයොතිආදිකො උද්දෙසො කුසලාදිඋද්දෙසො විය ධම්මප්පධානො, අථ ඛො ධම්මානං උපකාරප්පධානොති. **එතීති** එතස්ස අත්ථො වත්තතීති, තඤ්ච උප්පත්තිට්ඨිතීනං සාධාරණවචනං. තෙනෙවාහ – **''තිට්ඨති වා උප්පජ්ජති වා''**ති. කොචි හි පච්චයො ඨිතියා එව හොති යථා පච්ඡාජාතපච්චයො, කොචි උප්පත්තියායෙව යථා අනන්තරාදයො, කොචි උභයස්ස යථා හෙතුආදයොති.

උපකාරකලක්ඛණොති ච ධම්මෙන ධම්මසත්තිඋපකාරං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. හිනොති පතිට්ඨාති එත්ථාති **හෙතු.** අනෙකත්ථත්තා ධාතුසද්දානං හි-සද්දො මූල-සද්දො විය පතිට්ඨත්ථොති දට්ඨබ්බොති. හිනොති වා එතෙන කම්මනිදානභූතෙන උද්ධං ඔජං අභිහරන්තෙන මූලෙන විය පාදපො තප්පච්චයං ඵලං ගච්ඡති පවත්තති වුඩ්ඪිං විරූළ්හිං ආපජ්ජතීති **හෙතු. ආචරියානන්ති** රෙවතත්ථෙරං වදති.

''යොනිසො, භික්ඛවෙ, මනසිකරොතො අනුප්පන්නා චෙව කුසලා ධම්මා උප්පජ්ජන්ති, උප්පන්නා ච කුසලා ධම්මා අභිවඩ්ඪන්තී''තිආදීහි (අ. නි. 1.66-67) කුසලභාවස්ස යොනිසොමනසිකාරපටිබද්ධතා සිද්ධා හොතීති ආහ **''යොනිසොමනසිකාරපටිබද්ධො කුසලභාවො''**ති. එතෙනෙව අකුසලාබ්‍යාකතභාවා කුසලභාවො විය න හෙතුපටිබද්ධාති දස්සිතං හොති. යං පනෙකෙ මඤ්ඤෙය්‍යුං ''අහෙතුකහෙතුස්ස අකුසලභාවො විය සහෙතුකහෙතූනං සභාවතොව කුසලාදිභාවො අඤ්ඤෙසං තංසම්පයුත්තානං හෙතුපටිබද්ධො''ති, තස්ස උත්තරං වත්තුං **''යදි වා''**තිආදිමාහ. **අලොභො කුසලො වා සියා අබ්‍යාකතො වා,** යදි අලොභො සභාවතො කුසලො, කුසලත්තා අබ්‍යාකතො න සියා. අථ අබ්‍යාකතො, තංසභාවත්තා කුසලො න සියා අලොභසභාවස්ස අදොසත්තාභාවො විය. යස්මා පන උභයථාපි සො හොති, තස්මා යථා උභයථා හොන්තෙසු ඵස්සාදීසු සම්පයුත්තෙසු හෙතුපටිබද්ධකුසලාදිභාවං පරියෙසථ, න සභාවතො, එවං හෙතූසුපි කුසලාදිතා අඤ්ඤපටිබද්ධා පරියෙසිතබ්බා, න සභාවතොති. යං වුත්තං ''සම්පයුත්තහෙතූසු සභාවතොව කුසලාදිභාවො''ති, තං න යුජ්ජති, සා පන පරියෙසියමානා යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධා හොතීති හෙතූසු විය සම්පයුත්තෙසුපි යොනිසොමනසිකාරාදිපටිබද්ධො කුසලාදිභාවො, න හෙතුපටිබද්ධොති සිද්ධං හොතීති අධිප්පායො.

ආරභිත්වාපීති එත්ථ පි-සද්දෙන ඉමමත්ථං දස්සෙති – රූපායතනාදිමත්තෙ යස්මිං කිස්මිඤ්චි එකස්මිං අට්ඨත්වා ''යං යං ධම්මං ආරබ්භා''ති අනියමෙන සබ්බරූපායතන...පෙ.... ධම්මායතනානඤ්ච ආරම්මණපච්චයභාවස්ස වුත්තත්තා න කොචි ධම්මො න හොතීති.

''ඡන්දවතො කිං නාම න සිජ්ඣතී''තිආදිකං පුරිමාභිසඞ්ඛාරූපනිස්සයං ලභිත්වා උප්පජ්ජමානෙ චිත්තෙ ඡන්දාදයො ධුරභූතා ජෙට්ඨකභූතා සයං සම්පයුත්තධම්මෙ සාධයමානා හුත්වා පවත්තන්ති, තංසම්පයුත්තධම්මා ච තෙසං වසෙ වත්තන්ති හීනාදිභාවෙන තදනුවත්තනතො, තෙන තෙ අධිපතිපච්චයා හොන්ති. ගරුකාතබ්බම්පි ආරම්මණං තන්නින්නපොණපබ්භාරානං පච්චවෙක්ඛණඅස්සාදමග්ගඵලානං අත්තනො වසෙ වත්තයමානං විය පච්චයො හොති, තස්මායං අත්තාධීනානං පතිභාවෙන උපකාරකතා අධිපතිපච්චයතාති දට්ඨබ්බා.

මනොවිඤ්ඤාණධාතුතිආදි චිත්තනියමොති එත්ථ **ආදි-**සද්දෙන සන්තීරණානන්තරං වොට්ඨබ්බනං, චුතිඅනන්තරා පටිසන්ධීති යස්ස යස්ස චිත්තස්ස අනන්තරා යං යං චිත්තං උප්පජ්ජති, තස්ස තස්ස තදනන්තරුප්පාදනියමො තංතංසහකාරීපච්චයවිසිට්ඨස්ස පුරිමපුරිමචිත්තස්සෙව වසෙන ඉජ්ඣතීති දස්සෙති. **භාවනාබලෙන පන වාරිතත්තාති** එත්ථ යථා රුක්ඛස්ස වෙබෙ දින්නෙ පුප්ඵිතුං සමත්ථස්සෙව පුප්ඵනං න හොති, අගදවෙබෙ පන අපනීතෙ තායයෙව සමත්ථතාය පුප්ඵනං හොති, එවම්ධාපි භාවනාබලෙන වාරිතත්තා

සමුට්ඨාපනසමත්ථස්සෙව අසමුට්ඨාපනං, තස්මිඤ්ච අපගතෙ තායයෙව සමත්ථතාය සමුට්ඨාපනං හොතීති අධිප්පායො.

බ්‍යඤ්ජනමත්තතොවෙත්ථ නානාකරණං පච්චෙතබ්බං, න අත්ථතොති උපචයසන්තතිඅධිවචනනිරුත්තිපදානං විය සද්දත්ථමත්තතො නානාකරණං, න වචනීයත්ථතොති අධිප්පායො. තෙනෙව සද්දත්ථවිසෙසං දස්සෙතුං **"කථ"**න්තිආදිමාහ. තත්ථ පුරිමපච්ඡිමානං නිරොධුප්පාදන්තරාභාවතො නිරන්තරුප්පාදනසමත්ථතා අනන්තරපච්චයභාවො. රූපධම්මානං විය සණ්ඨානාභාවතො පච්චයපච්චයුප්පන්නානං සහාවට්ඨානාභාවතො ච ''ඉදමිතො හෙට්ඨා උද්ධං තිරිය''න්ති විභාගාභාවා අත්තනා එකත්තමිව උපනෙත්වා සුට්ඨු අනන්තරභාවෙන උප්පාදනසමත්ථතා සමනන්තරපච්චයතා.

උප්පාදනසමත්ථතාති ච අබ්‍යාපාරත්තා ධම්මානං යස්මිං යදාකාරෙ නිරුද්ධෙ වත්තමානෙ වා සති තංතංවිසෙසවන්තා ධම්මා හොන්ති, තස්ස සොව ආකාරො වුච්චතීති දට්ඨබ්බො. ධම්මානං පවත්තිමෙව ච උපාදාය කාලවොහාරොති නිරොධා වුට්ඨහන්තස්ස නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං අසඤ්ඤසත්තා චවන්තස්ස පුරිමචුතිපච්ඡිමපටිසන්ධීනඤ්ච නිරොධුප්පාදනිරන්තරතාය කාලන්තරතා නත්ථීති දට්ඨබ්බා. න හි තෙසං අන්තරා අරූපධම්මානං පවත්ති අත්ථි, යං උපාදාය කාලන්තරතා වුච්චෙය්‍ය, න ච රූපධම්මප්පවත්ති අරූපධම්මප්පවත්තියා අන්තරං කරොති අඤ්ඤසන්තානත්තා. රූපාරූපධම්මසන්තතියො හි ද්වෙ අඤ්ඤමඤ්ඤං විසදිසසභාවත්තා අඤ්ඤමඤ්ඤොපකාරභාවෙන වත්තමානාපි විසුංයෙව හොන්ති. එකසන්තතියඤ්ච පුරිමපච්ඡිමානං මජ්ඣෙ වත්තමානං තංසන්තතිපරියාපන්නතාය අන්තරකාරකං හොති. තාදිසඤ්ච කිඤ්චි නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනඵලසමාපත්තීනං මජ්ඣෙ නත්ථි, න ච අභාවො අන්තරකාරකො හොති අභාවත්තායෙව, තස්මා ජවනානන්තරස්ස ජවනස්ස විය, භවඞ්ගානන්තරස්ස භවඞ්ගස්ස විය ච නිරන්තරතා සුට්ඨු ච අනන්තරතා හොතීති තථා උප්පාදනසමත්ථතා නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවුට්ඨිතම්පි දට්ඨබ්බා. උප්පත්තියා පච්චයභාවො චෙත්ථ අනන්තරපච්චයාදීනං පාකටොති උප්පාදනසමත්ථතාව වුත්තා. පච්චුප්පන්නානං පන ධම්මානං පුබ්බන්තාපරන්තපරිච්ඡෙදෙන ගහිතානං ''උප්පජ්ජතී''ති වචනං අලභන්තානං ''අතීතො ධම්මො පච්චුප්පන්නස්ස ධම්මස්ස අනන්තරපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා (පට්ඨා. 2.18.5) අනන්තරාදිපච්චයභාවො වුත්තොති න සො උප්පත්තියංයෙවාති විඤ්ඤායති. න හි කුසලාදිග්ගහණං විය පච්චුප්පන්නග්ගහණං අපරිච්ඡෙදං, යතො උප්පත්තිමත්තසමඞ්ගිනොයෙව ච ගහණං සියා, තෙනෙව ච අතීතත්තිකෙ පටිච්චවාරාදයො න සන්තීති.

උප්පජ්ජමානොව සහුප්පාදභාවෙනාති එත්ථාපි උප්පත්තියා පච්චයභාවෙන පාකටෙන ඨිතියාපි පච්චයභාවං නිදස්සෙතීති දට්ඨබ්බං, පච්චයුප්පන්නානං පන සහජාතභාවෙන උපකාරකතා සහජාතපච්චයතාති.

අත්තනො උපකාරකස්ස උපකාරකතා **අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතා,** උපකාරකතා ච අඤ්ඤමඤ්ඤතාවසෙනෙව දට්ඨබ්බා, න සහජාතාදිවසෙන. සහජාතාදිපච්චයො හොන්තොයෙව හි කොචි අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො න හොති, න ච පුරෙජාතපච්ඡාජාතභාවෙහි උපකාරකස්ස උපකාරකා වත්ථුඛන්ධා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා හොන්තීති.

තරුආදීනං පථවී විය අධිට්ඨානාකාරෙන පථවීධාතු සෙසධාතූනං, චක්ඛාදයො ච චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං උපකාරකා **චිත්තකම්මස්ස පටාදයො විය** නිස්සයාකාරෙන ඛන්ධාදයො තංතංනිස්සයානං ඛන්ධාදීනං.

තදධීනවුත්තිතාය අත්තනො ඵලෙන නිස්සිතොති යං කිඤ්චි කාරණං නිස්සයොති වදති. තත්ථ යො භුසො, තං උපනිස්සයොති නිද්ධාරෙති.

පකතොති එත්ථ ප-කාරො උපසග්ගො, සො අත්තනො ඵලස්ස උප්පාදනෙ සමත්ථභාවෙන සුට්ඨුකතතං දීපෙති. තථා ච කතං අත්තනො සන්තානෙ කතං හොතීති ආහ **"අත්තනො සන්තානෙ"**ති. කරණඤ්ච දුවිධං නිප්ඵාදනං උපසෙවනඤ්චාති දස්සෙතුං **"නිප්ඵාදිතො වා"**තිආදිමාහ. තත්ථ **උපසෙවිතො වාති** එතෙන කායඅල්ලීයාපනවසෙන උපභොගූපසෙවනං විජානනාදිවසෙන ආරම්මණූපසෙවනඤ්ච දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. තෙන අනාගතානම්පි චක්ඛුසම්පදාදීනං ආරම්මණූපසෙවනෙන යථාපටිසෙවිතානං පකතූපනිස්සයතා වුත්තා හොති.

යථා පච්ඡාජාතෙන විනා සන්තානාවිච්ඡෙදහෙතුභාවං අගච්ඡන්තානං ධම්මානං යෙ පච්ඡාජාතාකාරෙන උපකාරකා, තෙසං සා විප්පයුත්තාකාරාදීහි විසිට්ඨා උපකාරකතා **පච්ඡාජාතපච්චයතා,** තථා නිස්සයාරම්මණාකාරාදීහි විසිට්ඨා පුරෙජාතභාවෙන විනා උපකාරකභාවං අගච්ඡන්තානං වත්ථාරම්මණානං පුරෙජාතාකාරෙන උපකාරකතා **පුරෙජාතපච්චයතා,** එවං සබ්බත්ථ පච්චයානං පච්චයන්තරාකාරවිසිට්ඨා උපකාරකතා යොජෙතබ්බා.

ගිජ්ඣපොතකසරීරානං ආහාරාසාචෙතනා වියාති එතෙන මනොසඤ්චෙතනාහාරවසෙන පවත්තමානෙහි අරූපධම්මෙහි රූපකායස්ස උපත්ථම්භිතභාවං දස්සෙති. තෙනෙව ''ආහාරාසා විය''ති අවත්වා චෙතනාගහණං කරොති.

කුසලාදිභාවෙන අත්තනා සදිසස්ස පයොගෙන කරණීයස්ස පුනප්පුනං කරණං පවත්තනං **ආසෙවනට්ඨො,** අත්තසදිසසභාවතාපාදනං වාසනං වා. **ගන්ථාදීසු පුරිමාපුරිමාභියොගො වියාති** පුරිමා පුරිමා ආසෙවනා වියාති අධිප්පායො.

චිත්තප්පයොගො චිත්තකිරියා, ආයූහනන්ති අත්ථො. යථා හි කායවචීපයොගො විඤ්ඤත්ති, එවං චිත්තප්පයොගො චෙතනා. සා තාය උප්පන්නකිරියතාවිසිට්ඨෙ සන්තානෙ සෙසපච්චයසමාගමෙ පවත්තමානානං විපාකකටත්තාරූපානම්පි තෙනෙව කිරියභාවෙන උපකාරිකා හොති. තස්ස හි කිරියභාවස්ස පවත්තත්තා තෙසං පවත්ති, න අඤ්ඤථාති. සහජාතානං පන තෙන උපකාරිකාති කිං වත්තබ්බන්ති.

නිරුස්සාහසන්තභාවෙනාති එතෙන සඋස්සාහෙහි විපාකධම්මධම්මෙහි කුසලාකුසලෙහි සාරම්මණාදිභාවෙන සදිසවිපාකභාවං දස්සෙති. සො හි විපාකානං පයොගෙන අසාධෙතබ්බතාය පයොගෙන අඤ්ඤථා වා සෙසපච්චයෙසු සිද්ධෙසු කම්මස්ස කටත්තායෙව සිද්ධිතො නිරුස්සාහො සන්තභාවො හොති, න කිලෙසවූපසමසන්තභාවො, තථාසන්තසභාවතොයෙව භවඞ්ගාදයො දුවිඤ්ඤෙය්‍යා. පඤ්චද්වාරෙපි හි ජවනප්පවත්තියා රූපාදීනං ගහිතතා විඤ්ඤායති, අභිනිපාතසම්පටිච්ඡනසන්තීරණමත්තා පන විපාකා දුවිඤ්ඤෙය්‍යායෙව. **නිරුස්සාහසන්තභාවායාති** නිරුස්සාහසන්තභාවත්ථාය. එතෙන තප්පච්චයවතං අවිපාකානම්පි විපාකානුකූලං පවත්තිං දස්සෙති.

සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකත්තං ආහාරානං පධානකිච්චන්ති ආහ **"රූපාරූපානං උපත්ථම්භකත්තෙනා"**ති. උපත්ථම්භකත්තඤ්හි සතිපි ජනකත්තෙ අරූපීනං ආහාරානං ආහාරජරූපසමුට්ඨාපකරූපාහාරස්ස ච හොති, අසතිපි චතුසමුට්ඨානිකරූපූපත්ථම්භකරූපාහාරස්ස, අසති පන උපත්ථම්භකත්තෙ ආහාරානං ජනකත්තං නත්ථීති උපත්ථම්භකත්තං පධානං. ජනයමානොපි හි ආහාරො අවිච්ඡෙදවසෙන උපත්ථම්භයමානොයෙව ජනෙතීති උපත්ථම්භනභාවො ආහාරභාවොති.

අධිපතියට්ඨෙනාති එත්ථ න අධිපතිපච්චයධම්මානං විය පවත්තිනිවාරකෙ අභිභවිත්වා පවත්තනෙන ගරුභාවො අධිපතියට්ඨො, අථ ඛො දස්සනාදිකිච්චෙසු චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීහි ජීවනෙ ජීවන්තෙහි සුඛිතාදිභාවෙ සුඛිතාදීහි අධිමොක්ඛපග්ගහුපට්ඨානාවික්ඛෙපජානනෙසු අනඤ්ඤාතඤ්ඤස්සාමීති පවත්තියං ආජානනෙ අඤ්ඤාතාවීභාවෙ ච සද්ධාදිසහජාතෙහීති එවං තංතංකිච්චෙසු චක්ඛාදිපච්චයෙහි චක්ඛාදීනං අනුවත්තනීයතා. තෙසු තෙසු හි කිච්චෙසු චක්ඛාදීනං ඉස්සරියං තප්පච්චයානඤ්ච තදනුවත්තනෙන තත්ථ පවත්තීති. ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානං පන යදිපි ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයතා අත්ථි, සා පන න පච්චයභාවතො. යථා හි ජීවිතාහාරා යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙ තෙසං අනුපාලකඋපත්ථම්භකා අත්ථි, අවිගතපච්චයභූතා ච හොන්ති, න එවං ඉත්ථිපුරිසභාවා ලිඞ්ගාදීනං කෙනචි පකාරෙන උපකාරකා හොන්ති, කෙවලං පන යථාසකෙහෙව පච්චයෙහි පවත්තමානානං ලිඞ්ගාදීනං යථා ඉත්ථාදිග්ගහණස්ස පච්චයභාවො හොති, තතො අඤ්ඤෙනාකාරෙන තංසහිතසන්තානෙ අප්පවත්තිතො ලිඞ්ගාදීහි අනුවත්තනීයතා ඉන්ද්‍රියතා ච තෙසං වුච්චති, තස්මා න තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයභාවො වුත්තො. **චක්ඛාදයො අරූපධම්මානංයෙවාති** එත්ථ සුඛදුක්ඛින්ද්‍රියානිපි චක්ඛාදිග්ගහණෙන ගහිතානීති දට්ඨබ්බානි.

ලක්ඛණාරම්මණූපනිජ්ඣානභූතානං විතක්කාදීනං විතක්කනාදිවසෙන ආරම්මණං උපගන්ත්වා නිජ්ඣානං පෙක්ඛනං, චින්තනං වා විතක්කාදීනංයෙව සාධාරණො බ්‍යාපාරො **උපනිජ්ඣායනට්ඨො. ඨපෙත්වා සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වයන්ති** සුඛින්ද්‍රියදුක්ඛින්ද්‍රියද්වයං ඨපෙත්වාති අධිප්පායො. **"සබ්බානිපී"**ති වත්වා **"සත්තඣානඞ්ගානී"**ති වචනෙන අඣානඞ්ගානං උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතානං නිවත්තනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. යදි එවං ''සත්ත ඣානඞ්ගානී''ති එතෙනෙව සිද්ධෙ ''ඨපෙත්වා සුඛදුක්ඛවෙදනාද්වය''න්ති කස්මා වුත්තං? වෙදනාභෙදෙසු පඤ්චසු සුඛදුක්ඛද්වයස්ස එකන්තෙන අඣානඞ්ගත්තදස්සනත්ථං ඣානඞ්ගට්ඨානෙ නිද්දිට්ඨත්තා. සතිපි වා ඣානඞ්ගවොහාරෙ වෙදනාභෙදද්වයස්ස එකන්තෙන ඣානපච්චයත්තාභාවදස්සනත්ථං. උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතානං පන යදිපි ඣානපච්චයත්තාභාවො අත්ථි, ඣානපච්චයභාවො පන න නත්ථීති ''සබ්බානිපි සත්ත ඣානඞ්ගානී''ති එත්ථ ගහණං කතං. තත්ථ ''සබ්බානිපී''ති වචනං සබ්බකුසලාදිභෙදසඞ්ගණ්හනත්ථං, න පන සබ්බචිත්තුප්පාදගතසඞ්ගණ්හනත්ථන්ති දට්ඨබ්බං.

යතො තතො වාති සම්මා වා මිච්ඡා වාති අත්ථො. **එතෙ පන ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්තීති** ඉදං අහෙතුකචිත්තෙසු න ලබ්භන්ති, න සහෙතුකචිත්තෙසූති සහෙතුකචිත්තෙසු අලාභාභාවදස්සනත්ථං වුත්තං, න අහෙතුකචිත්තෙසු ලාභාභාවදස්සනත්ථන්ති. එවං අත්ථෙ ගය්හමානෙ අහෙතුකචිත්තෙසු කත්ථචි කස්සචි ලාභො න වාරිතොති එත්තකමෙව විඤ්ඤායෙය්‍ය, න සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසු ඣානපච්චයස්සෙව අලාභාභාවදස්සනත්ථං කතන්ති. අහෙතුකචිත්තෙසු වා ලාභාභාවදස්සනත්ථෙ පන ඉමස්මිං වචනෙ සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසු ඣානපච්චයස්ස ලාභාභාවො ආපජ්ජති, තස්මා යෙන අලාභෙන ධම්මසඞ්ගණියං මනොධාතුආදීනං සඞ්ගහසුඤ්ඤතවාරෙසු ඣානං න උද්ධටං , තං අලාභං සන්ධාය එස ඣානපච්චයස්සපි අහෙතුකචිත්තෙසු අලාභො වුත්තොති වෙදිතබ්බො. යථා හි සහෙතුකෙසු විතක්කාදීනං සහජාතෙ සංකඩ්ඪිත්වා එකත්තගතභාවකරණං උපනිජ්ඣායනබ්‍යාපාරො බලවා, න තථා අහෙතුකචිත්තෙසු හොති. ඉමස්මිං පන පකරණෙ දුබ්බලම්පි උපනිජ්ඣායනං යදිපි කිඤ්චිමත්තම්පි අත්ථි, තෙන උපකාරකතා හොතීති සවිතක්කාහෙතුකචිත්තෙසුපි ඣානපච්චයො වුත්තොව, තස්මා යෙ එවං පඨන්ති ''න එතෙ පන ද්වෙපි ඣානමග්ගපච්චයා යථාසඞ්ඛ්‍යං

ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණඅහෙතුකචිත්තෙසු ලබ්භන්ති''ති, තෙසං සො පාඨො සුන්දරතරො, ඉමස්ස පකරණස්සායං අත්ථවණ්ණනා, න ධම්මසඞ්ගණියාති.

සමං පකාරෙහි යුත්තතාය එකීභාවොපගමෙන විය උපකාරකතා **සම්පයුත්තපච්චයතා.**

යුත්තානම්පි සතං විප්පයුත්තභාවෙන නානත්තූපගමෙන උපකාරකතා විප්පයුත්තපච්චයතා. න හි වත්ථුසහජාතපච්ඡාජාතවසෙන අයුත්තානං රූපාදීනං ආරම්මණාදිභාවෙන උපකාරකානං විප්පයුත්තානං විප්පයුත්තපච්චයතා අත්ථීති. රූපානං පන රූපෙහි සතිපි අවිනිබ්භොගෙ විප්පයොගොයෙව නත්ථීති න තෙසං **විප්පයුත්තපච්චයතා.** වුත්තඤ්හි ''චතූහි සම්පයොගො චතූහි විප්පයොගො''ති (ධාතු. 3).

පච්චුප්පන්නලක්ඛණෙනාති පච්චුප්පන්නසභාවෙන. තෙන ''අත්ථි මෙ පාපකම්මං කත''න්ති (පාරා. 38), ''අත්ථෙකච්චො පුග්ගලො අත්තහිතාය පටිපන්නො''ති (පු. ප. මාතිකා 4.24) ච එවමාදීසු වුත්තං නිබ්බත්තඋපලබ්භමානතාලක්ඛණං අත්ථිභාවං නිවාරෙති. සතිපි ජනකත්තෙ උපත්ථම්භකප්පධානා අත්ථිභාවෙන උපකාරකතාති ආහ **''උපත්ථම්භකත්තෙනා''**ති. ඉදඤ්ච උපත්ථම්භකත්තං වත්ථාරම්මණසහජාතාදීනං සාධාරණං අත්ථිභාවෙන උපකාරකත්තං දට්ඨබ්බං.

ආරම්මණෙ ඵුසනාදිවසෙන වත්තමානානං ඵස්සාදීනං අනෙකෙසං සහභාවො නත්ථීති එකස්මිං ඵස්සාදිසමුදායෙ සති දුතියො න හොති, අසති පන හොති, තෙන නත්ථිභාවෙන උපකාරකතා **නත්ථිපච්චයතා.** සතිපි පුරිමතරචිත්තානං නත්ථිභාවෙ න තානි නත්ථිභාවෙන උපකාරකානි, අනන්තරමෙව පන අත්තනො අත්ථිභාවෙන පවත්තිඔකාසං අලභමානානං නත්ථිභාවෙන පවත්තිඔකාසං දදමානං විය උපකාරකං හොතීති **''පවත්තිඔකාසදානෙන උපකාරකතා''**ති ආහ.

එත්ථ ච අභාවමත්තෙන උපකාරකතා ඔකාසදානං **නත්ථිපච්චයතා,** සභාවාවිගමෙන අප්පවත්තමානානං සභාවවිගමෙන උපකාරකතා **විගතපච්චයතා,** නත්ථිතා ච නිරොධානන්තරසුඤ්ඤතා, විගතතා නිරොධප්පත්තතා, අයමෙතෙසං විසෙසො, තථා අත්ථිතාය සසභාවතො උපකාරකතා **අත්ථිපච්චයතා,** සභාවාවිගමෙන නිරොධස්ස අප්පත්තියා උපකාරකතා **අවිගතපච්චයතා**ති පච්චයභාවවිසෙසො ධම්මාවිසෙසෙපි වෙදිතබ්බො. ධම්මානඤ්හි සත්තිවිසෙසං සබ්බං යාථාවතො අභිසම්බුජ්ඣිත්වා තථාගතෙන චතුවීසතිපච්චයවිසෙසා වුත්තාති භගවති සද්ධාය ''එවංවිසෙසා එතෙ ධම්මා''ති සුතමයඤාණං උප්පාදෙත්වා චින්තාභාවනාමයෙහි තදභිසමයාය යොගො කාතබ්බො.

චතූසු ඛන්ධෙසු එකස්සපි අසඞ්ගහිතත්තාභාවතො නාමධම්මෙකදෙසතා අනන්තරාදීනං නත්ථීති **''නාමධම්මාවා''**ති වත්වා න කෙවලං පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙ භජන්තානං චතුන්නංයෙව ඛන්ධානං නාමතා, අථ ඛො නිබ්බානඤ්ච නාමමෙවාති දස්සෙන්තො **''නිබ්බානස්ස අසඞ්ගහිතත්තා''**තිආදිමාහ. **පුරෙජාතපච්චයො රූපෙකදෙසොති** එත්ථ එකදෙසවචනෙන රූපරූපතො අඤ්ඤං වජ්ජෙති, රූපරූපං පන කුසලත්තිකෙ අනාගතම්පි පුරෙජාතපච්චයභාවෙන අඤ්ඤත්ථ ආගතමෙව. වුත්තඤ්හි ''අනිදස්සනඅප්පටිඝො ධම්මො අනිදස්සනඅප්පටිඝස්ස ධම්මස්ස පුරෙජාතපච්චයෙන පච්චයො – ආරම්මණපුරෙජාතං, වත්ථුපුරෙජාතං. ආරම්මණපුරෙජාතං වත්ථුං ඉත්ථින්ද්‍රියං පුරිසින්ද්‍රියං ආපොධාතුං කබළීකාරං ආහාරං අනිච්චතො...පෙ.... දොමනස්සං උප්පජ්ජතී''ති (පට්ඨා. 2.22.39).

පච්චයුද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසො

1. හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

1. **යො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨො, සො එවං වෙදිතබ්බොති** එතෙන හෙතුසඞ්ඛාතස්ස පච්චයධම්මස්ස හෙතුසම්පයුත්තකතංසමුට්ඨානරූපසඞ්ඛාතානං පච්චයුප්පන්නානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයභාවො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති. යො පන හෙතුභාවෙන යථාවුත්තො පච්චයධම්මො යථාවුත්තානං පච්චයුප්පන්නානං පච්චයො හොති, සො හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති වෙදිතබ්බොති දස්සෙති. උභයථාපි හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයොති උද්දිට්ඨොති දස්සිතං හොති. එස නයො සෙසපච්චයෙසුපි. උපකාරකතා පන ධම්මසභාවො එව, න ධම්මතො අඤ්ඤා අත්ථීති. තථා තථා උපකාරකං තං තං ධම්මං දස්සෙන්තො හි භගවා තං තං උපකාරකත්තං දස්සෙතීති.

හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානන්ති එත්ථ පඨමො **හෙතු**-සද්දො පච්චත්තනිද්දිට්ඨො පච්චයනිද්දෙසො. තෙන එතස්ස හෙතුභාවෙන උපකාරකතා හෙතුපච්චයතාති දස්සෙති. දුතියො පච්චයුප්පන්නවිසෙසනං. තෙන න යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයභාවෙන පච්චයො හොති, අථ ඛො හෙතුනා සම්පයුත්තානමෙවාති දස්සෙති. නනු ච සම්පයුත්තසද්දස්ස සාපෙක්ඛත්තා දුතියෙ හෙතුසද්දෙ අවිජ්ජමානෙපි අඤ්ඤස්ස අපෙක්ඛිතබ්බස්ස අනිද්දිට්ඨත්තා අත්තනාව සම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති අයමත්ථො විඤ්ඤායතීති? නායං එකන්තො.

හෙතුසද්දො හි පච්චත්තනිද්දිට්ඨො ''හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති එත්ථෙව බ්‍යාවටො යදා ගය්හති , තදා සම්පයුත්තවිසෙසනං න හොතීති සම්පයුත්තා අවිසිට්ඨා යෙ කෙචි ගහිතා භවෙය්‍යුන්ති එවං සම්පයුත්තසද්දෙන අත්තනි එව බ්‍යාවටෙන හෙතුසද්දෙන විසෙසනෙන විනා යෙසං කෙසඤ්චි සම්පයුත්තානං ගහණං හොතීති තං සන්ධාය **''අථාපි…පෙ…. අත්ථො භවෙය්‍යා''**ති ආහ. නනු යථා ''අරූපිනො ආහාරා සම්පයුත්තකානං ධම්මාන''න්ති (පට්ඨා. 1.1.15), ''අරූපිනො ඉන්ද්‍රියා සම්පයුත්තකාන''න්ති (පට්ඨා. 1.1.16) ච වුත්තෙ දුතියෙන ආහාරග්ගහණෙන ඉන්ද්‍රියග්ගහණෙන ච විනාපි ආහාරින්ද්‍රියසම්පයුත්තකාව ගය්හන්ති, එවමිධාපි සියාති? න, ආහාරින්ද්‍රියාසම්පයුත්තස්ස අභාවතො. වජ්ජෙතබ්බාභාවතො හි තත්ථ දුතියආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙ අසතිපි තංසම්පයුත්තකාව ගය්හන්තීති තං න කතං, ඉධ පන වජ්ජෙතබ්බං අත්ථීති වත්තබ්බං දුතියං හෙතුග්ගහණන්ති.

එවම්පි **හෙතූ හෙතුසම්පයුත්තකාන**න්ති එත්ථ හෙතුසම්පයුත්තකානං සො එව සම්පයුත්තකහෙතූති විසෙසනස්ස අකතත්තා යො කොචි හෙතු යස්ස කස්සචි හෙතුසම්පයුත්තකස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති ආපජ්ජතීති? නාපජ්ජති, පච්චත්තනිද්දිට්ඨස්සෙව හෙතුස්ස පුන සම්පයුත්තවිසෙසනභාවෙන වුත්තත්තා, එතදත්ථමෙව ච විනාපි දුතියෙන හෙතුසද්දෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවෙ සිද්ධෙපි තස්ස ගහණං කතං. අථ වා අසති දුතියෙ හෙතුසද්දෙ හෙතුසම්පයුත්තකානං හෙතුපච්චයෙන පච්චයො, න පන හෙතූනන්ති එවම්පි ගහණං සියාති තන්නිවාරණත්ථං සො වුත්තො, තෙන හෙතුසම්පයුත්තභාවං යෙ ලභන්ති, තෙසං සබ්බෙසං හෙතූනං අඤ්ඤෙසම්පි හෙතුපච්චයෙන පච්චයොති දස්සිතං හොති. යස්මා පන හෙතුඣානමග්ගා පතිට්ඨාමත්තාදිභාවෙන නිරපෙක්ඛා, න ආහාරින්ද්‍රියා විය සාපෙක්ඛා එව, තස්මා එතෙස්වෙව දුතියං හෙතාදිග්ගහණං කතං. ආහාරින්ද්‍රියා පන ආහරිතබ්බඉසිතබ්බාපෙක්ඛා එව, තස්මා තෙ විනාපි දුතියෙන ආහාරින්ද්‍රියග්ගහණෙන අත්තනා එව ආහරිතබ්බෙ ච ඉසිතබ්බෙ ච ආහාරින්ද්‍රියභූතෙ අඤ්ඤෙ ච සම්පයුත්තකෙ පරිච්ඡින්දන්තීති තං තත්ථ න කතං, ඉධ ච දුතියෙන හෙතුග්ගහණෙන පච්චයුප්පන්නානං හෙතූනා පච්චයභූතෙනෙව සම්පයුත්තානං හෙතූනං අඤ්ඤෙසඤ්ච පරිච්ඡින්නත්තා පුන විසෙසනකිච්චං නත්ථීති **පඤ්හාවාරෙ** ''කුසලා හෙතූ සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන''න්තිආදීසු (පට්ඨා. 1.1.401) දුතියං හෙතුග්ගහණං න කතන්ති දට්ඨබ්බං.

නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තාති තං-සද්දො පුරිමවචනාපෙක්ඛො වුත්තස්සෙව නිද්දෙසො ''රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා තංසම්පයුත්තකාන''න්තිආදීසු (පට්ඨා. 1.1.2) පුරිමවචනෙන නිද්දිසිතබ්බෙ පාකටීභූතෙ එව පවත්තති. එත්ථ ච පච්චත්තනිද්දිට්ඨො හෙතුසද්දො ''හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති එත්ථ බ්‍යාවටො සම්පයුත්තසද්දෙන විය තං-සද්දෙනපි අනපෙක්ඛනීයො අඤ්ඤො ච කොචි නිද්දිසිතබ්බප්පකාසකො වුත්තො නත්ථි, තස්මා ''තංසම්පයුත්තකාන''න්ති ච න වුත්තන්ති අධිප්පායො.

''හෙතුසම්පයුත්තකාන''න්ති ඉමිනා පන පච්චයුප්පන්නවචනෙන අසමත්තෙන පච්චයුප්පන්නවචනන්තරාපෙක්ඛෙන පුබ්බෙ වුත්තෙන තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බං පාකටීකතං, තෙන **''තංසමුට්ඨානාන''**න්ති එත්ථ තංගහණං කතන්ති. කිං පන තස්මිං හෙතුසම්පයුත්තකසද්දෙ තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බං පාකටීභූතන්ති? යෙහි හෙතූහි සම්පයුත්තා ''හෙතුසම්පයුත්තකා''ති වුත්තා, තෙ හෙතූ චෙව සම්පයුත්තකවිසෙසනභූතා තබ්බිසෙසිතා ච හෙතුසම්පයුත්තකා. තෙනාහ **''තෙ හෙතූ චෙවා''**තිආදි. අඤ්ඤථා ''තෙ හෙතූ චෙවා''ති එතස්ස පච්චත්තනිද්දිට්ඨෙන හෙතුසද්දෙන සම්බන්ධෙ සති යථා ඉධ තෙනෙව තං-සද්දෙන නිද්දිසිතබ්බා පාකටා, එවං පුබ්බෙපි භවිතුං අරහන්තීති ''නිද්දිසිතබ්බස්ස අපාකටත්තා 'තංසම්පයුත්තකාන'න්ති න වුත්ත''න්ති ඉදං න යුජ්ජෙය්‍යාති. දුවිධම්පි වා හෙතුග්ගහණං අපනෙත්වා තංසද්දවචනීයතං චොදෙති පරිහරති ච. **තංසමුට්ඨානාන**න්ති ච හෙතුසමුට්ඨානානන්ති යුත්තං. හෙතූ හි පච්චයාති.

චිත්තජරූපං අජනයමානාපීති පි-සද්දෙන ජනයමානාපි. යදි ''චිත්තසමුට්ඨානාන''න්ති වචනෙන පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපස්ස අග්ගහණතො තං න වුත්තං, සහජාතපච්චයවිභඞ්ගෙ චිත්තචෙතසිකානං තස්ස කටත්තාරූපස්ස පච්චයභාවො න වුත්තො භවෙය්‍ය. යදි ච තත්ථ චිත්තසමුට්ඨානානං පච්චයභාවෙන තංසමානලක්ඛණානං කටත්තාරූපානම්පි පච්චයභාවො නිදස්සිතො, එවමිධාපි භවිතබ්බං. ''චිත්තසමුට්ඨානාන''න්ති පන අවත්වා ''තංසමුට්ඨානාන''න්ති වචනං චිත්තසමුට්ඨානානං සබ්බචිත්තචෙතසිකසමුට්ඨානතාදස්සනත්ථං. එවංපකාරෙන හි තංසමුට්ඨානවචනෙන තත්ථ තත්ථ වුත්තං සමුට්ඨානවචනං විසෙසිතං හොති. නනු ''චිත්තචෙතසිකා ධම්මා චිත්තසමුට්ඨානාන''න්ති වචනෙන චිත්තසමුට්ඨානානං චිත්තචෙතසිකසමුට්ඨානතා වුත්තාති? න වුත්තා. චිත්තචෙතසිකානං පච්චයභාවො එව හි තත්ථ වුත්තොති.

චිත්තපටිබද්ධවුත්තිතායාති එතෙනෙව හෙතුආදිපටිබද්ධතඤ්ච දස්සෙති. ''යඤ්ච, භික්ඛවෙ, චෙතෙති, යඤ්ච පකප්පෙති, යඤ්ච අනුසෙති, ආරම්මණමෙතං හොති, විඤ්ඤාණස්ස ඨිතියා ආරම්මණෙ සති පතිට්ඨා විඤ්ඤාණස්ස හොති, තස්මිං පතිට්ඨිතෙ විඤ්ඤාණෙ විරූළ්හෙ නාමරූපස්ස අවක්කන්ති හොති, නාමරූපපච්චයා සළායතන''න්ති (සං. නි. 2.39) ඉමස්මිම්පි සුත්තෙ පටිසන්ධිනාමරූපස්ස විඤ්ඤාණපච්චයතා වුත්තාති ආහ **''තස්මිං පතිට්ඨිතෙ''**තිආදි.

පුරිමතරසිද්ධාය පථවියා බීජපතිට්ඨානං විය පුරිමතරසිද්ධෙ කම්මෙ තන්නිබ්බත්තස්සෙව විඤ්ඤාණබීජස්ස පතිට්ඨානං කම්මස්ස කටත්තා උප්පත්තීති වුත්තං හොති. තෙනාහ – **''කම්මං ඛෙත්තං, විඤ්ඤාණං බීජ''**න්ති. කස්ස පන තං ඛෙත්තං බීජඤ්චාති? නාමරූපඞ්කුරස්ස.

අයඤ්ච පනත්ථොති පටිසන්ධියං කම්මජරූපානං චිත්තපටිබද්ධවුත්තිතා. **ඔකාසවසෙනෙවාති** නාමරූපොකාසවසෙනෙව. සො හි තස්ස අත්ථස්ස ඔකාසොති. **වත්ථුරූපමත්තම්පීති** වදන්තො වත්ථුරූපස්ස උපත්ථම්භකානං සෙසරූපානම්පි තදුපත්ථම්භකභාවෙනෙව අරූපධම්මානං පච්චයභාවං දස්සෙති, සහභවනමත්තං වා. තත්ථ කායභාවාදිකලාපානං කත්ථචි අභාවතො කත්ථචි අභාවාභාවතො ''වත්ථුරූපමත්තම්පි විනා''ති ආහ. **සස්සාමිකෙති** එතස්සෙව විසෙසනත්ථං **''සරාජකෙ''**ති වුත්තං.

පවත්තියං කටත්තාරූපාදීනං පච්චයභාවපටිබාහනතොති ඉදං කස්මා වුත්තං, නනු තෙසං පච්චයභාවප්පසඞ්ගොයෙව නත්ථි ''හෙතූ සහජාතාන''න්ති (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.1) වචනතො. න හි යෙසං හෙතූ සහජාතපච්චයො න හොන්ති, තානි හෙතුසහජාතානි නාම හොන්ති. යදි සියුං, ''කුසලං ධම්මං සහජාතො අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති න හෙතුපච්චයා''තිආදි ච ලබ්භෙය්‍ය, න පන ලබ්භති, තස්මා න තානි හෙතුසහජාතානීති? සච්චමෙතං, යො පන හෙතූහි සමානකාලුප්පත්තිමත්තං ගහෙත්වා හෙතුසහජාතභාවං මඤ්ඤෙය්‍ය, තස්සායං පසඞ්ගො අත්ථීති ඉදං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. භගවා පන වචනානං ලහුගරුභාවං න ගණෙති, බොධනෙය්‍යානං පන අජ්ඣාසයානුරූපතො ධම්මසභාවං අවිලොමෙන්තො තථා තථා දෙසනං නියාමෙතීති න කත්ථචි අක්ඛරානං බහුතා වා අප්පතා වා චොදෙතබ්බාති.

හෙතුපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

2. උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙවාති එතෙන වත්තමානක්ඛණෙකදෙසෙන සබ්බං වත්තමානක්ඛණං ගය්හතීති දට්ඨබ්බං. න හි උප්පජ්ජනක්ඛණෙයෙව චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං රූපාදීනි ආරම්මණපච්චයො, අථ ඛො සබ්බස්මිං වත්තමානක්ඛණෙති. තෙන ආලම්බියමානානම්පි රූපාදීනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදිවත්තමානතාය පුරෙ පච්ඡා ච විජ්ජමානානං ආරම්මණපච්චයත්තාභාවං දස්සෙති, කො පන වාදො අනාලම්බියමානානං. **න එකතො හොන්තීති** නීලාදීනි සබ්බරූපානි සහ න හොන්ති, තථා සද්දාදයොපීති අත්ථො. ''යං ය''න්ති හි වචනං රූපාදීනි භින්දතීති. තත්ථ පුරිමෙනත්ථෙන ''උප්පජ්ජන්තී''ති වචනෙන ආරම්මණපච්චයභාවලක්ඛණදීපනත්ථං **''යං යං ධම්ම''**න්තිආදි වුත්තන්ති දස්සෙති, පච්ඡිමෙන ''යං ය''න්ති වචනෙන රූපාදිභෙදදීපනත්ථන්ති. **''යං යං වා පනාරබ්භා''**ති එතස්ස වණ්ණනායං දස්සිතසබ්බාරම්මණාදිවසෙන වා ඉධාපි අත්ථො ගහෙතබ්බොති.

එවං වුත්තන්ති යථා නදීපබ්බතානං සන්දනං ඨානඤ්ච පවත්තං අවිරතං අවිච්ඡින්නන්ති සන්දන්ති තිට්ඨන්තීති වත්තමානවචනං වුත්තං, එවං ''යෙ යෙ ධම්මා''ති අතීතානාගතපච්චුප්පන්නානං සබ්බසඞ්ගහසමුදායවසෙන ගහිතත්තා තෙසං උප්පජ්ජනං පවත්තනං අවිරතන්ති උප්පජ්ජන්තීති වත්තමානවචනං වුත්තන්ති අධිප්පායො. ඉමෙ පන න හෙතාදිපච්චයා සබ්බෙපි අතීතානාගතානං හොන්ති. න හි අතීතො ච අනාගතො ච අත්ථි, යස්සෙතෙ පච්චයා සියුං. එවඤ්ච කත්වා අතීතත්තිකෙ අතීතානාගතානං න කොචි පච්චයො වුත්තො, තස්මා ඉධාපි ''උප්පජ්ජන්තී''ති වචනෙන යෙසං රූපාදයො ආරම්මණධම්මා ආරම්මණපච්චයා හොන්ති, තෙ පච්චුප්පන්නාව දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. තෙසු හි දස්සිතෙසු අතීතානාගතෙසු තංතංපච්චයා අහෙසුං භවිස්සන්ති චාති අයමත්ථො දස්සිතො හොති, න පන තංතංපච්චයවන්තතා. පච්චයවන්තො හි පච්චුප්පන්නායෙවාති.

එත්ථ ච **''යං යං ධම්මං ආරබ්භා''**ති එකවචනනිද්දෙසං කත්වා පුන **''තෙ තෙ ධම්මා''**ති බහුවචනනිද්දෙසො ''යං ය''න්ති වුත්තස්ස ආරම්මණධම්මස්ස අනෙකභාවොපි අත්ථීති දස්සනත්ථො. චත්තාරො හි ඛන්ධා සහෙව ආරම්මණපච්චයා හොන්ති, තෙ සබ්බෙපි ආරබ්භ උප්පජ්ජමානම්පි තෙසු එකෙකං ආරබ්භ උප්පජ්ජමානං න න හොති, තස්මා වෙදනාදීසු ඵස්සාදීසු ච එකෙකස්සපි ආරම්මණපච්චයභාවදස්සනත්ථං **''යං ය''**න්ති වුත්තං, සබ්බෙසං එකචිත්තුප්පාදපරියාපන්නානං ආරම්මණපච්චයභාවදස්සනත්ථං **''තෙ තෙ''**ති. තත්ථ යො ච රූපාදිකො එකෙකොව යංයං-සද්දෙන වුත්තො, යෙ ච අනෙකෙ ඵස්සාදයො එකෙකවසෙන යංයං-සද්දෙන වුත්තා, තෙ සබ්බෙ ගහෙත්වා ''තෙ තෙ''ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. අථ වා යස්මිං කාලෙ ආරබ්භ උප්පජ්ජන්ති, තස්මිං කාලෙ නීලාදීසු චිත්තුප්පාදෙසු ච එකෙකමෙව ආරබ්භ උප්පජ්ජන්තීති දස්සනත්ථං **''යං ය''**න්ති වුත්තං, තෙ පන ආලම්බියමානා රූපාරම්මණධම්මා ච අනෙකෙ, තථා සද්දාදිආරම්මණධම්මා චාති දස්සනත්ථං **''තෙ තෙ''**ති.

නිබ්බානාරම්මණං කාමාවචරරූපාවචරකුසලස්ස අපරියාපන්නතො කුසලවිපාකස්ස කාමාවචරරූපාවචරකිරියස්ස චාති ඉමෙසං ඡන්නං රාසීනං ආරම්මණපච්චයො හොතීති ඉදං පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන ඛන්ධපටිබද්ධානුස්සරණකාලෙ නිබ්බානම්පි රූපාවචරකුසලකිරියානං ආරම්මණං හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තං. එවං සති යථා ''අප්පමාණා ඛන්ධා පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.12.58) වුත්තං, එවං ''නිබ්බාන''න්ති ච වත්තබ්බං සියා, න ච තං වුත්තං. න හි නිබ්බානං පුබ්බෙ නිවුට්ඨං අසඞ්ඛතත්තා, න ච පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන පුබ්බෙ නිවුට්ඨෙසු අප්පමාණක්ඛන්ධෙසු ඤාතෙසු නිබ්බානජානනෙ න තෙන පයොජනං අත්ථි. යථා හි චෙතොපරියඤාණං චිත්තං විභාවෙන්තමෙව චිත්තාරම්මණජානනස්ස කාමාවචරස්ස පච්චයො හොති, එවමිදම්පි අප්පමාණක්ඛන්ධෙ විභාවෙන්තමෙව තදාරම්මණජානනස්ස කාමාවචරස්ස පච්චයො හොතීති. දිට්ඨනිබ්බානොයෙව ච පුබ්බෙ නිවුට්ඨෙ අප්පමාණක්ඛන්ධෙ

අනුස්සරති, තෙන යථාදිට්ඨමෙව නිබ්බානං තෙසං ඛන්ධානං ආරම්මණන්ති දට්ඨබ්බං, න පන පුබ්බෙනිවාසානුස්සතිඤාණෙන තදාරම්මණවිභාවනං කාතබ්බං. විහතමෙව හි තං තස්සාති. එවං අනාගතංසඤාණෙපි යථාරහං යොජෙතබ්බං, තස්මා නිබ්බානං න කස්සචි රූපාවචරස්ස ආරම්මණන්ති ''චතුන්නං රාසීන''න්ති වත්තුං යුත්තං.

ආරම්මණපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

3. ධුරන්ති ධුරග්ගාහං. **ජෙට්ඨකන්ති** සෙට්ඨං. **ඡන්දාධිපති ඡන්දසම්පයුත්තකානන්ති** එත්ථ පුරිමඡන්දස්ස සමානරූපෙන තදනන්තරං නිද්දිට්ඨෙන තංසම්බන්ධෙන ඡන්දසද්දෙනෙව පච්චයභූතස්ස ඡන්දස්ස සම්පයුත්තකවිසෙසනභාවො දස්සිතො හොතීති ''ඡන්දාධිපති සම්පයුත්තකාන''න්ති අවත්වා ''ඡන්දසම්පයුත්තකාන''න්ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එස නයො ඉතරෙසුපි.

ගරුකාරචිත්තීකාරවසෙන වාති කුසලාබ්‍යාකතානං පවත්තිං දස්සෙති. අලද්ධං **ලද්ධබ්බං,** ලද්ධං **අවිජහිතබ්බං.** යෙන වා විනා න භවිතබ්බං, තං **ලද්ධබ්බං,** තස්සෙවත්ථො **අවිජහිතබ්බන්ති. අනවඤ්ඤාතන්ති** අවඤ්ඤාතම්පි අදොසදස්සිතාය අස්සාදනෙන අනවඤ්ඤාතං කත්වා.

මිච්ඡත්තනියතා අප්පනාසදිසා මහාබලා විනා අධිපතිනා නුප්පජ්ජන්තීති **''එකන්තෙනෙවා''**ති ආහ. කම්මකිලෙසාවරණභූතා ච තෙ සග්ගාවරණා ච මග්ගාවරණා ච පච්චක්ඛසග්ගානං කාමාවචරදෙවානම්පි උප්පජ්ජිතුං න අරහන්ති, කො පන වාදො රූපාරූපීනන්ති.

කාමාවචරාදිභෙදතො පන තිවිධො කිරියාරම්මණාධිපති ලොභසහගතාකුසලස්සෙව ආරම්මණාධිපතිපච්චයො හොතීති ඉදං පරසන්තානගතානං සාරම්මණධම්මානං ''අජ්ඣත්තාරම්මණො ධම්මො බහිද්ධාරම්මණස්ස ධම්මස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො''ති එතස්ස අභාවතො ''බහිද්ධාරම්මණො ධම්මො බහිද්ධාරම්මණස්සා''ති එත්ථ ච ආරම්මණාධිපතිනො අනුද්ධටත්තා අධිපතිපච්චයතා නත්ථීති විඤ්ඤායමානෙපි ''බහිද්ධා ඛන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙතී''තිආදිවචනං (පට්ඨා. 2.20.31) නිස්සාය අරහතො කිරියධම්මා පුථුජ්ජනාදීහි ගරුං කත්වා අස්සාදියන්තීති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ''සනිදස්සනසප්පටිඝා ඛන්ධා''තිආදීසු (පට්ඨා. 2.22.30) විය ඛන්ධසද්දො රූපෙ එව භවිතුං අරහතීති විචාරිතමෙතං. පුථුජ්ජනාදිකාලෙ වා අනාගතෙ කිරියධම්මෙ ගරුං කත්වා අස්සාදනං සන්ධායෙතං වුත්තං. ''නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මෙ ඛන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙති අභිනන්දතී''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.3.96) කිරියධම්මා රාගදිට්ඨීනං අධිපතිපච්චයො හොන්තෙව, තෙ ච ''අතීතාරම්මණෙ අනාගතෙ ඛන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙතී''තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 2.19.23) අනාගතා තෙභූමකාපි අධිපතිපච්චයො හොන්තීති. ආවජ්ජනකිරියසබ්භාවතො පන ඉදම්පි විචාරෙතබ්බං.

අධිපතිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

4. යථා ඔකාසදානවිසෙසභාවෙන නත්ථිවිගතා වුත්තා, න එවං අනන්තරසමනන්තරා, එතෙ පන චිත්තනියාමහෙතුවිසෙසභාවෙන වුත්තා, තස්මා තං චිත්තනියාමහෙතුවිසෙසභාවං දස්සෙන්තො **''චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතූ''**තිආදිනා ධාතුවසෙන කුසලාදිවසෙන ච නිද්දෙසමාහ. තත්ථ ''මනොවිඤ්ඤාණධාතු මනොවිඤ්ඤාණධාතුයා''ති වුත්තෙ පච්චයපච්චයුප්පන්නවිසෙසො න විඤ්ඤායතීති ''පුරිමා පුරිමා පච්ඡිමාය පච්ඡිමායා''ති වත්තබ්බං සියා. තථා ච සති ධාතුවිසෙසෙන චිත්තවිසෙසෙ දස්සනං යං කාතුං ආරද්ධො, තං වොච්ඡිජ්ජෙය්‍ය. ''මනොවිඤ්ඤාණධාතු මනොධාතුයා''ති ඉදම්පි න සක්කා වත්තුං නියාමාභාවතො, ''මනොධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයා''ති ච තථෙව න සක්කා. න හි මනොධාතු චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුයායෙව අනන්තරපච්චයොති නියාමො අත්ථි, තස්මා පාකටං පඤ්චවිඤ්ඤාණධාතුයො ආදිං කත්වා යාව ධාතුවිසෙසනියාමො අත්ථි, තාව නිදස්සනෙන නයං දස්සෙත්වා පුන නිරවසෙසදස්සනත්ථං **''පුරිමා පුරිමා කුසලා''**තිආදිමාහ. **සදිසකුසලානන්ති** වෙදනාය වා හෙතූහි වා සදිසකුසලානං අනුරූපකුසලානන්ති වා අත්ථො. තෙන භූමිභින්නානම්පි පච්චයභාවො වුත්තො හොති. **භවඞ්ගග්ගහණෙන** කුසලාකුසලමූලකෙසු චුතිපි ගහිතාති දට්ඨබ්බං, අබ්‍යාකතමූලකෙ තදාරම්මණම්පි.

කාමාවචරකිරියාවජ්ජනස්සාති කාමාවචරකිරියාය ආවජ්ජනස්සාති ආවජ්ජනග්ගහණෙන කාමාවචරකිරියං විසෙසෙතීති දට්ඨබ්බං. කාමාවචරවිපාකො කාමාවචරකිරියරාසිස්ස ච අනන්තරපච්චයො හොති, හොන්තො ච ආවජ්ජනස්සෙවාති අයඤ්හෙත්ථ අධිප්පායො. ආවජ්ජනග්ගහණෙනෙව චෙත්ථ වොට්ඨබ්බනම්පි ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං.

අනන්තරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

6. ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤස්සාති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්සා’’ති පොරාණපාඨො. පාළියං පන ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤං සහජාතපච්චයෙන පච්චයො’’ති එත්ථ වුත්තස්ස ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤ’’න්ති ඉමස්ස අත්ථො වත්තබ්බො , න අවුත්තස්ස ‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤස්සා’’ති ඉමස්ස, න ච සමානත්ථස්සපි සද්දන්තරස්ස අත්ථෙ වුත්තෙ සද්දන්තරස්ස අත්ථො වුත්තො හොති, තස්මා **‘‘අඤ්ඤමඤ්ඤන්ති අඤ්ඤො අඤ්ඤස්සා’’**ති පඨන්ති. ඔක්කන්තීති පඤ්චවොකාරපටිසන්ධියෙව වුච්චති, න ඉතරාති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **‘‘පඤ්චවොකාරභවෙ පටිසන්ධික්ඛණෙ’’**ති. **රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානන්ති** ඉදං යදිපි පුබ්බෙ ‘‘ඔක්කන්තික්ඛණෙ නාමරූප’’න්ති වුත්තං, තථාපි න තෙන ඛණන්තරෙ පච්චයභාවො රූපීනං නිවාරිතොති තන්නිවාරණත්ථං වුත්තං. **කඤ්චි කාලෙති** කෙචි කිස්මිඤ්චි කාලෙති වා අත්ථො. තෙන රූපිනො ධම්මා කෙචි වත්ථුභූතා කිස්මිඤ්චි පටිසන්ධිකාලෙති රූපන්තරානං වත්ථුස්ස ච කාලන්තරෙ අරූපීනං සහජාතපච්චයං පුබ්බෙ අනිවාරිතං නිවාරෙති. එවඤ්ච කත්වා ‘‘කඤ්චි කාල’’න්ති වා ‘‘කිස්මිඤ්චි කාලෙ’’ති වා වත්තබ්බෙ විභත්තිවිපල්ලාසො කතො. තෙන හි ‘‘කඤ්චී’’ති උපයොගෙකවචනං **‘‘රූපිනො ධම්මා’’**ති එතෙන සහ සම්බන්ධෙන පච්චත්තබහුවචනස්ස ආදෙසො, **‘‘කාලෙ’’**ති ඉමිනා සම්බන්ධෙන භුම්මෙකවචනස්සාති විඤ්ඤායති. පුරිමෙන ච **‘‘එකො ඛන්ධො වත්ථු ච තිණ්ණන්නං ඛන්ධාන’’**න්තිආදිනා නාමසහිතස්සෙව වත්ථුස්ස ‘‘නාමස්ස පච්චයො’’ති වත්තබ්බත්තෙ ආපන්නෙ එතෙන කෙවලස්සෙව තථා වත්තබ්බතං දස්සෙති.

තයො න අඤ්ඤමඤ්ඤවසෙනාති ලබ්භමානෙපි කත්ථචි අඤ්ඤමඤ්ඤසහජාතපච්චයභාවෙ වචනෙන අසඞ්ගහිතත්තා තස්ස එවං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **චතුසමුට්ඨානිකස්ස රූපස්ස** එකදෙසභූතෙ **කම්මසමුට්ඨානරූපෙ** සමුදායෙකදෙසවසෙන සාමිවචනං දට්ඨබ්බං, නිද්ධාරණෙ වා.

සහජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

8. නිස්සයපච්චයනිද්දෙසෙ ‘‘රූපිනො ධම්මා අරූපීනං ධම්මානං කිස්මිඤ්චි කාලෙ’’ති ඉදං න ලබ්භති. යං පනෙත්ථ ලබ්භති ‘‘රූපිනො ධම්මා කෙචී’’ති, තත්ථ තෙ එව ධම්මෙ දස්සෙතුං **‘‘චක්ඛායතන’’**න්තිආදි වුත්තන්ති. **‘‘වත්ථුරූපං පඤ්චවොකාරභවෙ’’**ති වුත්තත්තා **‘‘ඨපෙත්වා ආරුප්පවිපාක’’**න්ති ඉදං න වත්තබ්බන්ති චෙ? න, ‘‘තෙභූමකවිපාකස්සා’’ති වුත්තෙ පඤ්චවොකාරභවෙ අනුප්පජ්ජනකං ඨපෙතබ්බං අජානන්තස්ස තස්ස පකාසෙතබ්බත්තා.

නිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

9. උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

9. **තෙ තයොපි රාසයොති** උපනිස්සයෙ තයො අනෙකසඞ්ගාහකතාය රාසයොති වදති. එතස්මිං පන උපනිස්සයනිද්දෙසෙ යෙ පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං අනන්තරූපනිස්සයා හොන්ති, තෙ තෙසං සබ්බෙසං එකන්තෙනෙව හොන්ති, න කෙසඤ්චි කදාචි, තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරූපනිස්සයො සඞ්ගහිතො, තෙසු ‘‘කෙසඤ්චී’’ති න සක්කා වත්තුන්ති න වුත්තං. යෙ පන පුරිමා යෙසං පච්ඡිමානං ආරම්මණපකතූපනිස්සයා හොන්ති, තෙ තෙසං න සබ්බෙසං එකන්තෙන හොන්ති, යෙසං උප්පත්තිපටිබාහිකා පච්චයා බලවන්තො හොන්ති, තෙසං න හොන්ති, ඉතරෙසං හොන්ති. තස්මා යෙසු පදෙසු අනන්තරූපනිස්සයො න ලබ්භති, තෙසු ‘‘කෙසඤ්චී’’ති වුත්තං. සිද්ධානං පච්චයධම්මානං යෙහි පච්චයුප්පන්නෙහි අකුසලාදීහි භවිතබ්බං, තෙසං කෙසඤ්චීති අයඤ්චෙත්ථ අත්ථො, න පන අවිසෙසෙන අකුසලාදීසු කෙසඤ්චීති.

පුරිමා පුරිමා කුසලා...පෙ.... අබ්‍යාකතානං ධම්මානන්ති යෙසං උපනිස්සයපච්චයෙන භවිතබ්බං, තෙසං අබ්‍යාකතානං පච්ඡිමානන්ති දට්ඨබ්බං. න හි රූපාබ්‍යාකතං උපනිස්සයං ලභතීති. කථං? ආරම්මණානන්තරූපනිස්සයෙ තාව න ලභති අනාරම්මණත්තා පුබ්බාපරනියමෙන අප්පවත්තිතො ච, පකතූපනිස්සයඤ්ච න ලභති අචෙතනෙන රූපසන්තානෙන පකතස්ස අභාවතො. යථා හි අරූපසන්තානෙන සද්ධාදයො නිප්ඵාදිතා උතුභොජනාදයො ච උපසෙවිතා, න එවං රූපසන්තානෙන. යස්මිඤ්ච උතුබීජාදිකෙ කම්මාදිකෙ ච සති රූපං පවත්තති, න තං තෙන පකතං හොති. සචෙතනස්සෙව හි උප්පාදනුපත්ථම්භනුපයොගාදිවසෙන චෙතනං පකප්පනං පකරණං, රූපඤ්ච අචෙතනන්ති. යථා ච නිරීහකෙසු පච්චයායත්තෙසු ධම්මෙසු කෙසඤ්චි සාරම්මණසභාවතා හොති, කෙසඤ්චි න, එවං සප්පකරණසභාවතා නිප්පකරණසභාවතා ච දට්ඨබ්බා. උතුබීජාදයො පන අඞ්කුරාදීනං තෙසු අසන්තෙසු අභාවතො එව පච්චයා, න පන උපනිස්සයාදිභාවතොති. පුරිමපුරිමානංයෙව පනෙත්ථ උපනිස්සයපච්චයභාවො බාහුල්ලවසෙන පාකටවසෙන ච වුත්තො. ‘‘අනාගතෙ ඛන්ධෙ පත්ථයමානො දානං දෙතී’’තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 2.18.8) පන අනාගතාපි උපනිස්සයපච්චයා හොන්ති, තෙ පුරිමෙහි ආරම්මණපකතූපනිස්සයෙහි තංසමානලක්ඛණතාය ඉධ සඞ්ගය්හන්තීති දට්ඨබ්බා.

පුග්ගලොපි සෙනාසනම්පීති පුග්ගලසෙනාසනග්ගහණවසෙන උපනිස්සයභාවං භජන්තෙ ධම්මෙ දස්සෙති, **පි-** සද්දෙන චීවරාරඤ්ඤරුක්ඛපබ්බතාදිග්ගහණවසෙන උපනිස්සයභාවං භජන්තෙ සබ්බෙ සඞ්ගණ්හාති. ''අබ්‍යාකතො ධම්මො අබ්‍යාකතස්ස ධම්මස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''තිආදීසු හි ''සෙනාසනං කායිකස්ස සුඛස්සා''තිආදිවචනෙන සෙනාසනග්ගහණෙන උපනිස්සයභාවං භජන්තාව ධම්මා උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයොති ඉමමත්ථං දස්සෙන්තෙන පුග්ගලාදීසුපි අයං නයො දස්සිතො හොතීති. පච්චුප්පන්නාපි ආරම්මණපකතූපනිස්සයා පච්චුප්පන්නතාය සෙනාසනසමානලක්ඛණත්තා එත්ථෙව සඞ්ගහිතාති දට්ඨබ්බා. වක්ඛති හි ''පච්චුප්පන්නං උතුං භොජනං සෙනාසනං උපනිස්සාය ඣානං උප්පාදෙති''තිආදිනා සෙනාසනස්ස පච්චුප්පන්නභාවං විය පච්චුප්පන්නානං උතුආදීනං පකතූපනිස්සයභාවං, ''පච්චුප්පන්නං චක්ඛුං…පෙ…. වත්ථුං පච්චුප්පන්නෙ ඛන්ධෙ ගරුං කත්වා අස්සාදෙති''තිආදිනා (පට්ඨා. 2.18.4) චක්ඛාදීනං ආරම්මණූපනිස්සයභාවඤ්චාති. පච්චුප්පන්නානම්පි ච තාදිසානං පුබ්බෙ පකතත්තා පකතූපනිස්සයතා දට්ඨබ්බා.

කසිණාරම්මණාදීනි ආරම්මණමෙව හොන්ති, න උපනිස්සයොති ඉමිනා අධිප්පායෙන **''එකච්චායා''**ති ආහ.

අරූපාවචරකුසලම්පි යස්මිං කසිණාදිම්හි ඣානං අනුප්පාදිතං, තස්මිං අනුප්පන්නඣානුප්පාදනෙ සබ්බස්ස ච උප්පන්නඣානස්ස සමාපජ්ජනෙ ඉද්ධිවිධාදීනං අභිඤ්ඤානඤ්ච උපනිස්සයොති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ **''තෙභූමකකුසලො චතුභූමකස්සපි කුසලස්සා''**ති. වුත්තම්පි චෙතං ''අරූපාවචරං සද්ධං උපනිස්සාය රූපාවචරං ඣානං විපස්සනං මග්ගං අභිඤ්ඤං සමාපත්තිං උප්පාදෙති''ති (පට්ඨා. 4.13.285). කාමාවචරකුසලං රූපාවචරාරූපාවචරවිපාකානම්පි තදුප්පාදකකුසලානං උපනිස්සයභාවවසෙන , පටිසන්ධිනියාමකස්ස චුතිතො පුරිමජවනස්ස ච වසෙන උපනිස්සයො, රූපාවචරකුසලං අරූපාවචරවිපාකස්ස, අරූපාවචරකුසලඤ්ච රූපාවචරවිපාකස්ස තදුප්පාදකකුසලූපනිස්සයභාවෙනාති එවං පච්චෙකං තෙභූමකකුසලානං චතුභූමකවිපාකස්ස තෙභූමකකිරියස්ස ච යථායොගං පච්චයභාවො වෙදිතබ්බො. පාළියම්පි හි පකතූපනිස්සයො නයදස්සනමත්තෙනෙව පඤ්හාවාරෙසු විස්සජ්ජිතොති.

ඉමිනා පන නයෙනාති ලොකුත්තරනිබ්බත්තනං උපනිස්සාය සිනෙහුප්පාදනලෙසෙනාති අත්ථො. ලොකුත්තරා පන ධම්මා අකුසලානං න කෙනචි පච්චයෙන පච්චයො හොන්තීති න ඉදං සාරතො දට්ඨබ්බන්ති අධිප්පායො. කාමාවචරාදිතිහෙතුකභවඞ්ගං කායිකසුඛාදි ච රූපාවචරාදිකුසලානං උපනිස්සයො, අරූපාවචරවිපාකො රූපාවචරකුසලස්ස තං පත්ථෙත්වා තන්නිබ්බත්තකකුසලුප්පාදනත්ථං උප්පාදියමානස්ස, රූපාවචරකිරියස්ස ච පුබ්බෙ නිවුට්ඨාදීසු අරූපාවචරවිපාකජානනත්ථං ඣානාභිඤ්ඤායො උප්පාදෙන්තස්ස අරහතො, චතුභූමකවිපාකානං පන තදුප්පාදකකුසලූපනිස්සයභාවවසෙන සො සො විපාකො උපනිස්සයො. තෙනාහ **''තථා තෙභූමකවිපාකො''**ති. යදිපි අරහත්තඵලත්තං ඣානවිපස්සනා උප්පාදෙති අනාගාමී, න පන තෙන තං කදාචි දිට්ඨපුබ්බං පුථුජ්ජනාදීහි සොතාපත්තිඵලාදීනි විය, තස්මා තානි විය තෙසං ඣානාදීනං ඉමස්ස ච අග්ගඵලං න ඣානාදීනං උපනිස්සයො. උපලද්ධපුබ්බසදිසමෙව හි අනාගතම්පි උපනිස්සයොති. තෙනාහ **''උපරිට්ඨිමං කුසලස්සපී''**ති.

කිරියඅත්ථපටිසම්භිදාදිම්පි පත්ථෙත්වා දානාදිකුසලං කරොන්තස්ස තෙභූමකකිරියාපි චතුභූමකස්සපි කුසලස්ස උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො. යොනිසොමනසිකාරෙ වත්තබ්බමෙව නත්ථි, තං උපනිස්සාය රාගාදිඋප්පාදනෙ අකුසලස්ස, කුසලාකුසලූපනිස්සයභාවමුඛෙන චතුභූමකවිපාකස්ස. එවං කිරියස්සපි යොජෙතබ්බං. තෙනාහ **''කිරියසඞ්ඛාතොපි පකතූපනිස්සයො චතුභූමකානං කුසලාදිඛන්ධානං හොතියෙවා''**ති. නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මෙසු පන උතුභොජනසෙනාසනානමෙව තිණ්ණං රාසීනං පකතූපනිස්සයභාවදස්සනං නයදස්සනමෙවාති. **ඉමස්මිං පට්ඨානමහාපකරණෙ ආගතනයෙනාති** ඉදං ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති න උපනිස්සයපච්චයා, කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූප''න්ති (පට්ඨා. 1.1.91) එවමාදිකං උපනිස්සයපටික්ඛෙපං, අනුලොමෙ ච අනාගමනං සන්ධාය වුත්තං. **සුත්තන්තිකපරියායෙනාති** ''විඤ්ඤාණූපනිසං නාමරූපං, නාමරූපනිසං සළායතන''න්තිආදිකෙන (සං. නි. 2.23),

> ''යථාපි පබ්බතො සෙලො, අරඤ්ඤස්මිං බ්‍රහාවනෙ;
> තං රුක්ඛා උපනිස්සාය, වඩ්ඪන්තෙ තෙ වනප්පතී''ති (අ. නි. 3.49). –

ආදිකෙන ච.

උපනිස්සයපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

10. පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

10. නයදස්සනවසෙන යානි විනා ආරම්මණපුරෙජාතෙන න වත්තන්ති, තෙසං චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ආරම්මණපුරෙජාතදස්සනෙන මනොද්වාරෙපි යං යදාරම්මණපුරෙජාතෙන වත්තති, තස්ස තදාලම්බිතං සබ්බම්පි රූපාරූපං ආරම්මණපුරෙජාතන්ති දස්සිතමෙව හොති, සරූපෙන පන අදස්සිතත්තා **''සාවසෙසවසෙන දෙසනා කතා''**ති ආහ. චිත්තවසෙන කායං පරිණාමයතො ඉද්ධිවිධාභිඤ්ඤාය ච අට්ඨාරසසු යංකිඤ්චි ආරම්මණපුරෙජාතං හොතීති දට්ඨබ්බං.

තදාරම්මණභාවිනොති එත්ථ පටිසන්ධිභාවිනො වත්ථුපුරෙජාතාභාවෙන ඉතරස්සපි අභාවා අග්ගහණං. භවඞ්ගභාවිනො පන ගහණං කාතබ්බං න වා කාතබ්බං පටිසන්ධියා විය අපරිබ්‍යත්තස්ස ආරම්මණස්ස ආරම්මණමත්තභාවතො, ‘‘මනොධාතුනඤ්චා’’ති එත්ථ සන්තීරණභාවිනො මනොවිඤ්ඤාණධාතුයාපි.

පුරෙජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

11. පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

11. **තස්සෙවාති** ඉදං කාමාවචරරූපාවචරවිපාකානං නිරවසෙසදස්සිතපුරෙජාතදස්සනවසෙන වුත්තං, රූපාවචරවිපාකො පන ආහාරසමුට්ඨානස්ස න හොතීති.

පච්ඡාජාතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

12. ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

12. **පගුණතරබලවතරභාවවිසිට්ඨන්ති** එතෙන විපාකාබ්‍යාකතතො විසෙසෙති.

ආසෙවනපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

13. කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

13. චෙතනාසම්පයුත්තකම්මං අභිජ්ඣාදි කම්මපච්චයො න හොතීති **‘‘චෙතනාකම්මමෙවා’’**ති ආහ. සතිපි හි විපාකධම්මධම්මත්තෙ න චෙතනාවජ්ජා එවංසභාවාති. **අත්තනො ඵලං උප්පාදෙතුං සමත්ථෙනාති** කම්මස්ස සමත්ථතා තස්ස කම්මපච්චයභාවො වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

පඤ්චවොකාරෙයෙව, න අඤ්ඤත්ථාති එතෙන කාමාවචරචෙතනා එකවොකාරෙ රූපම්පි න ජනෙතීති දස්සෙති.

කම්මපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

14. විපාකපච්චයනිද්දෙසෙ යෙසං එකන්තෙන විපාකො විපාකපච්චයො හොති, තෙසං වසෙන නයදස්සනං කතං. න හි ආරුප්පෙ භූමිද්වයවිපාකො රූපස්ස පච්චයො හොති.

විපාකපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

15. ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

15. **කබළං කරිත්වා අජ්ඣොහරිතොවාති** අසිතපීතාදිවත්ථුම්හි සහ අජ්ඣොහරිතොවාති වුත්තං හොති. පාතබ්බසායිතබ්බානිපි හි සභාවවසෙන කබළායෙව හොන්තීති.

සෙසතිසන්තතිසමුට්ඨානස්ස අනුපාලකොව හුත්වාති එත්ථ චිත්තසමුට්ඨානස්ස ආහාරපච්චයභාවො විචාරෙත්වා ගහෙතබ්බො. න හි චිත්තසමුට්ඨානො කබළීකාරො ආහාරො නොචිත්තසමුට්ඨානො තදුභයඤ්ච චිත්තසමුට්ඨානකායස්ස ආහාරපච්චයො වුත්තො, තිවිධොපි පන සො නොචිත්තසමුට්ඨානකායස්ස වුත්තොති.

ආහාරපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

16. ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

16. **අරූපජීවිතින්ද්‍රියම්පි සඞ්ගහිතන්ති** මිස්සකත්තා ජීවිතින්ද්‍රියං න සබ්බෙන සබ්බං වජ්ජිතබ්බන්ති අධිප්පායො.

අවිනිබ්භුත්තධම්මානන්ති එත්ථ අයං අධිප්පායො – රූපාරූපානං අඤ්ඤමඤ්ඤං අවිනිබ්භුත්තවොහාරො නත්ථීති අරූපානං ඉන්ද්‍රියපච්චයභූතානි පච්චයන්තරාපෙක්ඛානි චක්ඛාදීනි අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ අවිනිබ්භුත්තධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයතං අඵරන්තානිපි ඉන්ද්‍රියපච්චයා සියුං. යො පන නිරපෙක්ඛො ඉන්ද්‍රියපච්චයො අවිනිබ්භුත්තධම්මානං හොති, සො අත්තනො විජ්ජමානක්ඛණෙ තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයතං අඵරන්තො නාම නත්ථි. යදි ච ඉත්ථින්ද්‍රියපුරිසින්ද්‍රියානි ඉන්ද්‍රියපච්චයො ලිඞ්ගාදීනං සියුං, අවිනිබ්භුත්තානං තෙසම්පි සියුං. න හි රූපං රූපස්ස, අරූපං

වා අරූපස්ස විනිබ්භුත්තස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයො අත්ථීති. සති චෙවං ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියෙහි අවිනිබ්භුත්තත්තා කලලාදිකාලෙ ච ලිඞ්ගාදීනි සියුං, යෙසං තානි ඉන්ද්‍රියපච්චයතං එරෙය්‍යුං, න ච එරන්ති. තස්මා න තෙහි තානි අවිනිබ්භුත්තකානි, අවිනිබ්භුත්තත්තාභාවතො ච තෙසං ඉන්ද්‍රියපච්චයතං න එරන්ති. අඤ්ඤෙසං පන යෙහි තානි සහජාතානි, තෙසං අබීජභාවතොයෙව න එරන්ති, තස්මා ආපන්නවිනිබ්භුත්තභාවානං තෙසං ලිඞ්ගාදීනං අවිනිබ්භුත්තානං අඤ්ඤෙසඤ්ච සමානකලාපධම්මානං ඉන්ද්‍රියපච්චයතාය අඵරණතො තානි ඉන්ද්‍රියපච්චයො න හොන්තීති. යෙසං බීජභූතානි ඉත්ථිපුරිසින්ද්‍රියානි, තෙසං ලිඞ්ගාදීනං අපරමත්ථභාවතොති කෙචි, තෙ පන කලලාදිකාලෙපි ලිඞ්ගාදීනං තදනුරූපානං අත්ථිතං ඉච්ඡන්ති.

ජාතිභූමිවසෙන වුත්තෙසු හෙදෙසු කුසලජාතියං රූපාවචරකුසලමෙව ආරුප්පෙ ඨපෙතබ්බන්ති **"ඨපෙත්වා පන රූපාවචරකුසලං අවසෙසා කුසලාකුසලා"**ති වුත්තං. පඨමලොකුත්තරං පන දොමනස්සයුත්තඤ්ච විසුං එකා ජාති භූමි වා න හොතීති ආරුප්පෙ අලබ්භමානම්පි න ඨපිතං. හෙතුආදීසුපි "තථා අපරියාපන්නකුසලහෙතු, තථා අකුසලහෙතූ"තිආදීසු (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.1) එස නයො යොජෙතබ්බො.

ඨිතික්ඛණෙති ඉදං රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස සහජාතපච්චයත්තාභාවං සන්ධාය වුත්තං. උප්පාදක්ඛණෙපි පන තස්ස ඉන්ද්‍රියපච්චයතා න සක්කා නිවාරෙතුං. වක්ඛති හි "අබ්‍යාකතං ධම්මං පටිච්ච...පෙ.... අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්ච...පෙ.... ඉන්ද්‍රියපච්චයං කම්මපච්චයසදිස"න්ති (පට්ඨා. 1.1.66). න හි අසඤ්ඤසත්තානං ඉන්ද්‍රියපච්චයා උප්පජ්ජමානස්ස රූපස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියතො අඤ්ඤො ඉන්ද්‍රියපච්චයො අත්ථි, පඤ්චවොකාරෙ පවත්තෙ ච කටත්තාරූපස්ස. පටිච්චවාරාදයො ච ඡ උප්පාදක්ඛණමෙව ගහෙත්වා පවත්තා, එවඤ්ච කත්වා පච්ඡාජාතපච්චයො එතෙසු අනුලොමතො න තිට්ඨතීති.

ඉන්ද්‍රියපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

17. ඣානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

17. **විතක්කවිචාරපීතිසොමනස්සදොමනස්සුපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසඞ්ඛාතානී**ති එත්ථ යදිපි සොමනස්සදොමනස්සසඞ්ඛාතානි ඣානඞ්ගානි නත්ථි, සුඛදුක්ඛසඞ්ඛාතානි පන සොමනස්සදොමනස්සභූතානෙව ඣානඞ්ගානි, න කායිකසුඛදුක්ඛභූතානීති ඉමස්ස දස්සනත්ථං සොමනස්සදොමනස්සග්ගහණං කතං. නනු ච "ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසූ"ති වචනෙනෙව කායිකසුඛදුක්ඛානි වජ්ජිතානීති සුඛදුක්ඛග්ගහණමෙව කත්තබ්බන්ති? න, ඣානඞ්ගසුඛදුක්ඛානං ඣානඞ්ගභාවවිසෙසනතො. "ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසු සුඛදුක්ඛුපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසඞ්ඛාතානී"ති හි වුත්තෙ ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණෙසු උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාහි සද්ධිං කායිකසුඛදුක්ඛානිපි වජ්ජිතානීති එත්තකමෙව විඤ්ඤායති, න පන යානි සුඛදුක්ඛානි ඣානඞ්ගානි හොන්ති, තෙසං ඣානඞ්ගභූතො සුඛභාවො දුක්ඛභාවො ච විසෙසිතො, තස්මා සොමනස්සදොමනස්සභාවවිසිට්ඨොයෙව සුඛදුක්ඛභාවො සුඛදුක්ඛානං ඣානඞ්ගභාවොති දස්සනත්ථං සොමනස්සදොමනස්සග්ගහණං කරොති. තෙන "ද්විපඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජෙසූ"ති වචනෙන වජ්ජියමානානම්පි සුඛදුක්ඛානං සොමනස්සදොමනස්සභාවාභාවතො ඣානඞ්ගභාවාභාවොති දස්සිතං හොති. යථාවජ්ජිතා පන සුඛදුක්ඛොපෙක්ඛෙකග්ගතා කස්මා වජ්ජිතාති? යත්ථ ඣානඞ්ගානි උද්ධරීයන්ති චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ, තත්ථ ච ඣානඞ්ගන්ති අනුද්ධටත්තා. කස්මා පන න උද්ධටාති තං දස්සෙතුං **"පඤ්චන්නං පන විඤ්ඤාණකායාන"**න්තිආදිමාහ.

අභිනිපාතමත්තත්තාති එතෙන ආවජ්ජනසම්පටිච්ඡනමත්තායපි චින්තනාපවත්තියා අභාවං දස්සෙති. **"තෙසු විජ්ජමානානිපි උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛානී"**ති පොරාණපාඨො. තත්ථ උපෙක්ඛාසුඛදුක්ඛෙහෙව තංසමානලක්ඛණාය චිත්තෙකග්ගතායපි යථාවුත්තෙනෙව කාරණෙන අනුද්ධටභාවො දස්සිතොති දට්ඨබ්බො. පුබ්බෙ පන සත්ත අඞ්ගානි දස්සෙන්තෙන චත්තාරි අඞ්ගානි වජ්ජිතානීති තෙසං වජ්ජනෙ කාරණං දස්සෙන්තෙන න සමානලක්ඛණෙන ලෙසෙන දස්සෙතබ්බං. අට්ඨකථා හෙසාති. යදි ච ලෙසෙන දස්සෙතබ්බං, යථාවුත්තෙසුපි තීසු එකමෙව වත්තබ්බං සියා, තිණ්ණං පන වචනෙන තතො අඤ්ඤස්ස ඣානඞ්ගන්ති උද්ධටභාවො ආපජ්ජති, යථාවුත්තකාරණතො අඤ්ඤෙන කාරණෙන අනුද්ධටභාවො වා, තස්මා තංදොසපරිහරණත්ථං "උපෙක්ඛාචිත්තෙකග්ගතාසුඛදුක්ඛානී"ති පඨන්ති. යෙ පන "ඣානඞ්ගභූතෙහි සොමනස්සාදීහි සුඛදුක්ඛෙන අවිභූතභාවෙන පාකටතාය ඉන්ද්‍රියකිච්චයුත්තතාය ච සමානානං සුඛාදීනං ඣානඞ්ගන්ති අනුද්ධටභාවෙ කාරණං වත්තබ්බං, න චිත්තෙකග්ගතායාති සා එත්ථ න ගහිතා"ති වදන්ති, තෙසං තං රුචිමත්තං. යදි ඣානඞ්ගසමානානං ඣානඞ්ගන්ති අනුද්ධටභාවෙ කාරණං වත්තබ්බං, චිත්තෙකග්ගතා චෙත්ථ ඣානඞ්ගභූතාය විචිකිච්ඡායුත්තමනොධාතුආදීසු චිත්තෙකග්ගතාය සමානාති තස්සා අනුද්ධටභාවෙ කාරණං වත්තබ්බමෙවාති. සෙසාහෙතුකෙසුපි ඣානඞ්ගං උද්ධටමෙව උද්ධරණට්ඨානෙ චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙති අධිප්පායො.

ඣානපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

18. මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

18. **පඤ්ඤා විතක්කො සම්මාවාචාකම්මන්තාජීවා වීරියං සති සමාධි මිච්ඡාදිට්ඨි මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවාති ඉමානි ද්වාදසඞ්ගානී**ති එත්ථ දුවිධම්පි සඞ්කප්පං වීරියං සමාධිඤ්ච විතක්කවීරියසමාධිවචනෙහි සඞ්ගණ්හිත්වා

‘‘අයමෙව ඛො, ආවුසො, අට්ඨඞ්ගිකො මිච්ඡාමග්ගො අබ්‍රහ්මචරියං. සෙය්‍යථිදං – මිච්ඡාදිට්ඨි…පෙ…. මිච්ඡාසමාධී’’තිආදීහි (සං. නි. 5.18) සුත්තවචනෙහි මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවෙසුපි මග්ගඞ්ගවොහාරසිද්ධිතො තෙහි සහ ද්වාදසඞ්ගානි ඉධ ලබ්භමානානි ච අලබ්භමානානි ච මග්ගඞ්ගවචනසාමඤ්ඤෙන සඞ්ගණ්හිත්වා වුත්තානි. එවඤ්හි සුත්තන්තවොහාරොපි දස්සිතො හොති, එවං පන දස්සෙන්තෙන ‘‘මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ මග්ගඞ්ගානී’’ති එවං උද්ධරිත්වා තස්ස පාඨගතස්ස මග්ගඞ්ගසද්දස්ස අත්ථභාවෙන ඉමානි ද්වාදසඞ්ගානි න දස්සෙතබ්බානි. න හි පාළියං මග්ගඞ්ගසද්දස්ස මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවොති අත්ථො වත්තබ්බො. තෙහි සම්මාවාචාදීහි පටිපක්ඛා චෙතනාධම්මා තප්පටිපක්ඛභාවතොයෙව ‘‘මිච්ඡාමග්ගඞ්ගානී’’ති සුත්තෙ වුත්තානි, න පන මග්ගපච්චයභාවෙන. මග්ගඞ්ගානි මග්ගපච්චයභූතානි ච ඉධ පාළියං ‘‘මග්ගඞ්ගානී’’ති වුත්තානි, න ච අඤ්ඤං උද්ධරිත්වා අඤ්ඤස්ස අත්ථො වත්තබ්බො. පරියායනිප්පරියායමග්ගඞ්ගදස්සනත්ථං පන ඉච්ඡන්තෙන පාළිගතමග්ගඞ්ගසද්දපතිරූපකො අඤ්ඤො මග්ගඞ්ගසද්දො උභයපදත්ථො උද්ධරිතබ්බො යථා ‘‘අධිකරණං නාම චත්තාරි අධිකරණානී’’ති (පාරා. 386, 405). ඉධ පන ‘‘මග්ගපච්චයනිද්දෙසෙ මග්ගඞ්ගානී’’ති පාළිගතොයෙව මග්ගඞ්ගසද්දො උද්ධටො, න ච අත්ථුද්ධරණවසෙන දස්සෙත්වා අධිප්පෙතත්ථනියමනං කතං, තස්මා පාළියං මග්ගඞ්ගසද්දස්ස මිච්ඡාවාචාදීනං අත්ථභාවො මා හොතූති ‘‘සම්මාදිට්ඨිසඞ්කප්පවාචාකම්මන්තාජීවවායාමසතිසමාධිමිච්ඡාදිට්ඨිසඞ්කප්පවායාමසමාධයොති ඉමානි ද්වාදසඞ්ගානී’’ති පඨන්ති. නනු එවං ‘‘අහෙතුකචිත්තුප්පාදවජ්ජෙසූ’’ති න වත්තබ්බං. න හි තෙසු සම්මාදිට්ඨිආදයො යථාවුත්තා සන්ති, යෙ වජ්ජෙතබ්බා සියුන්ති? න, උප්පත්තිට්ඨානනියමනත්ථත්තා. අහෙතුකචිත්තුප්පාදවජ්ජෙස්වෙව එතානි උප්පජ්ජන්ති, නාහෙතුකචිත්තුප්පාදෙසු. තත්ථුප්පන්නානි ද්වාදසඞ්ගානීති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො.

මග්ගපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

20. විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

20. **සම්පයොගාසඞ්කාය අභාවතොති** එතෙන සම්පයොගාසඞ්කාවත්ථුභූතො උපකාරකභාවො විප්පයුත්තපච්චයතාති දස්සෙති.

විප්පයුත්තපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

21. අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

21. කුසලාදිවසෙන පඤ්චවිධො අත්ථිපච්චයො වුත්තො, න නිබ්බානං. යො හි අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකො අත්ථිභාවං ලභිත්වා උපකාරකො හොති, සො අත්ථිපච්චයො හොති. නිබ්බානඤ්ච නිබ්බානාරම්මණානං න අත්තනො අත්ථිභාවාභාවෙන අනුපකාරකං හුත්වා අත්ථිභාවලාභෙන උපකාරකං හොති. උප්පාදාදියුත්තානං වා නත්ථිභාවොපකාරකතාවිරුද්ධො උපකාරකභාවො අත්ථිපච්චයතාති න නිබ්බානං අත්ථිපච්චයො.

සති ච යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙහි එකතො පුරෙතරං පච්ඡා ච උප්පන්නත්තෙ සහජාතාදිපච්චයත්තාභාවතො ආහ **‘‘ආහාරො ඉන්ද්‍රියඤ්ච සහජාතාදිභෙදං න ලභතී’’**ති. තදභාවො ච එතෙසං ධම්මසභාවවසෙන දට්ඨබ්බො.

අත්ථිපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

22-23-24. නත්ථිවිගතඅවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා

22-23. **පච්චයලක්ඛණමෙව හෙත්ථ නානන්ති** එතෙන නත්ථිවිගතපච්චයෙසු අත්ථිඅවිගතපච්චයෙසු ච **බ්‍යඤ්ජනමත්තෙයෙව නානත්තං, න අත්ථෙති** ඉදං යො පච්චයොති අත්ථො, තස්මිං නානත්තං නත්ථි, බ්‍යඤ්ජනසඞ්ගහිතෙ පච්චයලක්ඛණමත්තෙයෙව නානත්තන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය වුත්තන්ති විඤ්ඤායති.

නත්ථිවිගතඅවිගතපච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා

‘‘ලොභදොසමොහා විපාකපච්චයාපි න හොන්ති, සෙසානං සත්තරසන්නං පච්චයානං වසෙන පච්චයා හොන්ති’’තිආදිමපාඨො. එත්ථ ච ලොභදොසමොහානං පච්චෙකං සත්තරසහි පච්චයෙහි පච්චයභාවො වුත්තො, සබ්බෙ හෙතූ සහ අග්ගහෙත්වා එකධම්මස්ස අනෙකපච්චයභාවදස්සනත්ථං අමොහාදීනං විසුං ගහිතත්තාති දොසස්සපි සත්තරසහි පච්චයභාවො ආපජ්ජති, තථා ච සති දොසස්සපි ගරුකරණං පාළියං වත්තබ්බං සියා. ‘‘අකුසලො පන ආරම්මණාධිපති නාම ලොභසහගතචිත්තුප්පාදො වුච්චතී’’ති (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.4) එත්ථාපි ලොභදොසසහගතචිත්තුප්පාදාති වත්තබ්බං සියා, න පන වුත්තං, තස්මා දොසස්ස අධිපතිපච්චයතාපි නිවාරෙතබ්බා. න

ච **“සෙසාන”**න්ති වචනෙන අධිපතිපච්චයො නිවාරිතො, අථ ඛො සඞ්ගහිතො පුරෙජාතාදීහි යථාවුත්තෙහි සෙසත්තාති තන්නිවාරණත්ථං දොසං ලොභමොහෙහි සහ අග්ගහෙත්වා විසුඤ්ච අග්ගහෙත්වා ‘‘දොසො අධිපතිපච්චයොපි න හොති, සෙසානං පච්චයානං වසෙන පච්චයො හොතී’’ති පඨන්ති. **ඉමිනා නයෙනාති** එතෙන ඵොට්ඨබ්බායතනස්ස සහජාතාදිපච්චයභාවං, සබ්බධම්මානං යථායොගං හෙතාදිපච්චයභාවඤ්ච දස්සෙති. න හි එතං එකපච්චයස්ස අනෙකපච්චයභාවදස්සනන්ති රූපාදීනං පකතූපනිස්සයභාවො ච එතෙන දස්සිතොති දට්ඨබ්බො.

චතුන්නං ඛන්ධානං හෙදා චක්ඛුවිඤ්ඤාණධාතුආදයොති භෙදං අනාමසිත්වා තෙ එව ගහෙත්වා ආහ **“චතූසු ඛන්ධෙසූ”**ති. **මිච්ඡාවාචාකම්මන්තාජීවා තෙහි චෙව කම්මාහාරපච්චයෙහි චාති එකූනවීසතිධාති** ඉදමෙවං න සක්කා වත්තුං. න හි මිච්ඡාවාචාදයො මිච්ඡාදිට්ඨි විය මග්ගපච්චයා හොන්ති චෙතනාය මග්ගපච්චයත්තාභාවතො. යදි ච භවෙය්‍ය, පඤ්හාවාරෙ ‘‘කම්මපච්චයා මග්ගෙ තීණී’’ති වත්තබ්බං සියා, තස්මා මිච්ඡාවාචාදීනං මග්ගපච්චයභාවො න වත්තබ්බො. පට්ඨානසංවණ්ණනා හෙසා. සෙසපච්චයභාවො ච චෙතනාය අනෙකපච්චයභාවවචනෙන වුත්තොයෙවාති න ඉදං පඨිතබ්බන්ති න පඨන්ති. **“අභිරිකං…පෙ…. මිද්ධං උද්ධච්චං විචිකිච්ඡා”**තිආදිමපාඨො, විචිකිච්ඡා පන අධිපතිපච්චයො න හොතීති තං තත්ථ අපයිත්වා **“විචිකිච්ඡාඉස්සාමච්ඡරියකුක්කුච්චානි තතො අධිපතිපච්චයං අපනෙත්වා”**ති එවමෙත්ථ පඨන්ති.

“චත්තාරි මහාභූතානි ආරම්මණ…පෙ…. පුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවසෙන දසධා පච්චයා හොන්ති, පුන තථා හදයවත්ථූ”ති පුරිමපාඨො, මහාභූතානි පන විප්පයුත්තපච්චයා න හොන්තීති ‘‘පුරෙජාතඅත්ථිඅවිගතවසෙන නවධා පච්චයා හොන්ති, විප්පයුත්තපච්චයං පක්ඛිපිත්වා දසධා වත්ථූ’’න්ති පඨන්ති. **එත්තකමෙවෙත්ථ අපුබ්බන්ති** එතස්මිං පුරෙජාතපච්චයෙ සහජාතනිස්සයෙහි අපුබ්බං රූපසද්දගන්ධරසායතනමත්තමෙවාති අත්ථො, ආරම්මණානි පනෙතානි ආරම්මණපච්චයධම්මානං අනෙකපච්චයභාවෙ වුත්තානීති සබ්බාතික්කන්තපච්චයාපෙක්ඛා එතෙසං අපුබ්බතා නත්ථීති. **ඉන්ද්‍රියාදීසු අපුබ්බං නත්ථීති** රූපජීවිතින්ද්‍රියස්සපි අරූපජීවිතින්ද්‍රියතො අපුබ්බස්ස පච්චයභාවස්ස අභාවං මඤ්ඤමානෙන අපුබ්බතා න වුත්තා. තස්ස පන පුරෙජාතපච්චයභාවතො අපුබ්බතා. කබළීකාරාහාරස්ස ච පුරෙජාතෙන සද්ධිං සත්තධා පච්චයභාවො යොජෙතබ්බො.

ආකාරොති මූලාදිආකාරො. **අත්ථොති** තෙනාකාරෙන උපකාරකතා. **“යෙනාකාරෙනා”**ති එතස්ස වා අත්ථවචනං **“යෙනත්ථෙනා”**ති. **විපාකහෙතූසුයෙව ලබ්භතීති** එත්ථ අමොහවිපාකහෙතුස්ස අධිපතිපච්චයභාවො ච ලොකුත්තරවිපාකෙයෙව ලබ්භතීති. එවං සබ්බත්ථ ලබ්භමානාලබ්භමානං සල්ලක්ඛෙතබ්බං. විප්පයුත්තං අපයිත්වා **“ඡහාකාරෙහී”**ති පුරිමපාඨො, තං පන පයිත්වා **“සත්තහාකාරෙහී”**ති පඨන්ති. උක්කට්ඨපරිච්ඡෙදො හෙත්ථ වුච්චති, න ච යං ආරම්මණං නිස්සයො හොති, තං විප්පයුත්තං න හොතීති.

අනන්තරසමනන්තරෙසු යං කම්මපච්චයො හොති, තං න ආසෙවනපච්චයො. යඤ්ච ආසෙවනපච්චයො හොති, න තං කම්මපච්චයොති දට්ඨබ්බං. **“පකතූපනිස්සයො පකතූපනිස්සයොවා”**ති වුත්තං , කම්මපච්චයොපි පන සො හොති, තස්මා ‘‘කම්මපච්චයො වා’’ති පඨන්ති. අයං පනෙත්ථ අත්ථො – පකතූපනිස්සයො යෙභුය්‍යෙන පකතූපනිස්සයොව හොති, කොචි පනෙත්ථ කම්මපච්චයො ච හොතීති. **“ආරම්මණපුරෙජාතෙ පනෙත්ථ ඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයතා න ලබ්භතී”**ති වුත්තං. තත්ථ **ආරම්මණපුරෙජාතන්ති** යදි කිඤ්චි ආරම්මණභූතං පුරෙජාතං වුත්තං, ආරම්මණභූතස්ස වත්ථුස්ස විප්පයුත්තපච්චයතා ලබ්භතීති සා න ලබ්භතීති න වත්තබ්බා. අථ පන වත්ථුපුරෙජාතතො අඤ්ඤං වත්ථුභාවරහිතාරම්මණමෙව ‘‘ආරම්මණපුරෙජාත’’න්ති වුත්තං, තස්ස නිස්සයපච්චයතා න ලබ්භතීති ‘‘නිස්සයින්ද්‍රියවිප්පයුත්තපච්චයතා න ලබ්භතී’’ති වත්තබ්බං. **ඉතො උත්තරිපීති** පුරෙජාතතො පරතොපීති අත්ථො, ඉතො වා ඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තතො නිස්සයින්ද්‍රියවිප්පයුත්තතො වා උත්තරි ආරම්මණාධිපතිආදි ච ලබ්භමානාලබ්භමානං වෙදිතබ්බන්ති අත්ථො වත්තබ්බො. කම්මාදීසු පන ලබ්භමානාලබ්භමානං න වක්ඛතීති පුරිමොයෙවෙත්ථ අත්ථො අධිප්පෙතො.

“කබළීකාරො ආහාරො ආහාරපච්චයොවා”ති පුරිමපාඨො, අත්ථිඅවිගතපච්චයොපි පන සො හොති, තෙන **“කබළීකාරො ආහාරො ආහාරපච්චයත්තං අවිජහන්තොව අත්ථිඅවිගතානං වසෙන අපරෙහිපි ද්වීහාකාරෙහි අනෙකපච්චයභාවං ගච්ඡතී”**ති පඨන්ති.

“යථානුරූපං ඣානපච්චයෙ වුත්තානං දසන්නං හෙතුඅධිපතීනඤ්චාති ඉමෙසං වසෙනා”ති පුරිමපාඨො, **“යථානුරූපං ඣානපච්චයෙ වුත්තානං මග්ගවජ්ජානං නවන්නං හෙතුඅධිපතිඣානානඤ්චාති ඉමෙසං වසෙනා”**ති පච්ඡිමපාඨො, තෙසු විචාරෙත්වා යුත්තො ගහෙතබ්බො.

සමනන්තරනිරුද්ධතාය ආරම්මණභාවෙන ච සදිසො පච්චයභාවො පච්චයසභාගතා, විරුද්ධපච්චයතා පච්චයවිසභාගතා. **“ඉමිනා උපායෙනා”**ති වචනතො හෙතුආදීනං සහජාතානං සහජාතභාවෙන සභාගතා, සහජාතාසහජාතානං හෙතුආරම්මණාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤවිසභාගතාති එවමාදිනා උපායෙන සභාගතා විසභාගතා යොජෙතබ්බා.

ජනකායෙව, න අජනකාති ජනකභාවප්පධානායෙව හුත්වා පච්චයා හොන්ති, න උපත්ථම්භකභාවප්පධානාති අත්ථො දට්ඨබ්බො. යෙසං හෙතුආදයො පච්චයා හොන්ති, තෙ තෙහි විනා නෙව උප්පජ්ජන්ති, න ච පවත්තන්තීති තෙසං උභයප්පධානතා වුත්තා. න හි තෙ අනන්තරාදයො විය ජනනෙනෙව පවත්තිං කරොන්තීති.

සබ්බෙසං ඨානං කාරණභාවො සබ්බට්ඨානං, තං එතෙසං අත්ථීති **සබ්බට්ඨානිකා.** උපනිස්සයං භින්දන්තෙන තයොපි උපනිස්සයා වත්තබ්බා, අභින්දිත්වා වා උපනිස්සයග්ගහණමෙව කාතබ්බං. තත්ථ භින්දනං පකතූපනිස්සයස්ස රූපානං පච්චයත්තාභාවදස්සනත්ථං, ආරම්මණානන්තරූපනිස්සයානං පන පුබ්බෙ ආරම්මණාධිපතිඅනන්තරග්ගහණෙහි ගහිතත්තා තෙසු එකදෙසෙන අනන්තරූපනිස්සයෙන ඉතරම්පි දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. **පුරෙජාතපච්ඡාජාතාපි අසබ්බට්ඨානිකා අරූපරූපානඤ්ඤෙව යථාක්කමෙන පච්චයභාවතොති** එත්ථ පුරෙජාතපච්චයො අනන්තරාදීසු එව වත්තබ්බො තංසමානගතිකත්තා, න ච යුගළභාවො පච්ඡාජාතෙන සහ කථනෙ කාරණං අසබ්බට්ඨානිකදස්සනමත්තස්ස අධිප්පෙතත්තාති තං තත්ථ පයීත්වා ''පච්ඡාජාතොපි අසබ්බට්ඨානිකො රූපානංයෙව පච්චයභාවතො''ති පඨන්ති.

පච්චයනිද්දෙසපකිණ්ණකවිනිච්ඡයකථාවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාවාරො

1. පච්චයානුලොමවණ්ණනා

එකෙකං තිකදුකන්ති එකෙකං තිකං දුකඤ්චාති අත්ථො, න තිකදුකන්ති.

පච්චයා චෙවාති යෙ කුසලාදිධම්මෙ පටිච්චාති වුත්තා, තෙ පටිච්චත්ථං ඵරන්තා කුසලාදිපච්චයා චෙවාති අත්ථො. තෙනෙවාහ **''තෙ ච ඛො සහජාතාවා''**ති. යෙහි පන හෙතාදිපච්චයෙහි උප්පත්ති වුත්තා, තෙ සහජාතාපි හොන්ති අසහජාතාපීති. එත්ථ පටිච්චසහජාතවාරෙහි සමානත්ථෙහි පටිච්චසහජාතාභිධානෙහි සමානත්ථං බොධෙන්තෙන භගවතා පච්ඡිමවාරෙන පුරිමවාරො, පුරිමවාරෙන ච පච්ඡිමවාරො ච බොධිතොති වෙදිතබ්බො. එස නයො පච්චයනිස්සයවාරෙසු සංසට්ඨසම්පයුත්තවාරෙසු ච, එවඤ්ච නිරුත්තිකොසල්ලං ජනිතං හොතීති.

''තෙ තෙ පන පඤ්හෙ උද්ධරිත්වා පුන කුසලො හෙතු හෙතුසම්පයුත්තකානං ධම්මාන''න්ති ලිඛිතං. ''කුසලා හෙතු සම්පයුත්තකානං ඛන්ධාන''න්ති (පට්ඨා. 1.1.401) පඤ්හාවාරපාඨොති පමාදලෙඛා එසාති පාළියං ආගතපාඨමෙව පඨන්ති. පුරිමවාරෙසු සහජාතනිස්සයසම්පයුත්තපච්චයභාවෙහි කුසලාදිධම්මෙ නියමෙත්වා තස්මිං නියමෙ කුසලාදීනං හෙතුපච්චයාදීහි උප්පත්තිං පුච්ඡිත්වා විස්සජ්ජනං කතං, න තත්ථ ''ඉමෙ නාම තෙ ධම්මා හෙතාදිපච්චයභූතා''ති විඤ්ඤායන්ති, තස්මා තත්ථ ''සියා කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති (පට්ඨා. 1.1.25) එවමාදීහි සඞ්ගහිතෙ පටිච්චත්ථාදිඵරණකභාවෙ හෙතාදිපච්චයපච්චයුප්පන්නෙසු හෙතාදිපච්චයානං නිච්ඡයාභාවතො පඤ්හා නිජ්ජටා නිග්ගුම්බා ච කත්වා න විභත්තා, ඉධ පන ''සියා කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස හෙතුපච්චයෙන පච්චයො''ති එවමාදීහි සඞ්ගහිතා හෙතාදිපච්චයභූතා කුසලාදයො පච්චයුප්පන්නා ච නිච්ඡිතා, න කොචි පුච්ඡාසඞ්ගහිතො අත්ථො අනිච්ඡිතො නාම අත්ථීති ආහ **''සබ්බෙපි තෙ පඤ්හා නිජ්ජටා නිග්ගුම්බා ච කත්වා විභත්තා''**ති. පඤ්හා පන උද්ධරිත්වා විස්සජ්ජනං සබ්බත්ථ සමානන්ති න තං සන්ධාය නිජ්ජටතා වුත්තාති දට්ඨබ්බා.

උප්පත්තියා පඤ්ඤාපිතත්තාති පුච්ඡාමත්තෙනෙව උප්පත්තියා ඨපිතත්තා පකාසිතත්තා, නානප්පකාරෙහි වා ඤාපිතත්තාති අත්ථො.

25-34. **පරිකප්පපුච්ඡාති** විධිපුච්ඡා. **කිං සියාති** එසො විධි කිං අත්ථීති අත්ථො. කිං සියා, අථ න සියාති සම්පුච්ඡනං වා පරිකප්පපුච්ඡාති වදති. කිමිදං සම්පුච්ඡනං නාම? සමෙච්ච පුච්ඡනං, ''කිං සුත්තන්තං පරියාපුණෙය්‍යාම, අථ අභිධම්ම''න්ති අඤ්ඤෙන සහ සම්පධාරණන්ති අත්ථො. යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා, සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියාති එතස්මිං අත්ථෙ සති පච්ඡාජාතවිපාකපච්චයෙසුපි සබ්බපුච්ඡානං පවත්තිතො ''යො කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය පච්ඡාජාතපච්චයා විපාකපච්චයා, සො කුසලං ධම්මං පටිච්ච සියා''ති අයමත්ථො විඤ්ඤායෙය්‍ය, තථා ච සති පච්ඡාජාතපච්චයා විපාකපච්චයාති උප්පජ්ජමානං නිද්ධාරෙත්වා තස්ස කුසලං ධම්මං පටිච්ච භවනස්ස පුච්ඡනතො කුසලානං තෙහි පච්චයෙහි උප්පත්ති අනුඤ්ඤාතාති ආපජ්ජති, න ච තංතංපච්චයා උප්පජ්ජමානානං කුසලාදීනං කුසලාදිධම්මෙ පටිච්ච භවනමත්තිථිතා එත්ථ පුච්ඡිතා, අථ ඛො උප්පත්ති, එවඤ්ච කත්වා විස්සජ්ජනෙ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජතී''ති උප්පත්තියෙව විස්සජ්ජිතාති, තස්මා අයමත්ථො සදොසොති **''අථ වා''**ති අත්ථන්තරවචනං වුත්තං.

තත්ථ ''කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍යා''ති උප්පත්තිං අනුජානිත්වා ''හෙතුපච්චයා සියා එත''න්ති තස්සා හෙතුපච්චයා භවනපුච්ඡනං, ''උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති හෙතුපච්චයා උප්පත්තිං අනුජානිත්වා තස්සා ''සියා එත''න්ති භවනපුච්ඡනඤ්ච න යුත්තං. අනුඤ්ඤාතඤ්හි නිච්ඡිතමෙවාති. තස්මා අනනුජානිත්වා ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච

කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති එවං යථාවුත්තං උප්පජ්ජනං කිං සියාති පුච්ඡතීති දට්ඨබ්බං. **උප්පජ්ජෙය්‍යාති** වා ඉදම්පි සම්පුච්ඡනමෙව, කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො කිං උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයාති අත්ථො. **සියාති** යථාපුච්ඡිතස්සෙව උප්පජ්ජනස්ස සම්භවං පුච්ඡති ''කිං එවං උප්පජ්ජනං සියා සම්භවෙය්‍යා''ති, අයං නයො සියාසද්දස්ස පච්ඡායොජනෙ. යථාඨානෙයෙව පන ඨිතා ''සියා''ති එසා සාමඤ්ඤපුච්ඡා, තාය පන පුච්ඡාය ''ඉදං නාම පුච්ඡිත''න්ති න විඤ්ඤායතීති තස්සායෙව පුච්ඡාය විසෙසනත්ථං ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජෙය්‍ය හෙතුපච්චයා''ති පුච්ඡති, එවං විසෙසිතබ්බවිසෙසනභාවෙන ද්වෙපි පුච්ඡා එකායෙව පුච්ඡාති දට්ඨබ්බා.

ගමනුස්සුක්කවචනන්ති ගමනස්ස සමානකත්තුකපච්ඡිමකාලකිරියාපෙක්ඛවචනන්ති අත්ථො. යදිපි පටිගමනුප්පත්තීනං පුරිමපච්ඡිමකාලතා නත්ථි, පච්චයපච්චයුප්පන්නානං පන සහජාතානම්පි පච්චයපච්චයුප්පන්නභාවෙන ගහණං පුරිමපච්ඡිමභාවෙනෙව හොතීති ගහණප්පවත්තිආකාරවසෙන පච්චයායත්තතාඅත්තපටිලාභසඞ්ඛාතානං පටිගමනුප්පත්තිකිරියානම්පි පුරිමපච්ඡිමකාලවොහාරො හොතීති දට්ඨබ්බො. ගමනං වා උප්පත්ති එවාති ගච්ඡන්තස්ස පටිගමනං උප්පජ්ජන්තස්ස පටිඋප්පජ්ජනං සමානකිරියා. පටිකරණඤ්හි පටිසද්දත්ථොති. තස්මා ''කුසලං ධම්ම''න්ති උපයොගනිද්දිට්ඨං පච්චයං උප්පජ්ජමානං පටිච්ච තදායත්තුප්පත්තියා පටිගන්ත්වාති අයමෙත්ථ අත්ථො, තෙන **පටිච්චාති** සහජාතපච්චයං කත්වාති වුත්තං හොති. සහජාතපච්චයකරණඤ්හි උප්පජ්ජමානාභිමුඛඋප්පජ්ජමානං පටිගමනං, තං කත්වාති පටිච්චසද්දස්ස අත්ථොති.

35-38. තාසු පාළියං ද්වෙයෙව දස්සිතාති හෙතාරම්මණදුකෙ ද්වින්නං පුච්ඡානං දස්සිතත්තා වුත්තං. එත්ථ ච එකමූලකාදිභාවො පුච්ඡානං වුත්තොති වෙදිතබ්බො, පච්චයානං පන වසෙන සබ්බපඨමො පච්චයන්තරෙන අවොමිස්සකත්තා සුද්ධිකනයො, දුතියො ආරම්මණාදීසු එකෙකස්ස හෙතු එව එකමූලකන්ති කත්වා එකමූලකනයො. එවං හෙතාරම්මණදුකාදීනං අධිපතිආදීනං මූලභාවතො දුකමූලකාදයො නයා වෙදිතබ්බා. තෙවීසතිමූලකනයො ච තතො පරං මූලස්ස අභාවතො ''සබ්බමූලක''න්ති පාළියං වුත්තො. තත්ථ නපුංසකනිද්දෙසෙන එක…පෙ…. සබ්බමූලකං පච්චයගමනං පාළිගමනං වාති විඤ්ඤායති, එක…පෙ…. සබ්බමූලකං නයං අසම්මුය්හන්තෙනාති උපයොගො වා , ඉධ ච සබ්බමූලකන්ති ච තෙවීසතිමූලකස්සෙව වුත්තත්තා පච්චනීයෙ වක්ඛති ''යථා අනුලොමෙ එකෙකස්ස පදස්ස එකමූලකං…පෙ…. යාව තෙවීසතිමූලකං, එවං පච්චනීයෙපි විත්ථාරෙතබ්බ''න්ති (පට්ඨා. අට්ඨ. 1.42-44).

39-40. ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයාති එත්තාවතා ආරම්මණපච්චයං ආදිං කත්වා හෙතුපච්චයපරියොසානො එකමූලකනයො දස්සිතො''ති වුත්තං, එවං සති විනයෙ විය චක්කබන්ධනවසෙන පාළිගති ආපජ්ජති, න හෙට්ඨිමසොධනවසෙන. හෙට්ඨිමසොධනවසෙන ච ඉධ අභිධම්මෙ පාළි ගතා, එවඤ්ච කත්වා විස්සජ්ජනෙ ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තීණි, අධිපතිපච්චයා තීණි, අධිපතිපච්චයා හෙතුයා නව, ආරම්මණෙ තීණී''තිආදිනා හෙට්ඨිමං සොධෙත්වාව පාළි පවත්තා. යො චෙත්ථ ''එකමූලකනයො''ති වුත්තො, සො සුද්ධිකනයොව. සො ච විසෙසාභාවතො ආරම්මණමූලකාදීසු න ලබ්භති. න හි ආරම්මණාදීසු තස්මිං තස්මිං ආදිම්හි ඨපිතෙපි පච්චයන්තරෙන සම්බන්ධාභාවෙන ආදිම්හි වුත්තසුද්ධිකතො විසෙසත්ථො ලබ්භති, තෙනෙව විස්සජ්ජනෙපි ආරම්මණමූලකාදීසු සුද්ධිකනයො න දස්සිතොති, තස්මා ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුපච්චයා ආරම්මණපච්චයා අධිපතිපච්චයා…පෙ…. ආරම්මණපච්චයා අවිගතපච්චයා''ති (පට්ඨා. 1.1.39) අයං හෙට්ඨිමසොධනවසෙන එකස්මිං ආරම්මණපච්චයෙ හෙතුපච්චයාදිකෙ යොජෙත්වා වුත්තො එකමූලකනයො දට්ඨබ්බො. ''ආරම්මණපච්චයා…පෙ…. අවිගතපච්චයා''ති වා එකමූලකෙසු අනන්තරපච්චයස්ස මූලකං ආරම්මණං දස්සෙත්වා එකමූලකාදීනි සංඛිපිත්වා සබ්බමූලකස්සාවසානෙන අවිගතපච්චයෙන නිට්ඨාපිතන්ති දට්ඨබ්බං. **අධිපතිපච්චයා අනන්තරපච්චයා සමනන්තරපච්චයා සහජාතපච්චයා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයාති** ඉදං මූලමෙව දස්සෙත්වා එකමූලකාදීනං සංඛිපනං දට්ඨබ්බං, න සුද්ධිකදස්සනං, නාපි සබ්බමූලකෙ කතිපයපච්චයදස්සනං.

41. තතො නිස්සයාදීනි මූලානිපි සංඛිපිත්වා අවිගතමූලකනයං දස්සෙතුං **''අවිගතපච්චයා හෙතුපච්චයා''**තිආදි ආරද්ධං. එතස්මිඤ්ච සුද්ධිකස්ස අදස්සනෙන ආරම්මණමූලකාදීසු විසුං විසුං සුද්ධිකනයො න ලබ්භතීති ඤාපිතො හොති. න හි ආදි කත්ථචි සංඛෙපන්තරගතො හොති. ආදිඅන්තෙහි මජ්ඣිමානං දස්සනඤ්හි සඞ්ඛෙපො, ආදිතො පභුති කතිචි වත්වා ගතිදස්සනං වාති. දුතියචතුක්කං වත්වා ''විගතපච්චයා''ති පදං උද්ධරිත්වා ඨපිතං . තෙන ඔසානචතුක්කං දස්සෙති. තතියචතුක්කතො පභුති වා පඤ්චකමූලානි සංඛිපිත්වා සබ්බමූලකස්ස අවසානෙන නිට්ඨපෙති.

එත්ථ ච දුකමූලකාදීසු යථා හෙතුආරම්මණදුකෙන සද්ධිං අවසෙසා පච්චයා යොජිතා, හෙතාරම්මණාධිපතිතිකාදීහි ච අවසෙසාවසෙසා, එවං හෙතුඅධිපතිදුකාදීහි හෙතුඅධිපතිඅනන්තරතිකාදීහි ච අවසෙසාවසෙසා යොජෙතබ්බා සියුං. යදි ච සබ්බෙසං පච්චයානං මූලභාවෙන යොජිතත්තා හෙතුමූලකෙ හෙතුඅධිපතිආදිදුකානං අධිපතිමූලකාදීසු අධිපතිහෙතුආදිදුකෙහි විසෙසො නත්ථි. තෙ එව හි පච්චයා උප්පටිපාටියා වුත්තා, තථාපි ආරම්මණමූලකාදීසු ආරම්මණාධිපතිදුකාදීනං අවසෙසාවසෙසෙහි, හෙතුමූලකෙ ච හෙතුඅධිපතිඅනන්තරතිකාදීනං අවසෙසාවසෙසෙහි යොජනෙ අත්ථි විසෙසොති. යස්මා පන එවං යොජියමානෙසුපි සුඛග්ගහණං න හොති, න ච යථාවුත්තාය යොජනාය සබ්බා සා යොජනා පඤ්ඤවතා න සක්කා විඤ්ඤාතුං, තස්මා තථා අයොජෙත්වා අනුපුබ්බෙනෙව යොජනා කතාති දට්ඨබ්බා. ධම්මානං දෙසනාවිධානෙ හි භගවාව පමාණන්ති. ගණනාගාථා ආදිමපාදෙ කාචි විරුද්ධා, තස්මා සුට්ඨු ගණෙත්වා ගහෙතබ්බා.

“ද්වාවීසතියා තිකෙසු එකෙකං තිකං දුකානං සතෙන සතෙන සද්ධිං යොජෙත්වා”ති වුත්තං, තං දුකතිකපට්ඨානෙ කෙසඤ්චි පොත්ථකානං වසෙන වුත්තං. කෙසුචි පන එකෙකො දුකො ද්වාවීසතියා ද්වාවීසතියා තිකෙහි යොජිතො, තඤ්ච ගමනං යුත්තං. න හි තත්ථ තිකස්ස යොජනා අත්ථි, අථ ඛො තිකානං එකෙකෙන පදෙන දුකස්සාති. තත්ථ ඡසට්ඨියා තිකපදෙසු එකෙකෙන සංසන්දිත්වා ඡසට්ඨි හෙතුදුකා, තථා සහෙතුකදුකාදයො චාති දුකානං ඡසතාධිකානි ඡසහස්සානි හොන්ති. තෙසු එකෙකස්මිං පටිච්චවාරාදයො සත්ත වාරා නයා පුච්ඡා ච සබ්බා දුකපට්ඨානෙ හෙතුදුකෙන සමානා.

“දුකසතෙ එකෙකං දුකං ද්වාවීසතියා තිකෙහි සද්ධිං යොජෙත්වා”ති ච වුත්තං, තම්පි තිකදුකපට්ඨානෙ කෙසඤ්චි පොත්ථකානං වසෙන වුත්තං. වුත්තනයෙන පන යුත්තගමනෙසු එකෙකො තිකො දුකසතෙන යොජිතො. තත්ථ හෙතුපදං පක්ඛිපිත්වා වුත්තො එකො කුසලත්තිකො, තථා නහෙතුපදං…පෙ…. අරණපදන්ති කුසලත්තිකානං ද්වෙ සතානි හොන්ති, තථා වෙදනාත්තිකාදීනම්පීති සබ්බෙසං චතුසතාධිකානි චත්තාරි සහස්සානි හොන්ති. තෙසු එකෙකස්මිං වාරනයපුච්ඡා තිකපට්ඨානෙ කුසලත්තිකෙන සමානා.

“ඡ අනුලොමම්හි නයා සුගම්භීරා”ති වචනතො පනාති එතෙන ඉදං දස්සෙති – ‘‘අනුලොමම්හී’’ති ‘‘තිකාදයො ඡනයා’’ති ච අවිසෙසෙන වුත්තත්තා පටිච්චවාරාදිවසෙන සත්තවිධම්පි අනුලොමං සහ ගහෙත්වා **“ඡ අනුලොමම්හී”**ති වුත්තං, අනුලොමාදිවසෙන චතුබ්බිධං තිකපට්ඨානං සහ ගහෙත්වා **“තිකඤ්ච පට්ඨානවර”**න්ති, තථා චතුබ්බිධානි දුකපට්ඨානාදීනි සහ ගහෙත්වා **“දුකුත්තම”**න්තිආදිං වත්වා **“ඡ නයා සුගම්භීරා”**ති වුත්තනන්ති ඉමමත්ථං ගහෙත්වා ඉමස්මිං පච්චයානුලොමෙ සත්තප්පභෙදෙ ඡපි එතෙ පට්ඨානා පට්ඨානනයා චතුප්පභෙදා පුච්ඡාවසෙන උද්ධරිතබ්බාති. එවඤ්හි සබ්බස්මිං පට්ඨානෙ සබ්බො පච්චයානුලොමො දස්සිතො හොතීති. පච්චනීයගාථාදීසුපි එසෙව නයො. එත්ථ ච දුකතිකපට්ඨානාදීසු විසෙසිතබ්බෙහි තිකෙහි පට්ඨානං **තිකපට්ඨානං**. දුකානං තිකපට්ඨානං **දුකතිකපට්ඨානං**. දුකවිසෙසිතා වා තිකා දුකතිකා, දුකතිකානං පට්ඨානං **දුකතිකපට්ඨාන**න්ති ඉමිනා නයෙන වචනත්ථො වෙදිතබ්බො. දුකාදිවිසෙසිතස්ස චෙත්ථ තිකාදිපදස්ස දුකාදිභාවො දට්ඨබ්බො. දුකපට්ඨානමෙව හි තිකපදසංසන්දනවසෙන දුකපදසංසන්දනවසෙන ච පවත්තං දුකතිකපට්ඨානං දුකදුකපට්ඨානඤ්ච, තථා තිකපට්ඨානමෙව දුකපදසංසන්දනවසෙන තිකපදසංසන්දනවසෙන ච පවත්තං තිකදුකපට්ඨානං තිකතිකපට්ඨානඤ්චාති.

පච්චයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

42-44. **තෙවීසතිමූලකන්ති ඉදඤ්චෙත්ථ දුමූලකංයෙව සන්ධාය වුත්තන්ති** ඉදං දුකමූලකෙ පුච්ඡානං මූලභූතා තෙවීසති දුකා සම්භවන්තීති තස්ස ‘‘තෙවීසතිමූලක’’න්ති නාමං කත්වා යාව යත්තකො පභෙදො අත්ථි, තාව තත්තකං තෙවීසතිමූලකං යථානුලොමෙ විත්ථාරිතං. **එවං පච්චනීයෙපි විත්ථාරෙතබ්බන්ති** දුකමූලකෙන තිකමූලකාදීසු නයං දස්සෙතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන වුත්තං සියා. යදි පන යාව තෙවීසතිමං මූලං යථා විත්ථාරිතන්ති අයමත්ථො අධිප්පෙතො, ‘‘යාව තෙවීසතිමං මූල’’න්ත්වෙව පාඨෙන භවිතබ්බං සියා. න හි ‘‘තෙවීසතිමූලක’’න්ති එතස්ස බ්‍යඤ්ජනස්ස තෙවීසතිමං මූලකන්ති අයමත්ථො සම්භවති. යථා අනුලොමෙ ‘‘එකෙකපදස්සා’’තිආදිනා පන එකමූලාදිසබ්බමූලකපරියොසානං තත්ථ නයදස්සනවසෙන දස්සිතං එකෙකස්ස පදස්ස විත්ථාරං දස්සෙතීති සබ්බමූලකමෙව චෙත්ථ ‘‘තෙවීසතිමූලක’’න්ති වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. තඤ්හි තෙවීසතියා පච්චයානං අවසෙසස්ස පච්චයස්ස මූලභාවතො ‘‘තෙවීසතිමූලක’’න්ති ච තතො පරං මූලස්ස අඤ්ඤස්ස අභාවතො ‘‘සබ්බමූලක’’න්ති ච වුච්චති.

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

45-48. **අනුලොමෙ වුත්තෙසු සබ්බෙසු එකමූලකාදීසු එකෙකං පදං පරිහාපෙත්වාති** තත්ථ එකමූලකෙ චතුවීසති පච්චයපදානි ඉධ එකමූලකෙ තෙවීසති, එකො පන පච්චයො මූලභාවෙන ඨිතො අපුබ්බතාභාවතො අගණනූපගො. තත්ථ දුමූලකෙ තෙවීසති පච්චයපදානි ගණනූපගානි, ඉධ දුමූලකෙ ද්වාවීසතීති එවං පරිහාපෙත්වාති අත්ථො.

අනුලොමතො ඨිතස්ස පච්චනීයතො අලබ්භමානානං සුද්ධිකපච්චයානඤ්ච අලබ්භමානතං සන්ධාය **“ලබ්භමානපදානි”**න්ති වුත්තං. න හි අඤ්ඤථා පුච්ඡාවසෙන කොචි පච්චයො අලබ්භමානො නාම අත්ථීති. විස්සජ්ජනාවසෙනෙව වා පවත්තං අනුලොමපච්චනීයදෙසනං සන්ධාය **“ලබ්භමානපදානි”**න්ති වුත්තං.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

1. කුසලත්තිකං

1. පටිච්චවාරවණ්ණනා

1. පච්චයානුලොමං

(1) විභඞ්ගවාරො

53. **යා කුසලත්තිකෙ ලභන්ති, න තායෙව වෙදනාත්තිකාදීසූ**ති තිකපදනානත්තමත්තෙන විනා මූලාවසානවසෙන සදිසතං සන්ධාය **"න තායෙවා"**ති වුත්තං, න ච කෙවලං තිකන්තරෙයෙව, කුසලත්තිකෙපි පන යා පටිච්චවාරෙ ලභන්ති, න තායෙව පච්චයවාරාදීසූති සබ්බපුච්ඡාසමාහරණං ඉධ කත්තබ්බමෙව. **ධම්මානුලොමපච්චනීයෙ ච තිකපට්ඨානෙ විතක්කත්තිකපීතිත්තිකානං විස්සජ්ජනෙ සබ්බාපෙතා විස්සජ්ජනං ලභන්තී**ති එත්ථ පීතිත්තිකග්ගහණං න කාතබ්බං. න හි තත්ථ එකූනපඤ්ඤාස පුච්ඡා විස්සජ්ජනං ලභන්තීති.

තෙන සද්ධින්ති තෙන සහජාතපච්චයභූතෙන සද්ධින්ති අත්ථො දට්ඨබ්බො. **"යාව නිරොධගමනා උද්ධං පජ්ජතී"**ති ච **"උප්පාදාදයො වා පාපුණාතී"**ති ච වචනෙහි ඛණත්තයසමඞ්ගී උප්පජ්ජතීති වුච්චතීති අනුඤ්ඤාතං විය හොති, උප්පාදක්ඛණසමඞ්ගීයෙව පන එවං වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

යස්මා පන එකො ඛන්ධො එකස්සාතිආදි ඉධ කුසලවචනෙන ගහිතෙ ඛන්ධෙ සන්ධාය වුත්තං. වෙදනාත්තිකාදීසු පන එකං ඛන්ධං පටිච්ච ද්වින්නං, ද්වෙ පටිච්ච එකස්සපි, හෙතුදුකාදීසු ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙකදෙසං පටිච්ච සඞ්ඛාරක්ඛන්ධෙකදෙසස්සපි උප්පත්ති වුත්තාති සහ උප්පජ්ජමානානං සබ්බෙසං ධම්මානං පච්චයො හොන්තො එකෙකස්සපි දුකතිකාදිභෙදානඤ්ච පච්චයො නාම හොතියෙව, තථා දුකාදිභෙදානඤ්චාති.

"රූපෙන සද්ධිං අනුප්පත්තිතො ආරුප්පවිපාකඤ්ච න ගහෙතබ්බ"න්ති වුත්තං, තං පන න සබ්බස්මිං එතස්මිං වචනෙ ගහෙතබ්බං, අථ ඛො ''චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප''න්ති එත්ථෙව. න කෙවලඤ්ච ආරුප්පවිපාකොව, අථ ඛො ලොකුත්තරවිපාකකිරියාබ්‍යාකතම්පි ආරුප්පෙ උප්පජ්ජමානං එත්ථ න ගහෙතබ්බං. ''විපාකාබ්‍යාකතං කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්ච තයො ඛන්ධා''ති එත්ථ පන න කිඤ්චි රූපෙන විනා සහ වා උප්පජ්ජමානං සහෙතුකං විපාකකිරියාබ්‍යාකතං අග්ගහිතං නාම අත්ථි. තත්ථ පන යං රූපෙන සහ උප්පජ්ජති, තස්ස පච්චයුප්පන්නවිසෙසං දස්සෙතුං **"චිත්තසමුට්ඨානඤ්ච රූප"**න්ති වුත්තං.

"වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා"ති එත්තකෙ වත්තබ්බෙ පච්චයභූතස්ස වත්ථුස්ස ''කටත්තා ච රූප''න්ති එතස්මිං සාමඤ්ඤවචනෙ පච්චයුප්පන්නභාවෙන අග්ගහිතතාපත්තිං නිවාරෙතුං **"ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූ"**ති වුත්තං. **ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා**ති වා වත්ථුඛන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතානං පච්චයභාවවිසෙසදස්සනත්ථං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛං වචනද්වයං වුත්තං සාමඤ්ඤෙන ගහිතම්පි විසුං උද්ධටං.

මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථන්ති යං චිත්තසමුට්ඨානරූපං කටත්තාරූපඤ්ච උපාදාරූපං උපාදාරූපග්ගහණෙන විනා ''ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජතී''ති වුත්තං, තස්ස මහාභූතෙපි පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථන්ති අත්ථො. එතස්මිං පන දස්සනෙ ඛන්ධපච්චයසහිතාසහිතඤ්ච සබ්බං උපාදාරූපං ඉතො පරෙසු සහජාතපච්චයාදීසු සඞ්ගහිතන්ති ඉමමත්ථං සන්ධාය **"කටත්තාරූපං පටිසන්ධියම්පී"**ති **පි**-සද්දො වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූපන්ති වුත්තනයෙනාති ''මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති එත්ථ අත්ථතො අයං නයො වුත්තොති සන්ධායාහ.

54. **රූපමිස්සකා පහායා**ති යාසු පුච්ඡාසු රූපෙන විනා පච්චයුප්පන්නං න ලබ්භති, අථ ඛො රූපමිස්සකමෙව ලබ්භති, තා පහායාති අධිප්පායො.

57. **"තිණ්ණං සන්නිපාතා ගබ්භස්ස අවක්කන්ති හොතී"ති වචනතො**ති ගබ්භසෙය්‍යකපටිසන්ධියා පඤ්චක්ඛන්ධසබ්භාවෙන තාය සමානලක්ඛණා සබ්බාපි පඤ්චවොකාරපටිසන්ධි ඔක්කන්තිනාමකාති සාධෙති. පරිපුණ්ණධම්මානං විස්සජ්ජනං එත්ථ අත්ථීති **පරිපුණ්ණවිස්සජ්ජනා**.

එත්ථ ච ''එකං මහාභූතං පටිච්ච තයො…පෙ…. මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති (පට්ඨා. 1.1.53) එත්තාවතා පඤ්චවොකාරෙ සබ්බං චිත්තකම්මසමුට්ඨානරූපං දස්සිතං. අවසෙසං පන දස්සෙතුං **"බාහිර"**න්තිආදි වුත්තං. තත්ථ **බාහිර**න්ති එතෙන අනින්ද්‍රියබද්ධරූපං දස්සෙති, පුන **ආහාරසමුට්ඨානං උතුසමුට්ඨාන**න්ති එතෙහි සබ්බං ඉන්ද්‍රියබද්ධං ආහාරඋතුසමුට්ඨානරූපං. තත්ථ ''උතුසමුට්ඨානං එක''න්තිආදිනා අසඤ්ඤසත්තානම්පි උතුසමුට්ඨානං වුත්තමෙවාති දට්ඨබ්බං. න හි තත්ථ තස්ස වජ්ජනෙ කාරණං අත්ථීති. ආදිම්හි පන ''එකං මහාභූතං පටිච්චා''තිආදි අවිසෙසවචනං සහජාතං අරූපම්පි පච්චයං හෙතාදිකෙ ච පච්චයෙ බහුතරෙ ලභන්තං

චිත්තසමුට්ඨානකටත්තාරූපද්වයං සහ සඞ්ගණ්හිත්වා වුත්තං, එවඤ්ච කත්වා තස්ස පරියොසානෙ ''මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානරූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති වුත්තං, තස්මා තත්ථ කටත්තාරූපං චිත්තසමුට්ඨානසම්බන්ධං තංසමානගතිකං පඤ්චවොකාරෙ වත්තමානමෙව ගහිතන්ති අග්ගහිතං කටත්තාරූපං දස්සෙතුං **''අසඤ්ඤසත්තානං එකං මහාභූතං පටිච්චා''**තිආදි වුත්තං, තස්මා උපාදාරූපං ඉධපි කම්මපච්චයවිභඞ්ගෙ විය ''මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති (පට්ඨා. 1.1.63) කටත්තාරූපභාවවිසිට්ඨං උපාදාරූපං ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. න හි වුත්තස්ස උතුසමුට්ඨානස්ස පුනවචනෙ පයොජනං අත්ථීති.

කස්මා පන යථා බාහිරාදීසු ''මහාභූතෙ පටිච්ච උපාදාරූප''න්ති අවිසෙසෙත්වා උපාදාරූපං වුත්තං, එවං අවත්වා චිත්තකම්මජඋපාදාරූපානි ''චිත්තසමුට්ඨානං රූපං කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති හෙතුපච්චයාදීසු සහ ''චිත්තසමුට්ඨානං රූපං උපාදාරූපං අසඤ්ඤසත්තානං...පෙ.... කටත්තාරූපං උපාදාරූප''න්ති අධිපතිපච්චයාදීසු විසුං චිත්තසමුට්ඨානරූපභාවකටත්තාරූපභාවෙහි විසෙසෙත්වාව වුත්තානීති? තත්ථ බාහිරග්ගහණාදීහි විය එත්ථ මහාභූතානං කෙනචි අවිසෙසිතත්තා. අපිච ඉද්ධිචිත්තනිබ්බත්තානං කම්මපච්චයානඤ්ච ඉට්ඨානිට්ඨානං බාහිරරූපායතනාදීනං චිත්තං කම්මඤ්ච හෙතාදීසු න කොචි පච්චයො, ආහාරඋතුසමුට්ඨානානං පන චිත්තං පච්ඡාජාතභාවෙන උපත්ථම්භකමෙව, න ජනකං, මහාභූතානෙව පන තෙසං සහජාතාදිභාවෙන ජනකානි, තස්මා සතිපි චිත්තෙන කම්මෙන ච විනා අභාවෙ හෙතාදිපච්චයභූතෙහි අරූපෙහි උප්පජ්ජමානානි චිත්තසමුට්ඨානරූපකටත්තාරූපභූතානෙව උපාදාරූපානි හොන්ති, න අඤ්ඤානීති ඉමං විසෙසං දස්සෙතුං චිත්තකම්මජෙස්වෙව උපාදාරූපෙසු විසෙසනං කතං. අඤ්ඤානි වා සමානජාතිකෙන රූපෙන සමුට්ඨානානි පාකටවිසෙසනානෙවාති න විසෙසනං අරහන්ති, එතානි පන අසමානජාතිකෙහි අරූපෙහි සමුට්ඨිතානි විසෙසනං අරහන්තීති විසෙසිතානීති වෙදිතබ්බානි. යථා වා චිත්තකම්මානි චිත්තකම්මසමුට්ඨානානං සවිසෙසෙන පච්චයභාවෙන පච්චයා හොන්ති සහජාතාදිපච්චයභාවතො මූලකරණභාවතො ච, න එවං උතුආහාරා තංසමුට්ඨානානන්ති චිත්තකම්මජානෙව විසුං විසෙසනං අරහන්ති. ඉතරානි පන මහාභූතවිසෙසෙනෙව විසෙසිතානි, ඉධ උපාදාරූපවිසෙසනෙන මහාභූතානි විය. න හි අඤ්ඤතරවිසෙසනං උභයවිසෙසනං න හොතීති.

58. අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථු, වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධාති ඛන්ධවත්ථූනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතාදස්සනෙන පුබ්බෙ විසුං පච්චයභාවෙන දස්සිතානං ඛන්ධානං එකතො පච්චයභාවො දස්සිතො හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙනාහ **''චතුන්නම්පි ඛන්ධානං එකතො වත්ථුනා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයතං දස්සෙතුං වුත්ත''**න්ති. ''ඛන්ධෙ පටිච්ච වත්ථූ''ති ඉදං පන චතුන්නම්පි ඛන්ධානං එකතො පටිච්චවත්ථුඵරණතාදස්සනත්ථං, ''වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා''ති වත්ථුස්ස. න කෙවලඤ්ච ඛන්ධානං ඉධෙව, හෙතුපච්චයාදීසුපි අයමෙව නයො. තත්ථ සබ්බෙසං ඛන්ධානං විසුං පටිච්චවත්ථුඵරණතං දස්සෙත්වා පුන ''වත්ථුං පටිච්ච ඛන්ධා''ති වත්ථුස්සපි දස්සිතාය ''එකං ඛන්ධඤ්ච වත්ථුඤ්ච පටිච්ච තයො ඛන්ධා''තිආදිනා ඛන්ධවත්ථූනඤ්ච දස්සිතායෙව හොතීති දට්ඨබ්බා.

කස්මා පනෙත්ථ ''කුසලං ධම්මං පටිච්ච අබ්‍යාකතො ධම්මො උප්පජ්ජති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා, කුසලෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානා මහාභූතා''ති එවමාදි න වුත්තං, නනු යදෙව පටිච්චවත්ථං එරති, න තෙනෙව අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන භවිතබ්බං හෙතුපච්චයාදීහි විය. න හි යං ''එකං තයො ද්වෙ ච ඛන්ධෙ පටිච්චා''ති වුත්තං, තෙ හෙතුපච්චයභූතා එව හොන්ති. එස නයො ආරම්මණපච්චයාදීසුපි. පච්චයවාරෙ ච ''අබ්‍යාකතං ධම්මං පච්චයා කුසලො ධම්මො උප්පජ්ජති අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා''ති (පට්ඨා. 1.1.256) වුත්තං, න වත්ථු කුසලානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොති, අථ ච පන තංපච්චයා ඛන්ධානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පත්ති වුත්තා එව. යදිපි කුසලා ඛන්ධා මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා න හොන්ති, තථාපි තෙ පටිච්ච තෙසං උප්පත්ති වත්තබ්බා සියාති? න වත්තබ්බා ඛන්ධසහජාතානං මහාභූතානං ඛන්ධානං පච්චයභාවාභාවතො. අඤ්ඤමඤ්ඤසද්දො හි න හෙතාදිසද්දො විය නිරපෙක්ඛො, සහජාතාදිසද්දො විය වා අඤ්ඤතරාපෙක්ඛො, අථ ඛො යථාවුත්තෙතරෙතරාපෙක්ඛො. පච්චයපච්චයුප්පන්නා ච ඛන්ධා මහාභූතා ඉධ යථාවුත්තා භවෙය්‍යුං, තෙසු ච මහාභූතා ඛන්ධානං න කොචි පච්චයො. යස්ස ච සයං පච්චයො, තතො තෙන තන්නිස්සිතෙන වා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන උප්පජ්ජමානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පජ්ජතීති වත්තබ්බතං අරහති, යථා ඛන්ධෙ පටිච්ච ඛන්ධා, වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධා. තස්මා අත්තනො පච්චයස්ස පච්චයත්තාභාවතො තදපෙක්ඛත්තා ච අඤ්ඤමඤ්ඤසද්දස්ස ඛන්ධෙ පටිච්ච පච්චයා ච මහාභූතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පත්ති න වුත්තා, න අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා ච වුත්තා. ඛන්ධා පන වත්ථුං පච්චයා උප්පජ්ජමානා වත්ථුස්ස පච්ඡාජාතපච්චයා හොන්ති, තන්නිස්සිතෙන ච අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙන උප්පජ්ජන්ති. තස්මා වත්ථුං පච්චයා ඛන්ධානං කුසලාදීනං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා උප්පත්ති වුත්තාති.

59. **න සා ගහිතාති** චක්ඛායතනාදීනි නිස්සයභූතානි පටිච්චාති න වුත්තන්ති අධිප්පායො. නිස්සයපච්චයභාවෙන පන න චක්ඛායතනාදීනි ආරම්මණපච්චයභාවෙන රූපායතනාදීනි විය න ගහිතානීති.

60. ද්වීසු උපනිස්සයෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි, ආරම්මණූපනිස්සයම්පි පන යෙ ලභන්ති, තෙසං වසෙන ආරම්මණපච්චයසදිසන්ති එවං වුත්තන්ති දස්සෙතුං **''තත්ථ කිඤ්චාපී''**ති ආහ. තත්ථ ''න සබ්බෙ අකුසලා අබ්‍යාකතා ආරම්මණූපනිස්සයං ලභන්තී''ති පුරිමපාඨො. කුසලාපි පන මහග්ගතා එකන්තෙන, කාමාවචරා ච කදාචි න ලභන්තීති **''න සබ්බෙ කුසලාකුසලාබ්‍යාකතා''**ති පඨන්ති.

61. පුරෙජාතපච්චයෙ යථා අඤ්ඤත්ථ පච්චයං අනිද්දිසිත්වාව දෙසනා කතා, එවං අකත්වා කස්මා **"වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා"**ති වුත්තන්ති? නියමසබ්භාවා. හෙතුආදීසු හි නියමො නත්ථි. න හි තෙහි උප්පජ්ජමානානං අලොභාදීසු කුසලාදීසු රූපාදීසු ච අයමෙව පච්චයොති නියමො අත්ථි, ඉධ පන වත්ථු න වත්ථුධම්මෙසු පුරෙජාතපච්චයා උප්පජ්ජමානානං ධම්මානං නියමතො ඡබ්බිධං වත්ථු පුරෙජාතපච්චයො හොතීති ඉමමත්ථං දස්සෙතුං ඉදං වුත්තං. ආරම්මණපුරෙජාතම්පි හි වත්ථුපුරෙජාතෙ අවිජ්ජමානෙ න ලබ්භති, එවඤ්ච කත්වා පටිසන්ධිවිපාකස්ස නපුරෙජාතපච්චයා එව උප්පත්ති වුත්තා, පච්චුප්පන්නාරම්මණස්සපි තස්ස පුරෙජාතපච්චයො න උද්ධටො. "නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මං පටිච්ච විපාකො ධම්මො උප්පජ්ජති පුරෙජාතපච්චයා"ති එතස්සපි අලාභතො තත්ථ "පුරෙජාතෙ තීණී"ති (පට්ඨා. 1.3.124) වුත්තන්ති.

63. **තථා පටිසන්ධික්ඛණෙ මහාභූතානන්ති** මහාභූතානං එකක්ඛණිකනානාක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙනෙව තදුපාදාරූපානම්පි වදතීති ච දට්ඨබ්බං. **කටත්තාරූපානන්ති** පවත්තියං කටත්තාරූපානන්ති අධිප්පායො.

64. **යථාලාභවසෙනාති** ඉන්ද්‍රියරූපෙසු යං යං පටිසන්ධියං ලබ්භති, තස්ස තස්ස වසෙන.

69. විප්පයුත්තපච්චයා උප්පජ්ජමානානම්පි කෙසඤ්චි නියමතො වත්ථු විප්පයුත්තපච්චයො, කෙසඤ්චි ඛන්ධා, න ච සමානවිප්පයුත්තපච්චයා එව කුසලාදිකෙ පටිච්ච උප්පජ්ජමානා උප්පජ්ජන්ති, අථ ඛො නානාවිප්පයුත්තපච්චයාපි, තස්මා තං විසෙසං දස්සෙතුං **"වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයා, ඛන්ධෙ විප්පයුත්තපච්චයා"**ති තත්ථ තත්ථ වුත්තං. තත්ථ තදායත්තවුත්තිතාය පච්චයුප්පන්නො පච්චයං පච්චයං කරොතීති ඉමස්සත්ථස්ස වසෙන උපයොගවචනං දට්ඨබ්බං. වත්ථුං ඛන්ධෙ විප්පයුත්තපච්චයකරණතොති අයඤ්හෙත්ථ අත්ථො. අට්ඨකථායං පන **"වත්ථුං පටිච්ච විප්පයුත්තපච්චයා, වත්ථුනා විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙනා"**ති අත්ථො වුත්තො, තත්ථ කුසලානං ඛන්ධානං වත්ථුං පටිච්ච උප්පත්ති නත්ථීති "වත්ථුං පටිච්චා"ති න සක්කා වත්තුන්ති, ඉදං පන පටිච්චසද්දෙන අයොජෙත්වා "පටිච්ච උප්පජ්ජන්ති වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයා"ති යොජෙත්වා තස්සත්ථො "වත්ථුනා විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙනා"ති වුත්තොති දට්ඨබ්බො. කිං පන පටිච්චාති? යං "එකං ඛන්ධ"න්තිආදිකං පාළියං පටිච්චාති වුත්තං. තමෙව අත්ථං පාකටං කත්වා "වත්ථුං විප්පයුත්තපච්චයාති ඛන්ධෙ පටිච්ච ඛන්ධා, වත්ථුනා විප්පයුත්තපච්චයතං සාධෙන්තෙනා"ති පඨන්ති. අනන්තරත්තා පාකටස්ස අබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානස්සෙව ගහණං මා හොතූති **"අබ්‍යාකතචිත්තසමුට්ඨානම්පි කුසලාකුසලචිත්තසමුට්ඨානම්පී"**ති ආහ. ආසන්නම්පි දූරම්පි සබ්බන්ති වුත්තං හොතීති.

71-72. **"ඉමෙ වීසති පච්චයාති සංඛිපිත්වා දස්සිතානං වසෙනෙතං වුත්ත"**න්ති වුත්තං. තත්ථ යදි එකෙනපි දෙසනං සංඛිත්තං සංඛිත්තමෙව, ආදිම්හි පන තයො පච්චයා විප්පයුත්තපච්චයො එකම්පි පදං අපරිහාපෙත්වා විත්ථාරිතාති තෙ චත්තාරො පච්ඡාජාතඤ්ච වජ්ජෙත්වා "ඉමෙ එකූනවීසති පච්චයා"ති වත්තබ්බං සියා. එත්තකා හි සංඛිපිත්වා දස්සිතාති. යෙ පන පාළියං විත්ථාරිතං අවිත්ථාරිතඤ්ච සබ්බං සඞ්ගහෙත්වා වුත්තන්ති වදන්ති, තෙසං "ඉමෙ තෙවීසති පච්චයා"ති පාඨෙන භවිතබ්බං. ආදිම්හි පන තයො පච්චයෙ විත්ථාරිතෙ වජ්ජෙත්වා යතො පභුති සඞ්ඛෙපො ආරද්ධො, තතො චතුත්ථතො පභුති සංඛිත්තං විත්ථාරිතඤ්ච සහ ගහෙත්වා "ඉමෙ තෙවීසති පච්චයා"ති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

විභඞ්ගවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

(2) සඞ්ඛ්‍යාවාරො

73. **තථා පුරෙජාතපච්චයෙති** යථා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයෙ විසෙසො විභඞ්ගෙ අත්ථි, තථා පුරෙජාතපච්චයෙපි අත්ථීති අත්ථො. "වත්ථුං පුරෙජාතපච්චයා"ති හි තත්ථ විසෙසො පටිසන්ධිඅභාවො වාති. **විපාකානි චෙව වීථිචිත්තානි ච න ලබ්භන්තීති** එතෙන "කිරියාබ්‍යාකතං එකං ඛන්ධං පටිච්චා"තිආදිකෙ (පට්ඨා. 1.1.53) විභඞ්ගෙ විපාකාබ්‍යාකතාභාවං කිරියාබ්‍යාකතෙ ච අජවනස්ස සබ්බෙන සබ්බං අලබ්භමානතං විසෙසං දස්සෙති.

74. **එකමූලකෙ දස්සිතාය දෙසනාය ලබ්භමානගණනඤ්ඤෙව ආදායාති** ඉදං එතස්මිං අනුලොමෙ සුද්ධිකනයෙ දස්සිතගණනතො තතො පරෙසු නයෙසු අඤ්ඤිස්සා අභාවං සන්ධාය වුත්තං. අබහුගණනෙන යුත්තස්ස තෙන සමානගණනතා ච ඉමස්මිං අනුලොමෙයෙව දට්ඨබ්බා. පච්චනීයෙ පන "නහෙතුපච්චයා නාරම්මණෙ එක"න්තිආදිං (පට්ඨා. 1.1.104) වක්ඛතීති.

76-79. **තෙ පන සඞ්ඛිපිත්වා තෙවීසතිමූලකොවෙත්ථ දස්සිතොති** එත්ථ පච්ඡාජාතවිපාකානං පරිහීනත්තා "ද්වාවීසතිමූලකො"ති වත්තබ්බං සියා සාසෙවනසවිපාකානං වසෙන. දුවිධම්පි පන ද්වාවීසතිමූලකං සහ ගහෙත්වා සඞ්ගහිතෙ තස්මිං උභයසබ්භාවතො "තෙවීසතිමූලකො"ති ආහාති දට්ඨබ්බං. ආසෙවනවිපාකානං වා විරොධාභාවෙ සති පුච්ඡාය දස්සිතනයෙන තෙවීසතිමූලකෙන භවිතබ්බං, තස්ස ච නාමං ද්වාවීසතිමූලකෙ ආරොපෙත්වා "තෙවීසතිමූලකො"ති වුත්තන්ති අයමෙත්ථ රුළ්හී.

ආරම්මණපදෙ චෙවාති එතෙන එකමූලකෙ අඤ්ඤපදානි වජ්ජෙති. න හි එකමූලකෙ හෙතාදීසු තයොවාති අධිප්පායො. සුද්ධිකනයො පන ආරම්මණමූලකාදීසු න ලබ්භතීති ආරම්මණමූලකෙ ''නවා''ති එතාය අධිකගණනාය අභාවදස්සනත්ථං **''ආරම්මණෙ ඨිතෙන සබ්බත්ථ තීණෙව පඤ්හා''**ති වුත්තං. තත්ථ කාතබ්බාති වචනසෙසො. **තීණෙවාති** ච තතො උද්ධං ගණනං නිවාරෙති, න අධො පටික්ඛිපති. තෙන ''විපාකෙ එක''න්ති ගණනා න නිවාරිතාති දට්ඨබ්බා. තීසු එකස්ස අන්තොගධතාය ච ''තීණෙවා''ති වුත්තන්ති. **ඉතීති**ආදිනා ''සබ්බත්ථ තීණෙවා''ති වචනෙන අත්තනො වචනං දළ්හං කරොති.

80-85. **යෙ ...පෙ.... තං දස්සෙතුන්ති** එත්ථායමධිප්පායො – යදිපි අවිගතානන්තරං ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තීණී''ති වුත්තෙපි ඌනතරගණනෙන සද්ධිං සංසන්දනෙ යා ගණනා ලබ්භති, සා දස්සිතා හොති, තථාපි ඌනතරගණනෙහි සමානගණනෙහි ච සද්ධිං සංසන්දනෙ ඌනතරා සමානා ච හොති, න එවං ආවිකරණවසෙන දස්සිතා හොති, විපල්ලාසයොජනාය පන තථා දස්සෙති. වචනෙන වා හි ලිඞ්ගෙන වා අත්ථවිසෙසාවිකරණං හොතීති. **තෙනෙතං ආවිකරොතීති** එත්ථාපි එවමෙව අධිප්පායො යොජෙතබ්බො. පච්චනීයාදීසුපි පන ''නාරම්මණපච්චයා නහෙතුයා එකං...පෙ.... නොවිගතපච්චයා නහෙතුයා එක''න්තිආදිනා (පට්ඨා. 1.1.107) මූලපදං ආදිම්හියෙව ඨපෙත්වා යොජනා කතා, න ච තත්ථ එතං ලක්ඛණං ලබ්භති, තස්මා මූලපදස්ස ආදිම්හි ඨපෙත්වා යොජනමෙව කමො, න චක්කබන්ධනන්ති ''ආරම්මණපච්චයා හෙතුයා තීණී''තිආදි යොජිතං, න ච විඤ්ඤාතෙ අත්ථෙ වචනෙන ලිඞ්ගෙන ච පයොජනමත්ථීති.

පච්චයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චවාරො

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා

86-87. **''අහෙතුකං විපාකාබ්‍යාකතන්ති ඉදං රූපසමුට්ඨාපකවසෙනෙව වෙදිතබ්බ''**න්ති වුත්තං, සබ්බසඞ්ගාහකවසෙන පනෙතං න න සක්කා යොජෙතුං.

93. **සහජාතපුරෙජාතපච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති** එත්ථ ච සහජාතා ච හෙතාදයො පුරෙජාතා ච ආරම්මණාදයො පච්චයා සඞ්ගහං ගච්ඡන්තීති අත්ථො දට්ඨබ්බො. න හි නපච්ඡාජාතපච්චයා උප්පජ්ජමානා ද්වීහෙව සහජාතපුරෙජාතපච්චයෙහි උප්පජ්ජන්ති, අථ ඛො පච්ඡාජාතවජ්ජෙහි සබ්බෙහීති.

94-97. **නාහාරපච්චයෙ එකච්චං රූපමෙව පච්චයපච්චයුප්පන්නන්ති** යං පටිච්ච උප්පජ්ජති, සො පච්චයො රූපමෙවාති කත්වා වුත්තං. යස්මා පන පච්චයා උප්පජ්ජති, සො අරූපම්පි හොති යථා කම්මං කටත්තාරූපස්ස.

99-102. නමග්ගපච්චයෙ යදිපි චිත්තසමුට්ඨානාදයො සබ්බෙ රූපකොට්ඨාසා ලබ්භන්ති, තථාපි යං මග්ගපච්චයං ලභති, තස්ස පහීනත්තා **''එකච්චං රූපං පච්චයුප්පන්න''**න්ති වුත්තං, එවමෙව පන නහෙතුපච්චයාදීසුපි එකච්චරූපස්ස පච්චයුප්පන්නතා දට්ඨබ්බා.

107-130. **නාහාරනඉන්ද්‍රියනඣානනමග්ගපච්චයා සබ්බත්ථ සදිසවිස්සජ්ජනාති** ඉදං එතෙසු මූලභාවෙන ඨිතෙසු ගණනාය සමානතං සන්ධාය වුත්තං. මූලානඤ්හි ඉධ විස්සජ්ජනං ගණනායෙව, න සරූපදස්සනන්ති. **නසහජාතාදිචතුක්කං ඉධාපි පරිහීනමෙවාති** සුද්ධිකනයෙ විය මූලෙසුපි පරිහීනමෙවාති අත්ථො.

පච්චයපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයානුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

131-189. **හෙතාධිපතිමග්ගපච්චයෙසු අනුලොමතො ඨිතෙසු...පෙ.... අට්ඨ පච්චනීයතො න ලබ්භන්තීති** තිණ්ණම්පි සාධාරණානං පච්චනීයතො අලබ්භමානානං සබ්බෙසං සඞ්ගහවසෙන වුත්තං, තස්මා මග්ගපච්චයෙ ඉතරෙහි සාධාරණා සත්තෙව යොජෙතබ්බා. අධිපතිපච්චයෙ අනුලොමතො ඨිතෙ හෙතුපච්චයොපි පච්චනීයතො න ලබ්භති, සො පන මග්ගෙන අසාධාරණොති කත්වා න වුත්තොති දට්ඨබ්බො. යෙහි විනා අරූපං න උප්පජ්ජති, තෙ එකන්තිකත්තා අරූපට්ඨානිකාති ඉධ වුත්තාති දට්ඨබ්බා, තෙන පුරෙජාතාසෙවනපච්චයා තෙහි විනාපි අරූපස්ස උප්පත්තිතො වජ්ජිතා හොන්ති. සබ්බට්ඨානිකා අඤ්ඤමඤ්ඤආහාරින්ද්‍රියා ච තෙහි විනා අරූපස්ස අනුප්පත්තිතො සඞ්ගහිතාති. **ඌනතරගණනානංයෙව වසෙනාති** යදි අනුලොමතො ඨිතා එකකාදයො ද්වාවීසතිපරියොසානා ඌනතරගණනා හොන්ති, තෙසං වසෙන පච්චනීයතො යොජිතස්ස තස්ස තස්ස ගණනා වෙදිතබ්බා. අථ පච්චනීයතො යොජිතො ඌනතරගණනො, තස්ස වසෙන අනුලොමතො ඨිතස්සපි ගණනා වෙදිතබ්බාති අත්ථො. ''අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා නාරම්මණෙ එක''න්තිආදිවචනතො (පට්ඨා. 1.1.146) පන න ඉදං ලක්ඛණං එකන්තිකං.

පච්චයානුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චයපච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

190. **සබ්බත්ථෙවාති** න කෙවලං හෙතුම්හියෙව, අථ ඛො සබ්බෙසු පච්චයෙසු පච්චනීකතො ඨිතෙසූති අත්ථො. පුරෙජාතං ආසෙවනඤ්ච අලභන්තං කඤ්චි නිදස්සනවසෙන දස්සෙන්තො **''පටිසන්ධිවිපාකො පනා''**තිආදිමාහ.

''පුරෙජාතපච්ඡාජාතාසෙවනවිපාකවිප්පයුත්තෙසු පච්චනීකතො ඨිතෙසු එකං ඨපෙත්වා අවසෙසා අනුලොමතො ලබ්භන්තී''ති ඉදං අවසෙසානං ලාභමත්තං සන්ධාය වුත්තං. න සබ්බෙසං අවසෙසානං ලාභන්ති දට්ඨබ්බං. යදිපි හි පච්ඡාජාතෙ පසඩ්ගො නත්ථි ''අනුලොමතො සබ්බත්ථෙව න ලබ්භතී''ති අපවාදස්ස කතත්තා, පුරෙජාතො පන විප්පයුත්තෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ අනුලොමතො ලබ්භතීති ඉදම්පි අවසෙසා සබ්බෙති අත්ථෙ ගය්හමානෙ ආපජ්ජෙය්‍ය. යම්පි කෙචි ''විප්පයුත්තපච්චයරහිතෙ ආරුප්පෙපි ආරම්මණපුරෙජාතස්ස සම්භවං ඤාපෙතුං එවං වුත්ත''න්ති වදන්ති, තම්පි තෙසං රුචිමත්තමෙව. න හි යත්ථ වත්ථුපුරෙජාතං න ලබ්භති, තත්ථ ආරම්මණපුරෙජාතභාවෙන උපකාරකං හොතීති දස්සිතොයං නයොති. **යුජ්ජමානකවසෙනාති** පච්චනීකතො ඨිතස්ස ඨපෙතබ්බත්තා වුත්තං, යුජ්ජමානකපච්චයුප්පන්නවසෙන වාති අත්ථො. ''මග්ගපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ හෙතුපච්චයො අනුලොමතො න ලබ්භතී''ති පුරිමපාඨො, අධිපතිපච්චයොපි පන න ලබ්භතීති **''හෙතාධිපතිපච්චයා අනුලොමතො න ලබ්භන්තී''**ති පඨන්ති. අධිපතිපච්චයෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ පච්ඡාජාතතො අඤ්ඤො අනුලොමතො අලබ්භමානො නාම නත්ථීති න විචාරිතං. අඤ්ඤමඤ්ඤෙ පච්චනීකතො ඨිතෙ ''අරූපානංයෙවා''ති වුත්තා නව අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, තම්පි පච්චනීකතො ඨිතෙහි ආරම්මණපච්චයාදීහි සදිසතාය සුවිඤ්ඤෙය්‍යන්ති න විචාරිතං භවිස්සතීති.

191-195. **යාව ආසෙවනා සබ්බං සදිසන්ති** න අඤ්ඤමඤ්ඤෙන සට්ඨිකස්ස මූලස්ස විත්ථාරිතත්තා තතො පරානි මූලානි සන්ධාය වුත්තං. තෙසු හි අනුලොමතො යොජෙතබ්බපච්චයා ච පඤ්හා චාති සබ්බං සදිසන්ති.

ඉමස්මිං පච්චනීයානුලොමෙති එතස්ස **''ඉමෙසම්පි පකිණ්ණකානං වසෙනෙත්ථ ගණනවාරො අසම්මොහතො වෙදිතබ්බො''**ති එතෙන සහ සම්බන්ධො . තත්ථ **එත්ථාති** එතෙසු පච්චයෙසූති අත්ථො වෙදිතබ්බො. ඉමස්මිං පච්චනීයානුලොමෙ ලබ්භමානෙසු පච්චයුප්පන්නධම්මෙසුපීති වා යොජෙතබ්බං. තත්ථ **පි**-සද්දෙන ඉමමත්ථං දීපෙති – න කෙවලං පච්චයෙස්වෙව කිස්මිඤ්චි පච්චනීකතො ඨිතෙ කෙචි අනුලොමතො න ලබ්භන්ති, අථ ඛො පච්චයුප්පන්නධම්මෙසුපි කොචි එකච්චං පච්චයං ලභමානො කඤ්චි පච්චයං න ලභතීති. තත්ථ කම්මපච්චයං ලභමානො යෙහුය්‍යෙන ඉන්ද්‍රියපච්චයං ලභති, මග්ගපච්චයං ලභමානො යෙභුය්‍යෙන හෙතුපච්චයං, තථා ච ඣානපච්චයං ලභමානො මග්ගපච්චයන්ති එතෙස්වෙව ලාභාලාභා විචාරිතා. **යත්ථාති** පඤ්චවොකාරපවත්තෙ අසඤ්ඤෙසු ච. **රූපධම්මාති** යථාවුත්තානි කටත්තාරූපානෙව සන්ධාය වදති. න හි පඤ්චවොකාරපවත්තෙ සබ්බෙ රූපධම්මා හෙතාදීනි න ලභන්තීති. ''හෙතාධිපතිවිපාකින්ද්‍රියපච්චයෙ න ලභන්තී''ති පුරිමපාඨො, ඣානමග්ගෙපි පන න ලභන්තීති **''හෙතාධිපතිවිපාකින්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයෙ න ලභන්තී''**ති පඨන්ති. යෙ රූපධම්මානං පච්චයා හොන්ති, තෙසු අරූපට්ඨානිකවජ්ජෙසු එතෙයෙව න ලභන්තීති අධිප්පායො. පච්ඡාජාතාහාරවිප්පයුත්තපච්චයෙපි හි පවත්තෙ කටත්තාරූපං ලභතීති. ලබ්භමානාලබ්භමානපච්චයදස්සනමත්තඤ්චෙතං, න තෙහි පච්චයෙහි උප්පත්තිඅනුප්පත්තිදස්සනන්ති. එවං ඉන්ද්‍රියපච්චයාලාභො ජීවිතින්ද්‍රියං සන්ධාය වුත්තො සියා. යථාවුත්තෙසු හි ධම්මවසෙන පච්ඡාජාතාදිත්තයම්පි අලභන්තං නාම කටත්තාරූපං නත්ථි. කො පන වාදො සබ්බට්ඨානිකකම්මෙසු. ඉන්ද්‍රියං පන අලභන්තං අත්ථි, කින්තං? ජීවිතින්ද්‍රියන්ති. යදි එවං උපාදාරූපානි සන්ධාය අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයම්පි න ලභන්තීති වත්තබ්බං, තං පන පාකටන්ති න වුත්තං සියා. අරූපින්ද්‍රියාලාභං වා සන්ධාය ඉන්ද්‍රියපච්චයාලාභො වුත්තොති දට්ඨබ්බො.

196-197. **නාරම්මණමූලකෙසු දුකාදීසු හෙතුයා පඤ්චාති** යදිපි තිකාදීසු ''හෙතුයා පඤ්චා''ති ඉදං නත්ථි, තථාපි දුකාදීසු සබ්බත්ථ අනුත්තානං වත්තුකාමො ''දුකාදීසූ''ති සබ්බසඩ්ගහවසෙන වත්වා තත්ථ යං ආදිදුකෙ වුත්තං ''හෙතුයා පඤ්චා''ති, තං නිද්ධාරෙති. කෙචි පන ''නාරම්මණමූලකෙ හෙතුයා පඤ්චා''ති පාඨං වදන්ති. ''අඤ්ඤමඤ්ඤෙ එකන්ති භූතරූපමෙව සන්ධාය වුත්ත''න්ති පුරිමපාඨො, වත්ථුපි පන ලබ්භතීති **''භූතරූපානි චෙව වත්ථුඤ්ච සන්ධාය වුත්ත''**න්ති පඨන්ති. **තිමූලකෙති** ඉධාපි දුමූලකං තිමූලකන්ති වදන්ති.

203-233. **නකම්මමූලකෙ හෙතුයා තීණීතිආදීසු චෙතනාව පච්චයුප්පන්නාති** ඉදං ''හෙතුයා තීණී''ති එවංපකාරෙ චෙතනාමත්තසඩ්ගාහකෙ සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. **ආදි**-සද්දො හි පකාරත්ථොව හොතීති. සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයාහාරඅත්ථිඅවිගතෙසු පන රූපම්පි ලබ්භතීති.

පච්චයපච්චනීයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පටිච්චවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. සහජාතවාරවණ්ණනා

234-242. **කුසලං ධම්මං සහජාතො, කුසලං එකං ඛන්ධං සහජාතොති**ආදීසු සහජාතසද්දෙන සහජාතපච්චයකරණං සහජාතායත්තභාවගමනං වා වුත්තන්ති තස්ස කරණස්ස ගමනස්ස වා කුසලාදීනං කම්මභාවතො උපයොගවචනං කතන්ති දට්ඨබ්බං. එස නයො පච්චයවාරාදීසුපි. තත්‍රාපි හි පච්චයසද්දෙන ච නිස්සයපච්චයකරණං නිස්සයායත්තභාවගමනං වා වුත්තං, සංසට්ඨසද්දෙන ච සම්පයුත්තපච්චයකරණං සම්පයුත්තායත්තභාවගමනං වාති තංකම්මභාවතො උපයොගවචනං කුසලාදීසු කතන්ති. **සහජාතම්පි ච උපාදාරූපං භූතරූපස්ස පච්චයො න හොතීති** ‘‘පටිච්චා’’ති ඉමිනා වචනෙන දීපිතො පච්චයො න හොතීති අත්ථො. **‘‘උපාදාරූපං භූතරූපස්සා’’**ති ච නිදස්සනවසෙන වුත්තං. උපාදාරූපස්සපි හි උපාදාරූපං යථාවුත්තො පච්චයො න හොති, වත්ථුවජ්ජානි රූපානි ච අරූපානන්ති.

සහජාතවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. පච්චයවාරවණ්ණනා

243. **පච්චයාති** එත්ථ පති අයො පච්චයො. පති-සද්දො පතිට්ඨත්ථං දීපෙති, අය-සද්දො ගතිං, පතිට්ඨාභූතා ගති නිස්සයො පච්චයොති වුත්තං හොති, තතො පච්චයා, පච්චයකරණතො තදායත්තභාවගමනතො වාති අත්ථො.

‘‘මහාභූතෙ පච්චයා චිත්තසමුට්ඨානං රූප’’න්ති (පට්ඨා. 1.1.245) භූතුපාදාරූපානි සහ සඞ්ගණ්හිත්වා වුත්තං. අට්ඨකථායං පන **චිත්තසමුට්ඨානෙ ච මහාභූතෙ නිස්සාය චිත්තසමුට්ඨානං උපාදාරූපන්ති** සයං නිස්සයො අහුත්වා නිස්සයෙ උප්පජ්ජමානෙන උපාදාරූපෙන නිදස්සනං කතන්ති දට්ඨබ්බං.

255. **අසඤ්ඤ...පෙ.... කටත්තාරූපං උපාදාරූපන්ති** එත්ථ යො පටිච්චවාරෙ සහජාතෙ කම්මඋතුජානං, කම්මෙ ච එකන්තානෙකන්තකම්මජානං වසෙන අත්ථො වුත්තො, සො නාධිප්පෙතො එව ‘‘කටත්තාරූප’’න්ති කම්මසමුට්ඨානරූපස්සෙව සබ්බස්ස ච ගහිතත්තාති තං පහාය යථාගහිතස්ස කටත්තාරූපස්ස විසෙසනවසෙන **‘‘උපාදාරූපසඞ්ඛාතං කටත්තාරූප’’**න්ති අත්ථමාහ. මහාභූතෙ පන පටිච්ච පච්චයා ච මහාභූතානං උප්පත්ති න නිවාරෙතබ්බාති උපාදාරූපග්ගහණෙන කටත්තාරූපග්ගහණං අවිසෙසෙත්වා උපාදාරූපානං නිවත්තෙතබ්බානං අත්ථිතාය කටත්තාරූපග්ගහණෙනෙව උපාදාරූපග්ගහණස්ස විසෙසනං දට්ඨබ්බං.

269-276. ‘‘අබ්‍යාකතෙන අබ්‍යාකතං, කුසලං, අකුසල’’න්ති වත්තබ්බෙ ‘‘අබ්‍යාකතෙන කුසලං, අකුසලං, අබ්‍යාකත’’න්ති, ‘‘කුසලං ධම්මං පටිච්ච කුසලො ච අකුසලො ච ධම්මා කුසලස්සාති අනාමසිත්වා’’ති ච පුරිමපාඨෙ පමාදලෙඛා දට්ඨබ්බා.

286-287. **නහෙතුපච්චයා නපුරෙජාතෙ ද්වෙති** එත්ථ අට්ඨකථායං ‘‘ආරුප්පෙ පන අහෙතුකමොහස්ස අහෙතුකකිරියස්ස ච වසෙන ද්වෙති වුත්තා, නවිප්පයුත්තෙ ද්වෙති ආරුප්පෙ අහෙතුකාකුසලකිරියවසෙනා’’ති වුත්තං, තං ලබ්භමානෙසු එකදෙසෙන නිදස්සනවසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. ආරුප්පෙ පන අහෙතුකමොහස්ස අහෙතුකකිරියාය අහෙතුකපටිසන්ධියා එකච්චස්ස ච රූපස්ස වසෙන ද්වෙ වුත්තාති, නවිප්පයුත්තෙ ද්වෙති ආරුප්පෙ අහෙතුකාකුසලකිරියාඑකච්චරූපානං වසෙනාති වුත්තන්ති. **‘‘නොනත්ථිනොවිගතෙසු එකන්ති සබ්බරූපස්ස වසෙනා’’**ති වුත්තං, නහෙතුමූලකත්තා ඉමස්ස නයස්ස හෙතුපච්චයං ලභන්තං න ලබ්භතීති ‘‘එකච්චස්ස රූපස්ස වසෙනා’’ති භවිතබ්බං. චක්ඛාදිධම්මවසෙන පන චිත්තසමුට්ඨානාදිකොට්ඨාසවසෙන වා සබ්බං ලබ්භතීති ‘‘සබ්බරූපස්සා’’ති වුත්තං සියා.

289-296. **ආගතානාගතන්ති** පඤ්හවසෙන වුත්තං, **ලබ්භමානාලබ්භමානන්ති** ආගතෙ ච පඤ්හෙ ලබ්භමානාලබ්භමානධම්මවසෙන.

පච්චයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. නිස්සයවාරවණ්ණනා

329-337. **පච්චයවාරෙන නිස්සයපච්චයභාවන්ති** නිස්සයවාරෙ වුත්තස්ස නිස්සයපච්චයභාවං නියමෙතුන්ති අත්ථො.

නිස්සයවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

5. සංසට්ඨවාරවණ්ණනා

351-368. සංසට්ඨවාරෙ පච්චනීයෙ ‘‘නවිප්පයුත්තෙ පටිසන්ධි නත්ථී’’ති ඉදං වත්ථුවිරහිතාය පටිසන්ධියා විසුං අනුද්ධරණතො වුත්තං. පටිච්චවාරාදීසු හි සහජාතස්ස පච්චයභාවදස්සනත්ථං සවත්ථුකා පටිසන්ධි උද්ධටා, සා ඉධාපි අධිපතිපුරෙජාතාසෙවනෙසු නකම්මනවිපාකනඣානනවිප්පයුත්තෙසු න ලබ්භති, අඤ්ඤෙසු ච අනුලොමතො

පච්චනීයතො ච ලබ්භමානපච්චයෙසු ලබ්භතීති ඉමස්ස විසෙසස්ස දස්සනත්ථං උද්ධටාති. **සෙසා තෙරස න ලබ්භන්තීති** එත්ථ ''සෙසා චුද්දසා''ති භවිතබ්බං. **න ඣානෙ එකන්ති අහෙතුකපඤ්චවිඤ්ඤාණවසෙනාති** පඤ්චවිඤ්ඤාණානං හෙතුපච්චයවිරහිතමත්තදස්සනත්ථං අහෙතුකග්ගහණං කතන්ති දට්ඨබ්බං, **''නමග්ගෙ එකන්ති අහෙතුකකිරියවසෙනා''**ති වුත්තං, ''අහෙතුකවිපාකකිරියවසෙනා''ති භවිතබ්බං.

369-391. **හෙට්ඨා වුත්තනයෙනෙවාති** පටිච්චවාරෙ අනුලොමපච්චනීයෙ වුත්තනයෙන. **''නහෙතුපච්චයුප්පන්නෙසු අහෙතුකමොහොව ඣානමග්ගපච්චයං ලභති, සෙසා න ලභන්තී''**ති වුත්තං, සෙසෙසු පන පඤ්චවිඤ්ඤාණවජ්ජාහෙතුකක්ඛන්ධා තංසමුට්ඨානා පච්චයුප්පන්නධම්මා ඣානපච්චයං ලභන්ති, න පච්චනීයානුලොමෙ ද්වින්නං පච්චයානං අනුලොමෙන සහ යොජනා අත්ථීති ඣානමග්ගපච්චයං සහිතං ලභතීති ච න සක්කා වත්තුං, තස්මා ''අහෙතුකමොහොව මග්ගපච්චයං ලභතී''ති වත්තබ්බං.

සංසට්ඨවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා

392-400. සදිසං සම්පයුත්තං සංසට්ඨං වොකිණ්ණඤ්ච සංසට්ඨං න හොතීති උභයං අඤ්ඤමඤ්ඤාපෙක්ඛං වුච්චමානං අඤ්ඤමඤ්ඤස්ස නියාමකං හොතීති.

සම්පයුත්තවාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

7. පඤ්හාවාරවිභඞ්ගවණ්ණනා

401-403. **යෙහි පච්චයෙහි කුසලො කුසලස්ස පච්චයො හොති, තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතුන්ති** යථාක්කමෙන ආගතාගතපටිපාටියා දස්සෙතුන්ති අත්ථො. **කුසලො කුසලස්සාති** නිදස්සනමත්තමෙතං, තෙන කුසලො කුසලාදීනං, අකුසලො අකුසලාදීනං, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතාදීනං, කුසලාබ්‍යාකතා කුසලාදීනන්තිආදිකො සබ්බො පභෙදො නිදස්සිතො හොතීති යථානිදස්සිතෙ සබ්බෙ ගහෙත්වා ආහ **''තෙ පච්චයෙ පටිපාටියා දස්සෙතු''**න්ති.

404. **දත්වාති** එත්ථ දා-සද්දො සොධනත්ථොපි හොතීති මන්ත්වා ආහ **''විසුද්ධං කත්වා''**ති. **තෙසඤ්හි තං චිත්තන්ති** තෙසන්ති වත්තබ්බතාරහං සකදාගාමිමග්ගාදිපුරෙචාරිකං තං ගොත්‍රභුචිත්තන්ති අධිප්පායො . **විපස්සනාකුසලං පන කාමාවචරමෙවාති** පච්චයුප්පන්නං භූමිතො වවත්ථපෙති. **තෙනෙවාති** ධම්මවසෙනෙව දස්සනතො, දෙසනන්තරත්තාති අධිප්පායො.

405. අස්සාදනං සරාගස්ස සොමනස්සස්ස සසොමනස්සස්ස රාගස්ස ච කිච්චන්ති ආහ **''අනුභවති චෙව රජ්ජති චා''**ති. අභිනන්දනං පීතිකිච්චසහිතාය තණ්හාය කිච්චන්ති ආහ **''සප්පීතිකතණ්හාවසෙනා''**ති. **දිට්ඨාභිනන්දනා** දිට්ඨියෙව. එත්ථ පන පච්ඡිමත්ථමෙව ගහෙත්වා **''අභිනන්දන්තස්ස අත්තා අත්තනියන්තිආදිවසෙන…පෙ…. දිට්ඨි උප්පජ්ජතී''**ති වුත්තං. අභිනන්දනා පන දිට්ඨාභිනන්දනායෙවාති න සක්කා වත්තුං ''භාවනාය පහාතබ්බො ධම්මො භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණ…පෙ…. භාවනාය පහාතබ්බං රාගං අස්සාදෙති අභිනන්දතී''ති (පට්ඨා. 2.8.72) වචනතො, තස්මා පුරිමොපි අත්ථො වුත්තොති දට්ඨබ්බො. ද්වීසු පන සොමනස්සසහගතචිත්තෙසු යථාවුත්තෙන සොමනස්සෙන රාගෙන ච අස්සාදෙන්තස්ස තෙසුයෙව සප්පීතිකතණ්හාය චතූසුපි දිට්ඨාභිනන්දනාය අභිනන්දන්තස්ස ච දිට්ඨි උප්පජ්ජතීතිපි සක්කා යොජෙතුං. **ජාතිවසෙනාති** සුවණ්ණසාමඤ්ඤවසෙනාති අත්ථො.

406. **තදාරම්මණතාති** තදාරම්මණභාවෙන. විභත්තිලොපො හෙත්ථ කතොති. භාවවන්තතො වා අඤ්ඤො භාවො නත්ථීති භාවෙනෙව විපාකං විසෙසෙති, විපාකො තදාරම්මණභාවභූතොති අත්ථො. විඤ්ඤාණඤ්චායතනනෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනවිපාකානං විය න කාමාවචරවිපාකානං නියොගතො වවත්ථිතං ඉදඤ්ච කම්මං ආරම්මණන්ති තං ලබ්භමානම්පි න වුත්තං. තදාරම්මණෙන පන කුසලාරම්මණභාවෙන සමානලක්ඛණතාය කම්මාරම්මණා පටිසන්ධිආදයොපි දස්සිතායෙවාති දට්ඨබ්බා. **පටිලොමතො වා එකන්තරිකවසෙන වාති** වදන්තෙන අනුලොමතො සමාපජ්ජනෙ යෙභුයොන ආසන්නසමාපත්තියා ආරම්මණභාවො දස්සිතොති දට්ඨබ්බො. යථා පන පටිලොමතො එකන්තරිකවසෙන ච සමාපජ්ජන්තස්ස අනාසන්නාපි සමාපත්ති ආරම්මණං හොති, එවං අනුලොමතො සමාපජ්ජන්තස්සපි භවෙය්‍යාති. **''චෙතොපරියඤාණස්සාතිආදීනි පරතො ආවජ්ජනාය යොජෙතබ්බානී''**ති වත්වා **''යා එතෙසං ආවජ්ජනා, තස්සා''**ති අත්ථො වුත්තො, එවං සති ''ඉද්ධිවිධඤාණස්සා''තිපි වත්තබ්බං සියා. යස්මා පන කුසලා ඛන්ධා අබ්‍යාකතස්ස ඉද්ධිවිධඤාණස්ස ආරම්මණං න හොන්තීති තං න වුත්තං, චෙතොපරියඤාණාදීනඤ්ච හොන්තීති තානි වුත්තානි, තස්මා කිරියානං චෙතොපරියඤාණාදීනං යාය කායචි ආවජ්ජනාය ච කුසලාරම්මණාය කුසලා ඛන්ධා ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයොති එවමත්ථො දට්ඨබ්බො.

407-409. **විප්පටිසාරාදිවසෙන වාති ආදි**-සද්දෙන ආදීනවදස්සනෙන සභාවතො ච අනිට්ඨතාමත්තං සඞ්ගණ්හාති, අක්ඛන්තිභෙදා වා.

410. **රූපායතනං චක්ඛුවිඤ්ඤාණස්සාති**ආදිනා විඤ්ඤාණකායෙහි නියතාරම්මණෙහි අබ්‍යාකතස්ස අබ්‍යාකතානං ආරම්මණපච්චයභාවං නිදස්සෙති. සබ්බස්ස හි වත්තුං අසක්කුණෙය්‍යත්තා එකස්මිං සන්තානෙ ධම්මානං එකදෙසෙන නිදස්සනං කරොතීති.

413-416. **චතුභූමකං කුසලං** ආරම්මණාධිපතිපච්චයභාවෙන දස්සිතං, පච්චයුප්පන්නං පන කාමාවචරමෙව.

417. අපුබ්බතො චිත්තසන්තානතො වුට්ඨානං භවඞ්ගමෙව, තං පන මූලාගන්තුකභවඞ්ගසඞ්ඛාතං තදාරම්මණං පකතිභවඞ්ගඤ්ච. **අනුලොමං සෙක්ඛාය ඵලසමාපත්තියාති** එත්ථ කායචි සෙක්ඛඵලසමාපත්තියා අවජ්ජෙතබ්බත්තා වත්තබ්බං නත්ථීති නෙවසඤ්ඤානාසඤ්ඤායතනකුසලං ඵලසමාපත්තියාති ඉමං නිබ්බිසෙසනං ඵලසමාපත්තිං උද්ධරිත්වා දස්සෙන්තො ආහ **"ඵලසමාපත්තියාති අනාගාමිඵලසමාපත්තියා"**ති. **කාමාවචරකිරියා ද්වින්නම්පි වුට්ඨානස්සාති** එත්ථ කිරියානන්තරං තදාරම්මණවුට්ඨානෙ යං වත්තබ්බං, තං චිත්තුප්පාදකණ්ඩෙ වුත්තමෙව.

තා උභොපි...පෙ.... ද්වාදසන්නන්ති ඉදං සොමනස්සසහගතමනොවිඤ්ඤාණධාතුවසෙන වුත්තං, උපෙක්ඛාසහගතා පන යථාවුත්තානං දසන්නං විඤ්ඤාණධාතූනං වොට්ඨබ්බනකිරියස්ස මනොධාතුකිරියස්ස චාති ද්වාදසන්නං හොතීති දට්ඨබ්බං.

423. දානාදිපුඤ්ඤකිරියායත්තා සබ්බසම්පත්තියො පටිවිජ්ඣිත්වාති සම්බන්ධො. **න පනෙතං එකන්තෙන ගහෙතබ්බන්ති** "බලවචෙතනාව ලබ්භති, න දුබ්බලා"ති එතං එකන්තං න ගහෙතබ්බං, දළ්හං වා න ගහෙතබ්බන්ති අධිප්පායො. කිං කාරණන්ති? බලවතො දුබ්බලස්ස වා කතොකාසස්ස අන්තරායං පටිබාහිත්වා විපච්චනතො "යංකිඤ්චි යදි විපාකං ජනෙති, උපනිස්සයො න හොතී"ති නවත්තබ්බත්තා චාති දස්සෙන්තො **"කතොකාසඤ්හි"**තිආදිමාහ. විපාකත්තිකෙ පන පඤ්හාවාරපච්චනීයෙ "විපාකධම්මධම්මො විපාකස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො, කම්මපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 1.3.93) කම්මපච්චයස්ස විසුං උද්ධටත්තා, වෙදනාත්තිකෙ ච පඤ්හාවාරපච්චනීයෙ "නහෙතුපච්චයා නආරම්මණපච්චයා නඋපනිස්සයෙ අට්ඨා"ති (පට්ඨා. 1.2.87) වුත්තත්තා "විපාකජනකම්පි කිඤ්චි කම්මං උපනිස්සයපච්චයො න හොතී"ති සක්කා වත්තුන්ති.

තස්මිං වා විරුද්ධොති තංනිමිත්තං විරුද්ධො, **විරුද්ධන්ති** වා පාඨො. **ඔමානන්ති** පරස්ස පවත්තඔමානං. **රාගො** රඤ්ජනවසෙන පවත්තා කාමරාගතණ්හා, "ඉති මෙ චක්ඛුං සියා අනාගතමද්ධානං, ඉති රූපා"ති අප්පටිලද්ධස්ස පටිලාභාය චිත්තපණිදහනතණ්හා **පත්ථනාති** අයමෙතෙසං විසෙසො.

තෙසු අඤ්ඤම්පීති තෙසු යංකිඤ්චි පුබ්බෙ හනිතතො අඤ්ඤම්පි පාණං හනතීති අත්ථො.

පුනප්පුනං ආණාපනවසෙන චාති මාතුඝාතකම්මෙන සදිසතාය පුබ්බෙ පවත්තායපි ආණත්තචෙතනාය මාතුඝාතකම්මනාමං ආරොපෙත්වා වදන්ති. එස නයො **ද්වීහි පහාරෙහීති** එත්ථාපි.

යථෙව හි...පෙ.... උප්පාදෙති නාමාති රාගං උපනිස්සාය දානං දෙතීති රාගං උපනිස්සාය දානවසෙන සද්ධං උප්පාදෙතීති අයමත්ථො වුත්තො හොතීති ඉමිනා අධිප්පායෙන වදති. යථා රාගං උපනිස්සාය දානං දෙතීතිඑවමාදි හොති, එවං රාගාදයො සද්ධාදීනං උපනිස්සයපච්චයොති ඉදම්පි හොතීති දස්සෙති. **කායිකං සුඛන්ති**ආදීනං එකතො දස්සනෙන විසුංයෙව න එතෙසං පච්චයභාවො, අථ ඛො එකතොපීති දස්සිතං හොතීති දට්ඨබ්බං.

425. **උපත්ථම්භකත්තෙන පච්චයත්තායෙවාති** එතෙන ඉදං දස්සෙති – න පුරිමවාරෙසු විය ඉමස්මිං පච්චයෙන උප්පත්ති වුච්චති, අථ ඛො තස්ස තස්ස පච්චයුප්පන්නස්ස තෙසං තෙසං ධම්මානං තංතංපච්චයභාවො, න ච පච්ඡාජාතක්ඛන්ධා උපත්ථම්භකත්තෙන පච්චයා න හොන්ති, තෙනෙස පච්ඡාජාතපච්චයො ඉධ අනුලොමතො ආගතොති.

427. **චෙතනා වත්ථුස්සපි පච්චයොති** අත්තනො පතිට්ඨාභූතස්සපි කම්මපච්චයොති අධිප්පායො.

කස්මා පනෙත්ථ පච්චයවාරෙ විය නිස්සයඅත්ථිඅවිගතෙසු දුමූලකදුකාවසානා පඤ්හා න උද්ධටාති? අලබ්භමානත්තා. තත්ථ හි පච්චයුප්පන්නප්පධානත්තා දෙසනාය කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා එකතො උප්පජ්ජමානා කුසලාබ්‍යාකතපච්චයා ලබ්භන්තීති "කුසලඤ්ච අබ්‍යාකතඤ්ච ධම්මං පච්චයා කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා උප්පජ්ජන්තී"ති (පට්ඨා. 1.1.246) වුත්තං. යතො තතො වා උභයපච්චයතො පච්චයුප්පන්නස්ස උප්පත්තිමත්තංයෙව හි තත්ථ අධිප්පෙතං, න උභයස්ස උභින්නං පච්චයභාවොති. ඉධ පන පච්චයප්පධානත්තා දෙසනාය කුසලාබ්‍යාකතා කුසලාබ්‍යාකතානං උභින්නං නිස්සයාදිභූතා න ලබ්භන්තීති "කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච ධම්මස්ස නිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"තිආදි න වුත්තං.

පඤ්හාවාරවිභඞ්ගවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

439. **"එත්ථ පන පුරෙජාතම්පි ලබ්භතී"**ති වුත්තං, යදි එවං කස්මා ''තථා''ති වුත්තන්ති? ''තීණී''ති ගණනමත්තසාමඤ්ඤතො.

440. ''අධිපතිපච්චයෙ ඨපෙත්වා වීමංසං සෙසාධිපතිනො විසභාගා''ති පුරිමපාඨො නිදස්සනවසෙන දට්ඨබ්බො. යස්මා පන හෙතුපච්චයස්ස විසභාගෙන එකෙන ආරම්මණෙන නිදස්සනං අකත්වා අනන්තරාදීනි වදන්තො සබ්බෙ විසභාගෙ දස්සෙති, තස්මා ඉන්ද්‍රියමග්ගපච්චයා ච විසභාගා දස්සෙතබ්බාති ''අධිපතින්ද්‍රියමග්ගපච්චයෙසු ඨපෙත්වා පඤ්ඤං සෙසා ධම්මා විසභාගා''ති පඨන්ති. **තථා භාවාභාවතො** හෙතුපච්චයභාවෙ සහජාතාදිපච්චයභාවතො. නනු යථා අමොහවජ්ජානං හෙතූනං හෙතුපච්චයභාවෙ අධිපතින්ද්‍රියමග්ගපච්චයභාවො නත්ථීති පඤ්ඤාවජ්ජානං අධිපතිපච්චයාදීනං විසභාගතා, එවං කුසලාදිහෙතූනං හෙතුපච්චයභාවෙ විපාකපච්චයභාවාභාවතො හෙතුවජ්ජානං විපාකානං විසභාගතාය භවිතබ්බන්ති? න භවිතබ්බං, උභයපච්චයසහිතෙ චිත්තචෙතසිකරාසිම්හි හෙතුපච්චයභාවෙ විපාකපච්චයත්තාභාවාභාවතො. යථා හි හෙතුසහජාතපච්චයසහිතරාසිම්හි සතිපි හෙතුවජ්ජසබ්භාවෙ හෙතූනං හෙතුපච්චයභාවෙ සහජාතපච්චයත්තාභාවො නත්ථීති න හෙතුවජ්ජානං සහජාතානං හෙතුස්ස විසභාගතා වුත්තා, එවමිධාපීති. එස නයො විප්පයුත්තපච්චයෙපි. අපිච පච්චයුප්පන්නස්සෙව පච්චයා වුච්චන්තීති පච්චයුප්පන්නක්ඛණෙ තථා භාවාභාවවසෙන සභාගතාය වුච්චමානාය නානාක්ඛණවසෙන විසභාගතා තස්සෙව න වත්තබ්බාති.

කුසලා වීමංසාති ඉදං ''කුසලා වීමංසාධිපතී''ති එවං වත්තබ්බං. න හි අනධිපතිභූතා වීමංසා අධිපතිපච්චයො හොතීති.

441-443. **"සචෙ පන විප්පයුත්තපච්චයො පවිසති, ඉතරානි ද්වෙ ලභතී"**ති පුරිමපාඨො, ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස චා''ති ඉදං පන න ලබ්භතීති ''කුසලො අබ්‍යාකතස්ස, අබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති ද්වෙ ලභතී''ති පඨන්ති. **ඌනතරගණනෙසූති** යෙසු පච්චයෙසු ඌනතරා ගණනා හොති, තෙසූති අත්ථො. තීණි ද්වෙ එකන්ති එවං ඌනතරගණනෙසු වා අඤ්ඤමඤ්ඤාදීසු පවිසන්තෙසු තෙසං වසෙන තිකතො ඌනං යථාලද්ධඤ්ච එකන්ති ගණනං ලභතීති අත්ථො.

අවිපාකානීති අනාමට්ඨවිපාකානීති අත්ථො, න විපාකහෙතුරහිතානීති.

තත්ථ සබ්බෙපි සහජාතවිපාකා චෙවාති තත්ථ යෙ සහජාතා පච්චයුප්පන්නා වුත්තා, තෙ සබ්බෙපි විපාකා චෙව විපාකසහජාතරූපා චාති අත්ථො. **තංසමුට්ඨානරූපා චාති** එත්ථ පටිසන්ධියං කටත්තාරූපම්පි තංසමුට්ඨානග්ගහණෙනෙව සඞ්ගණ්හාතීති වෙදිතබ්බං. ''තංසමුට්ඨානරූපකටත්තාරූපා ච ලබ්භන්තී''තිපි පඨන්ති. **චතුත්ථෙ විපාකචිත්තසමුට්ඨානරූපමෙවාති** එත්ථාපි එසෙව නයො. ''කටත්තාරූපඤ්චා''තිපි පන පඨන්ති.

එවම්පීති ''එතෙසු පන සටනෙසු සබ්බපඨමානී''තිආදිනා වුත්තනයෙනපි. සටනෙසු පන යො යො පච්චයො මූලභාවෙන ඨිතො, තංපච්චයධම්මානං නිරවසෙසඌනඌනතරඌනතමලාභක්කමෙන සටනා වුච්චති, නිරවසෙසලාභෙ ච පච්චයුප්පන්නානං නිරවසෙසලාභක්කමෙන. තථා ඌනලාභාදීසූති අයං කමො වෙදිතබ්බො.

හෙතුමූලකං නිට්ඨිතං.

445. වත්ථුවසෙන සනිස්සයං වක්ඛතීති න ඉදං ලබ්භමානස්සපි වත්ථුස්ස වසෙන සටනන්ති අධිප්පායෙනාහ **"ආරම්මණවසෙනෙව චා"**ති.

446. **සහජාතෙන පන සද්ධිං ආරම්මණාධිපති, ආරම්මණාධිපතිනා ච සද්ධිං සහජාතං න ලබ්භතීති** ඉදං යථා සහජාතපුරෙජාතා එකො නිස්සයපච්චයො අත්ථිපච්චයො ච හොන්ති, එවං සහජාතාරම්මණාධිපතීනං එකස්ස අධිපතිපච්චයභාවස්ස අභාවතො වුත්තං . නිස්සයභාවො හි අත්ථිඅවිගතභාවො ච සහජාතපුරෙජාතනිස්සයාදීනං සමානො, න පනෙවං සහජාතාරම්මණාධිපතිභාවො සමානො. සහජාතො හි ආරම්මණභාවං අනුපගන්ත්වා අත්තනා සහ පවත්තනවසෙන අධිපති හොති, ඉතරො ආරම්මණං හුත්වා අත්තනි නින්නතාකරණෙන. සහජාතො ච විජ්ජමානභාවෙනෙව උපකාරකො, ඉතරො අතීතානාගතොපි ආරම්මණභාවෙනෙව, තස්මා සහජාතාරම්මණපච්චයා විය භින්නසභාවා සහජාතාරම්මණාධිපතිනොති න තෙ එකතො එව අධිපතිපච්චයභාවං භජන්ති, තෙනෙව පඤ්හාවාරවිභඞ්ගෙ ච ''කුසලො ච අබ්‍යාකතො ච ධම්මා කුසලස්ස ධම්මස්ස අධිපතිපච්චයෙන පච්චයො''තිආදි න වුත්තන්ති.

447-452. සාහාරකසටනානං පුරතො වීරියචිත්තවීමංසානං සාධාරණවසෙන අනාහාරකාමග්ගකානි සඉන්ද්‍රියසටනානි වත්තබ්බානි සියුං ''අධිපතිසහජාතනිස්සයඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතන්ති සත්ත. අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතන්ති තීණි. අධිපතිසහජාතනිස්සයඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතන්ති තීණි. අධිපතිසහජාතනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියඅත්ථිඅවිගතන්ති

එකං. අධිපතිසහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියසම්පයුත්තඅවිගතන්ති එකං. අධිපතිසහජාතනිස්සයවිපාකඉන්ද්‍රියවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතන්ති එක''න්ති. කස්මා තානි න වුත්තානීති? ඉන්ද්‍රියභූතස්ස අධිපතිස්ස ආහාරමග්ගෙහි අඤ්ඤස්ස අභාවා. චිත්තාධිපති හි ආහාරො, වීරියවීමංසා ච මග්ගො හොති, න ච අඤ්ඤො ඉන්ද්‍රියභූතො අධිපති අත්ථි, යස්ස වසෙන අනාහාරකාමග්ගකානි සඉන්ද්‍රියඝටනානි වත්තබ්බානි සියුං, තස්මා තානි අවත්වා චිත්තාධිපතිආදීනං එකන්තෙන ආහාරමග්ගභාවදස්සනත්ථං සාහාරකසමග්ගකානෙව වුත්තානි. තෙසු ච සමග්ගකෙසු ද්වෙ පච්චයධම්මා ලබ්භන්ති, සාහාරකෙසු එකොයෙවාති සමග්ගකානි පුබ්බෙ වත්තබ්බානි සියුං. සඉන්ද්‍රියකානි පන යෙහි ආහාරමග්ගෙහි භින්දිතබ්බානි , තෙසං කමවසෙන පච්ඡා වුත්තානි. අට්ඨකථායං පන **සදිසත්තාති** සමග්ගකත්තෙන සමානත්තා, අනන්තරරූපත්තාති වා අත්ථො.

457-460. **කුසලාබ්‍යාකතො අබ්‍යාකතස්සාති චත්තාරීති** අබ්‍යාකතසහිතස්ස කුසලස්ස පච්චයභාවදස්සනවසෙන කුසලමූලකෙස්වෙව දුමූලකම්පි ආහරිත්වා වුත්තං. **අබ්‍යාකතෙ වත්ථුරූපම්පීති** ඉදං ''කටත්තාරූපම්පී''ති එවං වත්තබ්බං. **''දුතියඝටනෙ අබ්‍යාකතවිස්සජ්ජනෙ රූපෙසු වත්ථුමෙව ලබ්භතී''**ති පුරිමපාඨො, භූතරූපම්පි පන ලබ්භතීති ''වත්ථුඤ්ච භූතරූපඤ්ච ලබ්භතී''ති පඨන්ති. **''චතුත්ථෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපමෙවා''**ති වුත්තං, ''චිත්තසමුට්ඨානරූපං පටිසන්ධික්ඛණෙ කටත්තාරූපඤ්චා''ති පන වත්තබ්බං. **සවිපාකෙසු පඨමෙ විපාකා චෙව විපාකචිත්තසමුට්ඨානරූපඤ්චාති** එත්ථ **චතුත්ථෙ විපාකචිත්තසමුට්ඨානමෙවාති** ඉධ ච කටත්තාරූපම්පි විපාකචිත්තසමුට්ඨානග්ගහණෙන ගහිතන්ති දට්ඨබ්බං. ''කටත්තාරූපඤ්චා''තිපි පන පඨන්ති. එත්ථ පන සහජාතඅඤ්ඤමඤ්ඤනිස්සයවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තඅත්ථි අවිගතමූලකෙසු ඝටනෙසු හෙතුකම්මඣානමග්ගෙහි ඝටනානි න යොජිතානි, යථාවුත්තෙසු අත්ථිඅවිගතමූලවජ්ජෙසු ආහාරෙන, නිස්සයවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතවජ්ජෙසු අධිපතිඉන්ද්‍රියෙහි ච. කස්මාති? තෙසු හි යොජියමානෙසු තංතංචිත්තුප්පාදෙකදෙසභූතා හෙතුආදයො අරූපධම්මාව පච්චයභාවෙන ලබ්භන්ති. තෙන තෙහි ඝටනානි හෙතුමූලකාදීසු වුත්තසදිසානෙව රූපමිස්සකත්තාභාවෙන සුවිඤ්ඤෙය්‍යානීති න වුත්තානි. අත්ථිඅවිගතෙහි පන යොජියමානො ආහාරො නිස්සයාදීහි අධිපතිඉන්ද්‍රියානි ච රූපමිස්සකානි හොන්තීති අධිපතාහාරින්ද්‍රියමූලකෙසු වුත්තසදිසානිපි ඝටනානි අත්ථිඅවිගතමූලකෙසු නිස්සයාදිමූලකෙසු ච ආහාරෙන අධිපතින්ද්‍රියෙහි ච සුපාකටභාවත්ථං යොජිතානීති දට්ඨබ්බානීති.

462-464. නිස්සයමූලකෙ **''ඡට්ඨෙ තීණීති කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානස්සා''**ති පුරිමපාඨො, චක්ඛාදීනි පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ලබ්භන්තීති ''අබ්‍යාකතස්ස චක්ඛායතනාදීනි චා''ති පඨන්ති.

466. උපනිස්සයමූලකෙ පකතූපනිස්සයවසෙන වුත්තෙසු ද්වීසු පඨමෙ **''ලොකියකුසලාකුසලචෙතනා පච්චයභාවතො ගහෙතබ්බා''**ති වුත්තං, ලොකුත්තරාපි පන ගහෙතබ්බාව.

473-477. කම්මමූලකෙ **පටිසන්ධියං වත්ථුපීති** එත්ථ න පවත්තෙ විය ඛන්ධායෙව පච්චයුප්පන්නභාවෙන ගහෙතබ්බාති අධිප්පායො. විපාකාවිපාකසාධාරණවසෙන වුත්තෙසු චතූසු පඨමෙ **''අරූපෙන සද්ධිං චිත්තසමුට්ඨානරූපං ලබ්භතී''**ති වුත්තං, කටත්තාරූපම්පි පන ලබ්භතෙව. ඉමස්මිං පන කම්මමූලකෙ ''කම්මපච්චයා ආරම්මණෙ ද්වෙ''ති, ආරම්මණමූලකෙ ච ''ආරම්මණපච්චයා කම්මෙ ද්වෙ''ති කස්මා න වුත්තං, නනු කුසලාකුසලචෙතනා කම්මාරම්මණානං පටිසන්ධියාදීනං කම්මපච්චයො ආරම්මණපච්චයො ච හොති. යථා ච ආරම්මණභූතං වත්ථුං ආරම්මණනිස්සයපච්චයභාවෙන වුච්චති, එවං කම්මම්පි ආරම්මණපච්චයභාවෙන වත්තබ්බන්ති? න, ද්වින්නං පච්චයභාවානං අඤ්ඤමඤ්ඤපටික්ඛෙපතො. පච්චුප්පන්නඤ්හි වත්ථු නිස්සයභාවං අපරිච්චජිත්වා තෙනෙවාකාරෙන තන්නිස්සිතෙන ආලම්බියමානං නිස්සයභාවෙන ච නිස්සයපච්චයොති යුත්තං වත්තුං. කම්මං පන තස්මිං කතෙ පවත්තමානානං කතූපචිතභාවෙන කම්මපච්චයො හොති, නාරම්මණාකාරෙන, විසයමත්තතාවසෙන ච ආරම්මණපච්චයො හොති, න සන්තානවිසෙසං කත්වා ඵලුප්පාදනසඞ්ඛාතෙන කම්මපච්චයාකාරෙන, තස්මා කම්මපච්චයභාවො ආරම්මණපච්චයභාවං පටික්ඛිපති, ආරම්මණපච්චයභාවො ච කම්මපච්චයභාවන්ති ''කම්මපච්චයො හුත්වා ආරම්මණපච්චයො හොතී''ති, ''ආරම්මණපච්චයො හුත්වා කම්මපච්චයො හොතී''ති ච න සක්කා වත්තුන්ති න වුත්තං. එස ච සභාවො වත්තමානානඤ්ච ආරම්මණපුරෙජාතානං වත්ථුචක්ඛාදීනං, යං ආරම්මණපච්චයභාවෙන සහ නිස්සයාදිපච්චයා හොන්තීති වත්තබ්බතා, අතීතස්ස ච කම්මස්ස අයං සභාවො, යං ආරම්මණපච්චයභාවෙන සහ කම්මපච්චයො හොතීති නවත්තබ්බතා. යථා සහජාතපුරෙජාතනිස්සයානං සහ නිස්සයපච්චයභාවෙන වත්තබ්බතා සභාවො, සහජාතාරම්මණාධිපතීනඤ්ච සහ අධිපතිපච්චයභාවෙන නවත්තබ්බතා, එවම්ධාපීති.

478-483. **නිරාධිපතිවිඤ්ඤාණාහාරවසෙනාති** අනාමට්ඨාධිපතිභාවස්ස විඤ්ඤාණාහාරස්ස වසෙනාති අධිප්පායො. **වත්ථු පරිහායතීති** අඤ්ඤමඤ්ඤම්පි ලභන්තස්ස වත්ථුස්ස වසෙන සබ්බස්ස කටත්තාරූපස්ස පරිහානං දස්සෙති.

484-495. **''තතියෙ අරූපින්ද්‍රියානි රූපාන''**න්ති වුත්තං, චක්ඛාදීනි ච පන චක්ඛුවිඤ්ඤාණාදීනං ලබ්භන්ති. **තතො වීරියවසෙන මග්ගසම්පයුත්තානි ඡාති** එත්ථ යදිපි වීමංසා ලබ්භති, වීරියස්ස පන වසෙන තංසමානගතිකා වීමංසාපි ගහිතාති ''වීරියවසෙනා''ති වුත්තං.

511-514. විප්පයුත්තමූලකෙ **"දසමෙ කුසලාදයො චිත්තසමුට්ඨානාන"**න්ති වුත්තං, පටිසන්ධියං පන "ඛන්ධා කටත්තාරූපානං වත්ථු ච ඛන්ධාන"න්ති ඉදම්පි ලබ්භති. **"එකාදසමෙ පටිසන්ධියං වත්ථු ඛන්ධාන"**න්ති වුත්තං, තං විපාකපච්චයස්ස අග්ගහිතත්තා යස්ස වත්ථුස්ස වසෙන ඝටනං කතං, තස්ස දස්සනවසෙන වුත්තං. "ඛන්ධා ච වත්ථුස්සා"ති ඉදම්පි පන ලබ්භතෙව. **"ද්වාදසමෙ පටිසන්ධියං ඛන්ධා කටත්තාරූපාන"**න්ති පුබ්බපාඨො, චිත්තසමුට්ඨානානි පන න වජ්ජෙතබ්බානීති "ද්වාදසමෙ ඛන්ධා පවත්තෙ චිත්තසමුට්ඨානරූපානං පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්චා"ති පඨන්ති.

515-518. අත්ථිපච්චයමූලකෙ පඨමඝටනෙ **"අරූපවත්ථාරම්මණමහාභූතඉන්ද්‍රියාහාරානං වසෙන සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතපච්චයා ලබ්භන්තී"**ති වුත්තං, "ආහාරින්ද්‍රියපච්චයා වා"තිපි පන වත්තබ්බං. න හි ඉන්ද්‍රියාහාරානං වසෙන සහජාතාදයො ලබ්භන්තීති. **"දුතියෙ පච්ඡාජාතකබළීකාරාහාරා න ලබ්භන්තී"**ති වුත්තං, සබ්බානිපි පන අලබ්භමානානි දස්සෙතුං "පච්ඡාජාතකබළීකාරාහාරරූපජීවිතින්ද්‍රියරූපාදිආරම්මණානි ච න ලබ්භන්තී"ති පඨන්ති, ඡට්ඨං සබ්බෙසං ඉන්ද්‍රියානං වසෙන වුත්තං. සත්තමෙ තතො රූපජීවිතින්ද්‍රියමත්තං පරිහායතීති එවමෙතෙසං විසෙසො වත්තබ්බො. **තතො එකාදසමෙති** එත්ථ **තතොති** නවමතොති අත්ථො. **තෙරසමෙ වත්ථාරම්මණාති** එත්ථ වත්ථුග්ගහණෙන චක්ඛාදිවත්ථූනිපි ගහිතානි, තථා **චුද්දසමෙ වත්ථුමෙවාති** එත්ථාපි. **"සත්තරසමෙ පන තදෙව ආරම්මණාධිපතිභාවෙන, අට්ඨාරසමෙපි තදෙව ආරම්මණූපනිස්සයවසෙනා"**ති පුරිමපාඨො, "ආරම්මණූපනිස්සයවසෙනා"ති අයං පන සත්තරසමතො විසෙසො න හොති, වත්ථාරම්මණානං පන සත්තරසමෙ අට්ඨාරසමෙ ච වත්ථුස්සෙව පච්චයභාවො විසෙසොති "සත්තරසමෙ පන ආරම්මණාධිපතිභාවෙන චක්ඛාදීනි ච, අට්ඨාරසමෙ වත්ථුස්සෙව ආරම්මණූපනිස්සයවසෙනා"ති පඨන්ති.

519. සහජාතානි විය සහජාතෙන කෙනචි එකෙන පච්චයෙන අනියමිතත්තා තානි පකිණ්ණකානීති වුත්තානීති එත්ථ පුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියානි සහජාතෙන අඤ්ඤමඤ්ඤඤ්ච අසාමඤ්ඤවසෙන විප්පකිණ්ණානි වුත්තානි. ආරම්මණමූලකෙ අනන්තරසමනන්තරපුරෙජාතාති එත්ථ උපනිස්සයොපි පඨිතබ්බො.

යෙසු පාකටා හුත්වා පඤ්ඤායන්ති, තානි දස්සෙතුං **"හෙතුමූලකාදීන"**න්තිආදිමාහ. අලොභාදිතංතංනාමවසෙන පන හෙතුආරම්මණාධිපතිආහාරින්ද්‍රියඣානමග්ගපච්චයධම්මා එවං පාකටා හුත්වා න පඤ්ඤායෙය්‍යුන්ති තෙ පරිච්ඡෙදවසෙන දස්සෙන්තො **"ද්වාදසෙව හි හෙතූ"**තිආදිමාහ. තෙන "එත්තකායෙව පච්චයධම්මා"ති නිච්ඡයං කත්වා පාකටො හුත්වා අපඤ්ඤායමානොපි තෙස්වෙව මග්ගිතබ්බොති දස්සෙති. තත්ථ **ඡ ආරම්මණාති** එතෙන ආරම්මණාධිපති රූපාදිආරම්මණභාවතො සඞ්ගහිතොති තං අග්ගහෙත්වා **"චත්තාරො අධිපතයො"**ති වුත්තං. **එකන්තෙන කුසලවිපාකාති** ඉදං ඉන්ද්‍රියෙසු අඤ්ඤින්ද්‍රියවසෙන ලබ්භති. **එකන්තෙන අකුසලවිපාකාති** ඉදං පන න සක්කා ලද්ධුං. ඣානඞ්ගෙස්වපි හි දුක්ඛං අකුසලමෙව විපාකස්ස අඣානඞ්ගත්තා. චිත්තට්ඨීතිපි අකුසලවිපාකකිරියා හොතීති. අකුසලස්ස විපාකා අකුසලවිපාකාති එවං පන අත්ථෙ ගය්හමානෙ ඉන්ද්‍රියෙසු දුක්ඛින්ද්‍රියවසෙන ලබ්භෙය්‍ය, කුසලවිපාකාකුසලවිපාකවිසෙසෙන පන පච්චයයොජනා නත්ථීති අයමත්ථො අධිප්පෙතොති සක්කා වත්තුන්ති.

පඤ්හාවාරස්ස ඝටනෙ අනුලොමගණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයුද්ධාරවණ්ණනා

527. **එකෙන ලක්ඛණෙනාති** "කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස නහෙතුපච්චයෙන පච්චයො"ති හෙතුපච්චයතො අඤ්ඤෙන පච්චයෙන පච්චයොති අත්ථො. හෙතුපච්චයතො ච අඤ්ඤෙ පච්චයා අග්ගහිතග්ගහණෙන අට්ඨ හොන්ති, තෙසු කුසලො කුසලස්ස තීහි පච්චයෙහි පච්චයො, අකුසලස්ස ද්වීහි, එවං තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ තතො අඤ්ඤෙ පච්චයා ඉමෙස්වෙව ආරම්මණාදීසු අට්ඨසු පච්චයෙසු යථායොගං යොජෙතබ්බාති ඉදමෙත්ථ ලක්ඛණං වෙදිතබ්බං. එතෙසු ච අට්ඨසු පච්චයෙසු පුරිමපුරිමෙහි අසඞ්ගහිතෙ සඞ්ගහෙත්වා පච්ඡිමපච්ඡිමා වුත්තාති ආරම්මණතො අඤ්ඤෙසං ද්වින්නං වසෙන උපනිස්සයො, වත්ථුපුරෙජාතස්ස වසෙන පුරෙජාතං, සහජාතතො උපනිස්සයතො ච, අඤ්ඤිස්සා චෙතනාය වසෙන කම්මං, සහජාතතො අඤ්ඤස්ස කබළීකාරාහාරස්ස වසෙන ආහාරො, සහජාතතො පුරෙජාතතො ච අඤ්ඤස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස වසෙන ඉන්ද්‍රියං වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. එවඤ්ච කත්වා "කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"තිච්චෙව (පට්ඨා. 1.1.404, 419, 423) වුත්තං , තදඤ්ඤාභාවා න වුත්තං "කම්මාහාරින්ද්‍රියපච්චයෙන පච්චයො"ති, තස්මා "ආරම්මණාධිපති ආරම්මණපච්චයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡතී"ති එවං වත්තබ්බං. යං පන පරිත්තත්තිකෙ පඤ්හාවාරපච්චනීයෙ "අප්පමාණො ධම්මො අප්පමාණස්ස ධම්මස්ස සහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො"ති (පට්ඨා. 2.12.66, 74) එත්ථ ආරම්මණස්ස අවචනං, තං පුරිමෙහි අසඞ්ගහිතවසෙන වුත්තානං සඞ්ගහිතවිවජ්ජනාභාවතො උපනිස්සයතො අඤ්ඤාරම්මණාභාවතො ච, න පන ආරම්මණූපනිස්සයස්ස ආරම්මණෙ අසඞ්ගහිතත්තා.

අත්ථිඅවිගතපච්චයා යදිපි සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියානං වසෙන පඤ්චවිධාව, සහජාතපුරෙජාතානං පන පච්ඡාජාතාහාරානං පච්ඡාජාතින්ද්‍රියානඤ්ච සහාපි අත්ථිඅවිගතපච්චයභාවො හොති, න තිණ්ණං විප්පයුත්තතා විය

විසුංයෙවාති **"අත්ථිඅවිගතෙසු ච එකෙකස්ස වසෙන ඡහි භෙදෙහි ඨිතා"**ති අත්ථිඅවිගතපච්චයලක්ඛණෙසු එකෙකං සඞ්ගහෙත්වා වුත්තං.

"රූපින්ද්‍රියපච්චයො පන අජ්ඣත්තබහිද්ධාභෙදතො දුවිධො"ති වුත්තං, තං ''අජ්ඣත්තිකබාහිරභෙදතො''ති එවං වත්තබ්බං.

චතුවීසතියාපීති න සොළසන්නංයෙව, නාපි අට්ඨන්නංයෙව, අථ ඛො චතුවීසතියාපීති අත්ථො. ආරම්මණභූතානං අධිපතිඋපනිස්සයපච්චයානං උපනිස්සයෙ නිස්සයපුරෙජාතවිප්පයුත්තඅත්ථිඅවිගතානඤ්ච පුරෙජාතෙ සඞ්ගහො අත්ථීති ආරම්මණපච්චයං ආරම්මණපච්චයභාවෙයෙව ඨපෙත්වා තදෙකදෙසස්ස තෙසඤ්ච උපනිස්සයාදීසු සඞ්ගහං වත්තුකාමො **"ආරම්මණපච්චයෙ ආරම්මණපච්චයොව සඞ්ගහං ගච්ඡති, න සෙසා තෙවීසතී"**ති ආහ. **චතුත්ථෙ පුරෙජාතපච්චයෙ**ති එත්ථ යථා ''උපනිස්සයපච්චයෙ අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො''ති වුත්තං, එවං ''පුරෙජාතභූතො ආරම්මණපච්චයො''තිපි වත්තබ්බං, තං පන තත්ථ වුත්තනයෙන ගහෙතුං සක්කාති කත්වා න වුත්තං සියා. අථ පන ''ආරම්මණතො අඤ්ඤං පුරෙජාතග්ගහණෙන ගහිත''න්ති න වුත්තං, එවං සති උපනිස්සයග්ගහණෙනපි ආරම්මණතො අඤ්ඤස්ස ගහිතතාය භවිතබ්බන්ති ''අධිපතිභූතො ආරම්මණපච්චයො උපනිස්සයෙ සඞ්ගහං ගච්ඡතී''ති න වත්තබ්බං සියාති.

යෙසු පඤ්හෙසු...පෙ.... එකොව පච්චයො ආගතොති එත්ථ ආගතොවාති එවං එවසද්දො ආනෙත්වා යොජෙතබ්බො. තෙන ද්වාදසමචුද්දසමෙසු පඤ්හෙසු සහජාතපුරෙජාතෙසු එකෙකො පච්චයො න අනාගතො හොති, අථ ඛො ආගතොවාති තෙසු අඤ්ඤතරපටික්ඛෙපෙ තෙපි පඤ්හා පරිහායන්තීති දස්සිතං හොතීති. **යස්මිං පන පඤ්හෙති** දුතියඡට්ඨපඤ්හෙසු එකෙකවසෙන ගහෙත්වා එකවචනෙන නිද්දිසියති. **එවන්ති** ආරම්මණඋපනිස්සයවසෙනාති අත්ථො. තෙන ද්වාදසමචුද්දසමෙ නිවත්තෙති. තෙසුපි හි ද්වෙ පච්චයා ආගතා, න පන ආරම්මණඋපනිස්සයවසෙනාති. **අවසෙසානං වසෙනාති** අවසෙසානං ලබ්භමානානං වසෙනාති දට්ඨබ්බං. න හි තෙරසමපන්නරසමෙසු පච්ඡාජාතෙපි පටික්ඛිත්තෙ ආහාරින්ද්‍රියානං වසෙන තෙ පඤ්හා ලබ්භන්ති, අථ ඛො සහජාතස්සෙව වසෙනාති. **ඉදමෙව චෙත්ථ ලක්ඛණන්ති** අට්ඨන්නං පච්චයානං සබ්බපච්චයසඞ්ගාහකත්තං, උක්කට්ඨවසෙන පඤ්හාපරිච්ඡෙදො, තෙ තෙ පච්චයෙ සඞ්ගහෙත්වා දස්සිතපච්චයපරිච්ඡෙදො, තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ තස්ස තස්ස පඤ්හස්ස පරිහානාපරිහානීති එතං සබ්බං සන්ධාය වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. තෙනෙව **"ඉමිනා ලක්ඛණෙනා"**ති වුත්තං.

තත්‍රාති පභෙදපරිහානීසු. **තීහි පච්චයෙහි එකූනවීසති පච්චයා දස්සිතාති** ''නහෙතුපච්චයා''ති එත්ථ ලබ්භමානපච්චයෙ සන්ධාය වුත්තං. අයං පන පච්චයුද්ධාරො සබ්බපච්චනීයස්ස සාධාරණලක්ඛණවසෙන වුත්තො, න ''නහෙතුපච්චයා''ති එත්ථෙව ලබ්භමානපච්චයදස්සනවසෙන. එවඤ්ච කත්වා හෙතුදුකපඤ්හාවාරපච්චනීයෙ ''හෙතුධම්මො හෙතුස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණපච්චයෙන පච්චයො, සහජාතපච්චයෙන පච්චයො, උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 3.1.43) වුත්තං, අඤ්ඤථා ''නහෙතුපච්චයා''ති එත්ථ ලබ්භමානපච්චයදස්සනෙ ''සහජාතපච්චයෙන පච්චයො''ති න වත්තබ්බං සියා, තස්මා ඉධාපි සබ්බලබ්භමානපච්චයසඞ්ගහවසෙන පච්චයුද්ධාරස්ස වුත්තත්තා තීහි පච්චයෙහි වීසති පච්චයා දස්සිතාති දට්ඨබ්බා. යං වුත්තං ''තත්‍රායං විත්ථාරකථා''ති, තත්‍ර පභෙදෙ විත්ථාරකථං වත්වා පරිහානීයං දස්සෙන්තො **"තස්මිං පන පච්චයෙ...පෙ.... තෙ පරතො වක්ඛාමා"**ති ආහ.

528. තථා **අකුසලාදිකෙසුපි චතූසු පඤ්හෙසු තෙහි තෙහි පච්චයෙහි තෙ තෙයෙව පච්චයා දස්සිතාති** කුසලාදිකෙසු දස්සිතෙහි අඤ්ඤෙසං අභාවං සන්ධාය වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. න හි ''අකුසලො ධම්මො කුසලස්ස ධම්මස්සා''ති එත්ථ ද්වීහි පච්චයෙහි තයො පච්චයා දස්සිතා, අථ ඛො ද්වෙයෙව, අබ්‍යාකතස්සපි අකුසලො ආරම්මණාධිපතිපච්චයො න හොතීති.

530. **සහජාතපච්චයා පන න හොන්ති වත්ථුමිස්සකත්තාති** අසහජාතපච්චයෙන වත්ථුනා සහජාතපච්චයභාවෙන ගහිතත්තා තෙන සද්ධිං සහජාතපච්චයා න හොන්තීති දස්සෙති, න පන සුද්ධානං සහජාතපච්චයභාවං නිවාරෙති. වත්ථුනා පන සද්ධිං යෙන නිස්සයාදිනා පච්චයා හොන්ති, තමෙව නිස්සයාදිං විසෙසෙතුං සහජාතන්ති වුත්තන්ති දස්සෙන්තො **"තස්මා තෙස"**න්තිආදිමාහ.

ඉමස්මිං පන පච්චයුද්ධාරෙ ආරම්මණඋපනිස්සයකම්මඅත්ථිපච්චයෙසු චතූසු සබ්බපච්චයෙ සඞ්ගණ්හිත්වා කස්මා තෙසං වසෙන පච්චයුද්ධාරො න කතොති? මිස්සකාමිස්සකස්ස අත්ථිපච්චයවිභාගස්ස දුවිඤ්ඤෙය්‍යත්තා. න හි ''අවිභාගෙන අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති වුත්තෙ සක්කා විඤ්ඤාතුං ''කිං සුද්ධෙන සහජාතඅත්ථිපච්චයෙන පුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියඅත්ථිපච්චයෙන වා, අථ සහජාතපුරෙජාතමිස්සකෙන පච්ඡාජාතාහාරමිස්සකෙන පච්ඡාජාතින්ද්‍රියමිස්සකෙන වා''ති. අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු පන සහජාතාදීසු සරූපතො වුච්චමානෙසු යත්ථ සුද්ධානං සහජාතාදීනං පච්චයභාවො, තත්ථ ''සහජාතපච්චයෙන පච්චයො''තිආදිනා සුද්ධානං, යත්ථ ච මිස්සකානං පච්චයභාවො, තත්ථ ''සහජාතං පුරෙජාත''න්තිආදිනා මිස්සකානං ගහණතො සුවිඤ්ඤෙය්‍යතා හොති, තස්මා අත්ථිපච්චයවිසෙසදස්සනත්ථං සහජාතාදයො ගහිතා, තෙන ච සබ්බපච්චයානං චතූසු පච්චයෙසු සඞ්ගහො දස්සිතො හොති.

කස්මා පන සහජාතපුරෙජාතෙ අග්ගහෙත්වා නිස්සයො, පුරෙජාතපච්ඡාජාතෙ අග්ගහෙත්වා විප්පයුත්තො වා අත්ථිපච්චයවිසෙසභාවෙන න වුත්තොති? අවත්තබ්බත්තා, නිස්සයො තාව න වත්තබ්බො සහජාතපුරෙජාතානං සුද්ධානං මිස්සකානඤ්ච නිස්සයපච්චයභාවතො විභජිතබ්බතාය අත්ථිපච්චයෙන අවිසිට්ඨත්තා, විප්පයුත්තපච්චයො ච සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතභාවතො අත්ථිපච්චයො විය විසෙසිතබ්බොති සො විය න වත්තබ්බො. සහජාතපුරෙජාතානඤ්ච මිස්සකානං අත්ථිපච්චයභාවො හොති, න විප්පයුත්තභාවො. තථා සහජාතපච්ඡාජාතානඤ්ච මිස්සකානං අත්ථිපච්චයභාවො හොති. වක්ඛති හි ''අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස ච අනුපාදින්නඅනුපාදානියස්ස ච ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො සහජාතං පච්ඡාජාත''න්ති (පට්ඨා. 1.4.84), න පන විප්පයුත්තපච්චයභාවො, තස්මා විප්පයුත්තග්ගහණෙන මිස්සකානං අත්ථිපච්චයභාවස්ස අග්ගහණතො න සො අත්ථිපච්චයවිසෙසො භවිතුං යුත්තොති භියොපි න වත්තබ්බො.

නනු ච සහජාතපච්චයො ච හෙතුආදීහි විසෙසිතබ්බොති සොපි නිස්සයවිප්පයුත්තා විය අත්ථිපච්චයවිසෙසභාවෙන න වත්තබ්බොති? න, විරුද්ධපච්චයෙහි අවිසෙසිතබ්බත්තා. නිස්සයවිප්පයුත්තා හි අත්ථිපච්චයො විය උප්පත්තිකාලවිරුද්ධෙහි පච්චයෙහි විසෙසිතබ්බා, න පන සහජාතො. හෙතුආදයො හි සහජාතා එව, න උප්පත්තිකාලවිරුද්ධාති.

පච්චනීයුද්ධාරවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා

නහෙතුමූලකවණ්ණනා

532. **සුද්ධො ආරම්මණපච්චයො පරිහායතීති** එත්ථ සුද්ධග්ගහණෙන න කිඤ්චි පයොජනං. ආරම්මණෙ හි පච්චනීයතො ඨිතෙ අධිපතිපච්චයාදිභූතො ආරම්මණපච්චයො පරිහායතියෙවාති. **සුද්ධොති** වා අට්ඨසු පච්චයෙසු කෙවලං ආරම්මණපච්චයො පරිහායති, න සෙසාති දස්සෙති. **එකාදසන්නන්ති** සහජාතෙ සඞ්ගහං ගච්ඡන්තෙසු පන්නරසසු අඤ්ඤමඤ්ඤවිපාකසම්පයුත්තවිප්පයුත්තෙ වජ්ජෙත්වා එකාදසන්නං වසෙන. **තෙති** තෙ සහජාතෙ අන්තොගධායෙව තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ අඤ්ඤෙනාකාරෙන විස්සජ්ජනං න ලභන්තීති දස්සෙති, අනන්තොගධා පන ආරම්මණාධිපතිපුරෙජාතනිස්සයාදයො ආරම්මණාදිආකාරෙන ලභන්තීති.

කිඤ්චාපි සහජාතපච්චයොයෙව නත්ථීති තස්මිං පටික්ඛිත්තෙ ඉමෙ වාරා න ලබ්භෙය්‍යුං, අථ ඛො නිස්සයඅත්ථිඅවිගතානං වසෙන එතෙ ලභිතබ්බා සියුන්ති අධිප්පායො. **යස්මා පනාති**ආදිනා යදිපි සහජාතපච්චයො නත්ථි , යස්මා පන සහජාතපච්චයධම්මෙ ඨිතා එතෙ න නිස්සයාදයො න හොන්ති, යස්මා ච සහජාතෙ පටික්ඛිත්තෙ යෙ පටික්ඛිත්තා හොන්ති, තෙ ඉධ සහජාතපටික්ඛෙපෙන පටික්ඛිත්තා, තස්මා තෙපි වාරා න ලබ්භන්තීති දස්සෙති.

ඨපෙත්වා සහජාතපච්චයන්ති එතෙන නිස්සයාදිභූතඤ්ච සහජාතපච්චයං ඨපෙත්වාති වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං. කුසලතො පවත්තමානෙසු කුසලාබ්‍යාකතෙසු කුසලස්ස කුසලො අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයො හොතීති ඉමමත්ථං සන්ධායාහ **''අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයධම්මවසෙන පවත්තිසබ්භාවතො''**ති. **යෙ ධම්මා අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයසඞ්ගහං ගතාති** තෙසං තෙසං පච්චයුප්පන්නානං පච්චයභාවෙන වුච්චමානා යෙ ධම්මා අත්තනො පච්චයුප්පන්නභාවෙන වුච්චමානානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති සඞ්ගහං ගතාති අත්ථො. කුසලො ච කුසලස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයොති කත්වා කුසලාබ්‍යාකතානං අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයසඞ්ගහං ගතෙහෙව ධම්මෙහි පච්චයො හොති, සමුදායභූතො එකදෙසභූතෙහීති අයමෙත්ථ අධිප්පායො. කුසලො පන කුසලස්ස අඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයභූතෙහෙව කුසලාබ්‍යාකතානං සහජාතාදීහි, න අඤ්ඤථාති අඤ්ඤමඤ්ඤෙ පටික්ඛිත්තෙ සො වාරො පරිහායතීති වත්තබ්බං.

චතුන්නං ඛන්ධානං එකදෙසොවාති සහජාතෙ සන්ධාය වුත්තං. අසහජාතා හි ආහාරින්ද්‍රියා රූපක්ඛන්ධෙකදෙසොව හොන්ති. **තෙති** තෙ විප්පයුත්තපච්චයධම්මා.

533. **''දුමූලකාදිවසෙන පච්චයගණනං දස්සෙතු''**න්ති ලිඛිතං, ''පච්චනීයගණනං දස්සෙතු''න්ති පන වත්තබ්බං. පච්චනීයවාරගණනා හි දස්සිතාති.

''විපාකං පනෙත්ථ නඋපනිස්සයපච්චයෙන සද්ධිං සට්ඨිතත්තා න ලබ්භතී''ති වුත්තං, විපාකස්සපි පන කම්මං උපනිස්සයො අහුත්වාපි කම්මපච්චයො හොතීති විපාකත්තිකෙ දස්සිතමෙතන්ති.

නහෙතුමූලකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

534. **සත්ත පඤ්ච තීණි ද්වෙ එකන්ති පරිච්ඡින්නගණනානීති** සත්තාදිපරිච්ඡෙදෙහි පරිච්ඡින්නගණනානි විස්සජ්ජනානි හෙතුමූලකෙ දස්සිතානීති ආහ.

538. **නනිස්සයපච්චයා නඋපනිස්සයපච්චයා නපච්ඡාජාතෙ තීණීති** මූලකං සඞ්ඛිපිත්වා දසමූලකෙ ''නපච්ඡාජාතෙ තීණී''ති වුත්තං ගණනං උද්ධරති. **''තෙසු කටත්තාරූපඤ්ච ආහාරසමුට්ඨානඤ්ච පච්චයුප්පන්න''**න්ති වුත්තං, ද්වීසු පන විපාකො තතියෙ තෙසමුට්ඨානිකකායො ච පච්චයුප්පන්නො හොතියෙව.

545. **අබ්‍යාකතො ච සහජාතඅබ්‍යාකතස්සාති** ''අරූපාබ්‍යාකතො අරූපාබ්‍යාකතස්ස, රූපාබ්‍යාකතො ච රූපාබ්‍යාකතස්සා''ති එතං ද්වයං සන්ධාය වුත්තං. රූපාබ්‍යාකතො පන අරූපාබ්‍යාකතස්ස, අරූපාබ්‍යාකතො ච රූපාබ්‍යාකතස්ස සහජාතපච්චයො හොන්තො විප්පයුත්තපච්චයො හොතියෙව. ''අබ්‍යාකතො සහජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙන අබ්‍යාකතස්සාති එවං පඤ්චා''ති පන වත්තබ්බං.

546. **නොඅත්ථිපච්චයා නහෙතුයා නවාති** එත්ථ ''එකමූලකෙකාවසානා අනන්තරපකතූපනිස්සයවසෙන ලබ්භන්තී''ති වුත්තං, අත්ථිපච්චයෙ පන පටික්ඛිත්තෙ අට්ඨසු පච්චයෙසු සහජාතපුරෙජාතපච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියානි පටික්ඛිත්තානි, ආරම්මණඋපනිස්සයකම්මානි ඨිතානීති තෙසං තිණ්ණං ඨිතානං වසෙන ලබ්භන්තීති වත්තබ්බං. සබ්බත්ථ හි අට්ඨසු පච්චයෙසු යෙ යෙ පටික්ඛිත්තා, තෙ තෙ අපනෙත්වා යෙ යෙ ඨිතා, තෙසං වසෙන තෙ තෙ වාරා ලබ්භන්තීති ඉදමෙත්ථ ලක්ඛණන්ති. **යාව නිස්සයම්පීති** න කෙවලං නාරම්මණෙයෙව ඨත්වා, අථ ඛො යාව නිස්සයං, තාව ඨත්වාපි නඋපනිස්සයෙ ද්වෙ කාතබ්බාති අත්ථො. නඋපනිස්සයතො හි පුරිමෙසු ච නවපි ලබ්භන්ති, නඋපනිස්සයෙ පන පවත්තෙ අත්ථිආරම්මණඋපනිස්සයපටික්ඛෙපෙන සත්ත පච්චයා පටික්ඛිත්තාති අවසිට්ඨස්ස කම්මස්ස වසෙන ද්වෙයෙවාති.

පච්චනීයගණනවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා

550. **සදිසවාරාති** අනුරූපවාරාති අත්ථො. නඅඤ්ඤමඤ්ඤෙ ලද්ධෙසු හි එකාදසසු ''කුසලො කුසලස්ස අකුසලො අකුසලස්සා''ති ඉමෙ හෙතුයා ලද්ධෙසු සත්තසු ඉමෙහෙව ද්වීහි සමානා හොන්ති, අත්ථාභාවතො පන න අනුරූපාති. අථ වා වචනතො අත්ථතො ච උද්දෙසතො යථායොගං නිද්දෙසතො චාති සබ්බථා සමානතං සන්ධාය **''සදිසවාරා''**ති ආහ.

551. **පටිසන්ධිනාමරූපං සන්ධායාති** පටිසන්ධියං හෙතුනාමපච්චයං වත්ථුරූපඤ්ච පච්චයුප්පන්නං සන්ධාය . **තීණි කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානරූපස්සාති** එත්ථ ''අබ්‍යාකතො කටත්තාරූපස්ස චා''ති ඉදම්පි වත්තබ්බං.

556. අධිපතිමූලකෙ **නහෙතුයා දසාති** ද්වින්නම්පි අධිපතීනං වසෙන වුත්තං, **නාරම්මණෙ සත්තාති** සහජාතාධිපතිස්ස, **නසහජාතෙ සත්තාති** ආරම්මණාධිපතිස්සාති එවං සබ්බත්ථ තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ පටික්ඛිත්තෙ සටනෙසු ච තස්මිං තස්මිං පච්චයෙ සටිතෙ මූලභාවෙන ඨිතෙ පච්චයෙ යෙ ධම්මා පරිහායන්ති, යෙ ච තිට්ඨන්ති, තෙ සාධුකං සල්ලක්ඛෙත්වා යෙ ධම්මා ඨිතා යෙසං පච්චයා හොන්ති, තෙසං වසෙන ගණනා උද්ධරිතබ්බා. අනුලොමෙ වුත්තසටිතෙ හි මූලභාවෙන ඨපෙත්වා සටිතාවසෙසා පච්චයා පච්චනීයතො යොජිතාති තත්ථ ලද්ධායෙව පච්චනීයතො ඨිතපච්චයානං වසෙන සමානා ඌනා ච සක්කා විඤ්ඤාතුන්ති.

අනුලොමපච්චනීයවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා

631. **ඌනතරගණනෙන සද්ධිං අතිරෙකගණනස්සපි ගණනං පරිහාපෙත්වාති** එත්ථ අනුලොමතො යොජියමානෙන පච්චයෙන සද්ධිං පච්චනීයතො ඨිතස්ස අතිරෙකගණනස්සපි ගණනං පරිහාපෙත්වාති අධිප්පායො. පරිහාපනගණනාය ඌනතරගණනෙන සද්ධිං සමානත්තඤ්ච න එකන්තිකං. නහෙතුනාරම්මණදුකස්ස හි ගණනා අධිපතිපච්චයෙන යොජියමානෙන ඌනතරගණනෙන සද්ධිං පරිහීනාපි අධිපතිපච්චයෙ ලද්ධගණනාය න සමානා, අථ ඛො තතොපි ඌනතරා හොතීති ආහ **''න පනෙතං සබ්බසංසන්දනෙසු ගච්ඡතී''**ති.

නිස්සයෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ සහජාතෙ ච අනුලොමතො අතිට්ඨමානානං හෙතුආදීනං සහජාතස්ස ච අට්ඨානං පාකටන්ති අපාකටමෙව දස්සෙන්තො **''වත්ථුපුරෙජාතො අනුලොමතො න තිට්ඨතී''**ති ආහ. **ආහාරෙ චාතිආදිනා** ඉදං දස්සෙති – සහජාතෙ පච්චනීයතො ඨිතෙ අනුලොමතො අතිට්ඨමානා ඣානමග්ගසම්පයුත්තා ආහාරෙ චා ඉන්ද්‍රියෙ චා පච්චනීයතො ඨිතෙ තිට්ඨන්තීති හෙතුආදයොපි තිට්ඨන්ති. සබ්බඣානමග්ගෙහි පන චතුක්ඛන්ධෙකදෙසභූතානං සම්පයුත්තෙන ච චතුක්ඛන්ධභූතානං සබ්බෙසං තෙසං අනුලොමතො ඨානං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං, ඉතරෙසු වත්තබ්බමෙව නත්ථි. **අධිපතිඋපනිස්සයාති** ආරම්මණමිස්සානම්පි අනුලොමතො ඨානං දස්සෙති.

''ඉන්ද්‍රියෙ එකන්ති රූපජීවිතින්ද්‍රියවසෙනා''ති වුත්තං, ''චක්ඛුන්ද්‍රියාදීනං රූපජීවිතින්ද්‍රියස්ස ච වසෙනා''ති පන වත්තබ්බං. **කමෙන ගන්ත්වා විප්පයුත්තෙ තීණීති** ඉදං පාකටභාවත්ථං ''නවමූලකාදීසු විප්පයුත්තෙ තීණී''ති එවං

කෙසුචි පොත්ථකෙසු උද්ධටං. **ඉමානි ච ද්වෙ පච්ඡාජාතින්ද්‍රියවසෙනාති** ඉදං ‘‘ඉමානි ච ද්වෙ පච්ඡාජාතාහාරින්ද්‍රියවසෙනා’’ති ච වත්තබ්බං.

නහෙතුමූලකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

636. **නඅඤ්ඤමඤ්ඤපච්චයා හෙතුයා තීණීති කුසලාදීනි චිත්තසමුට්ඨානානන්ති** එත්ථ ‘‘පටිසන්ධියං කටත්තාරූපානඤ්චා’’තිපි වත්තබ්බං. **හෙතුයා වුත්තෙහි තීහීති** වාරසාමඤ්ඤමෙව සන්ධාය වදති, තථා **කම්මෙ තීණීති හෙතුයා වුත්තානෙවාති** ච. පච්චයෙසු පන සබ්බත්ථ විසෙසො සල්ලක්ඛෙතබ්බො. **අධිපතියා තීණීති** නඅඤ්ඤමඤ්ඤනහෙතුනආරම්මණපච්චයා අධිපතියා තීණීති එතානි හෙට්ඨා හෙතුයා වුත්තානෙවාති.

644. **යථා ච හෙට්ඨාති** යථා නහෙතුමූලකෙ යාව නවිපාකා, තාව ගන්ත්වා නාහාරින්ද්‍රියෙසු එකෙකමෙව ගහිතං, තථා ඉධාපි නාරම්මණමූලකාදීසු එකෙකමෙව ගහිතන්ති අධිප්පායො.

648. **නානාක්ඛණිකා කුසලාකුසලචෙතනා කම්මසමුට්ඨානරූපස්සාති** එත්ථ ‘‘විපාකාන’’න්තිපි වත්තබ්බං. **ආහාරින්ද්‍රියෙසු තීණි සහජාතසදිසානි** රූපස්සපි පච්චයභාවතො, **ඣානමග්ගාදීසු තීණි හෙතුසදිසානි** අරූපානංයෙව පච්චයභාවතොති අධිප්පායො දට්ඨබ්බො. **ආදි**-සද්දෙන ච ‘‘නවිප්පයුත්තනහෙතුනාරම්මණපච්චයා අධිපතියා තීණී’’තිආදීනි (පට්ඨා. 1.1.649) සඞ්ගණ්හාති.

650. **යං පනාති** යං පච්චයං සකට්ඨානෙ අනුලොමතො ලභන්තම්පි අග්ගහෙත්වා තතො පරෙතරා පච්චනීයතො ගය්හන්ති, සො පච්චයො පච්ඡා අනුලොමතොව යොජනං ලභතීති අත්ථො. යථා පන නහෙතුමූලකාදීසු නාහාරෙ සට්ඨිතෙ ඉන්ද්‍රියවසෙන, නින්ද්‍රියෙ ච සට්ඨිතෙ ආහාරවසෙන පඤ්හලාභො හොතීති තෙසු අඤ්ඤතරං පච්චනීයතො අයොජෙත්වා අනුලොමතො යොජිතං, එවං නොඅත්ථිනොඅවිගතමූලකෙසු උපනිස්සයෙ සට්ඨිතෙ කම්මවසෙන, කම්මෙ ච සට්ඨිතෙ උපනිස්සයවසෙන පඤ්හලාභො හොතීති තෙසු අඤ්ඤතරං පච්චනීයතො අයොජෙත්වා අනුලොමතො යොජිතන්ති වෙදිතබ්බං. එවමෙතස්මිං පච්චනීයානුලොමෙ සබ්බානි මූලානි ද්වෙධා භින්නානි නාහාරනින්ද්‍රියානි නඋපනිස්සයනකම්මානි ච පත්වාති.

පච්චනීයානුලොමවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

කුසලත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

2. වෙදනාත්තිකවණ්ණනා

1. වෙදනාරූපනිබ්බානානි පන තිකමුත්තකානි පටිච්චවාදිනියමං පච්චයුප්පන්නවචනඤ්ච න ලභන්ති. පටිච්චවාරාදීසු පන ඡසු යතො හෙතුපච්චයාදිතො තිකධම්මානං උප්පත්ති වුත්තා, තත්ථ යථානුරූපතො ආරම්මණාදිපච්චයභාවෙන ලබ්භන්තීති වෙදිතබ්බානීති.

10. **සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකා පන සහජාතාදයො පච්චයාති** ඉමිනා කුසලත්තිකෙපි පරිහීනං සහජාතං රූපාරූපධම්මපරිග්ගාහකත්තා ආදිම්හි ඨපෙත්වා ආදිසද්දෙන සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකවචනෙන ච පච්චයුප්පන්නවසෙන සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකානං ආරම්මණාදීනං පරිහානිං දස්සෙතීති දට්ඨබ්බං. තෙන කුසලත්තිකපරිහීනානං සබ්බට්ඨානිකානං චතුන්නං සබ්බතිකාදීසු පරිහානි දස්සිතා හොති. **පච්ඡාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උප්පත්තිතොති** එතෙන පන පච්ඡාජාතපච්චයස්ස අනුලොමෙ පරිහානිං, පච්චනීයෙ ච ලාභං දස්සෙති. **සහජාතාදයොති** වා සහජාතමූලකා සහජාතනිබන්ධනා පටිච්චාදිං එරන්තෙහි සහජාතධම්මෙහි විනා පච්චයා අහොන්තාති වුත්තං හොති. කස්මා පන සහජාතනිබන්ධනා සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකා ච යෙ, තෙව පරිහායන්ති , න පන යො සහජාතානිබන්ධනො සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකො ච න හොති, සො පච්ඡාජාතොති තත්ථ කාරණං වදන්තො **‘‘සහජාතාදීහි විනා අනුප්පත්තිතො පච්ඡාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උප්පත්තිතො’’**ති ආහ. තත්ථ **සහජාතාදීහි විනාති** සහජාතනිබන්ධනෙහි සබ්බාරූපධම්මපරිග්ගාහකෙහි ච විනාති අත්ථො. අථ වා සහජාතනිබන්ධනානමෙව පරිහානි, න පච්ඡාජාතස්ස සහජාතානිබන්ධනස්සාති එත්ථෙව කාරණං වදන්තො **‘‘සහජාතාදීහි විනා අනුප්පත්තිතො පච්ඡාජාතපච්චයඤ්ච විනාව උප්පත්තිතො’’**ති ආහ. සහජාතනිබන්ධනාපි පන සබ්බඅරූපධම්මපරිග්ගාහකායෙව පරිහායන්තීති දස්සිතමෙතන්ති.

17. **නවිපාකෙපි එසෙව නයොති** නයදස්සනමෙව කරොති, න ච පච්චයපච්චයුප්පන්නසාමඤ්ඤදස්සනං. සුඛාය හි අදුක්ඛමසුඛාය ච වෙදනාය සම්පයුත්තෙ ධම්මෙ පටිච්ච තාහි වෙදනාහි සම්පයුත්තා අහෙතුකකිරියධම්මා විචිකිච්ඡුද්ධච්චසහජාතමොහො චාති අයඤ්හෙත්ථ නයොති. **නවිප්පයුත්තෙ එකන්ති ආරුප්පෙ ආවජ්ජනවසෙන වුත්තන්ති** ඉදං ආවජ්ජනාහෙතුකමොහානං වසෙන වුත්තන්ති දට්ඨබ්බං.

25-37. අනුලොමපච්චනීයෙ **යථා කුසලත්තිකං, එවං ගණෙතබ්බන්ති** හෙතුමූලකාදීනං නයානං එකමූලකද්විමූලකාදිවසෙන ච යොජෙත්වා ගහෙතබ්බතාසාමඤ්ඤං සන්ධාය වුත්තං, න ගණනසාමඤ්ඤං. ඉතො පරෙසුපි එවරූපෙසු එසෙව නයො. **අහෙතුකස්ස පන චිත්තුප්පාදස්සාති**ආදි නහෙතුමූලකං සන්ධාය වුත්තං, ''අහෙතුකස්ස පන චිත්තුප්පාදස්ස මොහස්ස වා''ති පනෙත්ථ වත්තබ්බං. මොහස්ස වාපි හි අහෙතුකස්ස අධිපතිඅභාවතො අධිපතිනො නහෙතුමූලකෙ අනුලොමතො අට්ඨානන්ති. **පරිවත්තෙත්වාපීති** නහෙතුපච්චයා නඅධිපතිපච්චයා ආරම්මණෙ තීණීති එවං පුරතො ඨිතම්පි ආරම්මණාදිං පච්ඡතො යොජෙත්වාති අත්ථො.

39. පඤ්හාවාරෙ **දොමනස්සං උප්පජ්ජතීති** එතෙන තංසම්පයුත්තෙ දස්සෙති. උපනිස්සයවිභඞ්ගෙ ''සද්ධාපඤ්චකෙසු මානං ජප්පෙති දිට්ඨිං ගණ්හාතීති කත්තබ්බං, අවසෙසෙසු න කත්තබ්බ''න්ති ඉදං පාඨගතිදස්සනත්ථං වුත්තං, න පන රාගාදීහි මානදිට්ඨීනං අනුප්පත්තිතො. කුසලත්තිකෙපි හි රාගාදීසු ''මානං ජප්පෙති දිට්ඨිං ගණ්හාතී''ති පාළි න වුත්තා, ''රාගො දොසො මොහො මානො දිට්ඨි පත්ථනා රාගස්ස දොසස්ස මොහස්ස මානස්ස දිට්ඨියා පත්ථනාය උපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.2.53) පන රාගාදීනං මානදිට්ඨිඋපනිස්සයභාවො වුත්තො. තථා ඉධාපි දට්ඨබ්බන්ති . ''සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තෙන පන චිත්තෙන ගාමඝාතං නිගමඝාතං කරොතී''ති සොමනස්සසම්පයුත්තලොභසහගතචිත්තෙන ගාමනිගමවිලුප්පනං සන්ධාය වුත්තං.

62. **සුද්ධානන්ති** පච්චයපච්චයුප්පන්නපදානං අනඤ්ඤත්තං දස්සෙති. **පුරෙජාතපච්ඡාජාතා පනෙත්ථ න විජ්ජන්ති. න හි පුරෙජාතා පච්ඡාජාතා වා අරූපධම්මා අරූපධම්මානං පච්චයා හොන්තීති** එත්ථ **පුරෙජාතාති** ඉමස්මිං තිකෙ වුච්චමානා අධිකාරප්පත්තා සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තාදයොව අරූපධම්මානං පුරෙජාතා හුත්වා පච්චයා න හොන්ති පුරෙජාතත්තාභාවතොති අධිප්පායො, තථා පච්ඡාජාතත්තාභාවතො පච්ඡාජාතා වා හුත්වා න හොන්තීති.

63-64. **සාධිපතිඅමොහවසෙනාති** අධිපතිභාවසහිතාමොහවසෙනාති අත්ථො.

83-87. **නහෙතුපච්චයා...පෙ.... නඋපනිස්සයෙ අට්ඨාති** නහෙතුපච්චයා නාරම්මණපච්චයා නඋපනිස්සයෙ අට්ඨාති එවං සඞ්ඛිපිත්වා උද්ධරති. **නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයවසෙන වෙදිතබ්බාති** ඉදං ''දුක්ඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තො සුඛාය වෙදනාය සම්පයුත්තස්සා''ති එතං වජ්ජෙත්වා අවසෙසෙසු අට්ඨසුපි නානාක්ඛණිකකම්මපච්චයසම්භවං සන්ධාය වුත්තං. න හි සහජාතපච්චයො අට්ඨසුපි ලබ්භති, අථ ඛො තීස්වෙවාති.

වෙදනාත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

3. විපාකත්තිකවණ්ණනා

1-23. විපාකත්තිකෙ **විපාකධම්මං පටිච්චාති** විපාකං ධම්මං පටිච්ච. සමාසෙනපි හි සොයෙවත්ථො වුත්තොති පාළියං සමාසං කත්වා ලිඛිතං.

24-52. **''නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මං පටිච්ච නෙවවිපාකනවිපාකධම්මධම්මො උප්පජ්ජති නවිපාකපච්චයා''**ති එතස්ස විභඞ්ගෙ **''මහාභූතෙ පටිච්ච චිත්තසමුට්ඨානං රූපං උපාදාරූප''**න්ති එත්තකමෙව වුත්තං, න වුත්තං ''කටත්තාරූප''න්ති. තං ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පජ්ජමානස්ස මහාභූතෙ පටිච්ච උප්පත්තිදස්සනත්ථත්තා න වුත්තං. න හෙත්ථ කටත්තාරූපස්ස ඛන්ධෙ පටිච්ච උප්පත්ති අත්ථි, යස්ස මහාභූතෙ පටිච්ච උප්පත්ති වත්තබ්බා සියා. පවත්තියං පන කටත්තාරූපං **''අසඤ්ඤසත්තානං...පෙ.... මහාභූතෙ පටිච්ච කටත්තාරූපං උපාදාරූප''**න්ති එතෙනෙව දස්සිතං හොති. එවඤ්ච කත්වා අසඤ්ඤසත්තානං රූපසමානගතිකත්තා නාහාරපච්චයෙ ච පවත්තියං කටත්තාරූපං න උද්ධටං. තම්පි හි උප්පාදක්ඛණෙ ආහාරපච්චයෙන විනා උප්පජ්ජතීති උද්ධරිතබ්බං සියාති.

විපාකත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

4. උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා

15. උපාදින්නත්තිකෙ **අනුපාදින්නඅනුපාදානියං ධම්මං පටිච්ච අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො උප්පජ්ජති නාධිපතිපච්චයාති** එතෙන සයං අධිපතිභූතත්තා අවිරහිතාරම්මණාධිපතීසුපි අධිපති දුවිධෙනපි අධිපතිපච්චයෙන උප්පජ්ජතීති න වත්තබ්බො, අයමෙතස්ස සභාවොති දස්සෙති.

72. **උපාදින්නුපාදානියො කබළීකාරාහාරො උපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයොති** එත්ථ කම්මජානං රූපානං අබ්භන්තරගතා ඔජා තස්සෙව කම්මජකායස්ස රූපජීවිතින්ද්‍රියං විය කටත්තාරූපානං අනුපාලනුපත්ථම්භනවසෙන පච්චයො, න ජනකවසෙනාති අයමත්ථො අට්ඨකථායං වුත්තො. එතස්මිං පන අත්ථෙ සති **උපාදින්නුපාදානියො ච අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ච ධම්මා උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො පච්ඡාජාතින්ද්‍රියන්ති** එත්ථ ''ආහාර''න්තිපි වත්තබ්බං, යදි ච කම්මජා ඔජා සකලාපරූපානමෙව ආහාරපච්චයො හොති, එවං සති ''උපාදින්නුපාදානියො කබළීකාරාහාරො අනුපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස

ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''ති න වත්තබ්බං සියා, වුත්තඤ්චිදං, තම්පි අනජ්ඣොහටාය සසන්තානගතාය උපාදින්නොජාය අනුපාදින්නුපාදානියස්ස කායස්ස ආහාරපච්චයං සන්ධාය වුත්තං. එවඤ්ච සති ''උපාදින්නුපාදානියො ච අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ච ධම්මා අනුපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.4.85) අයම්පි පඤ්හො පච්ඡාජාතාහාරවසෙන උද්ධරිතබ්බො සියා, තස්මා අජ්ඣොහටස්ස උපාදින්නාහාරස්ස ලොකුත්තරක්ඛණෙ අභාවතො දුමූලකෙසු පඨමපඤ්හෙ ''ආහාර''න්ති න වුත්තං. දුතියපඤ්හො ච න උද්ධටො, න ඉතරස්ස උපාදින්නාහාරස්ස කාමභවෙ අසම්භවාභාවතොති අජ්ඣොහටමෙව මණ්ඩූකාදිසරීරගතං උපාදින්නාහාරං සන්ධාය ''උපාදින්නුපාදානියො කබළීකාරාහාරො උපාදින්නුපාදානියස්ස ච අනුපාදින්නුපාදානියස්ස ච කායස්ස ආහාරපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.4.74) වදන්තානං වාදො බලවතරො. න හි අජ්ඣොහටමත්තාව මණ්ඩූකාදයො කුච්ඡිවිත්ථතං න කරොන්ති, න ච බලං න උපජායන්ති, න ච රූපවිසෙසො න විඤ්ඤායතීති.

''අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො උපාදින්නුපාදානියස්ස ච අනුපාදින්නඅනුපාදානියස්ස ච ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො සහජාතං පච්ඡාජාත''න්ති (පට්ඨා. 1.4.83) එවමාදීහි ඉධ වුත්තෙහි එකමූලකදුකතිකාවසානපඤ්හවිස්සජ්ජනෙහි ''කුසලො ධම්මො කුසලස්ස ච අබ්‍යාකතස්ස ච ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො සහජාත''න්තිආදිනා ඉධ දුතියදුකාවසානෙ විය විස්සජ්ජනං ලබ්භතීති විඤ්ඤායති. සුඛාවබොධනත්ථං පන තත්ථ සහජාතවසෙනෙව විස්සජ්ජනං කතං. පච්චනීයෙ පන සහජාතස්සෙව අපටික්ඛෙපෙ ලාභතො, පටික්ඛෙපෙ ච අලාභතො සහජාතපච්චයවසෙනෙව එකමූලකදුකාවසානා තත්ථ උද්ධටා, ඉධ පනෙතෙහි විස්සජ්ජනෙහි එකො ධම්මො සහජාතාදීසු අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු අනෙකෙහිපි අනෙකෙසං ධම්මානං එකො අත්ථිපච්චයො හොතීති දස්සිතං හොති. එකො හි ධම්මො එකස්ස ධම්මස්ස එකෙනෙව අත්ථිපච්චයවිසෙසෙන අත්ථිපච්චයො හොති, එකො අනෙකෙසං එකෙනපි අනෙකෙහිපි, තථා අනෙකො එකස්ස, අනෙකො අනෙකෙසං සමානත්තෙ පච්චයුප්පන්නධම්මානං, අත්ථිපච්චයවිසෙසෙසු පන පඤ්චසු සහජාතං පුරෙජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොති, අනඤ්ඤධම්මත්තෙ පච්ඡාජාතෙන ච, න නානාධම්මත්තෙ.

යදි සියා, **''උපාදින්නුපාදානියො ච අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ච ධම්මා උපාදින්නුපාදානියස්ස ධම්මස්ස අත්ථිපච්චයෙන පච්චයො පච්ඡාජාතං ඉන්ද්‍රිය''**න්ති එත්ථ ''සහජාත''න්තිපි වත්තබ්බං සියා. කම්මජානඤ්හි භූතානං සහජාතානං පච්ඡාජාතානඤ්ච ලොකුත්තරානං එකක්ඛණෙ ලබ්භමානානම්පි එකො අත්ථිපච්චයභාවො නත්ථි සහජාතපච්ඡාජාතානං නානාධම්මානං විරුද්ධසභාවත්තාති තං න වුත්තන්ති වෙදිතබ්බං. එවඤ්ච කත්වා පච්චනීයෙ ච **''නඉන්ද්‍රියෙ බාවීසා''**ති වුත්තං. අඤ්ඤථා හි ඉන්ද්‍රියපටික්ඛෙපෙපි සහජාතපච්ඡාජාතවසෙන තස්ස පඤ්හස්ස ලාභතො ''තෙවීසා''ති වත්තබ්බං සියාති. පුරෙජාතං සහජාතෙනෙව සහ අත්ථිපච්චයො හොති, න ඉතරෙහි, තම්පි වත්ථු තංසහිතපුරෙජාතමෙව, න ඉතරං. කුසලත්තිකෙ හි පඤ්හාවාරෙ ''නවිප්පයුත්තපච්චයා අත්ථියා පඤ්ච''ති (පට්ඨා. 1.1.649) වුත්තං, සනිදස්සනත්තිකෙ පන ''විප්පයුත්තෙ බාවීසා''ති. යං පන තත්ථ අත්ථිවිභඞ්ගෙ පච්චයුද්ධාරෙ ච තිමූලකෙකාවසානං උද්ධටං, තං වත්ථුසහිතස්ස ආරම්මණපුරෙජාතස්ස සහජාතෙන, සහ පච්චයභාවතොති පච්ඡාජාතං ආහාරින්ද්‍රියෙහෙව, අනඤ්ඤධම්මත්තෙ ච සහජාතෙන ච, ආහාරො පච්ඡාජාතින්ද්‍රියෙහෙව, ඉන්ද්‍රියං පච්ඡාජාතාහාරෙනාති එවමෙතං අත්ථිපච්චයවිභාගං සල්ලක්ඛෙත්වා අනුලොමෙ පච්චනීයාදීසු ච ලබ්භමානා පඤ්හා උද්ධරිතබ්බා.

උපාදින්නත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

6. විතක්කත්තිකවණ්ණනා

22. විතක්කත්තිකෙ පටිච්චවාරානුලොමෙ **අධිපතියා තෙවීසාති** සත්තසු මූලකෙසු යථාක්කමං සත්ත පඤ්ච තීණි එකං තීණි තීණි එකන්ති එවං තෙවීස, **අඤ්ඤමඤ්ඤෙ අට්ඨවීස** සත්ත පඤ්ච පඤ්ච තීණි චත්තාරි තීණි එකන්ති එවං, **පුරෙජාතෙ එකාදස** තීණි චත්තාරි ද්වෙ දුතියතතියදුමූලකෙසු එකං එකන්ති එවං, තථා ආසෙවනෙ. අඤ්ඤානි ගණනානි හෙතුආරම්මණසදිසානි.

31. පච්චනීයෙ නාධිපතිපච්චයෙ පඨමපඤ්හෙ ''අවිතක්කවිචාරමත්තෙ ඛන්ධෙ පටිච්ච අවිතක්කවිචාරමත්තා අධිපතී''ති වත්වා පුන ''විපාකං අවිතක්කවිචාරමත්තං එකං ඛන්ධං පටිච්චා''තිආදිනා විස්සජ්ජනං කතං, න පන අවිසෙසෙන. කස්මා? විපාකවජ්ජානං අවිතක්කවිචාරමත්තක්ඛන්ධානං එකන්තෙන සාධිපතිභාවතො . විපාකානං පන ලොකුත්තරානමෙව සාධිපතිභාවො, න ඉතරෙසන්ති තෙ විසුං නිද්ධාරෙත්වා වුත්තා. ලොකුත්තරවිපාකාධිපතිස්ස චෙත්ථ පුරිමකොට්ඨාසෙයෙව සඞ්ගහො වෙදිතබ්බො.

38. නාසෙවනමූලකෙ **අවිතක්කවිචාරමත්තං විපාකෙන සහ ගච්ඡන්තෙනාති** එතං මූලං අවිතක්කවිචාරමත්තඅවිතක්කවිචාරපදෙහි අවිතක්කෙහි සහ යොජෙන්තෙන නපුරෙජාතසදිසං පාළිගමනං කාතබ්බන්ති වුත්තං හොති. සදිසතා චෙත්ථ යෙභුය්‍යෙන විසදිසතා ච දට්ඨබ්බා. තත්ථ හි ආරුප්පෙ අවිතක්කවිචාරමත්තං ඉධ විපාකං අවිතක්කවිචාරමත්තන්තිආදි යොජෙතබ්බන්ති අයමෙත්ථ විසෙසො. ඉදඤ්ච නාසෙවනවිභඞ්ගානන්තරං ලිඛිතබ්බං, න ඣානානන්තරං, කෙසුචි පොත්ථකෙසු ලිඛිතං.

පච්චයවාරෙ **පඨමඝටනෙ පවත්තිපටිසන්ධියොති** දුමූලකෙසු පඨමෙ සත්තසුපි පඤ්හෙසු පවත්තිඤ්ච පටිසන්ධිඤ්ච යොජෙත්වාති වුත්තං හොති.

49. පච්චනීයෙ **සත්තසු ඨානෙසු සත්ත මොහා උද්ධරිතබ්බා මූලපදෙසු එවාති** සවිතක්කසවිචාරාදිපදෙසු මූලපදමෙව අවසානභාවෙන යෙසු පඤ්හෙසු යොජිතං, තෙසු සත්තසු පඤ්හෙසු සත්ත මොහා උද්ධරිතබ්බාති අත්ථො.

පඤ්හාවාරපච්චනීයෙ ''අවිතක්කවිචාරමත්තො ධම්මො අවිතක්කවිචාරමත්තස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයකම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති කෙසුචි පොත්ථකෙසු පාඨො දිස්සති, උපනිස්සයෙන පන සඞ්ගහිතත්තා ''කම්මපච්චයෙන පච්චයො''ති න සක්කා වත්තුං. උපාදින්නත්තිකපඤ්හාවාරපච්චනීයෙ හි ''අනුපාදින්නඅනුපාදානියො ධම්මො අනුපාදින්නඅනුපාදානියස්ස ධම්මස්ස සහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 1.4.58, 62) එත්තකමෙව වුත්තං. පරිත්තත්තිකපඤ්හාවාරපච්චනීයෙ ච ''මහග්ගතො ධම්මො මහග්ගතස්ස ධම්මස්ස ආරම්මණසහජාතඋපනිස්සයපච්චයෙන පච්චයො''ති (පට්ඨා. 2.12.57, 65, 73) එත්තකමෙව වුත්තන්ති. එත්තකමෙව ච අවිතක්කවිචාරමත්තං කම්මං අප්පමාණං මහග්ගතඤ්ච, තඤ්ච දුබ්බලං න හොතීති එතෙහියෙව වචනෙහි විඤ්ඤායතීති.

විතක්කත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

8. දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකවණ්ණනා

දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකෙ **දස්සනෙන පහාතබ්බො ධම්මො භාවනාය පහාතබ්බස්ස ධම්මස්ස එකෙනපි පච්චයෙන පච්චයො න හොතීති** ඉදං පටිච්චසමුප්පාදවිභඞ්ගෙ විචාරිතනයෙන විචාරෙතබ්බන්ති.

දස්සනෙනපහාතබ්බත්තිකවණ්ණනා නිට්ඨිතා.

පුච්ඡාගණනගාථායො

කුසලාදි එකකත්තය-මථාදි අන්තෙන මජ්ඣිමන්තෙන;
ආදි ච මජ්ඣෙන දුකා, තයො තිකෙකො ච විඤ්ඤෙය්‍යො.

තෙස්වෙකෙකං මූලං කත්වා, තං සත්තසත්තකා පුච්ඡා;
එකෙකපච්චයෙ යථා, භවන්ති එකූනපඤ්ඤාස.

ඡසත්තතාධිකසතං, සහස්සමෙකඤ්ච සුද්ධිකෙ පුච්ඡා;
එස ච නයොනුලොමෙ, පච්චනීයෙ චාති නාඤ්ඤත්ථ.

රාසිගුණිතස්ස රාසිස්සඞ්ඛං, සහ රාසිකස්ස පිණ්ඩො සො;
රාසිස්ස වා සහෙකස්සඞ්ඛං, පුන රාසිනා ගුණිතං.

ඉති හෙතුමූලකාදුක-තිකාදයො ඡච්ච සත්තතිසතා ද්වෙ;
චතුවීසතෙත්ථ පුච්ඡා, අඞ්සුඞ්ඛසහස්සනහුතඤ්ච.

තාසං යස්මා සුද්ධික-නයො න පච්චෙකපච්චයෙ තස්මා;
චතුවීසතිගුණිතානං, සසුද්ධිකානං අයං ගණනා.

ලක්ඛත්තයං ද්විනහුතං, පඤ්ච සහස්සානි සත්ත ච සතානි;
ද්වාපඤ්ඤාසා එතා, අනුලොමෙ පිණ්ඩිතා පුච්ඡා.

අනුලොමසදිසගණනා, භවන්ති පුච්ඡානයෙ ච පච්චනීයෙ;
හාපෙත්වා පන සෙසෙ, නයද්වයෙ සුද්ධිකෙ ලද්ධා.

ඡප්පඤ්ඤාස භවන්ති පුච්ඡා, ඡසතසහිතඤ්ච ලක්ඛතෙරසකං;
පුච්ඡානයෙසු ගණිතා, පටිච්චවාරෙ චතුස්වපි.

සත්තහි ගුණිතා කුසලත්තිකෙ ද්වයං, නවුතිඤ්චෙව පඤ්චසතා;
චත්තාරි සහස්සානි ච, තථෙකනවුතෙ ච ලක්ඛකා.

නාද්වාවීසති ගුණිතා, තිකෙසු සබ්බෙසු වීසති ච කොටි;
ලක්ඛත්තයං සහස්සං, චතුවීසති චාපි විඤ්ඤෙය්‍යා.

තිකපට්ඨානං.

එකකපච්චයෙ පන, නව නව කත්වා සසොළසද්විසතං;
හෙතුදුකපඨමවාරෙ, පඨමනයෙ සුද්ධිකෙ පුච්ඡා.

හෙතාදිමූලකනයෙ-ස්වෙකෙකස්මිං දුකාදිභෙදයුතෙ;
චතුරාසීතිචතුසත-සහිතං සහස්සද්වයං පුච්ඡා.

තා චතුවීසතිගුණිතා, සසුද්ධිකා එත්ථ හොන්ති අනුලොමෙ;
ද්වත්තිංසට්ඨසතාධික-සහස්සනවකඬ්ඪලක්ඛකා.

එවං පච්චනීයෙ ද්වෙ, සුද්ධිකරහිතා චතුස්වතො හොන්ති;
ඡන්නවුතට්ඨසතට්ඨ-තිංසසහස්සද්විලක්ඛකානි.

තා පන සත්තගුණා ද්වෙ, සත්තතිසතද්වයං සහස්සානි;
ද්වාසත්තති හොන්ති තතො, සොළස ලක්ඛානි හෙතුදුකෙ.

තා සතගුණා දුකසතෙ, සතද්වයං සත්තවීසති සහස්සා;
ද්වාසත්තතිලක්ඛානි ච, සොළසකොටි තතො පුච්ඡා.

දුකපට්ඨානං.

දුකතිකපට්ඨානෙ තික-පක්ඛෙපො හොති එකමෙකදුකෙ;
තස්ස ඡසට්ඨිගුණෙන තෙ, ඡසට්ඨිසතං දුකා හොන්ති.

හෙතුදුකලද්ධපුච්ඡා, ගුණිතා තෙහි ච හොන්ති තිකපදමෙව;
දුකපට්ඨානෙ පුච්ඡා, තාසං ගණනා අයං ඤෙය්‍යා.

ද්වාපඤ්ඤාස සතානි ච, නවෙව නහුතානි නව ච සට්ඨිඤ්ච;
ලක්ඛානි තීහි සහිතං, සතං සහස්සඤ්ච කොටිනං.

දුකතිකපට්ඨානං.

තිකදුකපට්ඨානෙ තික-මෙකෙකං ද්විසතභෙදනං කත්වා;
ද්වාවීසද්විසතගුණා, ඤෙය්‍යා කුසලත්තිකෙ ලද්ධා.

පුච්ඡා අට්ඨසතාධික-චතුසහස්සද්විලක්ඛයුත්තානං;
කොටීනං ඡක්කමථො, කොටිසහස්සානි චත්තාරි.

තිකදුකපට්ඨානං.

තිකතිකපට්ඨානෙ , තෙසට්ඨිවිධෙකෙකභෙදනා තු තිකා;
තෙහි ච ගුණිතා කුසල-ත්තිකපුච්ඡාපි හොන්ති පුච්ඡා තා.

ද්වාදස පඤ්චසතා චතු-සට්ඨිසහස්සානි නවුති චෙකූනා;
ලක්ඛානමෙකසට්ඨී, ද්වාදසසතකොටියො චෙව.

තිකතිකපට්ඨානං.

ද්වයහීනද්වයසතගුණො, එකෙකො දුකදුකෙ තෙහි;
හෙතුදුකෙ ලද්ධා සඞ්ඛ්‍යා-භෙදෙහි ච වඩ්ඪිතා පුච්ඡා.

ඡසතයුතානි පඤ්චා-සීතිසහස්සානි ලක්ඛනවකඤ්ච;
එකාදසාපි කොටි, පුන කොටිසතානි තෙත්තිංස.

දුකදුකපට්ඨානං.

සම්පිණ්ඩිතා තු පුච්ඡා, අනුලොමෙ ඡබ්බිධෙපි පට්ඨානෙ;
ඡත්තිංසතිසතසහස්ස-ට්ඨකයුතසත්තනහුතානි.

ලක්ඛානි ඡච්ච චත්තා-ලීසෙව නවාථ කොටියො දස ච;
සත්තකොටිසතෙහි ච, කොටිසහස්සානි නව හොන්ති.

තා චතුගුණිතා පුච්ඡා, චතුප්පභෙදෙ සමන්තපට්ඨානෙ;
චතුචත්තාලීසසතත්තයං, සහස්සානි තෙරස ච.

සත්තාසීති ච ලක්ඛානං, කොටීනඤ්ච සත්තසත්තතියො;
හොන්තිට්ඨසතානිට්ඨ-තිංසසතසහස්සානි ඉති ගණනා.

පට්ඨානස්ස පුච්ඡාගණනගාථා.

පට්ඨානපකරණ-මූලටීකා සමත්තා.

ඉති භදන්තආනන්දාචරියකෙන කතා ලීනත්ථපදවණ්ණනා

අභිධම්මස්ස මූලටීකා සමත්තා.